BANSKÉ

Zostavovateľ: prof. PhDr. Peter Kónya, PhD.

Autori: PhDr. Václav Ihnát
prof. PhDr. Peter Kónya, PhD.
prof. RNDr. Eva Michaeli, PhD.
dr. Martin Molnár
doc. PhDr. Marián Vizdal, CSc.

Recenzenti: ???

Jazyková úprava: Mgr. Bibiána Stuľáková

Grafická úprava: Mgr. Maroš Pavlinský

Tlač: Adrian Buraľ – Polygrafia

Pre obec Banské vydala v roku 2014 Jana Lojanová EXCEL PLUS

ISBN ???

Obsah

Príhovor 5
Štefan Petruň

Geografická štruktúra sídla . . . . . .
Eva Michaeli

Praveké osídlenie Banského a okolia . . . . . .
Marian Vizdal

Obec v stredoveku . . . . . .
Peter Kónya

Na prahu novoveku (1526 – 1711) . . . . . .
Peter Kónya

Banské v 18. storočí (1711 – 1780) . . . . . .
Peter Kónya

Obec v prvej polovici 19. storočia (1780 – 1848) . . . . . .
Peter Kónya

Banské v druhej polovici 19. storočia (1849 – 1900) . . . . . .
Peter Kónya

Obec na prahu 20. storočia (1901 – 1918) . . . . . .
Peter Kónya

Banské v Československej republike (1918 – 1939) . . . . . .
Martin Molnár

Obec v Slovenskej republike (1939 – 1944) . . . . . .
Martin Molnár

Banské po roku 1945 . . . . . .
Václav Ihnát

Banské po roku 1989 . . . . . .
Václav Ihnát

Symboly obce Banské . . . . . .
Václav Ihnát

Použité pramene a literatúra . . . . . .

Obrazová príloha . . . . . .

VÁŽENÍ ČITATELIA,

v tomto roku uplynulo presne 630 rokov, keď neznámy pisár prvýkrát na pergamen zachytil latinský názov našej obce. To však neznamená, že v roku 1384 naša obec ešte len vznikla. Existovala už dávno predtým, len sa nám o tom nezachovali žiadne písomné doklady.

Pôda, na ktorej obec stála a stojí, je premočená potom našich predkov, obrobená ich mozoľnatými rukami. Je pamätníkom všetkého, čo sa tu za tie roky stalo. Sú v nej ukryté spomienky na dobré i zlé časy. Na tejto pôde sa obyvatelia Banského rodili, krstili, sobášili i zomierali.

Práve držíte v rukách dokument o dejinách Banského, ktorý zachytáva vývoj obce od najstarších čias až po súčasnosť. Možno sa pýtate: Na čo sú dobré návraty do minulosti? Aký majú v súčasnosti význam pre obec a jej obyvateľov? Odpovedí na tieto otázky by bolo viac, ale vždy majú čosi spoločné. Všetky totiž súvisia s pocitom spolupatričnosti k obci, rodisku alebo bydlisku, bez ktorého človek nikde nie je naozaj doma a nemá sa kam vrátiť. Domov je len jeden. Jeho vôňa je neopakovateľná a nenahraditeľná. Banské je Banským práve preto, že ho presne takto a nie inak postupne formovali naši predkovia svojimi radosťami, starosťami, svojim konaním, úspechmi, ale aj omylmi. Skutky obyvateľov Banského v minulosti utvárali spolu to, čo by sme mohli nazvať duchom nášho kúta Slovenska, ktorý sa rozprestiera neďaleko východných hraníc nielen Slovenskej republiky, ale i celej Európskej únie.

Zvykne sa hovoriť, že história je učiteľkou života, preto ten, kto nepozná minulosť, nepochopí prítomnosť a nedokáže predvídať budúcnosť. Nemôžeme však žiť len z toho, čo bolo. Urobme všetko preto, aby sme vlastnú obec zanechali zveľadenú pre budúce generácie. Ustavičným úsilím o modernizáciu našej obce v súčasnosti, ktorá tiež raz bude históriou, sa pričiňme všetci o to, aby sa naši potomkovia s hrdosťou hlásili k našej práci a našim skutkom.

Štefan Petruň
starosta obce Banské

Geografická štruktúra sídla

GEOGRAFICKÁ POLOHA OBCE

Matematicko-geografická poloha obce Banské je daná geografickými súradnicami. Najsevernejšie miesto obce má hodnotu 48º 51‘ 18“ severnej geografickej šírky. Leží vo výške 560 m n. m. Najjužnejší bod územia má hodnotu 48º 47‘ 20“ severnej geografickej šírky a nachádza sa vo výške 590 m n. m.

Najzápadnejšie miesto určuje súradnica 21º 31‘ 10“ východnej geografickej dĺžky a leží vo výške 790 m n. m. a najvýchodnejšie leží na súradnici 21º 35‘ 55“ východnej geografickej dĺžky a nachádza vo výške 310 m n. m. Obcou preteká Olšava. Pramenná oblasť Olšavy je v juhovýchodnej časti masívu stratovulkánu Makovica. Na mieste bývalého dreveného kostolíka sv. Bazila Veľkého, z ktorého sa zachovala kamenná krstiteľnica, ktorá sa dnes nachádza v Zemplínskom múzeu v Michalovciach, postavili obyvatelia Banského v roku 1788 gréckokatolícky barokovo-klasicistický Chrám sv. Petra a Pavla (stred obce), ktorý sa nachádza v priesečníku rovnobežky 49º 49‘ 50“ severnej geografickej šírky a poludníka 21º 34‘ 30“ východnej geografickej dĺžky. Nachádza v nadmorskej výške 326 m.

Katastrálne územie Banského sa rozprestiera na východnom okraji geomorfologického celku Slanských vrchov, ktorý patrí do podsústavy Karpát, provincie Západných Karpát, subprovicie Vnútorných Západných Karpát do Matransko-slanskej oblasti (Mazúr, Lukniš 1980). V rámci Slanských vrchov patrí do geomorfologického podcelku Makovica. Katastrálne územie obce sa nachádza na rozhraní geomorfologických podcelkov Banského predhoria a Banskej kotliny. Intravilán obce leží v doline Olšavy a jej prítokov nivách a na priľahlých svahoch. Rozloha územia je 2896 ha.

Najnižšie miesto chotára je na nive Olšavy 265 m n. m. v severovýchodnej časti územia na hranici s obcou Juskova Voľa. Najvyššie miesto je kóta 840 m n m. na hone Horniačky v Slanských vrchoch. Relatívny výškový rozdiel medzi nivou Olšavy a kótou 840 m n. m. je 610 m. Priemerne relatívne výškové rozdiely v katastrálnom území sa pohybujú od 50 do 300m. Katastrálne územie obce stúpa od intravilánu smerom na juh, západ s severozápad. Podľa rozlohy katastrálneho územia v rámci 67 vidieckych obcí okresu Vranov nad Topľou patrí k štyrom obciam okresu s najväčšou výmerou katastrálneho územia nad 2500 ha.

Banské susedí na severe s obcami Juskova Voľa a Vechec, na východe s obcou Davidov, na juhovýchode s Cabovom, na juhu s obcami Bačkov a Dargov z okresu Trebišov. Na západe susedí obec s Vyšnou Kamenicou, Herľanmi a Rankovcami z okresu Košice-okolie, teda s Košickým krajom. Katastrálne územie má tvar takmer pravidelného obdĺžnika. Poloha intravilánu obce je excentrická, leží vo východnej polovici územia. Stred intravilánu obce udávajú vyššie uvedené geografické súradnice Kostola sv. Petra a Pavla.

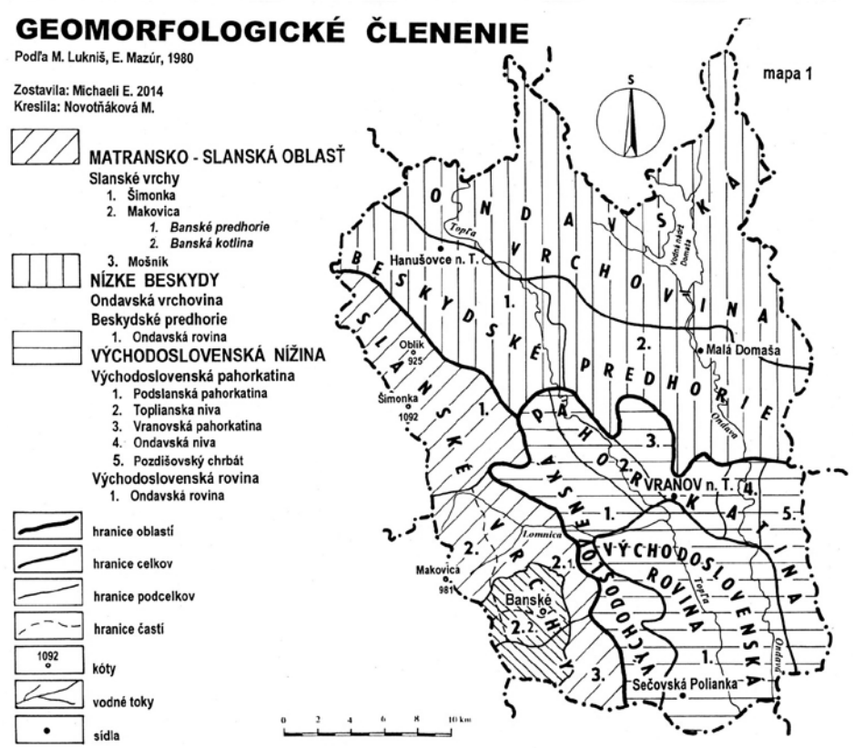

Maximálna šírka katastrálneho územia je okolo 3900m, dĺžka sa pohybuje okolo 7900 m. Pomer šírky k dĺžke katastrálneho územia je 2, 02, teda katastrálne územie je 2 krát dlhšie. Dĺžka hraníc katastrálneho územia je 23 500 m. Hranice prebiehajú po chrbtoch, sedlách a svahoch Slanských vrchov a Banského predhoria. Nijaký úsek katastrálnych hraníc netvorí vodný tok. Na severovýchode sa katastrálna hranica približuje k Oľšave. Katastrálne hranice sú zväčša prirodzené. V katastrálnom území obce sa nachádzajú hony: Spálenisko, Kaliská, Dumendová, Horniačky, Medvedia, Banské lazy, Dubná, Nad Haťou, Balážovce, Pod Kunovou, Pod horami, Prokopova skalka.

Geografická poloha obce z aspektu dopravnej infraštruktúry je pomerne nevýhodná. Banské leží na hlavnej ceste č. 576, ktorá sa v Bidovciach pripája na cestu európskeho významu E 50 a vo Vranove nad Topľou na dôležitú hlavnú cestu č. 18.

Administratívne patrí katastrálne územie Banského do okresu Vranov nad Topľou. Podstatná časť dnešného okresu Vranov nad Topľou patrila od 13. storočia do roku 1848 do Zemplínskej stolice, neskôr až do roku 1922 do Zemplínskej župy. Iba dnešné obce na západe Babie, Vlača, Radvanovce, Medzianky, Pavlovce, Hanušovce nad Topľou, Bystré, a Hermanovce nad Topľou boli súčasťou Šarišskej stolice, neskôr Šarišskej župy (Korec, Lauko a kol., 1997).

Okres Vranov nad Topľou, ktorý vznikol v roku 1923 po vzniku prvej Československej republiky, bol veľmi podobný dnešnému okresu. Markantný rozdiel bol iba na severozápade, teda tam, kde 9 vyššie uvedených obcí bolo pričlenených k Šarišskej župe a nepatrili k nemu ani územie ďalších 6 obcí (Ďurďoš, Prosačov, Remeniny, Remeniny, Vavrinec, Matiaška, a Ruská Voľa). Na juhovýchodnom okraji bol okres menší o obec Nižný Hrušov. V roku 1925 severovýchodný výbežok okresu Vranov nad Topľou pripadol novovzniknutému okresu Stropkov. V roku 1929 bola k okresu

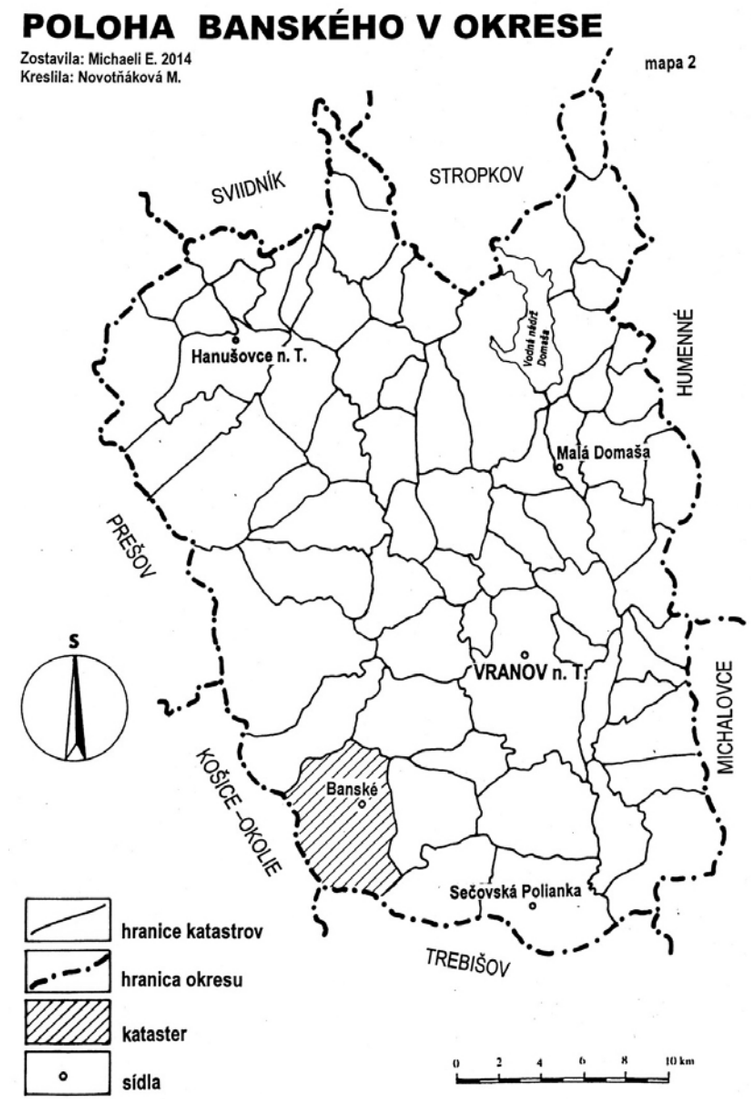

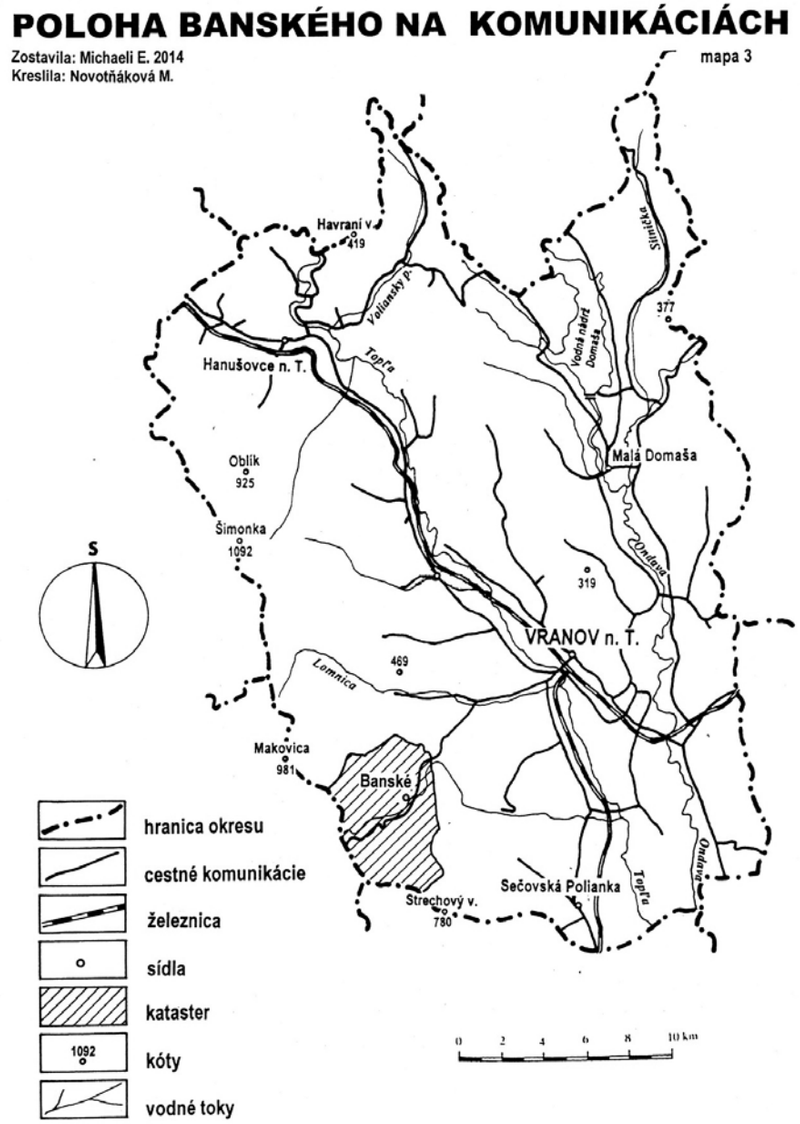

Vranov nad Topľou pričlenená obec Nižný Hrušov na juhovýchode územia a v roku 1938 dve obce na juhu Cabov a Sečovská Polianka okupovalo Maďarsko. Okres Vranov nad Topľou patril v rokoch 1923 – 1929 do Košickej župy a v roku 1938 – 1945 do Šarišsko-zemplínskej župy a v rokoch 1949 – 1950 do Prešovského kraja.

V roku 1960 okres Vranov nad Topľou zanikol a jeho územie si rozdelili okresy Michalovce, Prešov a Humenné. V roku 1968 okres Vranov nad Topľou vznikol znovu a jeho hranice sa od dnešných líšili iba na severovýchode, kde sa zväčšil o územie 9 obcí dnešného okresu Humenné (Košarovce, Nižná Sitnica, Vyšná Sitnica, Pakostov, Ruská Kajňa, Ruská Poruba, Rohožník, Prituľany a Závada). V okrese Vranov nad Topľou je v súčasnosti 68 obcí z toho dve mestá (Vranov nad Topľou, Hanušovce nad Topľou). Z vidieckych sídel najvyššiu nadmorskú výšku (stred obce) má Banské 339 m n. m. (Korec, Lauko a kol. 1997).

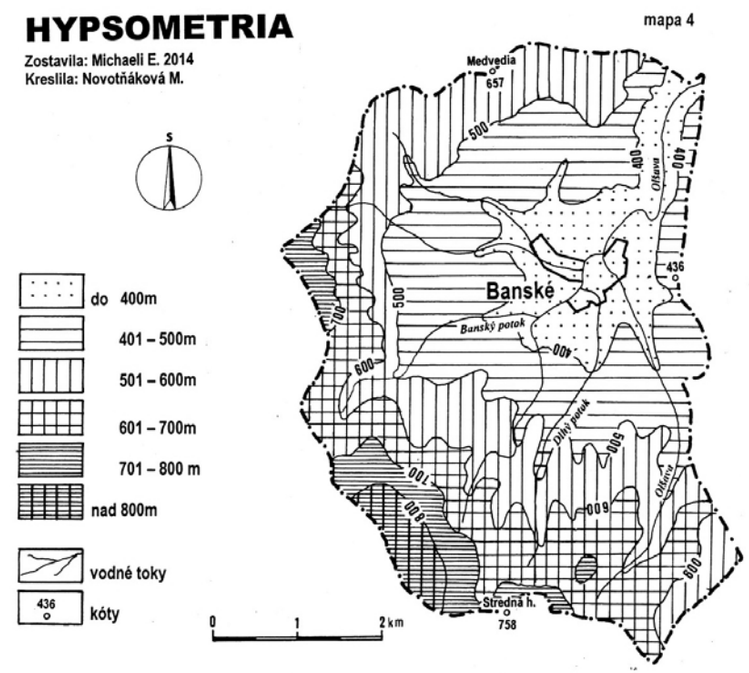

PRÍRODNÁ ŠTRUKTÚRA KRAJINY

Prírodné pomery územia sme spracovali na základe štúdia literatúry, kartografických materiálov, štatistických údajov a terénneho výskumu. Výsledky výskumu predkladáme v textovej forme.

Geologická stavba a tektonika územia

Geologická stavba Slanských vrchov je veľmi pestrá. Z aspektu veku ho tvoria dve vekovo odlišné skupiny hornín. Najmladšie sú kvartérne sedimenty, staršie tvoria terciérne (treťohorné) sedimentárne horniny neogénu. Tieto sa delia sa na dve skupiny. Do prvej z nich patria sedimentárne horniny vrchného sarmatu. Ide o klasické sedimentárne horniny molasového typu východopanónskej pan-

vy, ktoré majú v katastrálnom území iba malé rozšírenie. Druhú skupinu tvoria horniny spodného sarmatu a spodného panónu sopečných formácií. Sú to efuzívne vulkanické horniny a ich pyroklastiká. Zaberajú najväčšiu časť katastrálneho územia. Kvartérne sedimenty sú zastúpené rôznymi typmi svahových sedimentov a fluviálnymi nivnými sedimentmi.

Kvartér. Sedimentárne horniny kvartéru sa vyskytujú v Banskej kotline a miestami sa vyskytujú aj v Banskom predhorí. Na nive Olšavy sa nachádzajú **holocénne nivné sedimenty** fluviálnych pieskov, štrkov a v priúpätnej časti sú aj balvany a bloky rôzneho zloženia. Tvoria ich subangulárne a angulárne úlomky vulkanitov. Často sa tu vyskytujú aj bloky do veľkosti 1 m. Materiál je uložený chaoticky, je dobre premytý a nevytriedený. Miestami je medziúlomkovitý priestor vyplnený pieskom alebo piesčitou hlinou (Kaličiak et al. 1991). Mocnosť fluviálnych sedimentov je premenlivá.

Druhú skupinu kvartérnych sedimentov tvoria **hlinito-kamenité svahoviny.** Sú rozšírené v Banskej kotline a Banskom predhorí a lemujú takmer celý úpätný stupeň Slanských vrchov. Svahoviny sú produktom viacerých elementárnych procesov, z ktorých každý zohráva v určitom štádiu ich vývoja dôležitú úlohu. Litologická stavba svahovín je veľmi pestrá. Tvoria ich hliny s úlomkami a zahlinené angulárne a subangulárne úlomky vulkanitov. Mocnosť týchto sedimentov kolíše v závislosti od morfológie podložia.

Na niektorých miestach dosahuje až 23 m (Kaličiak et al. 1991).

Do prvej skupiny neogénnych sedimentov patria sedimenty kochanovského súvrstvia, monotónne vápnité íly a ílovce s vložkami vulkanického materiálu a lignitového uhlia. Vystupujú na povrch východne a západne od Banského a čiastočne v Banskej kotline juhovýchodne od intravilánu sídla na neveľkých plochách.

Neogénne vulkanity sú na území sformované do troch formácií. Formácia andezitový stratovulkán Makovica, formácia andezitový stratovulkán Strechový vrch a formácia andezitový stratovulkán Vechec. Formácia Makovica sa nachádza v severozápadnej časti katastrálneho územia Banského. Formácia Makovica predstavuje relikty andezitového stratovulkánu, ktorý je pomenovaný podľa vrcholovej kóty Makovica (981 m n. m.) a je synomymom vulkanického aparátu, ktorý vyčlenil Kaličiak in Grecula et al. 1977. V geologickej stavbe stratovulkánu možno vyčleniť centrálnu, prechodnú a periférnu zónu. Centrálna zóna stratovulkánu sa nachádza v závere doliny Medvedieho potoka. Táto zóna je budovaná z intruzívneho komplexu dioritových porfyritov, ktoré miestami prerážajú neky a dajky ryodacitov. Intruzívny komplex vystupuje na povrch v kotlovitej depresii, ktorú hlavne na západe a severe lemujú relikty vulkanického kužeľa sformovaného autochtónnymi pyroklastikami a lávovými prúdmi. Tieto periklinálne upadajú smerom od centra vulkanickej štruktúry. Kužeľové vulkanické fácie smerom k periférii stratovulkánu postupne prechádzajú do vulkanického plášťa s asymetrickou stavbou.

Periférnu vulkanickú zónu tvoria prevažne fácie redeponovabých pyroklastík a epiklastík s reliktami lávových prúdov. Charakteristickým znakom tejto zóny je prítomnosť extruzívnych andezitových telies, ktoré vystupujú na povrch hlavne

západne od Juskovej Vole v severnej časti stratovulkánu. Vulkanické komplexy stratovulkánu Makovica ležia na sedimentoch vrchného bádenu až spodného sarmatu. Časový vývoj stratovulkánu spadá do vrchnej časti spodného sarmatu až spodného panónu (Kaličiak et al. 1991).

Formácia andezitový stratovulkán Vechec predstavuje relikty menšieho andezitového stratovulkánu, ktoré vystupujú v severovýchodnej časti katastrálneho územia obce Banské. Tvorí ich centrálny andezitový nek, vulkanický kužeľ a vulkanický plášť po západnom obvode vulkanického kužeľa. Na základe pozície stratovulkánu Vechec v styčnej zóne stratovulkánov Makovica a Strechový vrch, ale hlavne jeho jednoduchej stavby a monotónneho petrografického zloženia hornín bol stratovulkán Vechec zaradený k parazirickýnm vulkanickým štruktúram. Vznikol v spodnom až vrchnom sarmate (Kaličiak et al. 1991).

Formácia andezitový stratovulkán Strechový vrch. Stratovulkán je pomenovaný podľa kóty Strechový vrch (780 m n. m.) a je synonymom vulkanického aparátu Strechov v zmysle Kaličiaka in Grecula et al. 1977. Tvorí ho nepravidelná kruhová vulkanická štruktúra, ktorá je rozčlenená hlbokými eróznymi dolinami s výraznou radiálnou orientáciou v smere k centrálnej časti. Stratovulkán vznikol v okrajovej zlomovej zóne pozdĺžnej grabenovej štruktúry na miestach, kde sa pozdĺžne zlomy križovali s výraznými priečnymi zlomami. Vznik a vývoj stratovulkánu prebiehal v okrajovej zóne sarmatského mora, pričom iniciálne štádium vzniku v spodnom sarmate sa odohrávalo v subakválnom prostredí. Neskoršie po regresii sarmatského mora vulkanická činnosť prebiehala v terestrickom prostredí, kedy vznikol rozsiahly stratovulkanický kužeľ a plášť. Vulkanizmus tu prebiehal v období spodný sarmat – spodný panón. V stavbe stratovulkánu možno vyčleniť tri zóny: centrálnu, prechodnú a periférnu. Centrálnu zónu predstavuje kotlovitá depresia v závere doliny Bačkovského potoka a tvorí ju intruzívne teleso

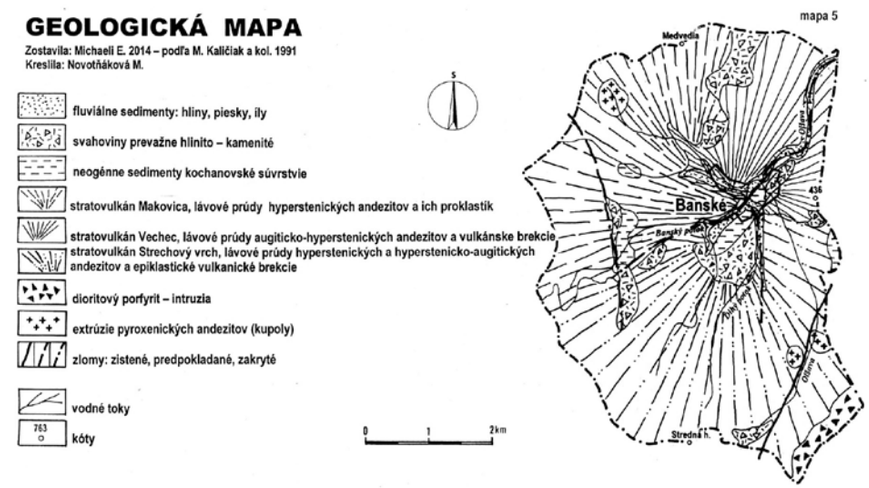

diorytového porfyritu a relikty vulkanického kužeľa po obvode. Prechodnú zónu predstavuje vulkanický plášť, zložený predovšetkým z lávových prúdov a vulkanoklastík. Periférnu zónu okrem reliktov lávových prúdov tvoria predovšetkým andezitové epiklastiká a redeponované pyroklastiká (Kaličiak et al. 1991).

Stratovulkán Makovica je na katastrálnom území Banského budovaný v severnej časti hyperstenickým andezitom. **Hyperstenické andezity** tu vystupujú vo forme kupolovitého extruzívneho telesa nepravidelnej izometrickej formy. Andezit je svetlý, sivobiely až sivožltý, celistvý i pórovitý a po puklinách je limonitizovaný. Má prevažne veľkoblokovú odlučnosť s prechodmi do hrubilavicovitej až stĺpcovitej vertikálnej odlučnosti. V okrajových častiach telesa sú vyvinuté zóny extruzívnych brekcií s drobným ostrohranným rozpadom. Štruktúra andezitu je porfyrická (Kaličiak et al. 1991).

Augiticko-hyperstenický andezit je najrozšírenejšou fáciou stratovulkánu Makovica. Tvorí podstatnú časť vulkanického plášťa. Rozprestiera sa okolo extruzívnych telies vo forme lávových prúdov. Prúdy andezitu tvoria mohutný efuzívny komplex východnej časti vulkanickej štruktúry, ktorý zaberá severozápadnú časť katastrálneho územia. Jednotlivé prúdy sú sprevádzané výraznými zónami lávových brekcií a miestami sú oddelené aj tenkými vložkami pyroklastík a epiklastík. Andezit je sivý, tmavosivý, celistvý i pórovitý, drobno až stredno porfyrický. Má prevažne nepravidelnú blokovú odlučnosť a rozpad s prechodmi do lavicovitej až doskovitej odlučnosti. Je charakteristickým znakom sú časté povlaky až nátekové tvary hyalitu v puklinách a dutinách. Andezit má porfyrickú štruktúru s mikrolitickou základnou hmotou.

Veľkú časť periférnej zóny stratovulkánu Makovica západne od intravilánu Banského tvoria **epiklastické vulkanické brekcie**, s rôznym zrnitostným zložením a s vložkami epiklastických pieskovcov. Brekcie sa vyznačujú variabilným zastúpením andezitových fragmentov a tmeliacej hmoty. Fragmenty andezitov majú rôzny stupeň opracovania. Tvorí ich celistvý, sivý drobno až strednoporfyrický, ale i pórovitý andezit. Matrix je prevažne hrubopiesčitý, detritický a slabo triedený s fragmentmi žltej a tehlovočervenej pemzy.

Redeponované pyroklastika s vložkami limnokvarcitov sa vyskytujú západne od intravilánu obce Banské. Sú to prevažne drobnoúlomkovité pyroklastiká pyroxenických andezitov, v ktorých sú polohy, resp. šošovky limnokvarcitu hrubé do 1 m. Limnokvarcit má prevažne masívnu alebo páskovanú textúru a miestami má charakter kremitých sintrov s pórovitou, kavernóznou až voštinovitou textúrou, ale i so zvyškami rastlín a dreva (Kaličiak et al. 1991).

Stratovulkán Vechec sa na katastrálnom území Banského nachádza v severovýchodnej časti. Zasahuje tu iba malou časťou. Najrozšírenejším typom hornín sú tu **andezity**. Sformované sú do andezitových lávových prúdov. Tvoria prevažnú časť reliktu vulkanického kužeľa a plášťa. Lávové prúdy sú orientované v smere od centra periklinálne a od seba sú oddelené výraznými zónami lávových brekcií. Andezity sú často pórovité . Majú nepravidelný ostrohranný až blokový rozpad s prechodom do hrubolavicovitej odlučnosti. Ich štruktúra je porfyrická. Výrastlice tvorí plagioklas.

Autochtónne pyroklastiká, vulkanické brekcie, aglomeráty a tufy vystupujú chaoticky v reliktoch vulkanického kužeľa stratovulkánu Vechec. Postupne prechádzajú do drobnejších aglomeratických brekcií až lapilovo-pemzových tufov. Brekcie sú zložené z fragmentov sférických až subsférických pŕovitých andezitov variabilných veľkostí. Často sú aglutinované a spekané. Prítomné sú i bloky celistvých andezitov. Matrix je jemnozrnný, miestami s vyšším nahromadením pemzy.

Redeponované andezitové pyroklastiká nečlenené. Vystupujú v južnej časti stratovulkánu Vechec v hrubých polohách. Tvoria ich fragmenty tmavosivých pyroxenických pórovitých andezitov variabilnej veľkosti. Matrix je zrnitý, piesčitý, miestami s nahromadením pemzy. Vyskytujú sa v periférnej zóne plášťa stratovulkánu v malom útržku v kontaktnej zóne so stratovulkánom Makovica západne od intravilánu sídla.

Severný a západný okraj intravilánu sídla sa vyskytujú **redeponované andezitové tufy.** Západná časť intravilánu leží priamo na týchto horninách. V štruktúre stratovulkánu zaberajú jeho periférnu zónu. Tufy sú prevažne pemzové s postupným prechodom do lapilovo-pemzových tufov s variabilným zastúpením pemzy a fragmentov andezitov. Často sa v nich vyskytujú drobné úlomky ílovcov a pieskovcov. Tufy sú chaoticky drobno až strednozrnné, miestami čiastočne zvrstvené. Majú vitrokryštaloklastickú a kryštalolitoklastickú štruktúru.

Stratovulkán Strechový vrch sa v Banskom nachádza v juhovýchodnej časti územia. Zaberá v katastrálnom území z vyššie uvedených tektonických jednotiek najväčšiu plochu.

Na hranici s katastrálnym územím Davidova sa nachádzajú dve telesá extrúzií **pyroxenických andezitov**. Majú tvar kupolovitý tvar. Na povrch vystupujú v doline Olšavky. Andezity sú sivé až sivohnedé nepravidelného blokového rozpadu porfyrickej štruktúry s trachytickou základnou hmotou a výrastlicami plagioklasu, hypersténu a augitu. V okrajových častiach možno pozorovať fluidálne textúry s vertikálnou hrubodoskovitou odlučnosťou. Analogické zloženie majú aj menšie extruzívne telesá.

Zvláštnu fáciu v stratovulkáne Strechový vrch tvorí **hyperstenicko-augitický** andezit s litofýzami. Vyskytuje sa v lávových prúdoch a má nepravidelný blokový až veľkoblokový rozpad, ale veľmi zriedka hrubolavicovitú odlučnosť. Charakteristickým znakom týchto andezitov je výrazná pórovitosť a kavernóznosť. Kaverny dosahujú miestami veľkosť až 5 cm a sú pretiahnuté v smere fluidality. Základná hmota andezitu je porfyrická s hyalopilitickou základnou hmotou. Výrastlice tvorí plagioklas. V katastrálnom území Banského sa lávové prúdy tohto typu andezitov vyskytujú v juhozápadnej časti teritória.

Drobnoporfyrický hyperstenicko-augitický andezit. Relikty lávových prúdov z tohto typu hornín sa nachádzajú južne a juhozápadne od intravilánu sídla. Andezity sú sivé až svetlosivé hustodrobnoporfyrickej štruktúry a majú nepravidelnú blokovú odlučnosť

s prechodom do lavicovito-doskovitej odlučnosti. Ich štruktúra je porfyrická s hyalopilitckou základnou hmotou. Výrastlice tvorí plagioklas, augit a hyperstén.

Pyroxenický andezit s variabilným zastúpením hypersténu a augitu. Efuzívne komplexy lávových prúdov z týchto hornín patria k najrozšírenejším petrografickým typom v tomto komplexe. Sú zastúpené v juhovýchodnej časti južnej polovice katastrálneho územia Banského. Lávové prúdy sú produktom opakovaných efúzií monotónneho charakteru bez vložiek pyroklastík. Na svahoch sú často oddelené výraznými zónami brekcií s charakteristickým obsahom pórovitých až kavernóznych andezitov a hnedým až hnedočerveným sfarbením. Andezity sú sivé až tmavosivé, celistvé, pórovité s nepravidelným ostrohranným blokovým rozpadom.

Autochtónne pyroklastiká -vulkanické brekcie, aglomeráty, tufy. Sú súčasťou stavby vulkanického kužeľa i plášťa centrálnej zóny stratovulkánu, hlavne v jeho západnej a severnej časti, kde sa striedajú s lávovými prúdmi. Vulkanické brekcie tvoria hlavne explozívne fragmenty andezitu dosahujúce veľkosť až 40 cm, ojedinele i viac. Časť týchto fragmentov má charakter lapil so sférickým až subsférickým tvarom. V brekciách sú časté fragmenty až bloky andezitov, ktoré pochádzajú zo staršej stavby a pri explózii sa dostali

na povrch už v pevnom stave. Fragmenty andezitov sú usporiadané chaoticky. Matrix v brekciách je tufový alebo struskovo-lapilový, často s pemzou. V katastrálnom území sa nachádzajú najmä v strednej časti južnej polovice územia.

Epiklastické vulkanické brekcie s polohami epiklastických pieskovcov. Zaberajú súvislý pás územia v južnej časti Banskej kotliny. Sú to sedimenty prechodnej, ale hlavne periférnej zóny stratovulkánu. Zastúpené sú v nich rôzne zrnitostné fácie od hrubo-úlomkovitých po drobno-úlomkovité s prechodmi do epiklastických pieskovcov. Sú tvorené prevažne úlomkami celistvých i pórovitých andezitov. Vyznačujú sa variabilným zastúpením fragmentov andezitov a tmeliacej hmoty, ktorá je prevažne hrubo piesčitá, netriedená. Sú v nich vložky hrubozrnných až stredno-zrnných epiklastických pieskovcov.

V najvýchodnejšej časti územia v susedstve s katastrálnym územím obce Cabov sa nachádza **intrúzia dioritového porfýru**. Je to oblasť centrálne vulkanickej zóny Strechovského stratovulkánu. Intrúzia je plošne veľmi rozsiahla. Možno predpokladať, že ide o ložné lakolitové teleso (resp. viacerých ložných silových telies). Hornina je sivej, sivozelenej farby, drobno až stredno – porfyrická so všesmernou zrnitou textúrou a prevažne nepravidelným ostrohranným blokovým rozpadom. Miestami pozvoľne prechádza celistvá hornina do intruzívnych brekcií. Na povrch vystupuje intrúzia dioritového porfýru s rôznym stupňom hydrotermálnej premeny a vyskytujú sa v nej drobné impregnácie pyritu. V dôsledku hypergénnych premien je na povrchu miestami intenzívne limonitizovaná, resp. argilitizovaná. Vek intrúzie bol stanovený rádiometricky na stredný sarmat. Hornina má porfyrickú štruktúru s holokryštalickou alotriomorfnou zrnitou základnou hmotou. Výrastlice tvorí plagioklas.

Nerastné suroviny. Západne od obce sa v minulosti ťažili železné rudy tvorené tzv. železoopálmi. Boli tu nafárané tri ložné žily celkovej smernej dĺžky 400 m a hrúbky 6 m. Žily mali limonitovú výplň v spodnej časti s menejcenným sideritom s obsahom barytu a antimonitu. V predmetnej lokalite sú v súčasnosti identifikovateľné ústia troch zavalených štôlní s haldovým materiálom v okolí. Rudnú zložku tvorí svetlohnedý až tmavohnedý limonit, ktorý tvorí na plochách vrstevnatosti vulkanoklastík kôry hrubé okolo 20 – 30 cm. Zvýšený obsah cínu v limonite nebol zistený (Figna 1952 in Kaličiak et al. 1991).

Suroviny na výrobu ozdobných predmetov a šperkov. K týmto surovinám, ktoré sa najmä v ostatnom čase začínajú využívať na zhotovovanie ozdobných predmetov, patrí aj limnokvarcit. Z veľkého množstva výskytov limnokvarcitov v Slanských vrchoch hádam k najznámejším patrí lokalita Banské. Nepravidelné polohy a šošovky limnokvarcitu tu vystupujú v prostredí redeponovaných ahdezitových pyroklastík (zásoby nie sú vyčíslené). Limnokvarcit je tu rôzne sfarbený, masívne jednofarebný, ale i páskovaný (Kaličiak et al. 1991).

Sloje lignitového uhlia boli objavené v intravulkanickej panvičke pri obci Banské. Výplň panvičky tvoria predovšetkým fácie andezitových epiklastík (epiklastické pieskovce, brekcie a siltovce), fácie redeponovaných pyroklastík a ílovito-piesčité sedimenty vyššieho sarmatu (Kaličiak 1988). So sedimentmi v Banskej kotline sú úzko späté polohy limnokvarcitu a slojky lignitového uhlia. Sloje lignitu sa nachádzajú na ploche okolo 5 -6 km^2 v rôznych hĺbkových úrovniach od 4,5 do 99,5 m. Uhlie je makroskopicky hnedošedej farby, matné s bridličnatým rozpadom a zachovanou drevitou textúrou. Časté sú v ňom prekremenené zvyšky rastlín a vložky uhoľných ílov s uhoľným detritom (Kaličiak et al. 1991).

Reliéf

Obec Banské sa nachádza na východnom okraji geomorfologického celku Slanských vrchov. Katastrálne územie obce sa nachádza na rozhraní geomorfologických podcelkov Banskej kotliny a Banského predhoria. Intravilán obce leží v doline Olšavy na jej nive a na priľahlých svahoch.

Slanské vrchy predstavujú horský krajinný celok na východnom okraji Západných Karpát v Matransko-slanskej oblasti. Vytvárajú horský chrbát takmer severojužného smeru, mierne vyklenutý na východ s dĺžkou 50 km a šírkou asi 20 km v severnej a 12 km v južnej časti. Začína východne od Prešova pri obci Okružná a pokračuje na juh po štátnu hranicu s MĽR. Na západe susedí s Košickou kotlinou, na východe s Východoslovenskou nížinou. Má prevažne hornatinový ráz s amplitúdou reliéfu medzi 181-640m, so stredným uhlom sklonu 12°-24°. Nadmorská výška kolíše medzi 100-1092m. Vrcholí Šimonkou 1092 m n. m. Slanské vrchy tvoria morfologicky samostatné masívy Šimonka, Makovica, Mošník, Bogota, Hradisko, Bradlo a Milič. Pohorie predstavuje horskú bariéru, ktorá oddeľuje Košickú kotlinu od Východoslovenskej nížiny. Územie Slanských vrchov je morfologicky veľmi pestré. Rozrušením horských krýh stratovulkánov tu vznikol reliéf, v ktorom sa striedajú miernejšie svahy a zníženiny na tufoch a aglomerátoch stmelených tufom a sopečným pieskom so strmšími svahmi na pevných horninách lávových pokrovov. V hlbšie a ostrejšie rezanom reliéfe na vrstvách lávových prúdov sa vytvárajú skalné defilé (skalné steny a rôzne typy bralných foriem), ktoré sú typické pre celé Slanské vrchy. Lemované sú úsypiskovými kužeľmi a doliny sú tu zúžené do skalných tiesňav. Zvetrávaním andezitov a ich brekcií počas pleis-

tocénu vznikli periglaciálne kamenice. Formovanie bralných tvarov reliéfu, resp. jeho hladkosť a striedanie sa oboch typov svahov súvisí s nahustením lávových prúdov a energiou reliéfu. Eróziou sa tu vytvorili formy deštruovaného sopečného reliéfu. Sú tu hlboko zarezané doliny, strmé skalné steny a bralá. Slanské vrchy tvoria pyroklastické vulkány a stratovulkány budované najmä lávovými prúdmi pyroxenických andezitov, ktoré sa striedajú s pyroklastikami a epiklastickými vulkanickými horninami (brekcie, konglomeráty, pieskovce). K najvýznamnejším stratovulkánom v katastrálnom území Banského patria Makovica, Strechový vrch, Vechec, ktoré tu zasahujú iba čiastočne, prechodnou a periférnou zónou.

Geologický vývoj Slanských vrchov bol zložitý, ovplyvnený etapovite rozloženou sopečnou činnosťou od bádenu po pliocén. V podloží sopečných hornín sú st. neogénne sedimenty. V sarmate sa začala sopečná činnosť 2. ryolitovej fázy, ktorej sopečné útvary budujú východný a západný okraj pohoria. Táto fáza sa v severnej časti prekrývala s vulkanizmom amfibolicko-pyrozenických andezitov a ich tufov. Najviac sú tieto produkty rozšírené medzi Kokošovcami a Varhaňovcami. Vytvárajú prevažne homoľovité formy (Oblík, Vrátna). Na konci sarmatu a začiatku panónu sa znovu opakovala sopečná činnosť prevažne efúzivného charakteru, predstavovaná lávovými prúdmi pyroxenických andezitov. S touto andezitovou fázou súvisí v pohorí aj zrudnenie drahými kovmi, zlato, striebro a vyskytuje sa aj ortuť.

Súčasná morfológia pohoria je výsledkom mladých nerovnomerných zdvihov pozdĺž zlomových porúch. Sopečný reliéf je rozrušený eróziou. Andezitové prúdy, pôvodne nakopené v zníženinách, sú odolnejšie ako tufy a sú dnes vo vrcholových častiach. V súčasnosti prevládajú v Slanských vrchoch erózno-zlomové formy reliéfu. Pozdĺž zlomových porúch z neogénu severojužného smeru a karpatského smeru sa pohorie pri nerovnomernom zdvíhaní rozlámalo na sústavu zložitých hrasťových štruktúr, ktoré zodpovedajú jednotlivým horským skupinám. Na severe sa nachádza skupina Šimonky, ktorá klesá medzi obcami Červenica a Zámutov, potom nasleduje Makovica po Rankovské sedlo, za ním je Drahovská skupina s excentrickou riečnou sieťou, oddelená od Miliča.

Z foriem erózno-tektonického pôvodu sa v Slanských vrchoch sa nachádza Banská kotlina. Na zlomové poruchy a zóny intenzívneho zvetrávania sa viažu doliny, ktoré prispievajú k morfologickej pestrosti pohoria napr. dolina Delne, Lomnice, Olšavy a i. Menej odolné pyroklastiká podliehajú zvetrávaniu rýchlejšie ako lávové prúdy, ktoré často vytvárajú skalné steny a bralá. Pozdĺž puklín zvetrávali hlavne v pleistocéne aj odolnejšie andezity a na úpätiach vytvorili kamenné moria (v okolí Šimonky, Oblíka, Banského a inde). Porušením stability lávových prúdov vznikajú zosuny. Na úpätí pohoria uložili toky množstvo materiálu do periglaciálnych náplavových kužeľov.

Georeliéf katastrálneho územia Banského je značne členitý. Z geomorfologickej analýzy územia vyplýva, že prevládajúcou formou v georeliéfe sú deštruované formy vulkanického reliéfu na efuzívnych vulkanických horninách a ich pyroklastikách.

Banská kotlina je vnútrohorský geomorfologický celok erózno-tektonického pôvodu v strednej časti Slanských vrchov. Je to intravulkanická depresia obklopená vulkanickými plášťami stratovulkánov Makovica, Strechový vrch a Vechec. Západný a južný okraj kotliny tvorí výrazný deštruovaný vulkanický reliéf stratovulkánu Makovica (981 m n. m.). Východný a severný okraj kotliny je ohraničený plochými chrbtami Banského predhoria.

Po obvode kotliny sú tu badateľné zvyšky plošín v nadmorských výškach 540 a 450 metrov, ktoré sú výsledkom geomorfologických procesov zarovnávania Slanských vrchov. Erózne stupne a kvartérne terasové systémy sú prekryté andezitovými štrkmi a poukazujú na jej postupné vyprázdňovanie a prehĺbovanie, čo súviselo s celkovým zdvihom územia koncom neogénu. Depresia je vyplnená vulkanicko-sedimentárnym súvrstvím. Bázu súvrstvia tvoria horniny vulkanického pôvodu. Nachádzajú sa tu polohy tufobrekcií a ílov, v spodných častiach tiež lignitické uhlie (sloje nepresahujú hrúbku 0,5 m) a limnokvarcity. Banská kotlina zaberá okolo 7 km^2 a jej najnižší bod dosahuje hodnotu 320 m n. m. Kotlina a začala formovať v pliocéne po výlevoch pyroxenických andezitov a uložení ich pyroklastík. V uzavretej tektonickej depresii vzniklo plytké jazero, v ktorom sa usadzovali íly, tufity a limnokvarcity. Na mladé tektonické pohyby poukazujú v kotline formy reliéfu. Kotlina je odvodňovaná potokom Olšava, ktorý eróznou činnosťou takmer vyprázdnil jazernú výplň kotliny a cez horskú obrubu stratovulkánu Strechový vrch si vytvoril prielomovú dolinu oddeľujúcu kotlinu od Východoslovenskej pahorkatiny.

Antropogénne formy reliéfu. Boli vytvorené hospodárskou a inou činnosťou človeka v krajine. Patria tu agrárne formy litorálne, komunikačné, urbánne a funebrálne formy.

Agrárne formy reliéfu reprezentujú agrárne terasy. Vyskytujú sa sporadicky na ornej pôde. Vznikli orbou po vrstevnici a zabraňovali erózii pôdy. Nachádzajú sa v okolí intravilánu sídla na ornej pôde. Relatívna výška agrárnych terás je 50 – 70 cm. Ich rozmiestnenie úzko súvisí so sklonovými pomermi územia.

Litorálne formy reprezentuje regulovaný úsek Olšavy v intraviláne sídla. Melioračné kanály a studne sa tu vyskytujú iba sporadicky.

Z **komunikačných foriem** sú tu cestné násypy a zárezy na prístupovej komunikácii do sídla. V tejto súvislosti je potrebné spomenúť úvozy, ktoré predstavujú najčastejšiu formu antropogénneho georeliéfu, primárne podmienenú antropogénnou činnosťou. Sprevádzajú poľné cesty. Vznikli hĺbkovou eróziou na pôvodných poľných cestách. Ich hĺbka je 2 – 2,5 m. Sú rozptýlené po celom katastrálnom území sídla.

Urbánne formy predstavuje sídelná terasa intravilánu obce – zastavaná plocha, prakticky s jednotnou vertikálnou členitosťou. Výnimku tvorí iba rímskokatolícky kostol. sv. Petra a Pavla. Sídelná terasa obce zaberá 35 ha.

Funebrálne formy v sídle reprezentuje miestny cintorín. Jeho rozloha je približne 3 000 m^2. Nachádza sa v severovýchodnej časti na okraji intravilánu obce.

Klimatické pomery

Klimatické merania a pozorovania sme na skúmanom území neuskutočnili, jednak z objektívnych príčin, jednak preto, že ich výsledky za krátke obdobie, napr. jeden rok, nemali by relevantnú klimageografickú hodnotu. Charakteristika klimatických pomerov bola spracovaná na základe publikovaných výsledkov meraní a pozorovaní z ombrometrickej stanice vo Vranove nad Topľou (136 m n. m.), Hanušovciach nad Topľou (211 m n. m.), a doplnovej stanice v Herľanoch (390 m n. m.), účelovej stanice v Čaklove (137 m n. m.) V Banskom sa nenachádza nijaká pozorovacia stanica. Ani novšie pozorovania Slovenského hydrometeorologického ústavu v Bratislave sieť pozorovacích staníc, ktoré by sa dotýkali tejto oblasti, neboli realizované. Relevantné podmienky ako Banské má do určtej miery stanica v Herľanoch.

Klimatické oblasti. V Banskom prevláda oceanická klíma, ale výrazné sú tu aj prvky kontinentálnej klímy. Zima býva dlhá, jar nastupuje pomerne rýchlo a letné teploty sú priaznivé. Podľa klimatickej klasifikácie Slovenskej republiky (Lapin a kol. 2000) územie Banského patrí do mierne teplej klimatickej oblasti, okrsku M3, ktorý je mierne teplý, mierne vlhký pahorkatinový až vrchovinový s priemernou júlovou teplotou 18,5° C. Priemerný ročný úhrn zrážok kolíše medzi 650-900mm v južnej horskej časti územia. Priemerná januárová teplota dosahuje v nižšej časti -4° až -5°C, júlová 18,5°C, vo vyššej časti -5 až -7°C a 14-16°C.

Teplota vzduchu. Postupujúc podľa priemerného vertikálneho gradientu teploty vzduchu a podľa nameraných teplôt vzduchu v Herľanoch a Čaklove usudzujeme, že v Banskom sú teploty vzduchu, vzhľadom na nadmorskú výšku katastrálneho územia, ktorá je priemerne o 200 až 300 m väčšia, nižšie približne o 1° C. Priemerná ročná teplota vzduchu je tu približne okolo 7 - 8° C, miestami aj nižšia, najmä dolinách, kde možno očakávať aj vplyv inverzie. Priemerná januárová teplota vzduchu sa pohybuje okolo - 4,5° C, priemerná júlová teplota je 17 ° C. Najchladnejším mesiacom v roku v priemere je január, ale môže to byť aj február, resp. december. Najteplejším mesiacom je tu spravidla júl, ale môže byť aj jún alebo august. Priemerný počet letných dní je tu okolo 40 a priemerný počet mrazových dní v roku okolo 120. Markantnejší pokles mrazov tu nastáva v apríli, ale ich výskyt je možný aj v máji, kedy dochádza k teplotným inverziám. Rozdiely v teplotách v najvyšších a najnižších častiach Slanských vrchov sú najväčšie v letných mesiacoch. V zimnom polroku sú stierané teplotnými inverziami, ktoré sú nebezpečné najmä v jarných mesiacoch, keď sú doprevádzané mrazmi a majú negatívny vplyv na kultúry.

Tab. 1 *Priemerná ročná teplota vzduchu za obdobie 1931 - 1960*

Stanica	I	II.	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Rok	A
Čaklov	-3,6	-2,0	2,8	9,1	14,7	17,9	19,9	19,1	15,0	9,1	3,9	-0,4	8,8	23,5
Herľany	-4,3	-2,5	2,0	8,2	13,5	16,5	18,5	17,8	13,8	8,4	3,2	-1,2	7,8	22,8

Zdroj: Petrovič a kol. 1966

Leto má v tejto oblasti premenlivý charakter. Teplota vzduchu od marca do mája pomerne rýchlo stúpa. V júni je tento vzostup pribrzdený prílevom chladnejšieho oceánskeho vzduchu vo viacerých vlnách. Najvýraznejšie sa prejavuje začiatkom druhej dekády júna (európsky monzún, Medardova kvapka). Zosilnený prílev oceánskeho vzduchu je sprevádzaný poklesom teploty vzduchu a výdatnými zrážkami. V júli teplota opäť stúpa a koncom júla až začiatkom augusta dosahuje najvyššie hodnoty. Najstálejším ročným obdobím je tu jeseň. V dôsledku vysokého tlaku vzduchu, ktorý sa vytvára nad juhovýchodnou Európou, vzniká koncom septembra alebo začiatkom októbra pekné počasie so značnými teplotami vzduchu, tzv. babie leto. V októbri a novembri, pri klesajúcej insolácii cez deň za stabilného zvrstvenia atmosféry a silného vyžarovania, sa tu objavujú prvé nočné mrazy, súvisiace s teplotnými inverziami. Za teplotných inverzií je obyčajne najchladnejšie v dolinách (Oľšava, Banský potok), do ktorých steká studený vzduch z okolitých horských svahov Slanských vrchov a v tejto súvislosti sa vyskytujú v dolinách aj hmly.

Zima je nestála. Jej priebeh ovplyvňujú vpády chladnejšieho i teplejšieho vzduchu. Pri severných prúdeniach je tu pomerne nízka teplota a zima je veľmi tuhá. Zmiernenie nastáva pri vpádoch teplého vzduchu z juhu. V doline Olšavy sa výrazne prejavuje vpád chladného vzduchu z ruských rovín, ktorý preniká na toto územie a územie celého východného Slovenska zníženým oblúkom Karpát v oblasti Nízkych Beskýd.

Vlhkosť vzduchu. Vlhkosť vzduchu určitého územia vyjadrujeme obyčajne relatívnou vlhkosťou, tlakom vodných pár a sýtostným doplnkom. Ročný chod tlaku vodnej pary je obdobný ako ročný chod teploty vzduchu s maximom v júli a minimom v januári. Tieto údaje z územia Banského a vyššie uvedených pozorovacích staníc nie sú k dispozícii. Relatívna vlhkosť vzduchu má obratený ročný chod. Maximum vlhkosti vzduchu pripadá na december, prípadne na január, minimum na máj, keď je tu častejší prílev relatívne suchého arktického vzduchu. Každé zvýšenie teploty spôsobuje pokles relatívnej vlhkosti vzduchu. Predmetné údaje za územie Banského nie sú k dispozícii. Sýtostný doplnok predstavuje schodok tlaku vodnej pary, ktorý chýba k nasýteniu za danej teploty. Sýtostný doplnok má ročný chod podobný chodu teploty. Najvyššie hodnoty relatívnej vlhkosti a najnižšie hodnoty sýtostného doplnku sú v zime, lebo v tomto období je vzduch blízko nasýteniu vodnými parami.

Tab. 2 *Mesačné a ročný priemer sýtostného doplnku v mm Hg v období 1931 – 1960*

Stanica	I	II.	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Rok	IV – IX
Herľany	0,3	0,5	1,2	2,4	3,3	3,7	4,3	3,9	2,4	1,4	0,6	0,3	2,0	3,3

Zdroj: Petrovič a kol. 1966

Tab. 3 *Mesačné a ročný priemer relatívnej vlhkosti vzduchu v % v období 1931 – 1960*

Stanica	I	II.	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Rok	IV – IX
Herľany	86	85	76	69	70	72	72	74	77	82	87	89	79	72

Zdroj: Petrovič a kol. 1966

Tab. 4 *Mesačné a ročný priemer tlaku vodnej pary v mm Hg v období 1931 – 1960*

Stanica	I	II.	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Rok	IV – IX
Herľany	3,0	3,3	4,1	5,8	8,3	10,4	11,7	11,4	9,4	6,9	5,2	3,9	7,0	9,5

Zdroj: Petrovič a kol. 1966

Oblačnosť a slnečný svit. Oblačnosť vplýva cez deň na dĺžku slnečného svitu, na slnečné žiarenie a v noci zase na vyžarovanie. Rozhoduje o vlhkosti vzduchu. O poklese teploty v noci a tiež o tom či sa v jesenných a jarných mesiacoch vyskytne k ránu mráz. Najväčšia oblačnosť pripadá na zimné mesiace. Najmenšia oblačnosť je tu prevažne v septembri, najväčšia v decembri. Od Januára sa začína oblačnosť zmenšovať. V máji a júni sú jej hodnoty rovnaké, čo súvisí s prílevom oceanického prúdenia vzduchu, ale aj so silným slnečných žiarením. Cez deň sa vytvára kopovitá oblačnosť sprevádzaná prehánkami. S oblačnosťou úzko súvisí i trvanie slnečného svitu. Chotár Banského je orientovaný prevažne k severovýchodu a k západu, čo sa nie veľmi priaznivo odráža na slnečnom svite a na príjme tepla. Banská kotlina je orientovaná najmä k východu. Najviac hodín slnečného svitu má máj a jún a začiatok augusta, najmenej december. Bez slnečného svitu je v Banskom okolo 60 % dní v roku.

Tab. 5 *Priemerná oblačnosť v % v období 1931 – 1960*

Stanica	I	II.	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Rok
Herľany	72	69	58	57	55	55	51	48	45	55	72	76	59

Zdroj: Petrovič a kol. 1966

Tab. 6 *Priemerný počet jasných dní v období 1931 – 1960*

Stanica	I	II.	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Rok
Herľany	3,4	2,7	6,3	4,2	4,3	3,8	5,5	7,1	8,2	6,5	3,4	2,3	57,7

Zdroj: Petrovič a kol. 1966

Tab. 7 *Priemerný počet zamračených dni v období 1931 – 1960*

Stanica	I	II.	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Rok
Herľany	16,6	13,4	10,8	8,1	7,0	7,1	6,1	4,5	5,5	9,5	15,9	17,4	122,9

Zdroj: Petrovič a kol. 1966

Tab. 8 *Priemerný počet dní s hmlou v období 1931 – 1960*

Stanica	I	II.	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Rok
Herľany	7,5	4,9	2,6	0,4	0,1	0,6	0,1	0,2	0,9	4,4	5,2	12,2	39,1

Zdroj: Petrovič a kol. 1966

Zrážky. Atmosfericé zrážky sa popri teplote vzduchu považujú za rozhodujúci ukazovateľ podnebia. Sú jednou zo základných podmienok života vôbec. Zrážkové pomery územia sú najmä v našich zemepisných šírkach ovplyvnené georeliéfom. Množstvo zrážok so stúpajúcou nadmorskou výškou rastie. Maximum zrážok súvisí s celkovým prúdením vzduchu nad Európou. A zosilnenou konvekciou v letnom období a pripadá na jún a minimum na február. Podľa zrážkových pomerov patrí územia do klimatickej oblasti horsko-pevninskej, ktorá je charakteristická tým, že tu prevláda jednoduchý ročný chod zrážok s maximom v lete (jún, júl) a minimom v zime /február). Výdatné lejaky sa vyskytujú prevažne v letnom období a sú sprevádzané búrkovou činnosťou. Ročné úhrny zrážok sú menej dôležité ako ich rozdelenie počas roka. Najviac zrážok spadne v lete, najmenej v zimných mesiacoch. V jarnom a jesennom období je ich približne rovnaké množstvo. Vzhľadom na vegetačné obdobie je ich rozdelenie počas roka priaznivé. Ročný úhrn zrážok sa pohybuje od 600 do 700 mm. Priemerný úhrn zrážok v januári je 30 – 40 mm, v júli 80 – 90 mm. V zime výdatnosť zrážok klesá a padajú prevažne v pevnom skupenstve a vytvárajú snehovú pokrývku. Priemerné mocnosť snehovej pokrývky sa tu pohybuje okolo 40 cm. Rozloženie zrážok na skúmanom území je podmienené georeliéfom, ale závisí aj od sily a smeru veterného prúdenia, ktoré formuje naviate snehové zrážky a mocnosť týchto je vysoká.

Tab. 9 *Priemerné mesačné a ročný úhrn zrážok za obdobie 1931 – 1960 v mm*

Stanica	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Rok	IV - IX	X - III
Hanušovce n.T	30	32	31	38	59	81	85	76	44	48	44	36	604	383	221
Herľany	38	35	34	41	67	96	90	86	55	54	58	43	697	435	262
Vranov n. T	38	35	30	36	60	83	80	79	44	48	51	44	628	382	246
Sečovská Pol.	33	32	28	39	59	84	79	70	47	48	49	40	608	378	230

Zdroj: Petrovič a kol. 1966

V zime výdatnosť zrážok klesá a padajú prevažne v pevnom skupenstve a vytvárajú snehovú pokrývku. Priemerné mocnosť snehovej pokrývky sa tu pohybuje okolo 40 cm. Rozloženie zrážok na skúmanom území je podmienené georeliéfom, ale závisí aj od sily a smeru veterného prúdenia, ktoré formuje naviate snehové zrážky a mocnosť týchto je vysoká. Priemerný počet dní so snehovou pokrývkou sa pohybuje v Banskom za rok okolo 68.

Tab. 10 *Priemerný počet dní so snehovou pokrývkou období 1931 – 1960*

Stanica	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	Rok
Herľany	_	_	0,0	3,3	14,5	22,6	20,0	7,8	0,4	_	_	_	68,6
Vranov	_	_	0,0	2,5	12,6	23,7	21,6	8,5	0,2	_	_	_	69,1

Zdroj: Petrovič a kol. 1966

Veterné pomery. V ročnom i dennom priemere prevláda v Banskom v zimnom i letnom polroku severozápadný vietor. Vetry severných smerov bývajú najčastejšie v zime. Juhovýchodný a východný vietor sú tu častejšie v zimnom polroku, vetry južných smerov zase v letnom polroku, v ktorom je územie pod vplyvom azorskej tlakovej výše. Vetry severných smerov v zimnom polroku sú všeobecne chladné. Vetry južných smerov prinášajú oteplenie. Zrážky prinášajú obyčajne západné vetry, ale výdatné zrážky bývajú aj pri južných smeroch vetra, hlavne v prechodných ročných obdobiach a v zime. Bezvetrie prevažuje v zimnom polroku. Bezveterné situácie v zime sú spojené v dolinách s inverziou teploty. Prevládajúce vetry sú v priemere najrýchlejšie a najsilnejšie. Najrýchlejšie vetry sú v marci. Najslabšie vetry bývajú v septembri, prípadne v decembri. Z aspektu sily veterných systémov najsilnejšie sú severné a severozápadné vetry najmä v zimných a jarných mesiacoch a najslabšie sú tieto veterné systémy v letných mesiacoch. Najväčšie nárazy vetra sú v lete pri prechode búrkového frontu.

Vodstvo

Povrchové vody tečúce. Pre povrchové toky Slanských vrchov je charakteristický ich bystrinný ráz. Hydrologicky patrí Banské do povodia Tople prostredníctvom potoka Olšava, ktorý tvorí hydrologickú os územia. Olšava vzniká sútokom Olšavky a Banského potoka v západnej časti Intravilánu sídla. Olšavka pramení pod Strednou horou (763 m n. m.) v nadmorskej výške cca 700 m n. m v južnej časti katastrálneho územia. Z územia Strednej hory priberá viacero menších bezmenných prítokov. Tečie severovýchodným smerom. Banský potok pramení na hone Dubová vo výške 550 m n. m. Tečie severovýchodovýchodným smerom. Z pravej strany priberá viacero bezmenných prítokov a v intraviláne sídla Dlhý potok z pravej strany a z ľavej strany potok z Jurčovej doliny a napokon sa vlieva do Olšavky. Sútokom týchto zdrojníc vzniká Olšava, ktorá opúšťa katastrálne územie Banského vo výške 230 m n. m. Veľkým oblúkom tečie do katastrálneho územia Davidova a za Sačurovom sa vlieva do Tople. V hierarchii vodných tokov je Olšava na našom území tokom IV. rádu. Povodie Olšavy podľa rozdelenia odtoku počas roka patrí do stredohorskej oblasti, ktorá je charakteristická tým, že v prvom polroku odtečie približne 50 – 60 % z celkového ročného odtoku. Maximálny prietok má v v apríli, minimálny v auguste a septembri, keď pomerne málo zrážok a vysoký výpar. Podružné maximum pripadá na október (jesenné dažde), podružné minimum na január alebo december. V prietokovom režime sú vyrovnanejšie zimné mesiace, január, február, ale aj júl. Celková dĺžka vodných tokov v katastrálnom území Banského je okolo 10 000 m.

Obyčajné podpovrchové vody. Charakter obyčajných podzemných vôd závisí od geologickej stavby a tektoniky územia, ale aj od nadmorskej výšky a vlastností georeliéfu. Zvodnenie vulkanických hornín, ktoré dominujú v geologickej stavbe katastrálneho územia obce Banské je ovplyvnené ich litologickýcm zložením, ktoré sa odráža v stratovulkanickej stavbe územia. Obidva typy vulkanických hornín, vulkanoklastiká i efuzívne výlevné horniny sa vyznačujú puklinovou priepustnosťou, vulkanoklastiká miestami aj pórovou priepustnosťou. Veľký význam pre hromadenie podzemných vôd majú lokality zlomových porúch. Svojou priepustnosťou drenujú širšie okolie a tak vytvárajú kolektory podzemných vôd o čom svedčí aj výskyt výdatných prameňov. Podobne ako zlomové poruchy sa správajú staré banské chodby. V nich vznikajú banské vody.

Vulkanoklastiká zaberajú síce súvislé a rozsiahle plochy, ale neboli v nich doposiaľ zistené významnejšie kolektory podzemných vôd. Obeh podzemnej vody v týchto typoch hornín sa sústreďuje predovšetkým do pripovrchovej zóny. Vyskytujú sa tu pramene s plytkým obehom vôd a s malou výdatnosťou do 1 $l.s^{-1}$ s výnimkou vyššie uvedených tektonických zón. Značné množstvo prameňov v tejto oblasti tu vstupuje do povrchových tokov skryte, často cez pokryvné útvary alebo v prameňoch v hlboko zarezaných dolinách, ktoré sú tu prevažne tektonicky predisponované. Podzemné vody výlevných hornín sú slabo mineralizované (0,2 – 0,4 $mg.l^{-1}$). Vyšší obsah minerálnych látok má voda vo vulkanoklastikách a to až 500 $mg.l^{-1}$. Tieto vody sú mäkké až tvrdé. Prevládajúci chemický typ vody je tu Ca – HCO_3.

Slanské vrchy majú osobitné hydrogeologické postavenia v rámci vulkanických pohorí, pretože ležia na sedimentoch neogénu a pohorie hraničí na západe s neogénnou výplňou Košickej kotliny a na východe s neogénnou výplňou Východoslovenskej nížiny. Vytvárajú viac –menej uzatvorenú hydrogeologickú štruktúru. Podzemné vody cirkulujú vo vulkanických horninách v puklinovom a puklinovo-pórovom prostredí. Horniny majú rôznorodé hydrogeologické vlastnosti v závislosti od aktívnej pórovitosti hornín a ich štruktúrno-hydrogeologickej pozície. Najdôležitejším faktorom, ktorý určuje filtračné vlastností vulkanických hornín, predovšetkým efuzívnych, je puklinovitosť. Podzemné vody vo vulkanitoch sú viazané na zóny zvýšenej puklinovitosti skalného masívu, ďalej na porózne vulkanické horniny a na význačné tektonicky drvené zóny. Prevažná časť puklinových systémov je zoradená do určitých smerov, ktoré majú súvislosť s regionálnou tektonickou stavbou oblasti a po nich prebieha intenzívnejšia cirkulácia podzemných vôd. Ich priepustnosť nadobúda miestami vysoké hodnoty, ale veľmi rýchlo sa mení. Pri ťahových silách vznikajú otvorené puklinové zóny, najmä v krehkých efuzívnych horninách.

Výsledkom procesov, ktoré postihli vulkanický komplex, je bloková stavba. Bloky s rozdielnou amplitúdou pohybu delia oblasť Slanských vrchov na rad elevačných a depresných štruktúr, ktoré sú ohraničené zlomovými systémami regionálneho rozsahu. Tektonické pochody podstatnou mierou ovplyvňujú tvorbu

a formovanie hydrogeologických štruktúr a migráciu podzemných vôd akumulovaných v skalnom masíve.

Vadózne vody, ktoré prenikajú do skalného masívu a prestupujú do podzemných vôd, sa zúčastňujú plytkého obehu podzemných vôd a tak vystupujú na povrch vo vrcholových častiach pohoria vo forme puklinovo-vrstevných prameňov obyčajne na styku efuzívnych prúdov s vulkanoklastikami. Ich výdatnosť je iba ojedinele vyššia ako 0, l1.s^{-1}. Najvýdatnejšie pramene tohto typu sa na tomto území nachádzajú severovýchodne od kóty Makovica, mimo územia Banského.

Katastrálne územie Banského odvodňuje potok Olšavica. V profile v Davidove má minimálny odtok podzemných vôd hodnotu 0,5 l.s^{-1} a priemerný 1,5 l.s^{-1}. Prúd podzemných vôd je tu usmernený úklonom skalného masívu do Východoslovenskej nížiny, kde vulkanické horniny sú prekryté neogénnymi sedimentmi a podzemné vody tu prestupujú do tufitických a piesčitých sedimentov nížiny.

V Slanských vrchoch sú najlepšie zvodnené tektonické zóny, sprevádzane zónami zvýšenej puklinovitosti, najmenej centrálne časti stratovulkánov, kde sú pukliny vyplnené produktami zvetrávania, rozpadu vulkanických hornín a tu je špecifická výdatnosť vrtov obyčajne nižšia ako 0,1 – 0,2 l.s$^{-1.}$

Kvartérne sedimenty (svahoviny, deluviálne hliny, nivné hliny a piesky) sú v katastrálnom území Banského z hydrogeologického hľadiska bezvýznamné **Minerálne a termálne vody** sa tu nevyskytujú.

Pôdna pokrývka

Pôdna pokrývka katastrálneho územia Banského je pomerne monotónna, čo súvisí s geologickou stavbou regiónu. Z fyzickogeografických zákonitosti na diferenciácii pôdnej pokrývky podieľa vertikálna zonálnosť a detailná diferenciácia.

Pôdne druhy. Na fluviálnych nivných sedimentoch Olšavy a jej prítokov a na hlinito-kamenitých deluviálnych a neogénnych sedimentoch kochanovského súvrstvia v Banskej kotline a čiastočne aj v Banskom predhorí sú rozšírené hlinité a ílovito-hlinité pôdy. V horskej časti územia na vulkanoklastikách a efuzívnych výlevných horninách prevažujú piesočnaté pôdy, iba miestami sa vyskytujú piesočnato-hlinité a hlinité pôdy. Väčšina pôd v katastrálnom území Banského, konkrétne v Banskej kotline je stredne skeletnatá, v geomorfologickom podcelku Makovica až silne skeletnatá.

Pôdne typy. Na nive sa vyskytuje súbor pôd zo skupiny fluvizemí (nivné pôdy). Ide prevažne o fluvizeme modálne v. nasýtená. Ostrovčekovite sa tu vyskytujú aj fluvizeme glejové. Sú to prevažne málo produkčné orné pôdy. Na neogénnych sedimentoch kochanovského súvrstvia sa vyskytujú kambizeme modálne v. nasýtená a kambizeme pseudoglejové.

Fluvizeme. Predstavujú skupinu pôd, ktorej subtypy sú rozšírené predovšetkým na fluviálnych sedimentoch riečnych nív. Prejavuje sa tu intenzívny vplyv podzemnej vody. Zrnitostne sú tieto pôdy veľmi variabilné. V priemere sú v celom profile prevažne hlinité a pôdotvorný substrát prevažne neobsahuje uhličitany. Obsah humusu vo vrchnej časti profilu je okolo 2,5 % s výrazným znížením v hĺbke pod 20 – 30 cm. Pôdna reakcia je v celom profile tiež značne variabilná, slabo

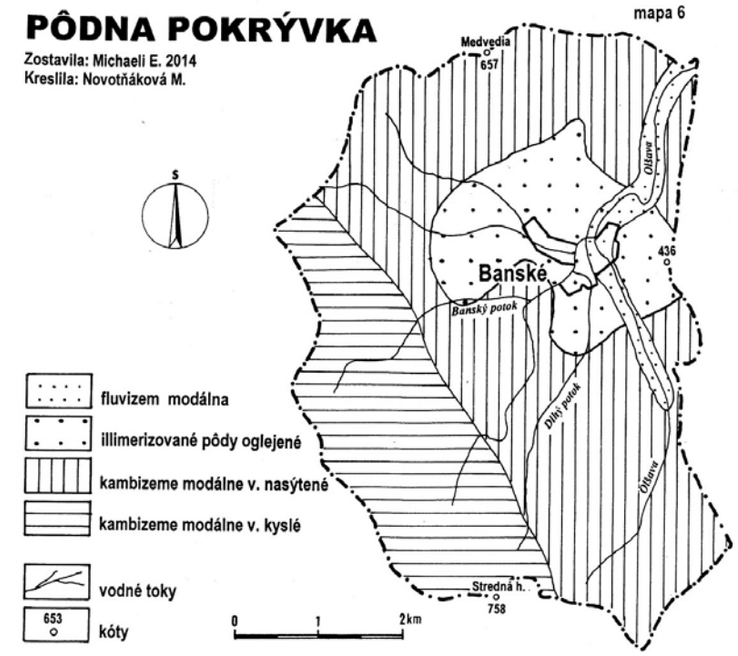

kyslá až neutrálna. Fluvizeme glejové sú viazané na tie časti riečnych nív, kde sa dlhodobejšie vyskytuje hladina podzemnej vody blízko povrchu a podmieňuje v profile glejové procesy. Zrnitostne sú to ťažšie pôdy v celom profile.

Kambizeme. Súbor kambizemí predstavuje najrozšírenejšiu skupinu pôd v katastrálnom území sídla. Kambizeme pseudoglejové nasýtené pokrývajú svahy stratovulkánu Makovice, Vechca a Strechového vrchu. Zrnitostne sú to pôdy veľmi variabilné. V priemere piesčito-hlinité v celom profile. Obsah humusu je približne 2 %. Pôdna reakcia v celom profile je neutrálna až slabo kyslá. Sorpčný komplex je nasýtený. Kambizeme pseudglejové sa vyskytujú na zrnitostne ťažších substrátoch zvetralín vulkanických hornín, ktoré spolu s hydrologickými pomermi podmieňujú nadmerné prevlhčenie a sezónne intenzívnejšie procesy oglejenia v celom profile pôdy. Sorpčný komplex je nierne nasýtený. Väčšina kambizemí je stredne až silne skeletnatá. Pôdy v chotári Banského patria k lesným pôdam. Poľnohospodárske pôdy v Banskej kotline a Banskom predhorí sú prevažne stredne až málo produkčné.

Kultizeme. K tejto skupine pôd patria buď pôvodné prirodzené pôdne typy, ktoré človek svojou činnosťou buď úplne premenil, alebo pôdy vytvorené človekom, napr. pôdy záhrad vytvorené dlhodobou intenzívnou kultiváciou (hortisoly), ktoré sa vyskytujú v intraviláne Banského.

Rastlinstvo

Pôvodnú vegetačnú pokrývku v katastrálnom území Banského tvorili lesné spoločenstvá, ktoré aj v súčasnosti tvoria významnú zložku rastlinstva na území obce. Prevažujú tu listnaté lesy. V nižších polohách sa nachádzajú dubové lesy, ktoré postupne prechádzajú do spoločenstiev bukových lesov. Na svahoch, kde sú pôdy s vysokým obsahom skeletu a v roklinách sa vyskytujú jaseň, javor a lipa. Postupným zásahom človeka do lesných spoločenstiev došlo k zmene v zložení lesných porastov.

Južné svahy v Slanských vrchoch pokrývali spoločenstvá dubových lesov, ktoré sa sporadicky vyskytovali aj ako malé enklávy pod vrcholom strmých hrebeňov vysoko v pásme bučín. V úzkom kontakte s dúbravami sú dubovo-hrabové lesy, často vybiehajúce na plochých chrbtoch periglaciálnych náplavových kužeľov do priľahlej Východoslovenskej nížiny. Najväčšie plochy zaberajú bukové lesy s pestrým bylinným podrastom. Horský ráz majú iba v severnej časti pohoria. Nivu Olšavy a jej prítokov zaberali lužné lesy podhorské a horské (Michalko a kol. 1986).

Dubové nátržníkové lesy *(Potentillo albae-Quertion* J. Michalko 1983 ined.). Vyskytujú sa v rozpätí od 200 do 700 m n. m. V katastrálnom území Banského sa ich zvyšky nachádzajú na južne exponovaných svahoch na okrajoch Banskej kotliny a v Banskom predhorí v severnej časti územia Floristicky sú tieto lesy veľmi bohaté. Obohatenie spôsobila aj pastva v týchto lesoch. Vedúcim druhom je tu dub letný (*Quercus robur*), ďalej sa tu vyskytuje aj dub zimný (*Quercus petreae*) na minerálne bohatších pôdach, breza biela (Betula pendula) a na občasne zamokrených plochách aj osika (*Populus tremula*). Krovinný porast tvoria krušina jelšová (*Frangula alnus*), lieska (*Coryllus avelana*), trnka (*Prunus spinosa*), hloh obyčajný (*Crataegus laevigata*), ruža psia (*Rosa canina*).

V bylinnom podraste je nátržník biely (*Potentilla alba*), pľúcnik Murinov (*Pulmonaria murini*), iskerník mnohofarebný (*Ranunculus polyanthemos*), hrachor čierny (Lathyrus niger), zvonček klbkatý (Campanula glomerata). Na miestach, kde boli tieto lesy človekom odstránené vznikli lúky a pasienky. Sú to hospodársky cenné stanovištia s oligotrofnými druhmi a miestami s náletom krovín (*Ligustro-Prunetum* Tx. 1952)

Dubovo-hrabové lesy karpatské (*Carici pilosae-Carpinenion betuli* J. et M. Michalko ined.) majú kontinentálnejší charakter. Ich druhové zloženie bolo bohaté. V stromovom poschodí prevládal dub zimný (*Quercus petreae*) a hrab obyčajný (Carpinus betulus). Prímes tvorili javor poľný (*Acer campestre*), lipa malolistá (*Tilia cordata*), lipa veľkolistá (*Tilia platyphylos*), čerešňa vtáčia (*Cerasus avium*). Vedúcou drevinou bol tu dub žltkastý (*Quercus daleschampii*). Krovinnú etáž tvorili zimolez obyčajný (*Lonicera xylosteum*) svíb krvavý (*Swida sanquinea*), lieska obyčajná (*Coryllus avelana*), vtáči zob obyčajný (*Ligustrum vulgare*), hloh jednosemenný (*Crategus monogina*), hloh obyčajný (*Crategus laevigata*). Z bylín dominantným druhom bola ostrica chlpatá (Carex pilosa), ďalej sa tu vyskytovali *Coronila elegans* a *Galium schultesii*. Z radu *Fagetalia* tu rástla marinka voňavá (*Asperula odorata*), kopytník európsky (*Asarum europeum*), zubačka cibuľkonosá (*Dentaria bulbifera*), mednička ovisnutá (*Melica nutans*), mliečnik mnohofarebný (*Euphorbia polychroma*), králik chocholikatý (*Pyrethrum corymbosum*). V súčasnosti sa zvyšky dubovo-hrabových lesov vyskytujú v južne a západne od intravilánu obce Banské. Časť týchto lesov ako aj teplomilných dúbrav v Banskej kotlina a čiastočne v Banskom predhorí bola človekom odstránená a územia premenené na kultúrnu step. Veľké plochy na ich mieste zaberá orná pôda a náhradné spoločenstvá lúk zo zväzu *Arrhenatherion elatioris* a pasienkov zo zväzu *Cynosurion* Tx. 1947. Známa je aj asociácia *Anthoxantho - agristietum* Sillinger 1929 em. Jurko 18969, ktorá tvorí základný typ relatívne suchších oligotrofnejších pasienkov (Michalko a kol. 1986). Zvyšky dubovo-hrabových lesov sú v katastrálnom území Banského silne antropicky modifikované.

Kvetnaté bukové lesy podhorské (*Eu – Fagenion* Oberd. 1957 p. p. min.) Táto skupina lesných spoločenstiev sa nachádza v katastrálnom území Banského v južnej polovici územia najmä na svahoch a plochých mierne uklonených chrbtoch orientovaných na sever, severozápad a severovýchod, ale aj na svahoch so západnou a východnou expozíciou. Sú to mezotrofné spoločenstvá s výraznou prevahou buka a prímesou jedle, vo vyšších polohách s jej prevahou (jedľové porasty boli v Banskom prevažne vysadené pre lesohospodárske účely). Ide vlastne o subklimaxové spoločenstvo bukového stupňa. Porasty sú prevažne jednoetážové a majú dobrý zápoj a relevantný spon. Tieto spoločenstvá organicky nadväzujú na dubovo-hrabové lesy (zväz *Carpinion betuli)*. Fyziognomicky a ekologicky najbližším

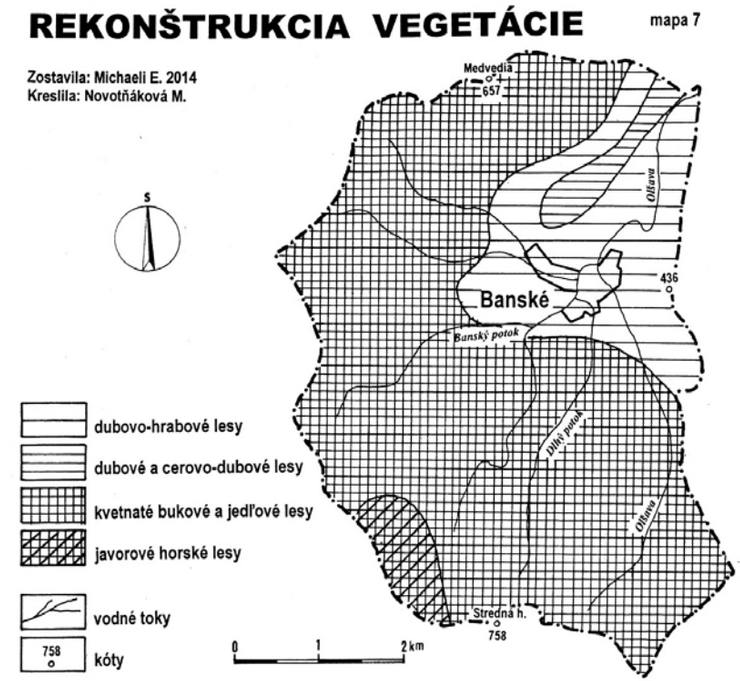

cenotaxonom je *Carici pilosae - Carpinetum dryopteridetosum* (R. Neuh, at Z. Neuh. 1963). Vedúcou drevinou je buk lesný (*Fagus silvatica*) prímes tvorí v nižších polohách hrab obyčajný (*Carpinus betulus*). Na erodovaných svahoch pohoria je topoľ osika (*Populus tremula* L.) a vŕba rakyta (*Salix caprea* L.), prípadne dub zimný (*Quercus petreae* L.). Na pôdach s vysokým podielom skeletu pristupuje javor mliečny a horský (*Acer platanoides* L., *Acer pseudoplatanus* L.). Vo vyšších polohách sa tu vyskytuje jedľa s prímesou buka. Charakteristickým znakom kvetnatých bukových lesov je chýbajúca alebo iba veľmi slabo vyvinutá krovinná etáž (Michalko a kol. 1986). V bylinnom podraste je vo všetkých spoločenstvách prítomná marinka voňavá (*Galium odoratum* (L.) Scop.). Diferenciálnym druhom oproti zväzu *Carpinion betuli* je srnovník purpurový (*Prenanthes purpurea* L.). Dominujúcim druhom je tu ostrica chlpatá (*Carex pilosa* Scop.). Spomedzi druhov zväzu *Carpinion betuli* sú tu prítomné, napr. *Campanula trachelium* L. (zvonček žihľavolistý), *Stelaria holostea* L. (hviezdica veľkokvetá) a na zatienených miestach a vlhkejších pôdach sa objavuje *Aegopodium podagraria* L. (kozonoha hostcová) a *Oxalis acetosella* L. (Kyslička obyčajná).

Lužné lesy podhorské a horské (*Alnenion glutinoso -incanae* Oberd. 1953). Rozprestierali sa na nive Olšavy a jej prítokov (Banský potok, Črchlinský potok, Dlhý potok atď.). Boli viazané na prúdiacu podzemnú vodu a boli podmáčané častými povrchovými záplavami na nive. Reprezentovali ich jelšové a jaseňovo-jelšové lesy z podzväzu Alnenion glutinoso – incanae Oberd. 1953 (Michalko a kol. 1986). Vedúcou drevinou v týchto spoločenstvách bola jelša lepkavá (*Alnus Glutinosa* L. Gaertn.). Prímes tvorili vŕba krehká (*Salix fragilis* L.), jaseň štíhly (*Fraxinus excelsior* L.), brest horský (*Ulmus glabrata* Huds.) a javor horský (*Acer pseudoplatanus* L.).

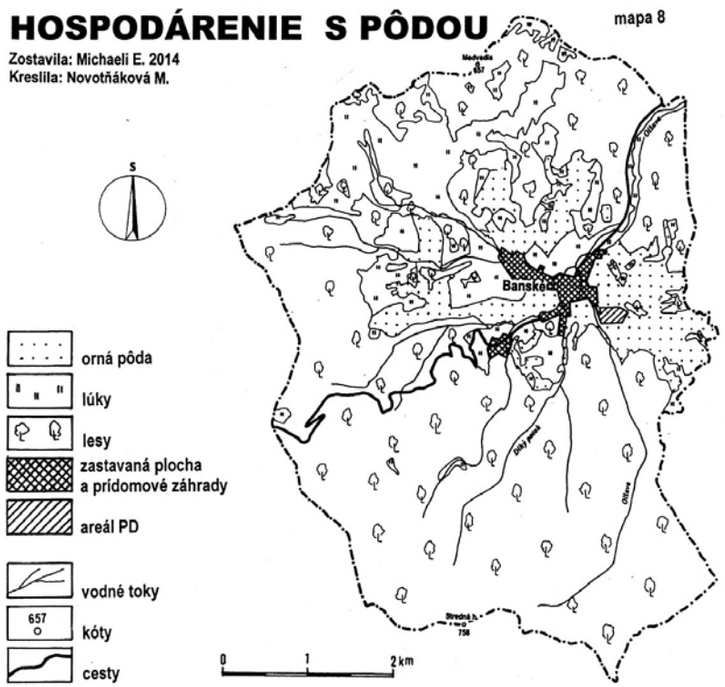

V bylinnom poschodí týchto lesov sa vyskytovali predovšetkým hydrofilné a nitrofilné druhy, napr. trebuľka lesklá (*Anthriscus nitida* Walenb.), jarmanka väčšia (*Astrancia major* L.), záružlie horské (*Caltha latea* Shott, Nyman et Kotschy), krkoška voňavá (*Chaerophyllum aromaticum* L.), pakost hnedočervený (*Geranium phaeum* L.), túžobník brestový (*Filipendula ulmaria* L., Maxim.), škarda močiarna (*Crepis paludosa* L., Moench.), kuklík potočný (*Geum rivale* L.), prasličkа lesná (*Equisetum silvaticum* L.), deväťsil hybridný (*Petasites hybridus* G., M. et Sch.), kostihoj hľuznatý (*Symphytum tuberosum* L.), kostihoj srdcovitý (*Symphytum cordatum* Waldst. et Kid.), telekia ozdobná (*Telekia speciosa* Schreb. Baumg.) a razivka smradľavá (*Aposeris foetida* L., Less.). Do týchto spoločenstiev často prenikali aj vodou splavené druhy z okolitých lesných spoločenstiev. Rozvíjajúce sa krovinné vrbiny mali veľký význam pri spevňovaní pôdy a urýchľovali sedimentáciu naplavovaného materiálu a brzdili erózne účinky vodného prúdu (Michalko a kol. 1986). Lužné lesy na nive Olšavy a jej prítokov boli väčšinou odstránené a nezachovali sa ako spoločenstvá ani fragmentárne. Väčšia časť riečnej nivy bola premenená na lúky alebo pasienky. Iba malé plochy tvoria ornú pôdu, najmä tam, kde nezasahuje hladina vody pri každoročných záplavách. Častou modifikáciou areálu nivy Olšavky sú zastavané plochy v intraviláne sídla. Na niektorých miestach sa vyvinuli náhradné spoločenstvá asociácie *Salicetum incano - purpureae* Sillinger 1933 a rozličné štádia spoločenstiev s myrikovkou nemeckou *(Myricaria germanica* L.). Vyššie polohy popri nive, ktoré sú relatívne suchšie sú osídlené mezofilnými lúčnymi spoločenstvami zväzov *Arrhenatherion*, Koch 1926 a *Cynosurion* Tx. 1947.

V Banskej kotline a Banskom predhorí zaberajú okolo 50 – 60 % plochy oráčiny a pasienky iba 30 % poľnohospodárskej pôdy. Pre zvyšnú časť územia geomorfologického podcelku Makovica v Slanských vrchoch je charakteristické, že v skladbe krajinnej pokrývky v katastrálnom území Banského prevažujú antropicky transformované lesné spoločenstvá.

Živočíšstvo

Životné podmienky fauny určujú abiotické a biotické činitele, ktorých charakteristiku sme podali v prechádzajúcej časti práce. Tieto tvoria rámec existencie živočíšnych spoločenstiev. Vzhľadom na to budeme charakterizovať faunu katastrálneho územia Banského podľa biotopov, ktoré sa tu vytvorili od prvého náporu človeka na fyzickogeografický komplex krajiny. V skúmanom území sme rozlíšili niekoľko biotopov fauny.

Biotop polí a lúk. Zaberá približne 17 % katastrálneho územia Banského a vyskytuje sa v Banskej kotline a čiastočne v Banskom predhorí.Tento biotop nie je nijako zvlášť pestrý a je otvorený pre import a export. Vyznačuje sa druhovou stereotypnosťou. Biotop je pod vplyvom poľnohospodárskej činnosti človeka (ag-

rotechnické zásahy). Krypsis živočíšstva je prispôsobený prostrediu (sivohnedá, hnedosivá farba so žltkavým nádychom). Biotop je bohatý na hlodavce, najmä biotop polí. V tomto biotope žije zajac poľný, syseľ obyčajný, z vtákov jarabica poľná a škovránok poľný a prepelica poľná. Vtáctvo je tu zasiahnuté najmä kosbou alebo zberom plodín a drobné hlodavce najmä orbou. Početnosť dravého vtáctva a vtáctva vôbec, ktoré tento biotop potravne vyhľadáva, poklesla. Evetebráta charakteristické pre tento biotop sú zastúpené v malom počte, čo súvisí tiež z agrotechnickými zásahmi.. Z hmyzu je tu typický svrček poľný. Významným elementom v tomto biotope sú chrobáky, napr. bystrušky, huseničiar a behúnik. Žijú tu aj roztoče a bzdochy. Z parazitických druhov sú to lumky a lumčíky. Z mravcov tu žije mravec obyčajný a mravec mačinový. Poľné kultúry sú sprevádzané pestrou paletou motýľov. Viac druhov bezstavovocov žije na trvalých trávnych porastoch.

Biotop lesov. V katastrálnom území Banského zaberá najväčšiu plochu. Živočíšne spoločenstvá tu reprezentujú druhy žijúce v lesnej pôde, v okrajových častiach lesa, na lesných drevinách. Je to veľký biotop, ktorého členovia majú k nemu rôzny vzťah. Mnohé sú s ním úzko späté a nemôžu existovať inde a iné druhy ho vyhľadávajú ako úkryt pred nepriateľom. V lesnej pôde žijú bezstavovce rozličných živočíšnych skupín. V hornej časti pôdy najmä červy, prvoky, slimáky, stonožky, mravce, komáre, kliešte, pavúky a muchy. V okrajových častiach dubovo-hrabových lesov sa držia aj parazitické kliešte. Na stromoch žije veľké množstvo rôznych druhov hmyzu (lykožrúty, fuzáče, vošky, kobylky). Bežná je tu vysoká zver, najmä jeleň obyčajný a čierna zver, sviňa divá. Mechanizácie lesnej ťažby, jej technologické postupy, napr. vyrubovanie bútľavých stromov a turistika spôsobili pokles kondičnosti druhov a zníženie ich reprodukčnej schopnosti (Ferianc, Korbel, 1972).

Biotop tečúcich vôd. Charakteristickou rybou riek so štrkovitým dnom je mrena obyčajná a jalec obyčajný. Bežným druhom je i podustva. Z obojživelníkov sa tu zdržiava skokan zelený a z hadov užovka obyčajná. Amfibickým spôsobom života pri riekach žijú dulovnica menšia a väčšia a krysa vodná.

Biotop ľudských sídlisk. Jednu skupinu v tomto biotope tvoria živočíšne druhy, ktoré hľadajú zdroj obživy u človeka a v jeho hospodárstve. Patria sem hrdlička záhradná, drozd čierny, vrabec domový, myš domová a potkan obyčajný. Tieto druhy hniezdia, resp. rozmnožujú sa v obytných alebo hospodárskych budovách ľudí alebo v ich blízkosti. Druhú skupinu tvoria druhy, ktoré vyhľadávajú ľudské obydlia alebo hospodárske budovy ako hniezdiská a potravu si hľadajú inde, napr. bocian čierny, plamienka driemavá, žltochvost domový, lastovička obyčajná, belorítka obyčajná. Tretiu skupinu predstavujú druhy, ktoré sa vyskytujú v ľudských obydliach a v ich okolí, ale vyskytujú sa aj v iných biotopoch, napr. užovka obyčajná, jež obyčajný, stehlík konôpkar, sýkorka veľká, muchár sivý (Vilček, Korbel, 1972). Do katastrálneho územia obce nezasahuje nijaké veľkoplošné chránené územie ani jeho ochranné pásmo. Na katastrálnom území obce sa nevyskytujú maloplošné chránené územia (národné prírodné rezervácie, prírodné rezervácie a chránené areály).

OBYVATEĽSTVO A VYBAVENOSŤ SÍDLA

Počet obyvateľov obce Banské k 31.12.2011 bol 1726 osôb, z toho 888 mužov a 838 žien. V roku 1991 bol počet obyvateľov 1 262, z toho 634 mužov a 628 žien. V roku 2001 bol počet obyvateľov 1 458, z toho 745 mužov a 713 žien.

V predproduktívnom veku (0 – 14) bolo v obci v roku 2011 k vyššie uvedenému dátumu 519 osôb, v produktívnom veku (15 – 54 ženy, 15 – 59 muži) to bolo 967 osôb (430 žien a 537 mužov). V poproduktívnom veku (55 a viac ženy a 60 a viac muži) žilo v obci 240 osôb. V roku 2011 sa v obci uskutočnil 17 sobášov a dva rozvody. Počet živonarodených detí spolu bol 26 (17 mužov/ 9 žien). V obci zomrelo 13 osôb (8 žien/ 5 mužov). Celkový stav obyvateľstva obce vykázal za uvedený rok prírastok (úbytok) 27 osôb (13 osôb prirodzený prírastok a 14 imigráciou). Väčšina obyvateľov obce je slovenskej národnosti (1991 79,87 %, 2001 76,54 %). Najpočetnejšou národnostnou menšinou sú tu Rómovia (1999 – 19,73 %, 2001 – 23,11%). Rímskokatolícke vierovyznanie malo v roku 2001 – 9,33% obyvateľstva obce, gréckokatolícke 89,78 %, (evanjelické 0,14 %), nezistené 0,62 %. V roku 2001 bolo v obci 178 nezamestnaných, z toho 125 mužov a 52 žien.

Individuálnu bytovú výstavbu reprezentuje 317 domov, z toho trvale obývaných je 283 domov. Niektoré domy individuálnej bytovej výstavby sa postupne menia na rekreačné chalupy.

Podľa územnosprávneho členenia Slovenskej republiky patrí obec do okresu Vranov nad Topľou v Prešovskom samosprávnom kraji. Prvá písomná zmienka o obci je z roku 1397. Obec patrí pod matričný úrad a pod Obvodný úrad vo Vranove nad Topľou. Sídlo Územnej vojenskej správy je v Prešove. Úrad práce a sociálnych vecí a rodiny je tiež vo Vranove nad Topľou, ako aj Riaditeľstvo hasičského a záchranného zboru a Obvodné oddelenie policajného zboru. Obec nie je zaregistrovaná v žiadnom mikroregionálnom združení.

Technická infraštruktúra obce je dobrá. Obec je napojená na verejný vodovod a verejnú kanalizačnú sieť a kanalizačná sieť je pripojená na ČOV. Obec má rozvodnú sieť plynu. Má jednu predajňu potravinárskeho tovaru a pohostinské odbytové stredisko. V obci je hromadné turistické ubytovacie zariadenie. V obci nie je nijaká ambulancia praktického lekára ani lekáreň. Materská škola má 3 triedy a navštevuje ju 54 detí. V obci je základná škola, ktorá má bohatý vyučovací program, pozoruhodný najmä v oblasti doplnkových aktivít, počnúc počítačovou gramotnosťou, cez výučbu cudzích jazykov až po regionálnu výchovu a rôzne doplnkové aktivity. V súčasnosti ju navštevuje viac ako 130 detí.

V obci sú lokalizované dve spoločnosti s ručením obmedzeným, zamerané na kompletné služby výroby nosičov dát a na ďalšie služby.

V obci je kultúrny dom, v ktorom sa konajú rôzne spoločenské akcie. Svojpomocne si občania vybudovali Dom smútku pri cintoríne a Zariadenie pre pohybovú kultúru. Jeho priestory sa využívajú i na divadelné predstavenia pre deti a mládež.

Obec má veľmi dobré možnosti pre turistický cestovný ruch. V rámci športových podujatí za významnú považujeme Bančiansku desiatku, ktorej sa zúčastňujú i zahraniční športovci.

Spoje reprezentuje poštový úrad. Káblová televízia sa v obci nenachádza. Najbližšia zastávka vlakov osobnej prepravy je vo Vranove nad Topľou (15 km od obce). Obec je spojená pravidelnými autobusovými linkami s okresným mestom Vranov nad Topľou. Počas pracovných dní premáva z Banského do Vranova nad Topľou 10 autobusových liniek od 5.21 hod. do 21.00 hod. a z Vranova nad Topľou 10 autobusových spojov do Banského od 6.25 do 23.07 hod. V dňoch pracovného pokoja je autobusová doprava obmedzená. Cestná sieť a chodníky v obci si vyžadujú opravu.

Areály športu reprezentujú v obci futbalové ihrisko a školské športové ihriska. Zdravotnícke služby v obci chýbajú. Komunálny odpad sa odváža na skládku Ozón Hanušovce a.s. v Hanušovciach nad Topľou (pozdĺž Olšavy sú divoké skládky rôzneho domového odpadu).

POĽNOHOSPODÁRSTVO

Pôvodné obyvateľstvo sa zaoberalo najmä baníctvom, ale v obci boli rozvinuté aj remeslá, napr. kolárstvo, kováčstvo a tkáčstvo. Ťažili drevo a z neho sa pálilo drevené uhlie. Hlavnou hospodárskou aktivitou v obci je dnes poľnohospodárstvo a lesné hospodárstvo. V súčasnosti podlieha organizácia poľnohospodárskej výroby Poľnohospodárskemu obchodnému družstvu so sídlom vo Vechci. Družstvo má zmiešaný typ poľnohospodárskej výroby. V rastlinnej výrobe sa zameriava na pestovanie obilnín, olejnín a strukovín. V živočíšnej výrobe je to chov ošípaných, výkrm hovädzieho dobytka, produkcia mlieka a poskytuje služby v oblasti mechanizácie. Družstvo bolo založené na ustanovujúcej členskej schôdzi konanej dňa 28. 9. 1995 podľa § 221 a nasl. ust. zák. 513/91 Zb. a vzniklo rozdelením Poľnohospodárskeho družstva AGROKOMBINÁT Vranov so sídlom vo Vechci.

KVALITA ŽIVOTNÉHO PROSTREDIA

Druhotná štruktúra krajiny v katastrálnom území Banského bola sformovaná najmä aktivitami v poľnohospodárstve. Koeficient ekologickej stability poukazuje na stupeň kultúrnej premeny (hemeróbie) pôvodnej prírodnej krajiny. Koeficient ekologickej stability vychádza z funkčno-priestorovej štruktúry územia a porovnania plôch s rôznym stupňom antropotranformácie. Koeficient ekologickej stability v katastrálnom Banského má veľmi dobré parametre.

Väčšina územia má veľmi vysoký stupeň ekologickej stability. Táto kategória je reprezentovaná najmä areálmi lesov a zaberá takmer 80 % plochy chotára.

Druhý stupeň ekologickej stability odpovedá areálom nelesnej stromovej vegetácie, krovinám a areálom trvalých trávnych porastov.

Tretí stupeň – stredne vysoký koeficient ekologickej stability zaberá v katastrálnom území obce areály individuálnej bytovej výstavby a zelené areály pridomových záhrad.

Štvrtý stupeň – veľmi nízky odpovedá v katastrálnom území areálom ornej pôdy, na ktorej prebieha intenzívna erózia a areálom hospodárskeho dvora v blízkosti intravilánu obce.

Celková hodnota koeficientu ekologickej stability pre katastrálne územie Uzovských Peklian je nad 3,0. Predstavuje vyváženú krajinu s prevahou prírodných prvkov.

Literatúra:

ATLAS SSR (1980): GÚ SAV a Slovenská kartografia. Bratislava.

ATLAS krajiny Slovenskej republiky. Hrnčiarová, T. (Ed.), 1. vydanie. Bratislava Ministerstvo životného prostredia SR, Banská Bystrica: Slovenská agentúra životného prostredia 2002, 344 s., mapa 27.

DRDOŠ, J. (1982): Krajina a životné prostredie - o potrebe integrovaných krajinných podkladov. In: Geografia a životné prostredie. Zborník SGS pri SAV, Bratislava, s.

DRDOŠ, J. (1994): Príspevok k funkčnému hodnoteniu prírodného a urbánneho prostredia pre účely environmentálneho plánovania (Bystričany). Geografický časopis, roč. 46, č.1, Veda SAV, Bratislava, s. 17 - 34.

FERIANC, O., KORBEL,L. (1972): Živočíšne spoločenstvá hôr, polí a lúk, ľudských sídlisk. In: LUKNIŠ, M. ed.: Slovensko - Príroda. Obzor, Bratislava, s. 661 - 687, 690 - 700.

JAKÁL, J., URBÁNEK, J. (1997): Vrchovinová krajina. Hornatinová krajina. In Urbánek, J. a kol.: Chránime prírodu a krajinu. Príroda, Bratislava, s. 123-138, 138-148.

KALIČIAK, M. et al. (1991): Vysvetlivky ku geologickej mape severnej časti Slanských vrchov a Košickej kotliny. Geologický ústav Dionýza Štúra Bratislava, 231 s.

KOREC, P., LAUKO, V. a kol. (1997): Kraje a okresy Slovenska. Vydavateľstvo Q 111, Bratislava, s. 300- 304.

LUKNIŠ, M. (1977): Geografia krajiny Jura pri Bratislave. UK Bratislava, 211 s.

MAJERČÁKOVÁ, O., ŠKODA, P. (1998): Prívalové povodne na severovýchodnom Slovensku. Vodohospodársky spravodajca, 1998, č. 10, s. 18-19.

MICHAELI, E. (1980): Klíma. Pôdy. Vegetácia. Fyzickogeografická regionalizácia. In: Fyzická geografia Prešovského okresu. Čiastková záverečná správa za roky 1976 - 1980. Katedra geografie PdF v Prešove UPJŠ v Košiciach. Prešov, s. 25 - 52, 70 - 80.

MICHAELI, E., KANDRÁČOVÁ, V. (1982): Príspevok ku geografii obce Medzany. In: Zborník Geografia a životné prostredie. SGS pri SAV, Bratislava, s.394 - 412.

MICHAELI, E., KANDRÁČOVÁ, V. (1985): Racionálne využívanie potenciálu krajina na príklade Šarišských Michalian. Geografický časopis, roč. 37, č. 4, Veda SAV, Bratislava, s. 394 -412.

MICHAELI, E., KANDRÁČOVÁ, V. (1997): Mikrogeografia a rozvoj regiónov. In: Aktuálne problémy regionálneho rozvoja, Zborník z medzinárodnej konferencie IROMAR, Banská Bystrica, s. 286 -293.

MICHAELI, E. (1997): Vybrané aspekty stavu životného prostredia v katastri obce Drienov a návrh opatrení na jeho skvalitnenie. Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Nature Universitatis Prešoviensis. Prírodné vedy ročník XXVIII, Prešov s.177 - 202.

MICHAELI, E., KANDRÁČOVÁ, V. (1998): Ľubotice. Prešov, s. 5 - 37.

MICHAELI, E. (1999): Regionálna geografia Slovenskej republiky, I. časť. Geografická poloha, geologická stavba, georeliéf, klíma, vodstvo, rastlinstvo, živočíšstvo. Vysokoškolské učebné texty. FHPV PU, Prešov

MICHALKO, J. et all.(1986): Geobotanická mapa ČSSR, Slovenská socialistická republika. Mapová časť, list Prešov 1:200 000. Veda SAV, Bratislava.

MICHALKO, J. et all.(1986): Geobotanická mapa ČSSR, Slovenská socialistická republika. Textová časť. Veda SAV, Bratislava.

PETROVIČ, Š. a kol. (1966): Klimatické a fenologické pomery Východoslovenského kraja. HMÚ Praha, 275 s.

FERIANC, O., KORBEL, L., VILČEK, F. (1972): Živočíšne spoločenstvá vôd. In: LUKNIŠ, M. ed.: Slovensko - Príroda. Obzor, Bratislava, s. 701 - 709.

Praveké osídlenie Banského a okolia

K dôležitým tranzitným spojniciam, ktoré zabezpečovali kultúrne kontakty medzi oblasťami horného Potisia a nadkarpatských priestorov, patrí stredný a dolný tok Tople, ktorý spolu s povodím strednej Ondavy v severnom smere získava charakter podhorských a horských terénov Ondavskej vrchoviny, pričom tento koridor na západe ohraničujú Slanské vrchy. Do 80-tych rokov 20. storočia sa o význame tejto spojnice uvažovalo najmä v teoretickej rovine. Napriek absencii systematických plošných výskumov povrchové prospekcie potvrdili, že údolia spomínaných riek vymedzovali obchodné trasy, ktorými sa realizovali nielen presuny surovín a tovarov, ale priamymi migráciami ľudských kolektívov aj kultúrne smerovania. Do istej miery šlo o obojsmernú komunikačnú líniu.

Územie východného Slovenska je známe svojou rôznorodosťou hornín sopečného pôvodu, ktoré boli využívané v praveku. Najlepšie sú medzi nimi rozpoznateľné obsidiány – sopečné sklo zo Zemplínskych vrchov. Zdroje a oblasti exploatácie opálov a limnosilicitov sú nám menej známe. Napriek veľkej rôznorodosti vulkanických hornín, boli niektoré druhy ako napr. andezity, ryolity využívané iba sporadicky. Častejšie praveký človek využíval silicitové horniny hydrotermálneho pôvodu, kde patria spomínané opály a limnosilicity.

K priekopníkom organizovaného a systematického prieskumu severovýchodného Slovenska patrí najmä prof. PhDr. Vojtech Budinský-Krička, DrSc., jeden zo zakladateľov modernej slovenskej archeológie. Významnú pozíciu v jeho výskumno-prospektorských aktivitách zohrával katolícky kňaz a člen Slovenskej archeologickej spoločnosti Juraj Macák. S týmito postavami môžeme spájať začiatky základného archeologického bádania v okrese Vranov nad Topľou. V monografii „Dejiny Vranova nad Topľou“ z roku 1992 sa uvádza, že „na území okresu zistili viac ako 50 archeologických lokalít, dokladov osídlenia zo všetkých období praveku, slovanského obdobia, vrcholného a neskorého stredoveku“. Prvé rozsiahlejšie archeologické výskumy sa spájajú so stredovekými sakrálnymi stavbami (1969-1970) odkrytie základov neskororománskej sakrálnej stavby v intraviláne obce Merník, (1982) systematický výskum stredovekého hrádku v katastri obce Medzianky vedený Michalom Slivkom a Adriánom Vallašekom. V roku 1986 dochádza v Komaranoch k rozsiahlejšiemu výskumu z doby bronzovej a slovanského obdobia. Dôležitým medzníkom je rok 1988, kedy sa do výskumu spomenutého regiónu prostredníctvom PhDr. M. Kotorovej zapojilo aj okresné vlastivedné múzeum v Hanušovciach.

Dôležité indície priniesli zbery vykonané v rokoch 1986-1988 J. Bártom a P. Mačalom, ktoré v obciach Komarany a Soľ priniesli nálezy dvoch kamenných nástro-

jov – driapadiel, ktoré boli priradené do obdobia stredného paleolitu.[1] V kotline Banského boli v rokoch 1987 a 1988 na dvoch polohách získané početné väčšinou masívne úštepy a nástroje, ktoré boli pokladané taktiež za dôkazy prítomnosti neandertálcov v strednom paleolite. Kamenné nástroje predstavujú často jediné zdroje našich informácií, ktoré sa týkajú druhu suroviny, z ktorej boli vyrobené, použitej technológie a úrovní utvárania kultúrnych tradícií a rozdielmi medzi nimi. Z dôvodu tvarovej príbuznosti nástrojov a podobnosti techník však môže vyvstať nesprávne časové zaradenie kamenných nástrojov najmä v prípadoch, ak ide o zberové nálezy, pri ktorých chýbajú údaje o pôvodnom uložení artefaktov. To sa ukázalo aj ako hlavná príčina pôvodného precenenia veku nájdených pamiatok z chotára Banského.

Obr. 1. *Účastníci slovensko-poľskej expedície z roku 1994. Zľava: dr. M. Nowak, doc. J. Harčár, prof. M. Pawlikowski, št. J. Žitňáková, dr. M. Vizdal, št. I. Rodáková, dr. K. Sobczyk, dr. M. Kaczanowska, št. J. Závada, prof. J. K. Kozłowski, št. M. Eštok*

1 Paleolit – staršia doba kamenná predstavuje najdlhšie obdobie ľudských dejín, ktoré sa začína pred 2 a pol miliónmi rokmi výskytom najstarších nástrojov vyrobených ranými ľudskými formami a končí pred 10 000 rokmi ústupom posledného würmského zaľadnenia, počas tohto obdobia došlo k zásadným udalostiam vo vývoji človeka ako živočíšneho druhu. Okrem vlastnej genézy ľudskej anatómie došlo k vytvoreniu pracovných zručností, reči, prvotných náboženských predstáv, umenia, atď. Z dôvodu časového rozpätia sa paleolit člení na menšie časové úseky, v ktorých sú tieto tendencie zakotvené: najstarší paleolit 2,5 mil. – 750 000 rokov, starý 750 000 – 250 000 rokov, stredný 250 000 – 40 000 rokov, mladý 40 000 – 10 000 rokov. Prvé dva časové úseky staršej doby kamennej nemáme na území Slovenska spoľahlivo doložené. Stredný paleolit je na území Slovenska prítomný na desiatkach lokalít, z ktorých poznáme najmä kamennú industriu, vyrábanú človekom neandertálskym, ktorého prítomnosť dokladajú aj vzácne antropologické nálezy z Gánoviec (výliatok mozgovne) a okolia Šale (fragmenty lebky). Ústrednou kultúrou vytvorenou týmto vývojovým druhom bol moustérien. V mladom paleolite sa stretávame s pestrou mozaikou kultúr, resp. ich fácií, ktoré sú založené na uplatňovaní čepeľovej techniky. Ich tvorcom už bol dnešný typ človeka Homo sapiens. V celom priebehu paleolitu hospodársku základňu predstavovali zberačsko-lovecké aktivity.

Dôležitou akciou, spojenou s prospekciou údolia strednej Tople, bola slovensko-poľská expedícia v roku 1994, na ktorej sa podieľali pracovníci Výskumného pracovného strediska Archeologického ústavu SAV v Košiciach, Katedry dejín a archívnictva FF UPJŠ (dnes Prešovskej univerzity v Prešove) a Archeologického inštitútu Jagelonskej univerzity v Krakove (obr. 1). Prieskum bol zameraný na rozpoznanie surovinových zdrojov v Slanskom pohorí, ktoré boli využívané v paleolite, neolite a včasnej dobe bronzovej spoločenstvami v údolí Tople.

Celé územie Slanských vrchov je typickou neovulkanickou štruktúrou vytvorenou pevninskými a podmorskými sopkami.

Slovensko-poľský prieskum sa orientoval na dve oblasti v severnej časti Slanských vrchov, ktoré sa vyznačujú najvýraznejšími výskytmi silicitových hornín, ako aj lokalít s pravekým osídlením. Vedľa extravilánu Červenice, kde štiepaná industria bola vytváraná najmä z opálovej suroviny, pozornosť bola venovaná južnejšie situovanému chotáru obce Banské (obr. 2).[2] J. Bárta na základe zberov v rokoch 1987-1988 tu rozpoznal doklady ťažby a spracovania limnosilitov v dvoch polohách.[3] Limnosilicitové artefakty z polohy Zádelnica boli J. Bártom datované do stredného paleolitu. Na základe archaických štiepaných artefaktov pripomínajúcich stredopaleolitické driapadlá. Autor ďalej opisuje nástroje typologicky blízke vrtákom, rydlám a škrabadlám. Na nástrojoch rozpoznal zreteľné úderové kužele, facetované základne a zúbkovanú retuš.

Obr. 2. *Začiatok prieskumu v Banskom (22. apríla 1994).*

2 Morfológia kotliny Banského bola formovaná tromi periférnymi zónami stratovulkánov Makovice, Stredného vrchu a Vechca.

3 Limnosilicity z Banského sú svetlokrémovej, červenkastej alebo hnedej farby. Ich štruktúra je vybudovaná z jemne kryštalických kremenno-chalcedónových zŕn.

Objav početných štiepaných artefaktov na štyroch lokalitách v extraviláne obce Banské medzinárodným tímom v roku 1994 (obr. 3) nás núti kriticky prehodnotiť Bártove stanovisko, s ktorým sa stotožnila aj Ľ. Kaminská. Spomenuté znaky na štiepaných artefaktoch sú príliš všeobecné a svedčia o dielenskej hromadnej produkcii viac než o stredopaleolitickej technológii. Podobne je potrebné kriticky prehodnotiť zaradenie srdcovitého pästného klinu nájdeného vo výraznom pravotočivom meandry potoka Olšava do okruhu stredného paleolitu. V skutočnosti ide o polotovar obojstranného nástroja (sekerky?). Podobné exempláre sa objavujú v naplaveninách Olšavského potoka a môžu byť zaradené do neolitu – eneolitu, resp. včasnej doby bronzovej.[4]

Na lokalite č. 1 boli nálezy získané z kvartérnych deluviálnych sedimentov rozvinutých na miernych svahoch údolia. Ostatné náleziská (2, 3, 4) sú povrchové. Navyše kamenné artefakty sa nachádzajú v naplaveninách Jurkovky a Olšavského potoka vytvorených zo štrkov, pieskov a pieskových hlín.

Veľké množstvo limnosilicitových artefaktov z lokalít č. 1 – 4 zaradzujeme do rôznych období praveku. Spomínané náleziská by bolo možné interpretovať ako dielne alebo ťažobné miesta limnosilicitov. Nepodarilo sa však určiť výskyt štruktúr typických pre ťažbu dolovaním (napr. odpad). Je však možné, že limnosilicit bol ťažený z vyhĺbených jám alebo šácht, avšak stopy po nich boli zničené kultiváciou polí.

4 Neolit – mladšia doba kamenná (5 600 – 4 000 pr. n. l.) je obdobie produktívneho hospodárstva charakterizované roľníctvom a chovom domestikovaných zvierat. K hlavným znakom tohto obdobia patrí usadlý spôsob života, zdomácnenie zvierat a rastlín (kozy, ovce, hovädzí dobytok, pšenica jednozrnná, dvojzrnná, špaldová, jačmeň), nové technológie opracovania kameňa (hladenie, brúsenie, vŕtanie), výroba textílií, hrnčiarstvo. Dochádza k výraznému nárastu obyvateľstva z dôvodu efektívneho zabezpečovania obživy. K hlavným kultúram tohto obdobia v strednej Európe patria kultúra s lineárnou keramikou, bukovohorská kultúra, potiská kultúra. Spoločnosť je usporiadaná na rodovom princípe, v ktorom bola uplatňovaná matrilinearita – odvodzovanie potomstva od matky. Predpokladá sa, že ženy mali výrazné postavenie v kultových praktikách, v ktorých mala výsadné postavenie Veľká matka, ktorá bola pripodobňovaná k zemi a jej plodnosti. Menej výrazným prvkom bol mužský princíp spájaný s nebom a dažďom.
Eneolit – neskorá doba kamenná (4 000 – 2 300 pr. n. l.). Pre toto obdobie je charakteristické pokračovanie a rozvíjanie technologických tradícií predchádzajúceho obdobia. Vzrastá hospodársky význam muža v dôsledku jeho podielu na získavaní najstarších civilizačných kovov, ktorými bola meď a zlato. S činnosťou muža sú spájané prospektorské aktivity, ťažba kovových rúd, ich spracovanie kovotepeckými technikami a ich distribúcia. Dochádza k narušeniu sociálnych vzťahov načo poukazujú pohrebiská najmä tiszapolgárskej kultúry (obdobie starého eneolitu), napr. v Tibave a Veľkých Raškovciach. V eneolite sa efektivita poľnohospodárstva zvýšila zavedením oradla ťahaného párom dobytčiat. V strednom eneolite dochádza v rámci badenskej kultúry k zjednoteniu vývoja na území celého Slovenska (3 300 – 2 700 pr. n. l.). v tejto kultúre sa prvýkrát objavujú keramické modely štvorkolesových vozov, ktoré svedčia o zefektívnení prepravy tovaru. Dôležitosť pozície muža našla svoj odraz aj v uplatňovaní patrilinearity (odvodzovanie potomstva od otca). Na našom území sa objavujú prvé opevnené hradiská.
Doba bronzová (2 300 – 800 pr. n. l.) sa vyznačuje výraznou dynamikou, ktorá súvisela najmä v staršom období s obchodnými spojeniami s egejskou oblasťou (16. – 15. stor. pr. n. l.). používanie bronzu (zliatina medi a cínu) našlo svoje najväčšie využívanie v mladšej dobe bronzovej (12. – 10. stor. pr. n. l.), kedy okrem pracovných nástrojov, šperkov sa táto zliatina uplatňuje aj pri výrobe útočných a obranných artefaktov (kopije, meče, prilby, panciere). Dochádza k definitívnemu rozpadu rodovej spoločnosti na kmeňové formácie a najmä v južných častiach Európy a na Balkáne sa začínajú z masy indoeurópskeho obyvateľstva vydeľovať najstaršie etniká. V priebehu doby bronzovej sa výrazne mení aj pohrebný rítus od kostrového (staršia doba bronzová) k žiarovému – kultúry popolnicových polí (mladšia doba bronzová).

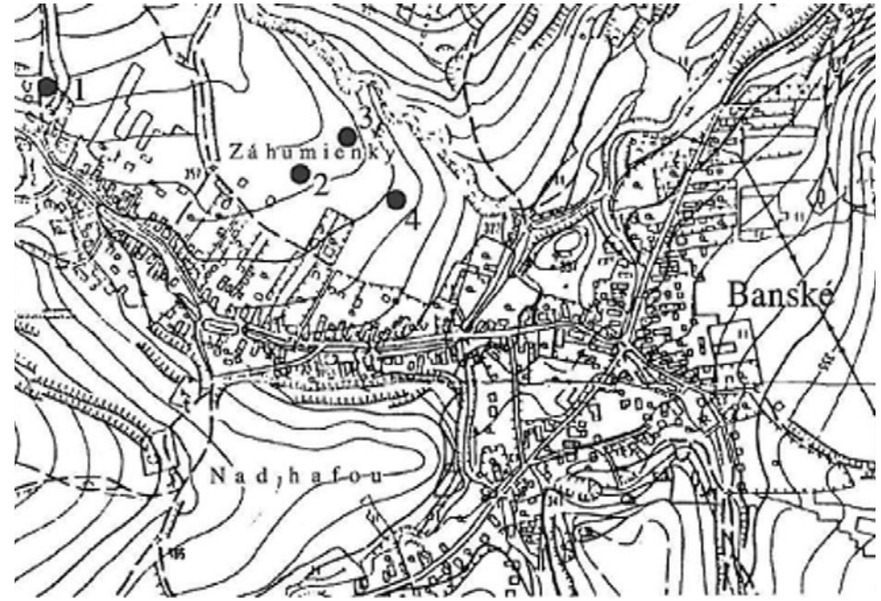

Obr. 3. *Banské. Polohy štyroch archeologických lokalít.*

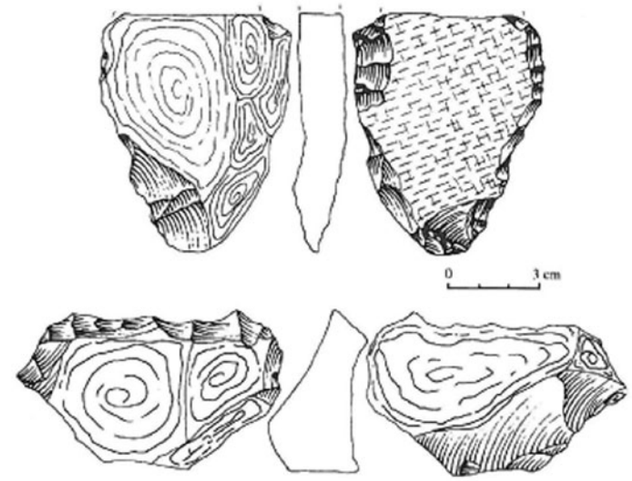

Obr. 4. *Banské. Lokalita č. 3. Obojstranne retušované limnosilicitové nástroje.*

Najstaršie nálezy z extravilánu Banského možno datovať do mladého paleolitu, napr. jednopodstavové čepeľové jadro. Niekoľko exemplárov vykazuje silnú patinu. Väčšinu nálezov z lokalít v Banskom predstavujú výrazné hrubé úštepy. V skupine nástrojov môžeme rozlíšiť veľké vrúbkované exempláre vyrobené na úštepoch, driapadlách, veľkých vrtákoch a dierkovačoch. Inventár z Banského je typický pre dielenské lokality spojené s ťažbou a prípravným spracovaním surovín (obr. 4).

Zvlášť zaujímavý je nástroj vyrobený z veľkého plochého úštepu (obr. 5). Vrub bol vytvorený na jeho bočnej strane technikou plochej obojstrannej retuše. Podobný typ je považovaný za ťažobný nástroj, ktorý možno datovať na koniec neskorej doby kamennej.

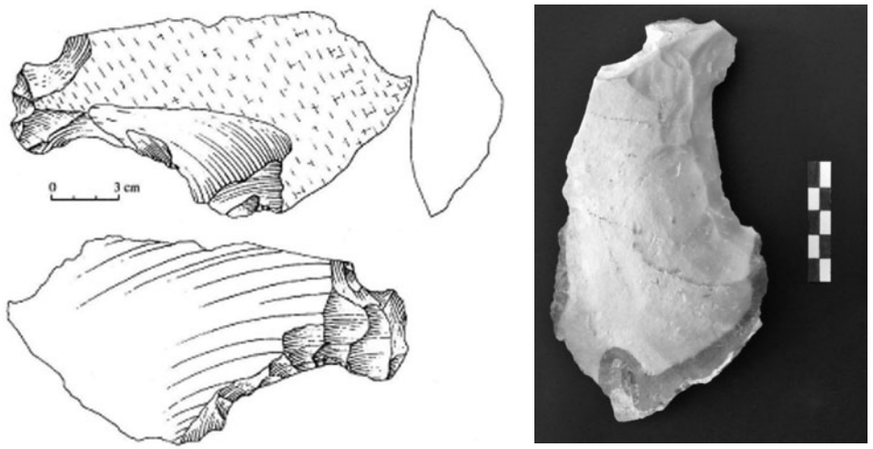

Obr. 5. *Banské. Lokalita č. 3. Masívny obojstranne opracovaný nástroj.*

Stanovenie chronológie komplexu lokalít z regiónu Banského je komplikované. Niektoré nálezy nepochybne patria do paleolitu, avšak súbory z polohy č. 3 sa zdajú byť neolitické, resp. zo začiatku doby bronzovej. Prieskumy J. Bártu potvrdili, že limnosilicity boli používané ešte vo včasnej dobe bronzovej ľuďmi koštiansko-otomanskej fázy. Je pravdepodobné, že tieto limnosilicity boli ťažené lokálnou populáciou skupín so šnúrovou keramikou na konci eneolitu. Nemožno tiež vylúčiť, že do chotára Banského prenikli ľudia skupiny Nyírség – Zatín, patriacej taktiež do obdobia druhej pol. 3. tisícročia pr. n. l..

Z uvedených zistení môžeme mikroregión obce Banské pokladať za dôležitú oblasť exploatácie miestnych zdrojov kamenných surovín, ktoré mohli byť predmetom pravekých obchodných výmen. Z tohto dôvodu lokality v chotári obce majú celoslovenský význam.

Literatúra:

BÁRTA, J.: Stredopaleolitická dielňa v Banskom I. In *AVANS 1987*, Nitra 1988, 30.

BÁRTA, J.: Stredopaleolitický pästný klin z Banského II. In *AVANS 1987,* Nitra 1988, 30 – 31.

BÁRTA, J. – MAČALA, P.: Ojedinelé stredopaleolitické artefakty z vranovského okresu. In *Historica Carpathica 21 – 1990*, 101 – 106.

BUDINSKÝ-KRIČKA, V.: Praveké a včasnohistorické sídliskové nálezy z Vranova nad Topľou – Čemerného. In *AVANS 1975*, Nitra 1976, 57 – 58.

ČAPLOVIČ, D. – MAČALA, P.: Praveké a ranostredoveké osídlenie Vranova a okolia. In Michnovič M. (zost.) *Dejiny Vranova nad Topľou*, Košice, 1992, 23 – 38.

HARČÁR, J. – KAMINSKÁ, Ľ. – KAZIOR, B. – KACZANOWSKA, M. – KOZŁOWSKI, J. K. – NOWAK, M. – PAWLIKOWSKI, M. – VIZDAL, M.: Lithic Raw Materials from the Slanské Mountains, Eastern Slovakia. In *Acta Archaeologica Carpathica*, tom XXXIII, 1995-1996, 5-23.

KOTOROVÁ-JENČOVÁ, M.: *Nie sme tu odvčera…*, Vranov nad Topľou, 2002.

SLIVKA, M. – VALLAŠEK, A.: Archeologický výskum stredovekého hrádku v Medziankach. In *Nové Obzory 28*, 1986, 137 – 162.

VIZDAL, M. – HARČÁR, J. – KACZANOWSKA, M. – KAMINSKÁ, Ľ. – KOZŁOWSKI, J. K. – NOWAK, M. – PAWLIKOWSKI, M. – SOBCZYK, K.: Prieskum doliny strednej Tople. In *AVANS 1994*, Nitra 1996, 179 – 181.

Obec v stredoveku

Nepretržité osídlenie územia dnešného východného Slovenska a v jeho rámci aj Zemplínskej stolice a obce Banské sa začína písať v stredoveku. Prvá písomná zmienka, poukazujúca na existenciu dediny, pochádza z roku 1384. Vznikla v súvislosti s majetkovoprávnymi záležitosťami, keď kráľovná Alžbeta odovzdala panstvo Svinica do vlastníctva šľachticovi Alexiovi z Drienova. Majetkovou súčasťou panstva mala byť podľa výpovedí aj obec Banské.[1] V skutočnosti však dedina do panstva nepatrila.[2] V tom období, resp. ešte skôr, bola súčasťou panstva Čičva, ktoré patrilo k rozsiahlym majetkom šľachticov Rozgoniovcov.

Poukazuje na to údaj v listine z 15. augusta r. 1397, podľa ktorého kráľ Žigmund obec Banské daroval, resp. vrátil Rozgoniovcom, keďže uvádzali a dokazovali, že im predtým patrila. Zároveň im dovolil, aby dedinu pripojili k panstvu hradu Čičva.[3] Onedlho uviedol Leleský konvent Rozgoniovcov do vlastníctva obce.[4]

Avšak už o dva mesiace, 12. novembra protestoval pred krajinským sudcom Frankom zo Sečian (de Zechen) magister Žigmund, syn majiteľa hradného panstva Lipovec Alexandra Necseiho, proti darovaniu Banského Rozgoniovcom. Údaje, ktoré uviedli synovia Mikuláša Rozgoniho Ladislav, Šimon a Vavrinec, boli podľa neho nepravdivé a dedina mala byť v predchádzajúcom období majetkovou súčasťou jeho panstva Lipovec.[5]

Vzhľadom na to, že Banské sa neuvádza v žiadnych majetkovoprávnych písomnostiach spred roku 1384, možno sa oprávnene domnievať, že bola založená v priebehu 14. storočia, pravdepodobne z iniciatívy majiteľov panstva. Založenie obce mohlo súvisieť s deľbami panstva medzi dedičov, z ktorých niektorí sa azda snažili zveľadiť svoje majetkové podiely vytváraním nových sídlisk na neobývanej pôde, príp. s úsilím niektorých príslušníkov rodu o zvýšenie dôchodkov. Dedina bola založená na zákupnom práve zrejme obyvateľmi susedných obcí pod vedením šoltýsa.

Na založenie obce na zákupnom práve poukazuje aj jej starší názov,uvádzaný v maďarskej podobe „Újvágás“ (Wyuagas), čo znamená „Nová Poruba“. Tak prívlastok „nová“, ako aj samotné slovo „poruba“, dokladá založenie obce ako novej lokality. Zákupné, nemecké alebo emfyteutické právo predstavovalo nový typ usporiadania spoločenských vzťahov, resp. poddansko-zemepanských vzťahov na vidieku oproti staršiemu domácemu tzv. zvykovému právu. Poddaní, usadení na tomto práve (alebo tí, ktorí ho získali), mohli voľne disponovať pôdou, na ktorej hospodárili, mohli ju teda dediť, predávať, kupovať, aj keď táto bola stále

1 ULIČNÝ, Ferdinand: Dejiny osídlenia Zemplínskej stolice. Bratislava 2002, s. 43.
2 Tamže.
3 Zsigmondkori oklevéltár I. (1387-1399) (Mályusz, Elemér), Budapest 1951, s. 544.
4 Uličný, F.: c. d., s. 43.
5 Zsigmondkori oklevéltár I. (1387-1399) (Mályusz, Elemér), Budapest 1951, s. 614.

majetkom zemepána. Zmenili sa aj ich povinnosti voči feudálnej vrchnosti, pričom prácu na panskom veľkostatku úplne alebo takmer úplne nahradili peňažné a čiastočne naturálne dávky. Toto zákupné právo priniesli do Uhorska, podobne ako do okolitých krajín, nemeckí kolonisti (tzv. hostia), prichádzajúci na pozvanie panovníkov aj bohatých šľachticov od druhej polovice 12. storočia. Neskôr, najmä v 14. storočí sa stali jeho nositeľmi domáci sedliaci, ktorí z poverenia miestnych zemepánov osídľovali dovtedy menej obývané alebo staršie vyľudnené sídliská. Poddaných viedol tzv. šoltýs, poverený kráľom alebo zemepánom, iniciujúcim vznik novej obce. Ten bol často ešte aj v neskoršom období cudzieho, najmä nemeckého pôvodu, na čo poukazujú mnohé názvy obcí. Šoltýsi v neskoršom období už nepochádzali z nemeckých krajín, ale spomedzi nemeckých mešťanov slobodných kráľovských miest, najmä Košíc, Prešova, Bardejova, príp. aj mestečiek.

Po vzniku dediny užíval šoltýs a jeho potomkovia isté výsady, ako bolo oslobodenie od poddanských povinností alebo daní a disponoval úradom dedičného richtára.[6]

Spolu s názvom Újvágás sa v najstarších písomnostiach uvádza aj maďarské pomenovanie „Bányapataka“ (Banyapataka, Baryapataka). Tento názov sa pôvodne zrejme nevzťahoval na dedinu, ale na potok, resp. na celé údolie, ktorým pretekal.[7] Pomenovanie tak poukazuje na zaujímavú skutočnosť, že v 14. storočí, ešte pred vznikom obce, prebiehala na jej mieste alebo v jeho bezprostrednom okolí banská činnosť. O baníckej minulosti Banského (ako banskej osady) však doklady neexistujú. Rozgoniovci však od začiatku 15. storočia mali právo ťažby kovov na svojich majetkoch.[8]

Ďalšie zmienky o obci Banské sa dochovali na listinách z roku 1410. Prvá z nich vznikla v súvislosti s nariadením kráľa Žigmunda o obnovenie donácie Štefana IV. pre Rozgoniovcov z r. 1270 a potvrdením synov Mikuláša Rozgonioho, krajinského sudcu Šimona a magistra Ladislava, ako aj Vavrincovho syna Jána, šarišského župana, vo vlastníctve rozsiahlych majetkov v Abovskej, Satmárskej a Zemplínskej stolici. Najväčšiu časť z týchto majetkov predstavovalo panstvo hradu Čičva, ohraničené na východe riekami Topľa a Bodrog, na západe Javorovými vrchmi (Javorhegye). Konkrétne je v listine z tohtho panstva vymenovaných tridsaťosem obcí, medzi nimi aj Banské. Túto donáciu udelil panovník Rozgoniovcom za verné služby a vojenské zásluhy v bojoch s Benátkami, moravským markgrófom Prokopom a Poliakmi.[9]

Kráľ v nej konkrétne vyrátal zásluhy spomínaných príslušníkov rodu Rozgoniovcov, ktoré preukázali najmä jemu, ale aj predtým kráľovi Ľudovítovi I., kráľovnej Alžbete a kráľovnej Márii v mnohých vojnách doma i za hranicami krajiny a viedli ho k vydaniu obnovenej donácie. Po prvý raz sa vyznamenali vo vojne Ľudovíta Veľkého proti Benátkam, keď pri obliehaní istého talianskeho mesta

6 SOKOLOVSKÝ, Leon: Správa stredovekej dediny. Bratislava 2002, s. 186-192.
7 Uličný, F.: c. d., s. 43.
8 Tamže, s. 44.
9 Zsigmondkori oklevéltár II. (1400-1410) (Mályusz, Elemér), Budapest 1958, s. 364-366.

utrpeli početné zranenia a Šimonovi strela z kuše prestrelila nohu. Druhý raz bol Šimon ťažko zranený v bojoch po Ľudovítovej smrti, za vlády kráľovnej Márie. Neskôr bojovali Rozgoniovci po boku Žigmunda proti Turkom a zúčastnili sa aj križiackej výpravy, ktorá skončila krvavou bitkou pri Nikopoli r. 1396. Vyznamenali sa pri obliehaní hradu Orechov, kde bol zranený syn Vavrinca Rozgoniho Ján, v samotnej prehratej bitke pri Nikopoli utrpel mnohé zranenia aj Šimon a dvaja príslušníci rodu, Osvát a Ján, padli. Ťažko ranený bol Šimon opäť aj počas bojov Žigmunda s jeho nevlastným bratom, moravským markgrófom Prokopom. Keď vypuklo proti kráľovi povstanie, Rozgoniovci mu ostali verní a so štyristo jazdcami spolu s ďalšími prívržencami dobyli z rúk sprisahancov hrad Jáger. Odtiaľ odtiahli aj s vojskom k Bardejovu, ktorý obsadili Poliaci a po dlhom obliehaní ho dobyli späť. Neskôr sa zúčastnili so Žigmundom ťažení do Čiech, spolu s nimi aj synovia Ladislava Rozgoniho Ján a Štefan, ktorý tam bol zranený. Viacerí Rozgoniovci tiahli s kráľom na výpravu do Bosny, kde sa vyznamenal Šimonov syn Štefan. Okrem týchto vojen sa zúčastnili aj iných výprav proti Bosniakom, Turkom a Rakúšanom, a to dobrovoľne, z vlastnej vôle a na vlastné náklady.[10]

Mesiac nato, 29. júna 1410, vydala Budínska kapitula listinu, ktorou v zmysle kráľovej donácie uviedla do držby spomínaných majetkov synov Mikuláša Rozgoniho,krajinského sudcu Šimona a magistra Ladislava, ďalej syna Vavrinca Rozgoniho, šarišského župana a kapitána hradu Jána, syna Ladislava Rozgoniho, dvorného rytiera Štefana a synov Šimona Rozgoniho, Štefana a Juraja.[11]

Rozgoniovci vlastnili panstvo hradu Čičva viac ako celé nasledujúce storočie.

Na konci 15. storočia, r. 1493 boli viaceré obce, patriace k panstvám hradu Čičva a Skrabské, spolu s mestečkom Vranov a niekoľkými desiatkami dedín, medzi nimi i Banským, v držbe Štefana Rozgoniho.[12]

Banské a všetky okolité ostávali vo vlastníctve mocného rodu Rozgoniovcov až do roku 1519. Na sviatok Apoštola Andreja roku 1519 kráľ Ľudovít II. Jagelovský daroval dvadsať dedín patriacich k panstvu Čičva spolu so všetkými majetkami panstva Skrabské Báthoryovcom. Ich novými majiteľmi sa tak stali palatín a zemplínsky župan Štefan Báthory, spolu s Andrejom a Jurajom Báthorym.[13]

V poslednom storočí stredoveku bolo Banské malou dedinou, obývanou výlučne poddanským obyvateľstvom. V druhej polovici 15. storočia bolo v dedine deväť sedliackych poddanských usadlostí. Na konci storočia, r. 1493 boli však obývané iba dve z nich, z ktorých jednu mal v držbe Ladislav Šoltés, akiste potomok niekdajšieho šoltýsa. Ďalších sedem usadlostí bolo však označených za opustené.[14] Možno práve dramatický pokles obyvateľov obce v závere stredoveku vytvoril

10 Tamže.
11 Zsigmondkori oklevéltár II. (1400-1410) (Mályusz, Elemér), Budapest 1958, s. 380-381.
12 MOL Budapest, DL 19 963.
13 MOL Budapest, DL 74 759; BAZML Zemplén Levéltára Sátoraljaújhely IV. 2008/d. Zemplén vármegye törvényszéki iratai 1550-1850 (1851), Loc. 57, No. 87: Elench listiny z r. 1759.
14 MOL Budapest, DL 19 963.

vhodné podmienky pre jej kolonizáciu rusínskym valašským obyvateľstvom v nasledujúcom storočí.

Poddanské domácnosti v stredoveku žili oddelene v sedliackych, resp. želiarskych usadlostiach. Jednu usadlosť v stredoveku tvoril dom poddaného so stodolami, sýpkami, stajňami, chlievmi, pivnicou, prípadne aj ďalšími hospodárskymi objektmi. Celá usadlosť bola spravidla ohradená a od ostatnej dediny, resp. komunikácie, oddelená bránou. Brána sedliackej usadlosti, porta, bola od začiatku 14. storočia základnou jednotkou pre vyberanie štátnej dane. Okrem obydlia a hospodárskych objektov sa vnútri usadlosti nachádzali aj záhrady, na ktorých sedliaci pestovali kapustu, zeleninu alebo ovocie. V jednej usadlosti mohla žiť jedna, dve i viac rodín poddaných.[15]

V obciach, založených na zákupnom práve mali osobitné, od ostatného poddanského obyvateľstva odlišné postavenie šoltýsi. Títo šoltýsi boli spravidla potomkami niekdajších zakladateľov obcí na zákupnom práve, príp. viedli ich doosídľovanie v neskorších storočiach, resp. šoltýstvo získali iným spôsobom (kúpou). Často boli meštianskeho, ale rovnako mohli byť i zemianskeho alebo poddanského pôvodu. Šoltýsi a ich rodiny aj neskôr, ešte dlho po založení nových obcí, disponovali rozsiahlymi výsadami, vyplývajúcim z ich špecifických funkcií. Spravidla zastávali úrad dedičných richtárov, no rovnako vykonávali pre panstvo rôzne hospodárske funkcie, riadili vyberanie a odovzdávanie poddanských dávok, zodpovedali za poriadok v obciach a viedli ich obranu v prípade napadnutia. Z toho dôvodu bol spravidla ich majetok oslobodený od daní a vrchnostenských dávok, mohli vykonávať v obci rôzne hospodárske činnosti (mlynárstvo, remeslo, obchod), mali podiel na poddanských dávkach, určených pre zemepána a na jeho ďalších príjmoch.[16]

Poddaných obyvateľov obce, teda obecnú pospolitosť, zastupovala pred vrchnosťou obecná samospráva. Na jej čele stál richtár s prísažnými, ktorí boli volení na istý čas. Okrem správy obce alebo rokovaní so zemepánmi vykonávala samospráva aj nižšie súdne právomoci.[17] Obyvateľstvo Banského v stredoveku bolo rozhodne rímskokatolíckeho náboženstva. Fara ani kostol však v obci doložené nie sú. Možno sa tak domnievať, že obec bola fíliou niektorej susednej farnosti.

15 Sokolovský, L.: c. d., s. 186-192.
16 SOKOLOVSKÝ, Leon: Správa stredovekej dediny. Bratislava 2002, s. 94-108.
17 Bližšie o správe stredovekej dediny Sokolovský, Leon: Správa stredovekej dediny. Bratislava 2002.

Na prahu novoveku (1526 – 1711)

OBEC V 16. STOROČÍ

Deň 29. august roku 1526 je v dejinách Uhorska a s ním aj Slovenska tragickým medzníkom, ktorým končí obdobie stredoveku v našich dejinách. V ten deň došlo neďaleko juhouhorského mestečka Moháč k tragickej bitke medzi osmanskou armádou vedenou sultánom Sulejmanom I. a uhorským vojskom kráľa Ľudovíta II. Jagelonského. Krvavá porážka sa stala osudnou nielen pre mladého kráľa, ktorý v bitke zahynul, ale rovnako pre celú jeho krajinu. Moháčska katastrofa v každom aspekte hlboko zasiahla do ďalších osudov Uhorska a v širších súvislostiach predznamenala vývin stredoeurópskeho priestoru v období raného novoveku. Všetky sféry života spoločnosti a vôbec celý vývoj v krajine dostal v nasledujúcich desaťročiach nový smer a tak sa tento letopočet už tradične právom označuje za začiatok novej epochy v dejinách Uhorska (a teda i Slovenska): obdobia raného novoveku.

Niekoľko mesiacov po bitke sa na uhorský trón dostala dynastia Habsburgovcov a zotrvala na ňom nepretržite takmer štyri storočia, až do roku 1918. Chaos po moháčskej katastrofe, dlhoročný zápas medzi dvoma korunovanými kráľmi Ferdinandom I. a Jánom Zápoľským, no takisto ďalší nápor Turkov viedli r. 1541 k rozpadu uhorského štátu na tri časti: kráľovské Uhorsko, Sedmohradsko a osmanské územie. Moc uhorských kráľov sa na viac ako poldruha storočia obmedzovala iba na tzv. kráľovské Uhorsko na severe a západe. Dnešné Slovensko, aj vďaka svojej polohe, najvzdialenejšej od osmanských vpádov, sa odvtedy stalo hospodárskou základňou i jednou z najvyspelejších častí tejto krajiny.

Začleňovanie do vznikajúcej stredoeurópskej habsburskej monarchie, zásobovanie početného vojska bojujúceho proti Turkom a nové možnosti v obchode so západnou Európou pozitívne ovplyvnili rozvoj baníctva, remeselnej výroby aj poľnohospodárstva na území dnešného Slovenska. Nové prvky v hospodárskom a spoločenskom vývine prenikli i do najodľahlejších oblastí a postupne menili (aspoň čiastočne) aj život na vidieku. Zvýšené požiadavky štátu, nové nároky vrchnosti a rozvoj majerského hospodárenia v réžii zemepánov viedli k ďalším zásadným zmenám poddansko-zemepanských vzťahov a v živote vidieka vôbec. V tomto období došlo k mnohým úpravám a zmenám povinností poddaných voči šľachte, ktoré sú zachytené aj v prvých písaných urbároch a iných dobových dokumentoch.

Zakrátko po moháčskej porážke nastalo v krajine dlhé obdobie vnútorných zápasov o trón medzi dvoma kráľmi, Jánom Zápoľským a Ferdinandom I. Habsburským. Obidvaja boli v krátkom čase legitímne zvolení a korunovaní. Kým habsburského kandidáta podporovala najmä šľachta zo západnej časti krajiny a väčšina slobodných kráľovských a kráľovských banských miest, Ján Zápoľský sa opieral

predovšetkým o pomoc magnátov a zemanov z východných stolíc a spočiatku aj hornouhorských (východoslovenských) slobodných kráľovských miest. Súperenie dvoch kráľov napokon skončilo dohodou a vytvorením fakticky nezávislého Sedmohradského kniežatstva na prelome 30-tych a 40-tych rokov. Oveľa dlhšie však trval zápas so stále postupujúcou tureckou mocou. Obrovské osmanské vojská sa nezadržateľne valili do vnútrozemia a už v polovici storočia ohrozovali južné oblasti Horného Uhorska.

Tieto boje sa dotkli aj Zemplínskej stolice, či už priamo, bezprostredným tureckým pustošením, alebo nepriamo prostredníctvom zemepánov tunajších obcí, ktorí sa na nich aktívne zúčastnili. Majiteľmi hradov Čičva, Vranov a Skrabské boli približne jedno storočie Báthoryovci. Ich panstvo trvalo počas celého 16. a siahalo aj do začiatku 17. storočia. Báthoryovci patrili k najbohatším a najvýznamnejším magnátskym rodom v Uhorsku. Moc tohto rozvetveného veľmožského rodu sa neobmedzovala iba na kráľovské Uhorsko, ale zasahovala aj do Sedmohradska, kde sa viacerí príslušníci rodiny stali kniežatami a jeden, Štefan Báthory, bol r. 1576 zvolený za poľského kráľa. Viacerí členovia rodu vlastnili početné hrady a panstvá na území celého dnešného Slovenska. Podľa spomínanej listiny o rozdelení rozgoniovských majetkov sa ich majiteľmi stali Štefan, Andrej a Juraj Báthory. Štefan Báthory patril ešte pred moháčskou katastrofou k najvplyvnejším osobnostiam v krajine. Bol županom viacerých stolíc a zastával najvyššiu funkciu v krajine, úrad palatína (prvý muž po kráľovi a jeho zástupca). Panstvo Čičva získal Andrej II. Báthory, ženbou s dcérou Štefana Rozgoniho Klárou. Po jeho smrti zdedil rozsiahle majetky ecsedskej vetvy Báthoryovcov jeho syn Juraj, ktorý preniesol svoje sídlo na hrad Čičva.[1] Juraj Báthory je uvedený ako jediný vlastník Banského v polovici 16. storočia.[2] Posledným majiteľom panstva z rodu Báthoryovcov sa stal jeho syn Štefan V., župan Šomoďskej, Sabolčskej a Satmárskej stolice. Jeho manželkou bola Eufrozína Drugethová, dcéra Františka Drugetha. Po vymretí ecsedských Báthoryovcov sa tak panstvo Čičva a s ním aj obec Banské a ďalšie okolité dediny dostali do vlastníctva Drugethovcov a s nimi spriaznených rodov, Nádasdyovcov a Nyáryovcov.[3]

V zápase medzi dvoma kráľmi Štefan Báthory podporoval Ferdinanda, keďže so Zápoľským súperil ešte pred moháčskou katastrofou. Sám sa zúčastnil aj osudovej krvavej bitky s tureckým vojskom, z ktorej sa mu podarilo šťastne vyviaznuť. Počas vnútorných bojov sa postavil na stranu Ferdinanda Habsburského a patril medzi jeho najvplyvnejších prívržencov. Takisto Andrej II. Báthory bojoval v nešťastnej bitke pri Moháči a v nasledujúcich bojoch sa zaradil do tábora Ferdinanda I. Zastával úrad satmárskeho župana a habsburský panovník mu za preukázané služby zveril úrad taverníka (hlavný hospodársky správca kráľovstva). Aj Juraj II. spočiatku podporoval Ferdinanda I., po roku 1552 však prešiel do tábora syna Jána Zápoľského, Jána Žigmunda a spolu s jeho prívržencami obliehal

1 NAGY, Iván: Magyarország családjai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. I., Pest 1851.
2 Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. II., (Ed. Maksay, Ferenc), Budapest 1990, s. 1043.
3 Nagy, I.: c. d.

pevnosť Veľký Varadín, za čo bol obvinený zo zrady, podarilo sa mu však dohodnúť s cisárskym veliteľom a vyhnúť sa odsúdeniu. Vtedy preniesol svoje sídlo na hrad Čičva. Ženbou s Annou Báthoryovou, vdovou po Antonovi Drugethovi a následne Gašparovi Drágfim, získal hrad Erdőd a ďalšie rozsiahle majetky.[4]

V druhej polovici 16. storočia došlo k zmenám vo vlastníckych pomeroch obce, keď časť usadlostí získali zemania Soósovci. Od 60. rokov uvádzajú dicálne (daňové) súpisy popri Báthoryovcoch ako majiteľov Banského aj Soósovcov (r. 1567 vdovu Soósovú, neskôr zemanov Soósovcov).[5] V polovici 70. rokov získal niektoré usadlosti v obci Andrej Putton, ktorý (a po nich Matej Putton) ich vlastnil až do konca storočia (naposledy je uvedený v dicálnom súpise z r. 1598).[6] Práve v závere storočia, r. 1598 mala obec najviac majiteľov, keďže v dikálnom súpise sú uvedení Matej Putton, František Rákóczi, Štefan Soós a Štefan Báthory. Z nich až dve tretiny dediny (10 sedliackych usadlostí) vlastnil Matej Putton, približne rovnaký diel František Rákóczi (5 usadlostí) a Štefan Soós (4 usadlosti) a Báthory mal iba jednu sedliacku usadlosť.[7]

Počet jej obyvateľovostával v priebehu celého 16. storočia pomerne stabilný, poklesol až ku koncu storočia. V roku 1546 bola v dedine jedna usadlosť šoltýsa[8], o dva roky neskôr jedna sedliacka porta, 4 želiarske a dve služobné usadlosti.[9] V roku 1549 bolo v Banskom jeden a pol sedliackej porty a dve želiarske usadlosti.[10] V rokoch 1567, 1570 a 1573 bola obec zdanená od 2 sedliackych port, pričom r. 1567 boli v dedine aj dve želiarske usadlosti.[11] Portálny súpis z roku 1593 zaznamenal v obci už iba pol sedliackej porty.[12]

Prudký pokles počtu port nemusí byť však priamoúmerný poklesu počtu obyvateľov obce. Podobne ako v predchádzajúcom období bolo za jednou portou často umiestnených viacero poddanských domov. Daňové súpisy zrejme nie vždy registrujú želiarov a ďalšie kategórie obyvateľstva, oslobodeného od dane. Výrazný úbytok počtu obyvateľov obce v priebehu 16. storočia mohol mať viacero príčin. Mohol byť dôsledkom nejakej, najskôr morovej epidémie, skôr však pustošenia vojsk v období vnútorných bojov a protitureckých vojen. Prudký pokles počtu obývaných usadlostí na konci storočia mohli spôsobiť takisto udalosti pätnásťročnej vojny, počas ktorej na území stolice zimovali zle platené žoldnierske vojská.

Tieto skutočnosti dokumentuje údaj o počte usadlostí v Banskom z r. 1598, ktorý zaznamenal v obci dvadsať sedliackych usadlostí.[13] Už o niekoľko rokov bola

4 Uličný, F. c. d., s. 158.
5 MOL Budapest, E 158, 57: Dicálne súpisy, Zemplínska stolica.
6 Tamže.
7 Tamže.
8 MOL Budapest, E 158, 56: Dicálne súpisy, Zemplínska stolica.
9 Tamže.
10 Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén. II., (Ed. Maksay, Ferenc), Budapest 1990, s. 1039.
11 MOL Budapest, E 158, 57: Dicálne súpisy, Zemplínska stolica.
12 BAZML Zemplén Levéltára Sátoraljaújhely Loc. 123/No. 66: Daňový súpis z r. 1593.
13 MOL Budapest, E 158, 57: Dicálne súpisy, Zemplínska stolica.

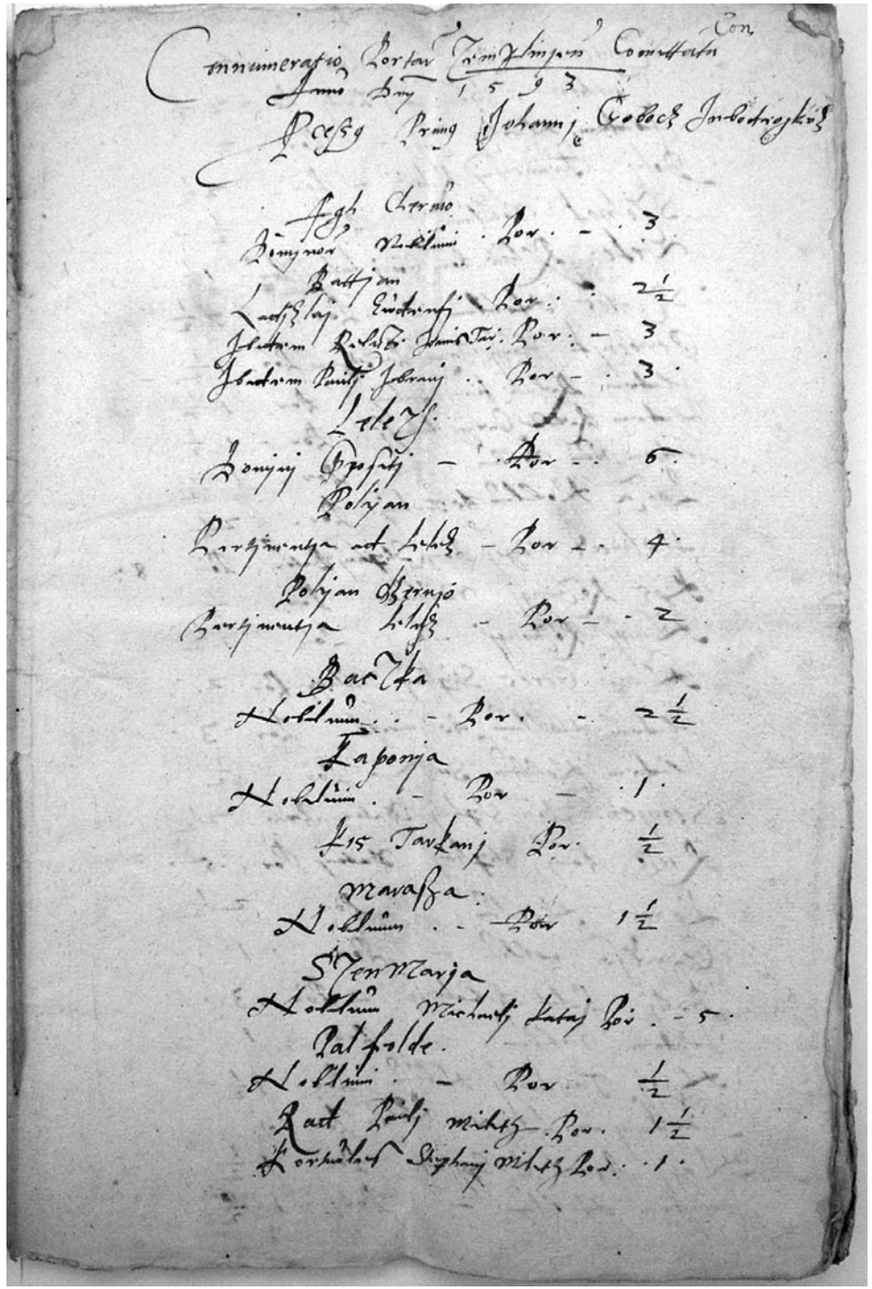

Banské v portálnom súpise z roku 1593

však časť z nich zrejme neobývaná, keďže v dedine bolo vtedy uvedených iba desať obývaných poddanských domov.[14]

Podrobnejšie zaznamenal povinnosti obyvateľov voči vrchnosti urbár panstva Čičva z konca storočia. Podľa urbára z r. 1598 odovzdávali poddanskí obyvatelia Banského svojim zemepánom ročne (celá obec) dva zlaté, ako aj ďalší jeden zlatý, dva kožené popruhy, jedno teľa alebo štyri zajace, štyri staré ovce a štyri hrudy syra. Ďalej boli povinní odvádzať desiatok z jahniat, spolu s poddanými z Rudľova odovzdávali jedného vola a spolu s Vechcom neurčené množstvo vína. Namiesto pšenice platili ďalší jeden zlatý. Šoltýs platil z titulu dávok jeden zlatý a bližšie neurčenú sumu namiesto chovného jastraba, podobne pop platil iba daň jeden zlatý.[15]

Údaje urbára veľa vypovedajú o zamestnaní obyvateľov. Vzhľadom na odvádzanie oviec a syra, ako i desiatku z jahniat je zrejmé, že časť poddaných sa zaoberala ovčiarstvom a tvorili ich teda rusínski valasi. Okrem tradičného pestovania obilia (pšenica, resp. raž a jačmeň) mali sedliaci v chotári alebo intraviláne aj vinohrady, čo bolo vtedy bežné aj v iných obciach na okolí Vranova. Popri ovciach chovali hovädzí dobytok a hydinu, akiste aj svine a kone. V chotári obce bol panský les, ktorý však využívali majitelia panstva.[16]

Nesporne najvýznamnejšou udalosťou v duchovnom vývine spoločnosti v ranom novoveku v západnej a strednej Európe bola reformácia, ktorá začala v Nemecku r. 1517.

Do Uhorska prenikla už v prvej polovici 20-tych rokov, na vidieku sa však začala šíriť až niekoľko rokov po moháčskej bitke. K novému učeniu sa najprv hlásili nemeckí mešťania slobodných kráľovských a banských miest, neskôr sa s ním stotožnila aj šľachta a jej poddaní. Masy vidieckeho obyvateľstva sa stávali prívržencami ideí reformácie a vznikajúcich nových cirkví predovšetkým z iniciatívy svojich zemepánov. Takisto majitelia panstva Čičva boli prívržencami a neskôr i šíriteľmi a podporovateľmi nových ideí. Aj keď Báthoryovci patrili spravidla ku katolíkom, prostredníctvom svojich manželiek sa zaradili k podporovateľom reformácie. Významnou ochrankyňou reformátorov a štedrou podporovateľkou ich stúpencov bola už Anna Báthoryová, manželka Juraja Báthoryho. Rovnako nová pani na čičvianskom a vranovskom panstve Eufrozína Drugethová, manželka posledného Báthoryho z ecsedskej vetvy Štefana, poskytovala prívržencom reformácie ochranu i významnú materiálnu podporu. Postavila aj nový kamenný chrám pre vranovských evanjelikov. Aj keď Banské neboli oficiálne farnosťou ani filiou žiadnej protestantskej farnosti, možno predpokladať, že malá časť jej neortodoxných obyvateľov bola evanjelického náboženstva a navštevovala farnosť vo Vranove alebo v Čaklove.

Väčšina obyvateľov Banského patrila však v tom období k inému vyznaniu. Predstavovali ich totiž rusínski valasi, ktorí boli kresťanmi východného obradu.

---

14 Tamže.
15 Adalékok Zemplén vármegye történetéhez (Ed. Dongó Gyárfás, Géza) IX. Sátoraljaújhely 1904, s. 316.
16 Tamže.

Vzhľadom na údaj v uvedenom urbári o poddanských dávkach popa z Banského je zrejmé, že v dedine stál ortodoxný, akiste drevený kostolík.

V štátnych písomnostiach zo 16. storočia sa meno obce vyskytuje spravidla v tvare „Bányácska“[17], teda „Malá Baňa“. Poukazuje to na pretrvávajúcu tradíciu baníctva z predchádzajúceho obdobia, ako aj nadviazanie na starý stredoveký chotárny názov „Bányapataka“. Podľa niektorých údajov malo panstvo v chotári obce ťažiť pre svoje potreby železnú rudu.[18]

OBEC V 17. STOROČÍ

Nasledujúce obdobie, zaberajúce celé 17. storočie a prvé desaťročie 18. storočia,predstavuje jednu z najvýznamnejších, prelomových etáp v dejinách krajiny. Vtedy prebehli dôležité historické udalosti a procesy, ktoré potom predznamenali ďalší vývoj krajiny a ich dôsledky sa prejavovali aj počas nasledujúcich storočí. Hlavné smery vývinu spoločnosti boli v tom období určované tak najvýznamnejšími celoeurópskymi udalosťami, ako aj zložitými cestami domáceho politického a spoločenského vývoja.

Obsah celej epochy tvorilo niekoľko celospoločenských procesov, resp. udalostí prvoradého významu. Jedným z nich bola reformácia, víťazne postupujúca v celom Uhorsku už v priebehu 16. a v prvých rokoch 17. storočia. Od konca 16. storočia sa stále viac dostávala do popredia násilná a všetkými prostriedkami presadzovaná rekatolizácia, podporovaná habsburskými panovníkmi, ktorá nakoniec nielen zastavila šírenie nového náboženstva, no na mnohých miestach už v priebehu prvej polovice 17. storočia obnovila panstvo katolíckej cirkvi. Jej súčasťou boli i cirkevné únie, ktoré vďaka Užhorodskej únii, vedúcej k vzniku gréckokatolíckej cirkvi, výrazne ovplyvnili náboženské pomery na území dnešného východného Slovenska. Podobne ako predchádzajúce, takisto 17. storočie bolo naplnené protitureckými bojmi. Tie začali pätnásťročnou vojnou na prelome storočí (1592-1606) a skončili sa oslobodzovacou vojnou v rokoch 1683-1699. Ustavičné boje a prítomnosť vojska pritom ťažko postihli oblasti obsadené osmanskou mocou, ako aj územia v hlbokom habsburskom zázemí. Aj keď boje týchto protitureckých vojen na území Zemplínskej stolice (resp. aspoň jej slovenskej časti) priamo neprebiehali, i tieto časti krajiny pocítili dopad vojnových udalostí v podobe prechádzajúcich alebo zimujúcich vojsk, či vysokých sumách a naturálnych dávok, vymáhaných štátnymi úradmi. V dôsledku dlhotrvajúcich vojen panovníci počas celého 17. storočia zvyšovali daňové zaťaženie kráľovských miest a vidieckeho obyvateľstva. Popri štátnej komorskej dani (census) bola zavedená pravidelná vojnová daň (kontribúcia) a na sklonku storočia aj povinné naturálne (resp. aj peňažné) dávky pre vojsko, tzv. porcie.

17 MOL Budapest, E 158, 56, 57: Dicálne súpisy, Zemplínska stolica.
18 Adalékok Zemplén vármegye történetéhez 1899, IV, s. 323.

Vysoké finančné nároky štátu určené na vydržiavanie armády a priame pustošenie vojska sa onedlho stalo jednou z príčin celého radu protihabsburských povstaní, trvajúcich viac ako celé storočie, od roku 1604 do roku 1711. Konečné víťazstvo Habsburgovcov v tomto zápase potom v podstate predurčilo ďalší vývin v krajine až do rozpadu monarchie r. 1918. Všetky tieto významné historické procesy hlboko zasiahli do osudov celej krajiny. Neobišli ani severovýchodné stolice Uhorska, práve naopak, na prelome storočí sa neraz práve sem presunulo centrum politického vývinu. Hornouhorská šľachta spolu s mešťanmi tunajších slobodných kráľovských miest bola často politickou baštou odboja, jej panstvá poskytovali hospodársku základňu pre povstania, ktorých vodcovia pochádzali takisto z východu krajiny a hrady ako Mukačevo, Stropkov, Brekov, Humenné, Michalovce, Trebišov, Vinné či Čičva sa stali strategicky dôležitými pevnosťami.

Tieto významné udalosti zasiahli všetky stolice, mesto či obec a nevyhnutne sa odrazili v živote každej obce a jej obyvateľov. Na poddanské obyvateľstvo pritom pôsobili nielen priamo, napr. prestupom poddaných na novú vieru počas reformácie a ich obracaním na katolicizmus v období rekatolizácie alebo pustošením a rabovaním počas vojen a protihabsburských povstaní. Vo veľkej miere sa od nich odvíjali zemepanské pomery, vlastnícke vzťahy, povinnosti poddaných, ale aj hospodárska úroveň a náboženský vývin obce. Napriek nedostatku písomných dokumentov možno predpokladať, že tamojšie obyvateľstvo pritom nebolo iba objektom, pasívnym účastníkom tohto vývoja, ale samo vstupovalo do celospoločenského diania a aktívne sa na ňom podieľalo.

Vo vlastníckych pomeroch obce nastali výrazné zmeny už v prvých rokoch storočia. Po smrti posledného príslušníka ecsedskej línie Báthoryovcov Štefana V. sa panstvo Čičva dostalo do vlastníctva mocného magnátskeho rodu Drugethovcov a zakrátko do držby viacerých spriaznených rodín (Nyáryovcov, Nádasdyovcov). Okrem majiteľov panstva sa menili i vlastníci menších majetkových podielov v dedine. V dicálnom súpise z r. 1609 sú ako majitelia Banského uvedení vdova Františka Nádasdyho a zemania.[19] Už v nasledujúcom roku vlastnili však obec vdova po Jánovi Nádasdym, Pavol Nyári a zemania.[20] Súpis z r. 1620 uvádza troch majiteľov obce: vdovu po Matejovi Nyárim, Juraja Somogyiho a Františka Daróczyho.[21] Podľa o desať rokov mladšieho dicálneho súpisu z r. 1630 vlastnili Banské Ján Drugeth, Štefan Nyári a zemania.[22] Najneskôr však už v druhej polovici 17. storočia obec opäť zmenila majiteľov. Stali sa nimi bohatí šarišskí zemania Keczerovci a Františka Keczera ako vlastníka Banského uvádza nedatovaný súpis panstva Čičva, pochádzajúci z druhej polovice storočia.[23]

Osobitne zaujímavá je skutočnosť, že niektoré z dicálnych súpisov z prvej polovice storočia (z r. 1620, 1630, 1631 a 1635) uvádzajú ako Banské dve samostatné

19 MOL Budapest, E 158, 57: Dicálne súpisy Zemplínskej stolice.
20 Tamže.
21 Tamže.
22 Tamže.
23 MOL Budapest, E 156, Urbarialia et Conscriptiones (UC), 7/11.

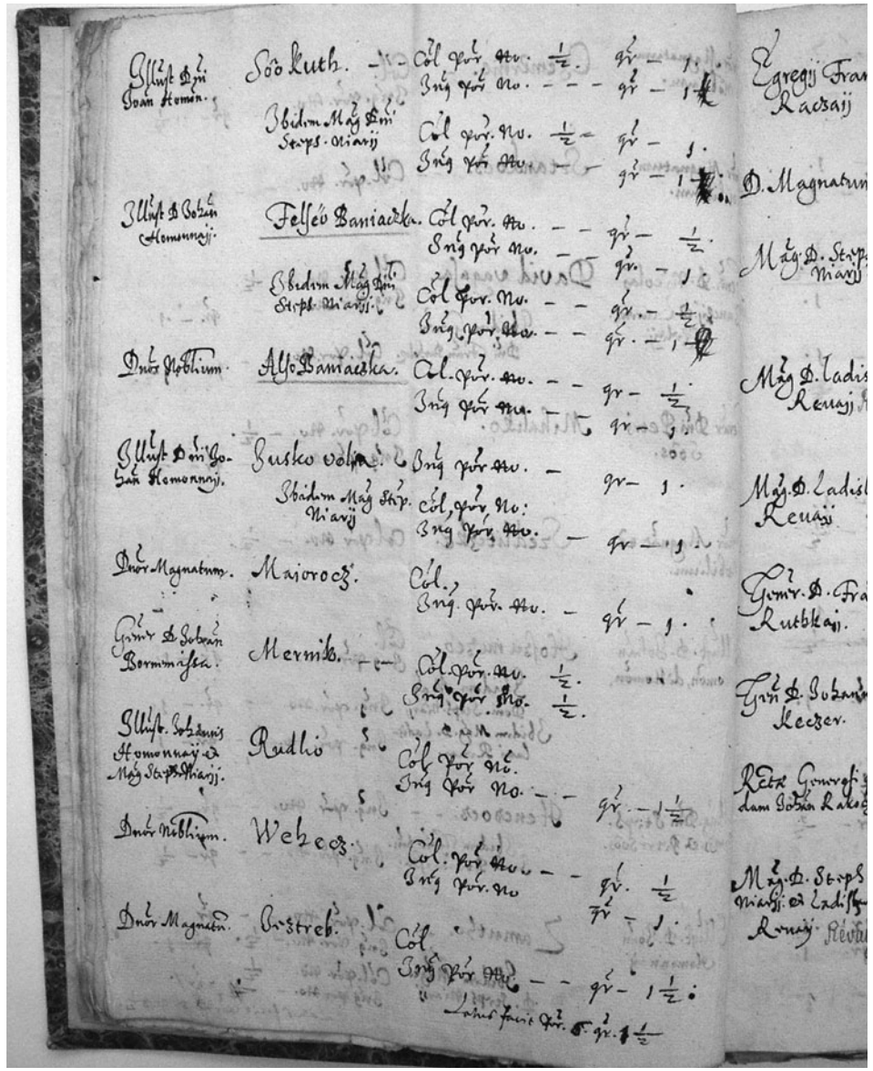

Banské v daňovom súpise z roku 1630

obce: „Felső a Alsó Bányácska“, teda Vyšné a Nižné Banské. Dokonca aj v podrobnom dicálnom súpise z r. 1696 je obec uvedená ako „Felső és Alsó Bányácska“, teda Vyšné a Nižné Banské.[24] Vzhľadom na to, že Vyšné Banské bolo vo vlastníctve

24 MOL Budapest, E 158, 56: Dicálne súpisy Zemplínskej stolice.

majiteľov panstva a Nižné zasa patrilo zemanom, je možné, že sa obec rozdelila v súvislosti s majetkovoprávnymi zmenami, najskôr však v dôsledku prisťahovania nového, už spomínaného rusínskeho valašského obyvateľstva.

V priebehu prvej polovice 17. storočia naďalej pokračoval úbytok port a s ním aj obyvateľstva obce. V roku 1609 bola celá dedina zdanená od ¾ sedliackej porty, v nasledujúcom roku bolo v obci okrem nich aj 5/8 želiarskych port.[25] O osem rokov neskôr, r. 1618 bolo Vyšné Banské zdanené od ¼ sedliackej a ¼ želiarskej porty, Nižné Banské platilo od 1/8 sedliackej a 1/8 želiarskej porty. V roku 1620 bolo vo Vyšnom Banskom pol sedliackej želiarskej porty a v Nižnom Banskom po štvrť sedliackej a želiarskej porty, spolu tak v celej obci po ¾ sedliackej aj želiarskej porty. Do roku 1630 však klesol počet sedliackych port vo Vyšnom Banskom na štvrť a v Nižnom na 1/8. Popri nich bolo vo Vyšnom Banskom pol a v Nižnom štvrť želiarskej porty.[26] Jednou z príčin pokračujúceho poklesu port a počtu obyvateľov boli akiste vojenské udalosti pätnásťročnej vojny a protihabsburských povstaní, počas ktorých cez stolicu viackrát prechádzali habsburskí žoldnieri, vojská povstalcov, sedmohradských kniežat i ich tureckých spojencov.

Počet obyvateľov začal výraznejšie rásť až v druhej polovici storočia. Už na konci 17. storočia, však, akiste vplyvom vojenských udalostí povstania Imricha Thökölyho a oslobodzovacej protitureckej vojny. V roku 1689 bolo v dedine devätnásť obývaných a sedemnásť opustených sedliackych usadlostí. Z obývaných usadlostí boli tri polovičné (vrátane usadlosti šoltýsa) a šestnásť štvrtinových. Trinásť opustených usadlostí bolo štvrtinových, tri polovičné a jedna osminová. Na polovičnej usadlosti hospodárili Juraj Soltész, Demeter Mandric a Juraj Vasil. Ďalšie, štvrtinové usadlosti mali v držbe sedliaci: Michal Hudak, vdova Gregora Kana, Ján Baraň, Ladislav Szabó, istý Matej, Fridrich Mandric, Alexander Alepo, Valent Lindvin, Mikuláš Gajdoš, Juraj Lidvin, Valent Deák, Michal Hoľak, Valent Varga, Ján Sopko, Valent Rosoľ a Michal Kvasta.[27]

Podľa súpisu z r. 1696 obývalo v závere 17. storočia Banské, resp. obidve Banské (Vyšné a Nižné) popri domácnosti šoltýsa ďalších trinásť sedliackych a deväť želiarskych poddanských domácností. Šoltýsom bol Juraj Šoltýs, sedliakmi Štefan Baran, Ivan Varadnoki, Matúš Pivovarník, Ivan Litvin, Škutro Mandric, Vasil Chrizkil, Hric Ugajo, Hric Diakov, Fedor Demandič, Ivan Baran, Vasil Chren, Ivan Kolomin a Hric Litvin. Okrem ich žili v obci želiari Petro Gabo, Michal Duc Slabi, Ďurko Vlosin, Michal Miška, Ivan Šelga, Vasil Strachanin, Šimko Štefan, Michal Pasta a Timko Lecko.[28]

Dedina mala zrejme naďalej iba poddanské obyvateľstvo, pričom v jeho skladbe v prvej polovici želiari asi dvojnásobne prevyšovali sedliakov, v závere storočia však už sedliaci mierne prevládali nad želiarmi. Tieto dve kategórie poddanského obyvateľstva sa odlišovali najmä majetkovou úrovňou. Kým sedliaci mali v držbe

25 Tamže.
26 Tamže.
27 ŠA Prešov, Druget Humenné (DH) 646: Súpis panstva Čičva z r. 1689.
28 MOL Budapest, E 158, 57: Dicálne súpisy Zemplínskej stolice.

pôdu v chotári obce (patriacu však zemepánovi) a vlastnili usadlosť s domom v intraviláne, želiari mali iba dom, príp. pôdu v intraviláne, neužívali však polia a lúky v chotári. Okrem nich žil v Banskom aj ortodoxný kňaz, ktorý však mal tiež status poddaného. Až po Užhorodskej únii (r. 1646) a konštituovaní gréckokatolíckej cirkvi sa jej kňazi stali privilegovaným stavom. Gréckokatolícky farár v Banskom je doložený r. 1690[29], jeho prítomnosť možno však predpokladať už skôr.

Niektoré súpisy poskytujú aspoň stručné údaje o úrovni jediného zamestnania obyvateľov, poľnohospodárstve. Podľa urbárov z r. 1636 a 1648 neodvádzali už sedliaci panstvu syr, ovce a jahňatá, ale platili namiesto nich daň. Na rozdiel od urbáru z konca predchádzajúceho storočia však odovzdávali zemepánom husi, sliepky a vajcia, čo by mohlo znamenať, že väčšina obyvateľov sa už nezaoberala ovčiarstvom, ale tradičným poľnohospodárstvom.[30] V roku 1689 chovalo osem sedliackych domácností spolu trinásť volov a na trinástich usadlostiach mali pätnásť kráv. Na silnú tradíciu ovčiarstva poukazuje skutočnosť, že trinásť sedliakov chovalo ovce v počte od 9 do 20 kusov, celkovo 181 kusov. Svine chovali na štyroch usadlostiach, v počte 1, 2, 5 a 10. Takisto štyria sedliaci mali včelie úle, dvaja po jednom, jeden dva a šoltýs dvanásť. Poddaní z obce mohli užívať jeden les v chotári.[31]

Podľa dicálneho súpisu z r. 1696 malo sedem sedliackych domácností veľký dobytok (voly alebo kone). Deväť sedliackych usadlostí obrábalo pôdu s rozlohou po 4 merice, štyri hospodárili na polovičnej ploche, teda dve merice. Samozrejme, želiari nemali pôdu ani dobytok.[32] Takisto už v prvej polovici storočia mali všetci sedliaci v držbe polia s výmerou štyroch meríc. Kým v závere prvej polovice 17. storočia (r. 1648) neužívali poddaní žiadne lúky ani lesy, r. 1696 mohli využívať rozsiahle lesy na zbieranie vykurovacieho i stavebného dreva.[33] V obci bol jeden mlyn, patriaci šoltýsovi.[34]

Poddaní naďalej odovzdávali svojim zemepánom dávky podľa urbára, vydaného r. 1636 a 1648. V roku 1636 platili panstvu po jednom zlatom na deň sv. Juraja a sv. Michala. Celá obec spoločne platila 2 zlaté a 50 denárov namiesto vola, rovnakú sumu namiesto dvoch jahniat a jeden zlatý a 50 denárov namiesto dvoch hrúd syra. Rovnako celá obec odovzdávala trikrát ročne po tri sliepky a po dve husi. Podľa potreby panstva odvádzali aj vajcia. Ak sa urodili v bukových lesoch žalude, mohli v nich poddaní pásť svine, z ktorých odovzdávali desiatok. Zo služieb boli povinní poskytovať panstvu povozy.[35]

Urbár z r. 1648 určoval poddaným naďalej platenie 2 zlatých ročne, ako aj ďalších 2 zlatých a 50 denárov za vola a jahňatá, 1 zlatého 50 denárov za syr a 1 zlatého a 33 denárov za teľa. Každé dve sedliacke usadlosti dvakrát ročne poskytovali zemepánovi voz a príležitostne pracovali na panskom hospodárstve so záprahom a pluhom. Okrem týchto povinností miestni sedliaci odovzdávali panstvu po 2 husi, 6 sliepok, 24 vajec a 2 pinty masla.[36]

Ďalšie povinnosti mali poddaní voči štátu a voči cirkvi. K pôvodnej štátnej portálnej dani pribudla postupne nová, vojenská kontribúcia, vyberaná najprv sporadicky a neskôr pravidelne. Takisto z naturálií (potraviny, krmivo, víno, pivo), vymáhaných pôvodne prechádzajúcimi vojenskými oddielmi, sa ku koncu storočia stala povinnosť odvádzania tzv. porcií, ktoré boli každoročne vyrátavané na jednotlivé stolice a samotné obce.

Základom povinností poddanského obyvateľstva voči cirkvi ostávalo aj v tomto období odvádzanie desiatkov. V priebehu 17. storočia v dôsledku rozpadu katolíckej cirkevnej správy a posilňovania autonómie evanjelických alebo reformovaných cirkevných zborov táto prax postupne prestala. Odvádzanie cirkevných desiatkov jágerskému biskupovi bolo obnovené s rozvojom rekatolizácie v poslednej tretine 17. storočia. Vyberanie desiatkov prenajímal biskup stolici alebo súkromným osobám.

Popis vyberania desiatkov tzv. dežmátormi sa zachoval na inštrukcii zo začiatku storočia pre jeden z južnejších okresov stolice. Možno však predpokladať, že podobne prebiehal aj v iných oblastiach Zemplína. Dežmátori sa ubytovali u obecného richtára, ktorý im pod prísahou oznámil, akú mal každý zo sedliakov žatvu a jarnú sejbu. Potom spolu s richtárom vyšli s vozmi na pole, kde zbierali obilie určené na desiatok a skladali ho do stohov. Jeden z nich mal ostať v obci. Schované obilie mali skonfiškovať, z neho 2/3 pripadli komore a 1/3 dežmátorom. Od želiarov, ktorí nemali pôdu a teda ani obilie, vyberali peniaze v sume 6 denárov. Dežmátori sa mali správať mierne a neobracať sa na richtára so zbytočnými požiadavkami. Ak im neposkytol stravu, mali vybrať desiatok aj od neho. Mali vykázať skutočnú úrodu v obci, vrátane toho, koľko zväzkov obilia (snopov) obsahoval jeden stoh, keďže tieto zvyklosti neboli v každej dedine rovnaké. Dozerali na to, aby nikto nebral obilie z desiatkového stohu a nedovolili skôr zvážať obilie sedliakov, kým tento stoh nezakryli a neohradili. Desiatok sa vyberal od všetkých obyvateľov bývajúcich na poddanskej usadlosti, aj od slobodníkov a zemanov. Kazateľ mal nárok na 1/8 z desiatku (oproti potvrdeniu danému dežmátorom). Obec ako filia inej farnosti musela zaplatiť katedratikum vo výške 50 denárov. Poddaným, ktorí ukladali desiatkový stoh, mali dať dežmátori 4 denáre, ale mohli aj viac, ak by sa im to zdalo málo. Vybrané desiatky museli odviesť komore do dvoch týždňov po pobyte v obci. Za svoju prácu mali dežmátori dostať 30 jágerských stohov pšenice.[37]

Po náboženskej stránke bolo obyvateľstvo Banského v 17. storočí východného obradu, pričom do polovice storočia patrilo k ortodoxnej a v jeho druhej polovici

29 BAZML Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2001/b. Zemplén Vármegye Nemesi Közgyűlések, Bizottmányának és Haynau-féle közigazgatásának iratai 1214-1850 (1898). Loc. 100, No. 426: Parochoroum Romano et Graeco catholicorum nec non Helveticae et Augustanae Confessionis Ministrorum conscriptio 1690.
30 Adalékok Zemplén vármegye történetéhez (Ed. Dongó Gyárfás, Géza) IX. Sátoraljaújhely 1904, s. 317.
31 ŠA Prešov, Druget Humenné (DH) 646: Súpis panstva Čičva z r. 1689.
32 MOL Budapest, E 158, 56: Dicálne súpisy Zemplínskej stolice.
33 Tamže.
34 Adalékok Zemplén vármegye történetéhez (Ed. Dongó Gyárfás, Géza) IX. Sátoraljaújhely 1904, s. 317.
35 Tamže.

36 Tamže.
37 MOL Budapest, U et C, 156, Fasc. 174, No. 25 b: Inštrukcie pre desiatkových komisárov Zemplínskeho dištriktu Zemplínskej stolice z r. 1611.

ku gréckokatolíckej cirkvi. V obci trvalo býval gréckokatolícky farár a určite v nej stál aj drevený kostolík.[38]

Banské bolo v tomto období poddanskou obcou, formálne patriacou naďalej panstvu Čičva, aj keď už rozdelenou medzi viacerých zemepánov. Obecná samospráva, jej zloženie a kompetencie sa od konca stredoveku pravdepodobne príliš nezmenili. Na jej čele stál naďalej richtár, ktorým mohol byť šoltýs, alebo bol volený spomedzi miestnych sedliakov.

V PROTIHABSBURSKÝCH POVSTANIACH V DRUHEJ POLOVICI 17. A NA ZAČIATKU 18. STOROČIA

Druhá polovica 17. a prvé desaťročie 18. storočia predstavuje dôležité a zložité obdobie v našich dejinách. Počas neho sa odohrali také historické udalosti, ktoré neskôr predurčili ďalší vývin krajiny. Ukončil ho satmársky mier, uzavretý r. 1711, ktorý sa stal jedným z najvýznamnejších medzníkov v celej histórii Uhorska a starších dejinách Slovenska. Udalosti, tvoriace hlavný obsah tejto doby, prebiehali mnohokrát práve na území dnešného východného Slovenska. Popri protitureckej vojne vyvrcholili v tomto období aj vnútorné boje v krajine, ktoré trvali s prestávkami od začiatku storočia. Práve v druhej polovici 17. a na prahu nasledujúceho storočia prebehli dve najmohutnejšie protihabsburské povstania, ktoré zachvátili celú uhorskú spoločnosť a odohrávali sa z veľkej časti na terajšom východnom Slovensku. Tento viac ako celé jedno storočie trvajúci mocenský zápas sa nakoniec skončil r. 1711 víťazstvom Habsburgovcov a ich stúpencov. To umožnilo tesnejšie pripútanie Uhorska k ich dŕžavám a podstatne ovplyvnilo celý jeho ďalší vývin.

S protihabsburským odbojom v tomto období úzko súvisel boj protestantov za slobodu vyznania na jednej strane a postupné dovŕšenie násilnej rekatolizácie krajiny na druhej strane. Kým v prvej polovici 17. storočia (najmä na východe) existovali ešte pomerne priaznivé podmienky pre rozvoj oboch evanjelických cirkví, od polovice storočia sa na celom území presadzovala rekatolizácia, podporovaná panovníkom. Boj za náboženskú slobodu bol jedným z hlavných cieľov obidvoch posledných protihabsburských povstaní a aj vďaka tomu sa podarilo ich vodcom získať široké vrstvy neprivilegovaného obyvateľstva.

Tieto hlavné celokrajinské udalosti nemalou mierou zasiahli všetky spoločenské vrstvy na celom území krajiny. Pohyby a presuny habsburských vojsk počas protitureckej vojny, ich zimovanie a zaopatrenie v podobe tzv. porcií (najprv naturálnych, neskôr peňažných dávok určených pre armádu) znamenali veľkú záťaž pre stolice kráľovského Uhorska a najmä obyvateľov poddanských dedín, na pleciach ktorých bola väčšina výdavkov s tým spojených. Počas protihabsburských povstaní sa na vidieku odohrávali aj priame vojenské akcie, ktoré neraz sprevádzalo pustošenie vojakov obidvoch bojujúcich strán. Poddanské obyvateľstvo muselo poskytovať potraviny, krmivo a ubytovanie vojskám povstalcov i panovníka. Mnohí poddaní sa zároveň i sami zúčastnili bojov (najmä počas Rákóczihо povstania) ako vojaci kuruckej armády. V čase vrcholiacej násilnej rekatolizácie bol ľud vystavený tvrdému náboženskému útlaku a perzekúcii. Obce prišli o kostoly, školy aj kazateľov a ich obyvatelia boli často násilím prinútení k prestupu na katolicizmus. Povstalecké vojská na druhej strane neraz ničili katolícke chrámy a prenasledovali katolíckych kňazov. Represie voči účastníkom odboja a spoločenská nestabilita viedli k zmenám vlastníckych pomerov, čo malo neskôr za následok zvyšovanie požiadaviek zemepánov na poddaných. Všetky tieto negatívne javy azda najťažšie zasiahli práve východné stolice, ktoré boli najdlhšie na strane odboja. Obyvatelia zemplínskych mestečiek a obcí neboli len pasívnymi účastníkmi historického vývinu, ale sami vstupovali do spoločenského diania a aktívne sa na ňom podieľali.

Nová etapa protihabsburského odboja v Uhorsku (a na Slovensku) sa začala v roku 1670 udalosťami nazývanými Wesselényiho sprisahanie. Avšak prípravy magnátov (vrátane hlavných krajinských hodnostárov) na odboj sa podarilo panovníkovi Leopoldovi včas odhaliť a tak k ozbrojenému konfliktu v podstate nedošlo. Habsburské vojská obsadili celú krajinu a iba na východe, v Šarišskej a Zemplínskej stolici sa dokázala postaviť šľachta spolu so slobodnými kráľovskými mestami na ozbrojený odpor. K vážnejším vojenským stretnutiam však nedošlo. V nasledujúcich rokoch bolo v celom kráľovskom Uhorsku rozmiestnené silné habsburské vojsko, ktorému museli stolice poskytovať ubytovanie, potraviny, krmivo a rôzne služby. Na nich sa podieľalo predovšetkým poddanské obyvateľstvo vidieka. Zdieranie obyvateľov vojskom, neraz sprevádzané zaberaním protestantských chrámov a vyháňaním kňazov, vyvolalo veľkú nespokojnosť, ktorá vyústila r. 1672 v ľudovom kuruckom hnutí. Kurucké a sedmohradské oddiely obsadili na niekoľko mesiacov východné stolice, na začiatku roku 1673 bola však celá krajina opäť v rukách habsburskej armády. Tieto udalosti sprevádzali nové represie a pustošenie, vedúce k hromadným útekom obyvateľstva ku kurucom. Aj obce v okolí Vranova utrpeli v tomto období údajne veľké škody zo strany cisárskeho vojska.[39]

Mohutná vlna protihabsburského odboja v r. 1672-1711 bola reakciou na vyostrenú absolutistickú politiku cisára a kráľa Leopolda I. Jej súčasťou bola aj násilná rekatolizácia, smerujúca k postupnému zlikvidovaniu obidvoch protestantských cirkví. Medzi jej prejavy už od prvej polovice storočia patrilo násilné zaberanie evanjelických kostolov a vyháňanie kňazov. To nadobudlo mohutné rozmery počas obsadzovania krajiny vojskom po odhalení Wesselényiho sprisahania r. 1670-71.

Násilnosti vojska, sprevádzané prenasledovaním protestantov, stupňovali nespokojnosť a tá viedla r. 1678 k začatiu nového protihabsburského povstania, pod vedením Imricha Thökölyho. Východ krajiny (s ním i Zemplínska stolica) bol vtedy hlavnou hospodárskou a sociálnou základňou povstania. Zemplínska aj ša-

38 BAZML Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2001/b. Zemplén Vármegye Nemesi Közgyűlések, Bizottmányának és Haynau-féle közigazgatásának iratai 1214-1850 (1898). Loc. 100, No. 426.

39 BOROVSZKY, Samu: Zemplén vármegye. Magyarország vármegyéi és városai, Budapest 1905, s. 51.

rišská šľachta sa hneď na začiatku pridala k odboju a tunajšie mestečká a obce sa stali na niekoľko rokov zázemím kuruckých vojsk. Vzhľadom na svoju polohu, vedľa cesty z Vranova, resp. Prešova do Humenného a v bezprostrednej blízkosti Vranova i hradu Čičva, predstavujúcemu významný opevnený bod v tejto oblasti, dostala sa obec už na začiatku povstania do centra vojnového diania. Možno predpokladať, že aj Banské sa spolu s ďalšími okolitými dedinami dostali do rúk kurucov už r. 1678, resp. 1679. V nasledujúcich rokoch museli obyvatelia kuruckým vojskám dodávať potraviny, povozy a krmivo pre kone a v obci zimovali, alebo ňou prechádzali rôzne povstalecké jednotky. Situácia sa zmenila až na jeseň 1684, keď generál Schulz po víťazstve nad Thökölym postupoval smerom na Stropkov a ďalej na východ stolice. Kurucké vojská tak do konca povstania vystriedali jednotky habsburskej armády. Pobyt vojsk, ich požiadavky a pustošenie zrejme spôsobili mierny pokles počtu obyvateľov a ich dôsledkom bolo iste aj sedemnásť opustených sedliackych usadlostí, uvádzaných v druhej polovici 80-tych rokov.

Ďalšie zhoršovanie situácie v celej krajine viedlo na začiatku 18. storočia k najmohutnejšiemu protihabsburskému povstaniu na čele s Františkom II. Rákóczim, ktoré prebiehalo v rokoch 1703-1711. Zemplínska stolica sa opäť ocitla v centre odboja a povstalecké vojsko ju obsadilo už na jeho začiatku. Panstvá Vranov a Čičva sa vtedy opäť stali miestom zimovania či len dočasného pobytu rôznych kuruckých vojsk. O udalostiach v obci a prípadnom pôsobení opevnenej kúrie v povstaní sa nedochovali bližšie správy. Avšak v neďalekom Vranove bola nepretržite umiestnená silná povstalecká vojenská posádka. V mestečku Vranov, resp. na hrade, sa zdržiavali viacerí významní kuruckí velitelia, medzi nimi generáli František Petrőczi a Tomáš Esze, viackrát dokonca miestodržiteľ a maršal krajiny gróf Mikuláš Bercsényi.[40] Vzhľadom na tieto skutočnosti možno predpokladať aj aspoň príležitostné prebývanie vojakov v Banskom.

Jedným z cieľov posledného protihabsburského povstania popri náboženskej slobode a politických požiadavkách bolo aj oslobodenie veľkej časti poddaných. Odboj Františka II. Rákócziho mal preto veľkú odozvu medzi vidieckym ľudom. Sedliaci, najmä na východe krajiny, bez rozdielu národnosti a náboženského vyznania, hromadne vstupovali do kuruckej armády. Iba v roku 1704 bojovali v povstaleckom vojsku štyria obyvatelia obce. Ivan Mikó, Ivan Deák, Štefan Bukala, Bíró (azda richtár obce) Vasiľ, Vasiľ Oros, Štefan Hegedűs a Oleksa Gaľa boli pešiakmi v Bercsényiho pluku.[41]

Takisto počas povstania Františka II. Rákócziho sa museli obyvatelia obce podieľať na zaopatrení a zásobovaní kuruckej armády. Popri priamom pobyte vojsk a poskytovaní naturálnych dávok platili už aj pravidelné dane. Najmä ku koncu

40 Listy Františka II. Rákócziho z r. 1708-1711. II. Rákóczi Ferencz leveleskönyvei levéltárának egykorú lajstromaival. (Ed. Thaly, K.) II., Budapest 1873, s. 155, 556, 562, II., s. 204, 308, 313, 557, 559. Listy Mikuláša Bercsényiho Františkovi II. Rákóczimu z r. 1709-1710. Székesi gróf Bercsényi Miklós levelei Rákóczi fejedelemhez 1704 - 1712. (Ed. Thaly, K.) Budapest 1878, s. 400, 420, 443, 458.

41 MOL Budapest, Rákóczi Szabadságharc Levéltára, G-28, 75. cs., 10: Súpis vojakov zo Zemplínskej stolice z r. 1704. Mészáros, Kálmán: Zemplén vármegye katonai összeírása. In: Zemplén népessége, települései. Tanulmáynok Németh Gábor emlékére. Sárospatak 1999, s. 179.

povstania, v dôsledku rozvratu hospodárstva a zásobovania vojsk, dochádzalo k častému rabovaniu povstaleckých vojakov. K nemalým materiálnym škodám sa pridružila hrozná morová epidémia, ktorá v lete 1710 zachvátila krajinu a zdecimovala obyvateľstvo, vyčerpané dlhotrvajúcou vojnou.

Na Zemplíne mal pritom mor zvlášť v okolí Trebišova a Vranova veľmi ťažké dôsledky.[42] Napriek ničivej epidémii ostali kuruci na tomto území až takmer do konca povstania. Celá oblasť sa dostala do rúk cisárskeho vojska začiatkom januára 1711, po obsadení Vranova maršalom Virmondom.[53]

Posledného protihabsburského povstania sa zúčastnili aj vlastníci panstva Čičva, zemplínsky župan gróf František Barkóczy a jeho syn gróf František Barkóczy, ml.. Starší gróf Barkóczy sa pridal k odboju ako 77-ročný plukovník cisárskeho vojska, v povstaní sa stal senátorom, jedným z hlavných kapitánov a získal hodnosť maršala poľných vojsk. Umrel ešte pred koncom odboja, r. 1709. Jeho syn gróf František Barkóczy, ml. dostal hodnosť plukovníka a velil jednému z kuruckých jazdeckých plukov. Tábor povstalcov opustil na sklonku odboja 2. januára 1711, keď odovzdal cisárskej armáde hrad Čičvu a vstúpil do habsburského vojska.[43]

42 Listy Mikuláša Bercsényiho Františkovi II. Rákóczimu z r. 1709-1710. Székesi gróf Bercsényi Miklós levelei Rákóczi fejedelemhez 1704 - 1712. (Ed. Thaly, K.) Budapest 1878, s. 563.

43 Heckenast, Gusztáv: Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? Budapest 2005, s. 47-48.

Banské v 18. storočí (1711 – 1780)

Na začiatku mája 1711 skončilo podpísaním satmárskeho mieru povstanie Františka II. Rákócziho. Toto posledné, najmohutnejšie a najrozsiahlejšie protihabsburské povstanie uzavrelo významnú epochu v dejinách celej krajiny. Ukončilo nielen obdobie protihabsburského odboja, trvajúce viac ako jedno storočie, ale rovnako aj rozdelenie Uhorska na tri časti a vôbec celú epochu dejín kráľovstva po moháčskej porážke. Táto epocha bola naplnená vnútornými politickými a konfesionálnymi zápasmi a v jej závere sa celá krajina nachádzala v katastrofálnom stave.

Po ôsmich rokoch povstania a predchádzajúcej oslobodzovacej protitureckej vojne vrcholil hospodársky rozvrat, v krajine zúril hlad a po morovej epidémii počet obyvateľov sotva dosahoval úroveň z konca stredoveku, zo začiatku 16. storočia. Polia boli neobrábané, mnohé dediny i celé oblasti pusté, vyľudnené a spálené. Preto sa hlavnou úlohou prvej polovice nového storočia musela stať obnova, znovuvybudovanie vojnou zničenej krajiny a nahradenie obrovských ľudských strát. Rozsiahle spustnuté a vyľudnené stolice v strednej a južnej časti Uhorska boli kolonizované novým obyvateľstvom, najmä Nemcami (nazývanými Švábmi), okrem nich ešte prevažne Srbmi a Rumunmi, v menšej miere z vnútorných zdrojov Slovákmi, Maďarmi a Rusínmi. Do severných stolíc, na územie dnešného Slovenska prichádzali títo noví obyvatelia iba ojedinele a preto u nás prebiehala skôr vnútorná kolonizácia, ktorá sa prejavila v hlbšom prenikaní rusínskeho obyvateľstva do mnohých južnejších obcí v Užskej, Zemplínskej, Šarišskej a dokonca i Sabolčskej stolici.

Definitívnou porážkou protihabsburského odboja sa zavŕšil zápas o ďalšie smerovanie politického a štátneho vývinu Uhorska. Habsburgovci vtedy krajinu po stáročnom zápase začlenili do svojej monarchie a postupne prispôsobovali hospodárskemu, politickému a spoločenskému systému jej súčastí. Tento vývin, sprevádzaný významnými udalosťami, ovplyvnil dianie v celej krajine. Napriek tomu, že ťažisko hospodárskeho, politického a kultúrneho rozvoja Uhorska sa v krátkom čase presunulo z územia dnešného Slovenska na juh, najmä do Zadunajska, všetky dôležité udalosti a procesy v tomto období významne ovplyvnili život v jednotlivých, aj tých najvzdialenejších stoliciach.

HOSPODÁRSKY A SPOLOČENSKÝ VÝVIN

Po porážke posledného protihabsburského povstania, po r. 1711 došlo v priebehu prvej štvrtiny storočia v celej krajine k významným zmenám vo vlastníckych pomeroch. Predovšetkým mnohí bývalí prívrženci Františka II. Rákócziho prišli konfiškáciami po satmárskom mieri o obrovské majetky. Týkalo sa to nielen sa-

motného vodcu povstania a jeho najbližších spolupracovníkov, ktorí odmietli prisahať vernosť panovníkovi a odišli do exilu, no takisto viacerých zemanov, účastníkov povstania, najmä na území niekdajšieho kráľovského Uhorska. Ich majetky sa dostali do držby komory a ďalej zálohom alebo donáciami novým vlastníkom, často cudzincom, verným panovníkovi. Tí získali aj podstatnú časť veľkostatkov na územiach, dobytých koncom 17. storočia od Turkov. Tieto rozsiahle zmeny vlastníkov v dôsledku konfiškácií zasiahli takisto Zemplínsku stolicu, Banského sa však zrejme nedotkli.

Banské patrilo aj na začiatku 18. storočia viacerým zemepánom. Údaje z tridsiatych rokov uvádzajú ako majiteľov obce dedičov Humenského panstva a Juraja Melczera.[1]

V druhej polovici storočia vlastnilo majetkové podiely v Banskom viacero zemepánov: zemania vdova Františka Melczera, Anton Fáy, Imrich Soós, Pavol Soós a jednu usadlosť gróf Forgách.[2] V poslednej štvrtine storočia získali dedinu opäť noví majitelia, ktorými boli František Bernáth, rodina Bernáthovcov a komposesorát dedičov.[3]

Počas posledných protihabsburských povstaní utrpela celá krajina obrovské materiálne a ľudské straty, pričom najviac poškodené boli práve severovýchodné stolice. Žiaľ, v prípade Banského nie je možné, vzhľadom na veľmi skromné dochovanie písomných prameňov, rekonštruovať ich rozsah. Iba nepriamo poukazujú na tieto skutočnosti údaje obsiahnuté v súpisoch obyvateľstva z obdobia bezprostredne po skončení posledného povstania, z rokov 1715 a 1720.

Prvý z nich, celokrajinský súpis vykonaný v roku 1715, umožňuje rekonštrukciu demografických, ekonomických a spoločenských pomerov v obci už štyri roky po ukončení povstania Františka II. Rákóczího. Podľa jeho údajov obývalo vtedy Banské dvadsaťtri sedliackych a osem želiarskych domácností. Iba osem poddanských usadlostí bolo neobývaných. Celkovo tak po povstaní Františka II. Rákóczího žilo v obci 31 poddanských usadlostí.[4] Tieto údaje jasne dokumentujú skutočnosť, že Banské utrpelo v závere povstania Františka II. Rákóczího podstatne menšie škody, než iné, najmä južnejšie položené obce (v Sečovskom, Trebišovskom a Michalovskom okrese). Podobná situácia bola najmä v horských obciach severných okresov Zemplínskej stolice, ktoré v menšom rozsahu zasiahla morová epidémia aj rabovanie vojsk.

Na rozdiel od väčšiny ďalších obcí stolice tak počet obyvateľov Banského na prelome storočí nepoklesol, ale naopak, stúpal. V porovnaní s rokom 1696 vzrástli sedliacke usadlosti zo 14 na 23, teda o viac ako 60%, počet želiarskych usadlosti pritom poklesol iba minimálne (o jednu). V roku 1715 bývali v Banskom títo

1 BEL, Matej: Zemplínska stolica. Užská stolica. Bratislava 1999, s. 147.
2 MOL Budapest HTT, C 59, 4302: Urbár obce Banské z r. 1774, odpovede na deväť otázok a tabuľka.
3 Magyarország történeti helységnévtára. Zemplén megye, s. 24-25.
4 BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). Szirmay-féle pénztári és biztossági iratok – Acta perceptoralia et comissariatica 1553-1777. C. Loc. 114. No. 89. Conscriptio totius Comitatus pro Cassa Contributionali deserviens 1715. Districtus Jurati Egregii Joannis Kelin: Possessio Bányácska.

poddaní s rodinami: sedliaci Šimko Vesolnik, Imrich Soltész, Michal Holomi, Hric Kajmár, Vasiľ Gajdoš, Leško Oberska, Michal Hricko, Hric Hricko, Ivan Mili, Fedor Litvan, Ivan Holoma, Vasiľ Rusin, Andrej Rusin, Andrej Matej, Ivan Zabivak, vdova Baranová, Štefan Baran, Juro Soltész, vdova Ivana Kotichu, Ivan Slebodnik, Andrej Varga a Ivan Bandič a želiari Fedor Hren, Šminuľa Lukáčová, vdova Grická, Ivan Pásztor, Peter Rusnák, Fedor Mlynárčik, Šimko Verbun a Lukáš Tokár.[5] Keďže iba časť týchto priezvisk sa zhoduje s menami z poslednej štvrtiny predchádzajúceho storočia, možno sa domnievať, že obec mohla byť už po roku 1711 doosídlená novým, najskôr rusínskym obyvateľstvom.

Celkovo na začiatku 18. storočia celá obec hospodárila na výmere 138 gbelov ornej pôdy, pričom jednotliví sedliaci osievali všetci rovnako, po 6 gbelov polí. Takisto užívali lúky s celkovou rozlohou 46 koscov a takisto všetci sedliaci mali v držbe lúky s rovnakou plochou 2 koscov. Želiari neužívali žiadne polia ani lúky. Na rozdiel od viacerých iných dedín v stolici hospodárili sedliaci stále (resp. vzhľadom na vysokú výmeru voľnej pôdy opäť) starým, málo produktívnym dvojpoľným systémom. Svoj chotár mali rozdelený na dve časti, z ktorých jedna bola osievaná obilninami a druhá ležala úhorom. Pre svoj dobytok mali obyvatelia dostatok dobrých pasienkov (vrátane úhora). Takisto mali k dispozícii dostatočne výdatné lúky. Lesy v chotári mohli slobodne využívať na zber dreva na kúrenie i na stavbu a za poplatok aj na pasenie svíň. V obci stáli dva vodné mlyny, schopné zomlieť 20 gbelov obilia a takisto panský pivovar.[6]

Podľa ďalšieho, o päť rokov mladšieho krajinského súpisu zdaňovaného obyvateľstva, z r. 1720 mali sedliacke usadlosti v obci k dispozícii podstatne vyššiu výmeru pôdy. Spolu užívali polia s rozlohou 310 a ½ gbelu, pričom pri dvojpoľnom spôsobe hospodárenia z nich mali úrodu asi dvojnásobok, teda 621 gbelov obilia. Plocha lúk ostávala rovnaká, 46 koscov.[7] Banské malo vtedy najväčší obrábaný chotár zo všetkých obcí na okolí Vranova a Sečoviec, čo takisto dokumentuje iba nepatrný alebo žiaden úbytok obyvateľstva, v porovnaní s ďalšími, značne vyľudnenými dedinami.

Ďalšie, pomerne skromné údaje o obci a jej obyvateľoch pochádzajú z tridsiatych rokov 18. storočia, zo známych Notícií Mateja Bela. Bel vo svojom diele charakterizoval Banské ako malú obec, ležiacu v hlbokom údolí, obkolesenú lesmi, avšak s pomerne veľkým počtom obyvateľov. Takisto poukazuje na vtedy už dávno zaniknutú banícku tradíciu v dedine.[8]

Do polovice storočia naďalej rástol počet obyvateľov obce a r. 1756 žilo už v Banskom 32 poddanských domácností. Podľa dicálneho súpisu obývali dedinu títo poddaní s rodinani: Alexander Kačmár, Juraj Soltész, Alexander Baran, Ale-

5 Tamže.
6 Tamže.
7 BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). Szirmay-féle pénztári és biztossági iratok – Acta perceptoralia et comissariatica 1553-1777. C. Loc. 114. No. 95. Conscriptio Comitatus Zempleniensis per Regni Conscriptores peracta 1720: Bányácska.
8 BEL, Matej: Zemplínska stolica. Užská stolica. Bratislava 1999, s. 147.

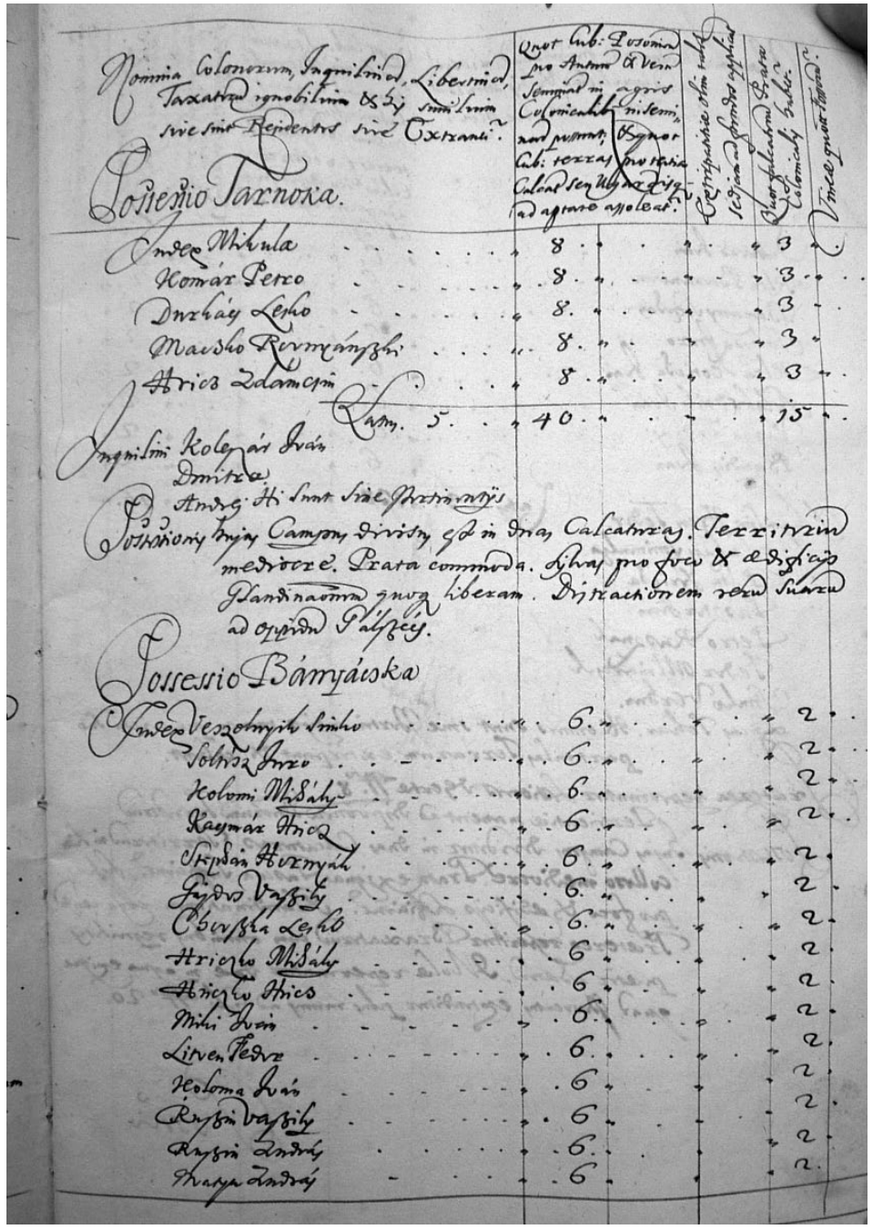

Banské v súpise z roku 1715

xander Kadvar, František Miczov, Michal Uchaľ, Matej Sluti, Ján Mitrišin, Alexander Litvin, Alexander Gera, Matej Hricov, Štefan Kačmár, Peter Dargai, Ján Hvásta, Ján Fedorko, Matej Fedorišin, Michal Begala, Ján Kačmár, Štefan Hvásta, Daniel Kucik, Ján Hrickov, vdova Alexandra Holomiho, Šimon Mika, Ján Litvin, Juraj Kaščin, Ján Rusin, Juraj Kelčov, Ján Tabuľák, Vasiľ Kandrov a Juraj Dziák.[9]

Z uvádzaných 32 poddanských obyvateľov obce bolo 24 sedliakov, užívajúcich pôdu v chotári a 8 želiarov so žiadnou alebo len minimálnou výmerou polí. Celkovo hospodárila obec na rozlohe 97 a ½ gbelov polí, pričom na ploche 31 a ¼ gbelu vysievali sedliaci oziminy a na výmere 66 a ¼ gbelu jariny. Jednotlivé sedliacke hospodárstva mali v držbe polia s rozlohou 1 a ½ gbelu (jeden mal 1 a 3/4) na jesennú sejbu a od 2 a ½ do 3 a ¾ gbelu, osievaných na jar. Traja želiari mali polia v chotári s výmerou pol gbelu na oziminy a tri štvrte gbelu na jarnú sejbu a jeden užíval pôdu v chotári s rozlohou štvrť gbelu na jesennú a pol gbelu na jarnú sejbu. Pôda v chotári Banského bola zaradená do poslednej, štvrtej triedy kvality. Na rozdiel od začiatku storočia obrábali sedliaci svoje polia opäť produktívnejším trojpoľným spôsobom, pri ktorom na jednej časti vysievali oziminy, na druhej jariny a tretia ostala ležať úhorom. Lúky, ktorých mali v chotári dostatok, užívali všetci poddaní v obci, sedliaci s výmerou po 2, resp. 3 vozy, želiari spravidla s plochou 1 voza.[10]

Väčšina obyvateľov obce chovala na svojich hospodárstvach domáce zvieratá. Najrozšírenejšie boli kravy, ktoré, v celkovom počte 30 kusov, malo 29 poddanských domácností. Voly, v počte 50 kusov, chovali na 24, spravidla sedliackych hospodárstvach (všetky po 2 a jeden 4 kusy). Takisto 24 poddanských domácností malo celkovo 120 oviec. Býčky, v počte 27, malo 17 hospodárstiev, svine (celkovo 61) chovali na 26 hospodárstvach. Včelí úľ bol iba na jednom sedliackom hospodárstve, rovnako aj kotol na pálenie pálenky. V obci boli dva mlyny, patriace Jurajovi Melczerovi, ktoré užívali Ján Tabuľák a Vasiľ Kandrov. Keďže bývali v mlyne, svojím spoločenským postavením boli podželiari. Obyvatelia mali dostatok dubových lesov, ktoré využívali aj na pasenie svíň. Terén obce bol mimoriadne vhodný na chov oviec, čo ostatnedokumentuje aj prehľad stavov dobytka. Svoje poľnohospodárske produkty chodili sedliaci predávať na trhy v neďalekých Košiciach.[11]

Dlhá vláda panovníčky Márie Terézie v rokoch 1740-1780 priniesla nástup osvietenského absolutizmu v celej Habsburskej monarchii. V duchu nových národohospodárskych a štátoprávnych koncepcií začal štát v oveľa väčšej miere zasahovať do života všetkých obyvateľov krajiny a stále viac záujmu prejavoval o životné podmienky poddaných. Jedným z hlavných cieľov moderného absolutistického štátu bola úprava postavenia roľníkov, najmä však právnych vzťahov medzi zemepánmi a poddanými. Podobne ako v celej obrovskej monarchii aj v Uhorsku

9 BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). Adozók és zsidó bérlők összeírása 1740-1850. 6. db. Az adózók összeírásai kerületenként 1755-1756 körül. No. 11. Conscriptio Processus Varanoviensis 1756: Bánszka.

10 Tamže.

11 Tamže.

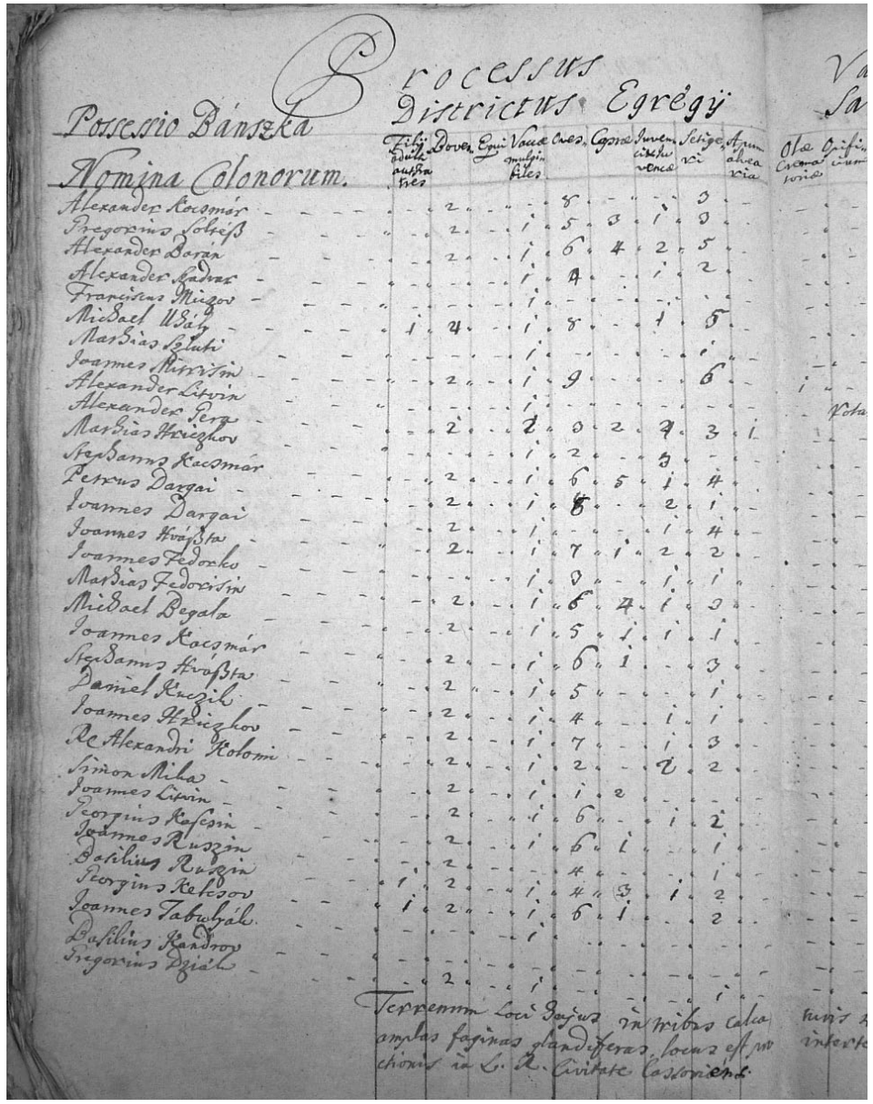

Banské v súpise z roku 1756

byrokratický štátny aparát vyžadoval od zemepánov a stolíc stále častejšie súpisy pôdy, usadlostí, poddaných a ich robotných povinností. Najvýznamnejším zásahom štátnej moci do života poddaného ľudu, poddansko-zemepanských vzťahov, a teda do pomerov na vidieku vôbec, bola rozsiahla reforma Márie Terézie z prvej polovice 70-tych rokov 18. storočia, známa ako urbárska regulácia. V duchu no-

vého, osvietenského nazerania na fungovanie štátu a práva všetkých jeho obyvateľov, sledovala panovníčka úpravu vrchnostenských povinností na úrovni celej krajiny. Táto reforma mala v prvom rade priniesť skvalitnenie daňového systému a zníženie zaťaženia poddaných, skutočných živiteľov štátu, jeho byrokratického aparátu a armády.

Zostaveniu nového centrálneho urbáru (súpisu povinností poddaných) v Uhorsku predchádzalo zaznamenávanie úrovne poľnohospodárstva a stavu poddanských povinností vo všetkých obciach krajiny. Vrchnosť v každej stolici musela vtedy vykonať súpis všetkej obrábanej pôdy, na nej pracujúceho poddanského obyvateľstva a jeho povinností voči zemepánom. Podľa presne stanovenej schémy a vládnych inštrukcií spisovali stoliční komisári daný stav priamo vo všetkých obciach. Pomery zisťovali na základe deviatich predpísaných otázok. Šľachta sa podrobovala tomuto nariadeniu, keďže v ňom videla ohrozenie svojich záujmov, obmedzovanie jej práv a výsad. Preto iba veľmi neochotne a pomaly pristupovala k vykonávaniu panovníckeho nariadenia. Jednou z posledných stolíc, ktoré ho realizovali, bola Zemplínska stolica. Odpovede poddaných na deväť otázok a samozrejme, samotný nový tzv. tereziánsky urbár, poskytujú jedinečné informácie o hospodárskych a sociálnych pomeroch, povinnostiach roľníkov voči vrchnosti, ako i o rôznych iných stránkach života dedinského obyvateľstva v druhej polovici 18. storočia.

V Banskom vykonali urbársky súpis stoliční komisári František Tomsics a Martin Tussay 14. októbra 1772. Odpovede na predpísaných deväť otázok im poskytli zástupcovia obce richtár Ján Mika, Michal Timak, Gregor Pačuda a Ján Varga.[12] Ich údaje poskytujú jedinečné informácie o prírodných, hospodárskych a spoločenských pomeroch obce Banské a jej poddanského obyvateľstva v druhej polovici 18. storočia.

V čase vykonania súpisu bolo v obci 53 poddanských domácností. Z nich 42 patrilo sedliakom, 9 želiarom a 2 podželiarom. (Podželiari boli poddaní, ktorí neužívali žiadnu pôdu v chotári a nedisponovali domom v intraviláne). Zo sedliakov 36 užívalo štvrtinové a šiesti osminové usadlosti. V obci bola vtedy jedna opustená usadlosť, patriaca Antonovi Fáymu, nazývaná ako Hanušinovi, pretože ju užíval Fáyho poddaný Ján Hanušin.[13]

Celá obec hospodárila na poliach s rozlohou 383 a 1/2 prešporských meríc v chotári. Všetci želiari spolu mali ornú pôdu s rozlohou 10 prešporských meríc. Lúky sa rozkladali v dvoch častiach chotára ako lúky urbárske a na tzv. klčoviskách. Spolu užívala celá obec lúky s plochou 187 a pol koscov, z čoho na urbárske lúky pripadalo 100 a pol a na klčoviská 87 koscov. Podobne ako ornú pôdu, aj malú časť lúk užívali želiari a podželiari. Všetci želiari tak mali v držbe spolu všetci sedliaci mali v držbe výmeru 13 a podželiari 4 koscov lúk. Jednotlivé sedliacke usadlosti hospodárili na nerovnakej rozlohe ornej pôdy. Najviac, 25 sedliakov, užívalo

12 MOL Budapest HTT, C 59, 4302: Urbár obce Banské z r. 1774, odpovede na deväť otázok a tabuľka.
13 Tamže.

polia s výmerou 8 a pol meríc, trinásti sedliaci mali pôdu s plochou 4 merice, piati 11, po traja 10 a pol a 4 a pol meríc a po jednom užívalo polia s rozlohou 10, resp. 4 meríc. Podobne nerovnomerne mali medzi sebou rozdelené aj urbárske lúky, ktoré však užívalo iba 37 sedliakov. Z nich 23 malo v držbe lúky s rozlohou 3 koscov, siedmi s výmerou 2, piati 1 a po jednom 1,5 a 11 koscov. Lúky na klčoviskách užívalo 33 poddaných. Lúky v obci boli kvôli zlej úrodnosti chotára zaradené podľa kvality do poslednej, tretej triedy. Kosiť ich mohli iba raz v roku.[14]

Obyvatelia Banského boli poddanými piatich zemepánov. Najväčší počet usadlostí, 17 sedliackych a 6 želiarskych a jednu podželiarsku, vlastnil František Melczer. Anton Fáy bol majiteľom 14 sedliackych, dvoch želiarskych a jednej podželiarskej usadlosti. Imrich Soós mal 5 sedliackych usadlostí, Pavol Soós 5 sedliackych a jednu želiarsku a grófka Forgáchová jednu sedliacku usadlosť.[15]

Sedliaci pestovali na svojich hospodárstvach predovšetkým obilniny ako pšenicu, raž a jačmeň. Podobne ako v polovici storočia obrábali svoje polia progresívnejším trojpoľným spôsobom, zabezpečujúcim podstatne vyššie (až päťnásobné) výnosy. Pôdu v chotári, kvôli jej nízkej kvalite (bola kamenistá), museli hnojiť, iba tak mohli zasiať pšenicu, pri slabšom hnojení sa urodila len raž a bez hnojenia bola úroda minimálna. V záhradách mali takisto rôznu zeleninu, najmä kapustu, v chotári potom rozsiahle ovocné sady. Z iných plodín pestovali najviac konope a ľan, ktoré močili na potoku mimo obce. Pre svoj dobytok mali dostatočné pasienky a rovnako vodné toky na jeho napájanie. Sedliaci síce užívali lúky v chotári aj na klčoviskách, ich kvalita bola však kvôli kamenistej pôde veľmi nízka. Úrodu im často ohrozoval ľadovec.[16]

Vo svojich odpovediach na deväť otázok uviedli poddaní hlavné okolnosti, ktoré im uľahčovali život, označované ako úžitky. V panských lesoch mohli v dostatočnej miere zbierať drevo na kúrenie aj ťažiť stavebné drevo. Rozsiahle bukové lesy mohli za veľmi nízky poplatok (po 4 poltury za sviňu, čo bolo najmenej v okolí) využívať na pasenie svíň. Poddaní využívali dva mlyny stojace v obci, v prípade potreby navštevovali však aj mlyny v susedných dedinách. Svoje poľnohospodárske výrobky chodili predávať na trhy v meste Košice. Sedliaci z ničoho neodvádzali zemepánom deviatok.[17]

Okrem poľnohospodárstva mali poddaní ešte ďalšie, doplnkové zdroje obživy. Vďaka dobrej geografickej polohe obce si sedliaci mohli zarábať vozením soli zo soľného skladu v Trakanoch do soľného skladu na Solivare a odtiaľ zasa do Trebišova. Podobne si obyvatelia mohli privyrobiť pomocnými prácami v železných hámroch v neďalekom Zámutove a Hlinnom. Poddaní mohli zbierať železnú rudu v chotári obce, ktorú potom predávali v neďalekých železorudných baniach alebo v hámroch.[18]

14 Tamže.
15 Tamže.
16 Tamže.
17 Tamže.
18 Tamže.

Popri úžitkoch vymenovali poddaní aj škody v chotári, za ktoré považovali vysokú polohu a členitý terén chotára, už spomínanú kamenistú pôdu, komplikujúcu užívanie polí aj lúk, ako aj skutočnosť, že v rokoch vysokej úrody bukvíc masívne stúpli stavy myší, spôsobujúcich im vážne škody na úrode.[19]

Tereziánsky urbár, stanovujúci nové rozdelenie pôdy v chotári obce a povinnosti poddaných voči zemepánom, bol pre Banské vydaný dňa 1. mája 1774. V obci bolo v tom čase 53 poddanských usadlostí, z nich 42 patrilo sedliakom, 9 želiarom a 2 podželiarom. V dedine sa nenachádzali žiadne opustené alebo zálohované usadlosti. Zemepánmi boli naďalej František Melczer, Anton Fáy, Imrich Soós, Pavol Soós a grófi Forgáchovci. Jednotliví zemepáni mali v držbe približne rovnaký počet sedliackych, želiarskych či podželiarskych usadlostí ako v čase urbárskeho súpisu.[20]

V roku 1774 bývali v Banskom títo poddaní so svojimi rodinami: sedliaci Michal Kimák, Ladoslav Šimko, Juraj Baran, Ján Baran, Šimon Uchaľ, Ján Minišin, Ján Rusin, Ján Peter Rusin, Juraj Kaščin, Timotej Mika, Alexander Gera, Ján Kolomi, Štefan Hvasta, Ján Begala, Matej Kosinka, Ján Darga, Juraj Kassoda, Ján Mika, Matej Ďurov, Juraj Operák, vdova Františka Hanušáka, Ján Litvin, Ján Hricov, Daniel Kucik, Ján Ivančov, Ján Dzabko, Štefan Fedorko, Ladislav Kovčina, opustená usadlosť Hamsová, Peter Juričin, vdova Mateja Ďuriho, Juraj Pačuda, Ladislav Slaboch, Michal Prekop, Vasil Feňov, Juraj Temešak, Demeter Mandič, Ladislav Juričin, Ján Varga, Andrej Pačuda, Ján Trusuksila a Šimon Ďura; želiari Alexander Korčmár, Matej Ďapko, Ján Soboš, Demeter Koscelnik, Šimon Litvin, Ján Ušak, Štefan Ferko, Mišičko a Ján Mančak; podželiari Ján Uchaľ a Ján Hanusin.[21]

Všetky sedliacke usadlosti boli v urbárskom súpise klasifikované ako polovičné. Patrila k nim rovnaká výmera pôdy v intraviláne i v extraviláne obce. Vnútri obce zaberala každá rovnakú plochu po 1 prešporskej merici, určenú pre dom, hospodárske budovy, maštale a záhradu. Rozlohu užívanej pôdy pre každú usadlosť určoval nový urbár na 13 jutár polí, pričom každé jutro bolo osievané 2 prešporskými mericami obilia. Na rozdiel od predchádzajúceho obdobia užívali všetky usadlosti lúky s rovnakou výmerou, po 4 koscoch. Želiarske usadlosti neužívali žiadne polia ani lúky a dokonca im nepatrila ani nijaká pôda v intraviláne obce. Všetky sedliacke domácnosti v obci zaberali 42 prešporských meríc pôdy v intraviláne a hospodárili na celkovej výmere 546 jutár polí a 168 koscov lúk. Orná pôda v obci bola klasifikovaná ako poslednej, tretej triedy kvality a lúky mohli kosiť iba raz do roka.[22] Poľnohospodársku pôdu na klčoviskách nový urbár už neuvádza.

Všetka poľnohospodárska pôda v extraviláne bola využívaná iba ako polia a lúky. Podľa kvality patrila do tretej triedy. Jedinými vlastníkmi pôdy bol zemepán, dedina nemala žiadne obecné (spoločne užívané) polia ani lúky. Polia a lúky na klčoviskách mali v držbe jednotlivé sedliacke (želiarske) domácnosti a zemepán

19 MOL Budapest HTT, C 59, 4302: Urbár obce Banské z r. 1774, tlačený urbár.
20 Tamže.
21 Tamže.
22 Tamže.

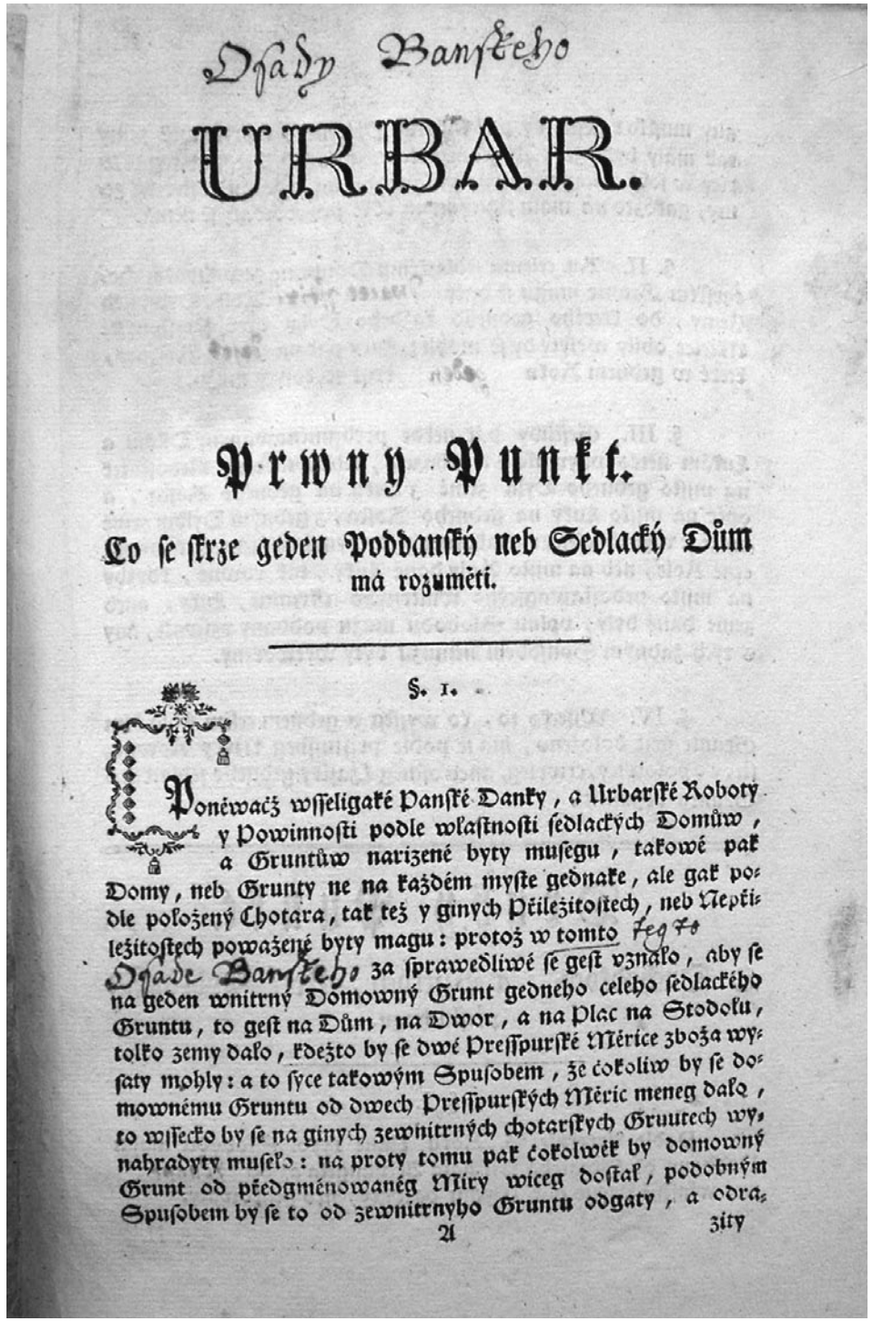

Dsady Banského

URBAR.

Prwny Punkt.

Co se skrze geden Poddanský neb Sedlacký Dům má rozuměti.

§. 1.

Poněwaež wsseligaké Panské Danky, a Urbarské Roboty y Powinnosti podle wlastnosti sedlackých Domůw, a Gruntůw narizené byty musegu, takowé pak Domy, neb Grunty ne na každém myste gednake, ale gak podle položený Chotara, tak też y ginych Přiležitostech, neb Nepřiležitostech powažené byty magu: protož w tomto Feg 70 Dsade Banského za sprawedliwé se gest vznalo, aby se na geden wnitrný Domowný Grunt gedneho celeho sedlackého Gruntu, to gest na Dům, na Dwor, a na Plac na Stodolu, tolko zemy dalo, kdežto by se dwé Presspurské Měrice zboža wysaty mohly: a to syce takowým Spusobem, že čokoliw by se domownému Gruntu od dwech Presspurských Měric meneg dalo, to wssecko by se na ginych zewnitrných chotarských Gruuttech wynahradyty muselo: na proty tomu pak čokolwěk by domowný Grunt od předgměnowanég Míry wiceg dostal, podobným Spusobem by se to od zewnitrnyho Gruntu odgaty, a odrazity

A

Urbár obce Banské z roku 1774

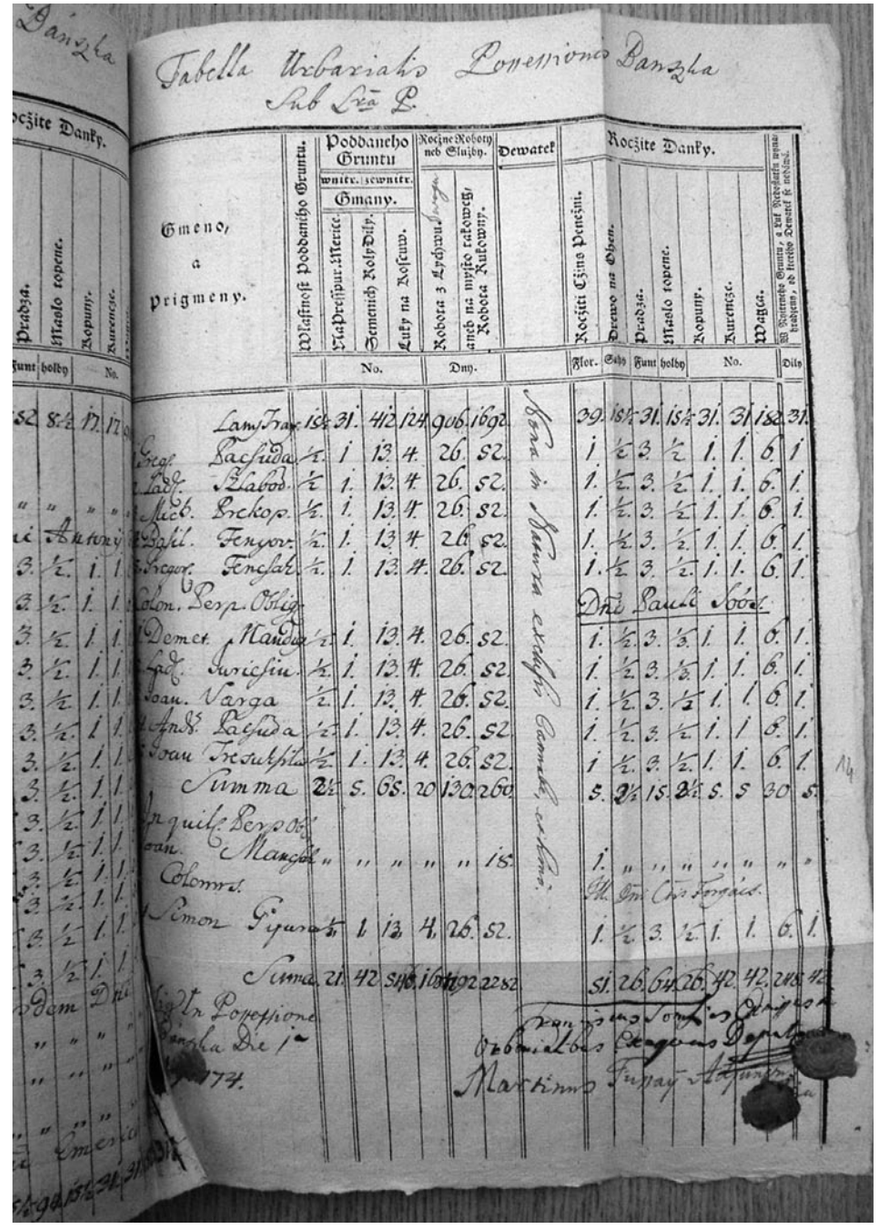

Tabella Urbariales Possessionis Banszka Sub Lra P.

Gmeno, a prigmeny.	Wlastnost Poddaného Gruntu.	Poddaného Gruntu wnitř. zewnitř. Gmany. Na Presspur. Měrice	Gemeních Rolý Díly.	Luky na Koscuw.	Rocjne Roboty neb Sluzby. Robota z Lychwu	aneb na myto takowegi Robota Rukowny.	Dewatek	Rocžite Danky. Rocžite Ciny Penězni.	Drewno na Ohen.	Pradža.	Maslo topene.	Kopuny.	Zurenice.	Wagla.	Bij Poturecké Grunty, a Rol Nedělaňa nynaj kraženy, ale kradlo Dewatek se nedaj.
		No.			Dny.			Flor.	Sohy	Funt	holby	No.			Díly
Lam. Fran.	1½	31.	4½	124.	906.	1692.		39.	1½	31.	1½	31.	31.	1½	31.
Greg. Lachuda	½	1.	13.	4.	26.	52.		1.	½	3.	½	1.	1.	6.	1.
Lad. Klabod	½	1.	13.	4.	26.	52.		1.	½	3.	½	1.	1.	6.	1.
Mich. Brckop	½	1.	13.	4.	26.	52.		1.	½	3.	½	1.	1.	6.	1.
Dahil. Fenyor	½	1.	13.	4.	26.	52.		1.	½	3.	½	1.	1.	6.	1.
Gregor. Fenclak	½	1.	13.	4.	26.	52.		1.	½	3.	½	1.	1.	6.	1.
Colom. Perp. Oblig.								Dně Pauli Sóol.							
Demet. Maudy	½	1.	13.	4.	26.	52.		1.	½	3.	½	1.	1.	6.	1.
Lad. Surichin	½	1.	13.	4.	26.	52.		1.	½	3.	½	1.	1.	6.	1.
Joan. Varga	½	1.	13.	4.	26.	52.		1.	½	3.	½	1.	1.	6.	1.
And. Lachuda	½	1.	13.	4.	26.	52.		1.	½	3.	½	1.	1.	6.	1.
Joan. Trsutchla	½	1.	13.	4.	26.	52.		1.	½	3.	½	1.	1.	6.	1.
Summa	2½	5.	65.	20.	130.	260.		5.	2½	15.	2½	5.	5.	30.	5.
Inquil. Perpet. Joan. Maugel	"	"	"	"	"	18.		1.	"	"	"	"	"	"	"
Colomr.								Dně Oto Konrad.							
Simon Figurak	1.	13.	4.	26.	52.			1.	½	3.	½	1.	1.	6.	1.
Summa	21.	42.	5½	16½	1092.	2282.		51.	26.	64.	26.	42.	42.	218.	42.

Dom Dni

" " " "

" " " "

" Emeriti

Ut Possessione Banszka Die 1. 174.

Ozbrinalos Georgius Dopsa

Martinus Supay Notarius

Tabuľka urbáru Banského z roku 1774

im túto pôdu nesmel odňať. V lesoch mohli po dohode so zemepánom slobodne ťažiť drevo na stavbu aj na kúrenie. Skladba poľnohospodárskej výroby ostávala rovnaká, okrem uvádzaných obilnín, kapusty a inej zeleniny, pestovali i technické plodiny, najmä ľan a konope. Spoločne užívali sedliaci dostatočne výdatné pasienky v chotári, pričom si vydržiavali vlastných obecných pastierov. Bezplatne museli sedliaci pásť šesť kráv, resp. volov pre gréckokatolíckeho farára a ďalšie tri kusy dobytka pre gréckokatolíckeho učiteľa. Želiari, ktorí vlastnili najmä malý dobytok, pestovali na jeho kŕmenie ďatelinu. V obci neboli síce vinohrady, sedliaci však zrejme pestovali hrozno vo svojich záhradách (resp. na klčoviskách) a dorábali víno. To mohli čapovať vo vlastnej réžii odo dňa sv. Michala do Vianoc. Poddaní mali v chotári ovocné sady a záhrady.[23]

Bližšie informácie o hospodárskych a spoločenských pomeroch v obci v období bezprostredne počas urbárskej regulácie obsahujú dicálne (daňové) súpisy zo 70. rokov. Situácia v čase realizácie tereziánskej reformy ostávala bez výraznejších zmien a v roku 1774 bývalo v Banskom 51 poddanských domácností. Z nich bolo 42 sedliackych a 9 želiarskych. Na sedliackych, resp. želiarskych usadlostiach žili aj štyri domácnosti sedliackych synov, dve rodiny sedliackych dcér a šesť domácností sedliackych bratov.[24]

Každá sedliacka usadlosť naďalej užívala rovnakú výmeru ornej pôdy s rozlohou 13 jutár a lúky s plochou 4 koscov. Celá obec tak hospodárila na výmere 546 jutár polí a 168 koscov lúk. Rovnako boli v súpise všetky polia aj lúky v chotári obce zaradené do poslednej, tretej triedy kvality. Na svojich hospodárstvach chovali poddaní spolu 73 volov, 40 kráv, 10 jalovíc, 8 býčkov, 20 teliat, 10 koní 2 somáre, 12 svíň, 25 ovcí a 54 kôz. Na piatich usadlostiach mali desať včelích úľov. Jednotlivé domácnosti sedliakov mali na svojich hospodárstvach približne po dva voly, jednu - dve kravy a najviac po jednej svini. Na rozdiel od predchádzajúcich storočí výrazne klesli stavy oviec a sedliacke hospodárstva chovali maximálne 5 oviec. Zdaňované záhrady, vinice, kotly na pálenie pálenky či remeslá súpis neuvádza. Z tzv. spoločných úžitkov využívali poddaní pasienky pre 163 kusov veľkého a 91 kusov malého dobytka, 33 obyvateľov sa zaoberalo povozníctvom, 75 dedinčanov si privyrábalo manuálnymi prácami a rovnaký počet mohol zbierať v lese drevo na kúrenie. Povozníctvo ako doplnkové zamestnanie obyvateľov je vysvetlením pre nezvykle vysoký počet volov, chovaných na sedliackych hospodárstvach.[25]

Hospodárske i spoločenské pomery v obci sa však zakrátko zmenili, ako to dokumentuje ďalší dicálny súpis z r. 1777. Obec vtedy obývalo 52 poddanských domácností. Z nich však sedliakom a sedliackym vdovám patrilo 42 (dve obývali vdovy), želiarom 9 a podželiarovi jedna. Na sedliackych usadlostiach sa nachádzalo šesť domácností sedliackych bratov, 1 domácnosť sedliackeho syna a tri rodiny sedliackych dcér.[26]

23 Tamže.
24 BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). Dicális összeírások 1773-1846. 3. db. Bánszka 1774-1798 és é. n.: Dicálny súpis obce Banské 1774.
25 Tamže.

Významnejšie zmeny nastali v rozdelení pôdy a v hospodárskych pomeroch v obci vôbec. Celá obec hospodárila na ploche 494 a ¼ jutár polí a 152 koscov lúk, pričom sa zmenilo aj rozdelenie pôdy medzi jednotlivé sedliacke usadlosti. Väčšina sedliackych usadlostí, 35 užívalo pôdu s rozlohou 13 prešporských meríc a lúky s výmerou 4 koscov. Päť sedliackych domácností malo v držbe polia s výmerou 6 a pol prešporských meríc a lúky s rozlohou 2 koscov. Jedna z dvoch vdov mala pôdu s výmerou 13 jutár a lúky s plochou 4 koscov, druhá neužívala žiadne polia ani lúky. Jeden želiar mal takisto v držbe pole s výmerou ¼ jutra. Ešte vypuklejší bol pokles stavov dobytka. Z domácich zvierat obyvatelia chovali 69 volov, 43 kráv, 2 jalovice, 5 teliat, 37 svíň, 42 oviec a 18 kôz.[27] Je zaujímavé, že poklesol najmä počet veľkého dobytka, teda volov a koní, okrem kráv. Z malého dobytka sa znížil iba stav obcí na poddanských hospodárstvach, pričom počet stúpol počet oviec (takmer dvojnásobne) a najmä svíň (až trojnásobne). Žiadna z usadlostí v obci nemala včelie úle. Medzi spoločnými úžitkami obce už súpis neuvádzal pasenie dobytka. Povozníctvom si zarábalo 69 obyvateľov obce, manuálne práce vykonávalo 19 sedliakov, drevo na kúrenie zbieralo v lesoch v chotári 60 poddaných obyvateľov a drevo na stavbu domov ťažilo všetkých 51 domácností.[28]

Už v nasledujúcom roku sa však pomery v Banskom opäť zmenili, čo dokladá dicálny súpis z r.1778. Podľa jeho údajov v tom roku bývalo v obci stále 52 poddanských domácností. Z nich patrilo 40 sedliakom a dve sedliackym, resp. želiarskym vdovám. Želiarskych bolo deväť a podželiarska jedna usadlosť v dedine. Na sedliackych, resp. želiarskych usadlostiach žilo už 15 domácností sedliackych synov, jedna rodina sedliackej dcéry a deväť domácností sedliackych bratov.[29]

V roku 1778 bývali v Banskom títo poddaní s rodinami: sedliaci Michal Kimák, Jacko Šimko, Hreha Baran, Ivan Baran, Šimko Uchaľ, Ivan Mircišin, Ivan Rusin, Fedor Rusin, Hreha Kaščin, Michal Šimko, Leško Gera, Ivan Begala, Štefan Kvasta, Petro Begala, Martin Košinka, Ivan Darga, Ďura Kitsoda, Ivan Miko, Ďuro Mani, Jacko Oparak, Janko Hanušo, Fedor Kucik, Ivan Litvin, Ivan Hricko, Ďuro Jančak, Janko Darga, Vasiľ Fedorko, Janko Kočmaroš, Petro Jurčin, Hric Pačuta, Lacko Sloboda, Michal Prokop, Vasiľ Kiňov, Hric Jančak, Mitro Mandič, Jacko Jurčin, Ivan Varga, Andriš Pačuta, Ivan Treščila a Ďuro Šima, sedliacka vdova Mara Ďura, želiari Šimko Litvin, Ivan Soboš, Mitro Sloboda, Ivan Uchaľ, Štefan Ferko, Michal Mizičko, Leško Kačmar, Mati Zabko a Janko Mancak, želiarska vdova Marja Hanušová a podželiar Ivan Litvin.[30]

26 BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). Dicális összeírások 1773-1846. 3. db. Bánszka 1774-1798 és é. n.: Dicálny súpis obce Banské 1777.
27 Tamže.
28 Tamže.
29 BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). Dicális összeírások 1773-1846. 3. db. Bánszka 1774-1798 és é. n.: Dicálny súpis obce Banské 1778.
30 Tamže.

Jednotlivé sedliacke usadlosti naďalej neužívali rovnakú výmeru pôdy a lúk. Tak ako v predchádzajúcom roku, 35 sedliakov (vrátane jednej sedliackej vdovy) malo v držbe polia s plochou 13 jutár a polia s rozlohou 4 koscov. Šesť štvrtinových sedliackych usadlostí užívalo ornú pôdu s výmerou po 6 a pol jutra a lúky s plochou 2 koscov. Celá obec tak hospodárila na výmere 494 jutár polí a 152 koscov lúk. Rovnako boli v súpise všetky polia aj lúky v chotári obce zaradené do poslednej, tretej triedy kvality. Na svojich hospodárstvach chovali poddaní opäť o čosi viac dobytka než v prechádzajúcom roku. Celkovo bolo v obci spolu 73 volov, 42 kráv, 5 jalovíc, 10 teliat, 25 koní, 32 svíň a 68 oviec. Z veľkého dobytka tak niekoľko kusov stúpol počet volov a najmä koní, z malého dobytka mierne poklesol stav svíň, výrazne však stúpol počet oviec. Jednotlivé domácnosti sedliakov mali na svojich hospodárstvach spravidla po jednej krave, jeden - dva voly a po jednej svini. Absolútne počty oviec na usadlostiach nestúpli, zvýšil sa však počet domácností, ktoré ich chovali. Zdaňované záhrady, vinice, kotly na pálenie pálenky či remeslá ani tento súpis neuvádza. Z tzv. spoločných úžitkov sa 93 obyvateľov zaoberalo povozníctvom, 36 dedinčanov si privyrábalo manuálnymi prácami, 77 obyvateľov mohlo zbierať v lese drevo na kúrenie a 51 využívalo stavebné drevo z miestnych lesov.[31]

V spoločenskej štruktúre obce v 18. storočí úplne dominovali poddaní, tvoriaci takmer všetko obyvateľstvo. Medzi nimi pritom počas celého storočia výrazne prevládali sedliaci. Kým r. 1715 žilo v obci 23 sedliackych a 8 želiarskych domácností[32], k r. 1756 sa ich pomer zmenil iba minimálne a v dedine žilo 24 sedliackych a 8 želiarskych domácností.[33] V roku 1772 obývalo obec 42 sedliackych, 9 želiarskych a 2 podželiarske domácnosti a tú istú štruktúru si zachovala aj o dva roky neskôr, po vydaní tereziánskeho urbára.[34] Dicálny súpis z toho istého roku uvádza iba 42 sedliackych a 9 želiarskych domácností bez podželiarov. Takisto súpisy z r. 1777 a 1778 uvádzajú 42 sedliackych, 9 želiarskych a jednu podželiarsku domácnosť. Na rozdiel od urbára dicálne súpisy dokladajú aj prítomnosť ďalších dvoch kategórií poddaných v obci. V roku 1774 žilo v dedine deväť sluhov (paholkov) a tri slúžky v domácnosti a r. 1778 iba traja sluhovia. Rok predtým nie sú v súpise uvedení žiadni sluhovia a slúžky.[35]

Okrem poddaných žilo v Banskom počas celého 18. storočia aj iné, privilegované obyvateľstvo. Predstavoval ho miestny gréckokatolícky farár s rodinou, podobne ako aj rodina učiteľa miestnej gréckokatolíckej školy. Prítomnosť obidvoch

31 Tamže.
32 BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). No. 89. Conscriptio totius Comitatus pro Cassa Contributionali deserviens 1715: Possessio Bányácska.
33 BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). Az adózók összeírásai kerületenként 1755-1756 körül. No. 11. Conscriptio Processus Varanoviensis 1756: Bánszka.
34 MOL Budapest HTT, C 59, 4302: Urbár obce Banské z r. 1774, tlačený urbár.
35 BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). Dicális összeírások 1773-1846. 3. db. Bánszka 1774-1798 és é. n.: Dicálny súpis obce Banské 1774, 1777, 1778.

je doložená v tereziánskom urbári. Obidvaja ako duchovní neplatili dane a užívali polia, lúky, ako aj ďalšie úžitky, patriace k farnosti.

Povinnosti poddanského obyvateľstva počas celého 18. storočia tradične pozostávali z povinností voči štátu, vrchnosti a cirkvi. Štátna daň sa stále skladala z dvoch zložiek: tzv. domácej dane (census) a vojenskej dane (kontribúcia). Najväčšou záťažou pre poddanské obyvateľstvo boli popri pravidelnej štátnej dani, mimoriadnych daniach, príp. (v 18. storočí už zriedkavého) vydržiavania vojska, povinnosti voči zemepánom.

Hlavnou zložkou týchto povinností, tzv. renty, predstavovala (okrem peňažných poplatkov a naturálnych dávok) najmä robota, teda povinná bezplatná práca poddaných na panskom majeri či inej zemepanskej pôde (napr. vo vinohradoch). Práve v priebehu 18. storočia rástlo zaťaženie poddaných robotou, v dôsledku čoho im potom ostávalo málo priestoru pre dostatočné obrábanie vlastných hospodárstiev a znižovala sa tak ich schopnosť plniť si povinnosti voči štátu. Preto regulácia roboty bola jedným z hlavných dôvodov vydania viacerých patentov Márie Terézie (Robotný patent) i samotného urbárskeho patentu. Pred vykonaním tereziánskej urbárskej regulácie nemali poddaní obyvatelia Banského, podobne ako v ostatných obciach panstva so svojím zemepánom žiaden starší urbár alebo písaný dohovor (contractus) a svoje povinnosti si plnili podľa starého zvyku. Urbársky súpis a odpovede obyvateľov obce na deväť otázok odrážali sumu poddanských povinností obyvateľov v druhej polovici 18. storočia.

V zmysle odpovedí na deväť otázok tvorila hlavnú časť povinností poddaných voči vrchnosti robota. Rozsah ich robotnej povinnosti nebol rovnaký, jednotliví zemepáni ju vyžadovali v rozdielnej miere. Sedliaci vdovy Františka Melczera boli povinní pracovať štyria s jedným záprahom pri žatve. Počas jarných prác museli odchádzať na jej majetky v dolnozemských stoliciach, kde ostávali, až kým neukončili prácu, alebo ich pani nepustila domov. Rovnako na Dolnej zemi rozorávali úhor i robili jesennú sejbu. Podobne na kosbe a žatve zotrvávali dovtedy, kým práce celkom neukončili.[36]

Poddaní Antona Fáyho spravidla nevykonávali stálu robotu s vlastným dobytkom, keďže ich zemepán nemal rozsiahlejšie panské hospodárstvo. V prípade potreby ich však odvádzali na dva až tri dni pracovať na panské. Želiari vdovy Melczerovej aj Antona Fáyho vykonávali ročne dva až tri dni roboty. Sedliakov Imricha Soósa po celý rok jeden deň v týždni odvádzali pracovať s vlastným dobytkom. Sedliaci Pavla Soósa pracovali takisto s vlastným záprahom každý druhý týždeň jeden a nasledujúci týždeň dva dni pre svojho zemepána. Želiari Soósovcov robotovali po jeden deň v týždni. Najviac zaťažený robotnou povinnosťou bol poddaný grófa Forgácha, ktorý pracoval každý týždeň po tri dni bez záprahu, s vlastným dobytkom však iba jeden deň.[37]

36 MOL Budapest HTT, C 59, 4302: Urbár obce Banské z r. 1774, odpovede na deväť otázok a tabuľka.
37 Tamže.

Okrem roboty odovzdávali poddaní takisto deviatok v naturáliách, príp. si ho vykupovali peňažnými dávkami. Sedliaci vdovy Melczerovej namiesto jedného páru sliepok a polovice husi platili panej ročne 12 grajciarov. Ak sa urodili lieskové orechy alebo huby, boli povinní odovzdať panstvu z nich po jednej pinte. Takisto priadli pre pani po jednej priadzi. Z titulu deviatku odovzdávali panstvu jedno jahňa za každých desať oviec. Podobné naturálne dávky odovzdávali svojmu zemepánovi poddaní Antona Fáyho. Podobne sedliaci Imricha a Pavla Soósovcov dávali svojim pánom ako deviatok po jednom baranovi za každých desať oviec. Okrem toho im odovzdávali po dve sliepky a každí dvaja sedliaci jednu hus. Všetci gazdovia boli povinní priasť jednu priadzu. Sedliak grófa Forgácha okrem jedného kusa priadze neodovzdával svojmu zemepánovi žiadne iné dávky. Kráľovský desiatok z obilia poddaní v obci neplatili, pretože ho mala prenajatý stolica a platili zaňho v hotovosti. Vedeli, že zemepáni niektorých susedných dedín vyberali deviatok, iní ho však svojim poddaným odpustili.[38]

Nový tereziánsky urbár, vydaný pre obec Banské 1. mája 1774, znamenal pre jej obyvateľov výrazné zníženie ich zaťaženia poddanskými povinnosťami. Podľa neho bol každý sedliak s polovičnou usadlosťou povinný pracovať pre zemepána 26 dní ročne s vlastným záprahom alebo 52 dní pešo. V prípade práce s dobytkom musel byť sedliak vybavený volským dvojzáprahom, pri orbe so štvorzáprahom, ak ho nemal, mal sa spojiť s iným a pracovať o deň viac. Pri špeciálnych prácach, vyžadujúcich dvoch ľudí, museli byť pri štvorzáprahu dvaja, z nich jeden ako pohonič. Okrem dobytka a záprahu museli pracovať aj s vlastným pluhom a bránami. Práca mala trvať od východu do západu slnka a čas potrebný na príchod na panské, cestu domov, nakŕmenie a napojenie dobytka sa poddaným zarátaval do robotnej povinnosti. Zemepán nesmel svojvoľne zvyšovať alebo zdvojnásobiť robotu. Ak poddaným cesta na panské trvala pol dňa a viac, mohol zemepán predpísané dni poddanému spojiť za celý mesiac. Počas vinobrania boli sedliaci povinní odpracovať dvojnásobný počet, teda dva dni v týždni so záprahom alebo štyri dni bez záprahu, tie im však malo panstvo v nasledujúcom období odrátať. Želiari pracovali na panskom 18 a podželiari 12 dní v roku.[39]

Okrem robotnej povinnosti stále odovzdávali poddaní panstvu takisto naturálne dávky a poplatky. Každý sedliak a želiar platil zemepánovi tzv. cenzus vo výške 1 zlatý ročne (polovicu na deň sv. Juraja a polovicu na sv. Michala). Dvaja podželiari neplatili žiadne poplatky. Z titulu naturálnych dávok musela každá sedliacka domácnosť odovzdávať panstvu po tri kusy priadze, pol pinty rozpusteného masla, jedného kapúna, jedno kurča a šesť vajec. Deviatok odvádzali sedliaci v ľane a konope. Na želiarov a podželiarov sa naturálne dávky nevzťahovali. Z pôdy v intraviláne s rozlohou jednej prešporskej merice poddaní neodvádzali deviatok.[40]

Podľa urbára mali poddaní právo sťažovať sa na neprávosti zo strany svojich zemepánov a panských úradníkov stoličnej vrchnosti. Ak stoličné úrady zistili

38 MOL Budapest HTT, C 59, 4302: Urbár obce Banské z r. 1774, odpovede na deväť otázok a tabuľka.
39 MOL Budapest HTT, C 59, 4302: Urbár obce Banské z r. 1774, tlačený urbár.
40 Tamže.

oprávnenosť takýchto sťažností, svojvoľné trestanie poddaných alebo iné neprávosti voči nim, mali panstvo alebo jeho úradníkov odsúdiť.[41]

Biskupský desiatok v zmysle tereziánskeho urbára odvádzala za poddaných, podobne ako v iných obciach, stolica. Okrem toho si však plnili aj ďalšie povinnosti voči miestnemu gréckokatolíckemu farárovi. V zmysle urbára boli poddaní z obce bezplatne pásť šesť kusov dobytka farárovi a tri kusy dobytka učiteľovi.[42]

DEMOGRAFICKÝ VÝVIN, NÁBOŽENSKÉ A NÁRODNOSTNÉ POMERY

Obec počas celého obdobia prežívala progresívny demografický vývin, charakterizovaný permanentným rastom obyvateľstva. Vďaka nemu sa jej podarilo do polovice storočia nielen nahradiť straty z posledných protihabsburských povstaní a morovej epidémie r. 1710, ale pomerne rýchlo dosiahnuť a prekročiť počet obyvateľov z predchádzajúceho storočia. Kým v roku 1715 bývalo v Banskom 31 poddanských domácností, do polovice storočia (r. 1756) stúpol ich počet iba minimálne, a to na 32. Väčší nárast obyvateľstva nastal zrejme až začiatkom poslednej tretiny storočia, keďže r. 1772 bolo už v dedine 53, pričom v nasledujúcich rokoch ich počet opäť poklesol na 51. Aj keď tento rast obyvateľstva nebol taký masívnyako v južnejších obciach, viac zasiahnutých morovou epidémiou a udalosťami posledného protihabsburského povstania, v priebehu storočia stúpol počet poddanských domácností v dedine o viac ako dve tretiny. Vzhľadom na výskyt stále nových mien obyvateľov obce; to bol iste výsledok nielen prirodzeného prírastku, ale rovnako i (aj keď v menšej miere ako v iných dedinách) prisťahovalectva, predovšetkým rusínskeho obyvateľstva.

Tieto údaje z dicálnych súpisov i urbárskych písomností síce spoľahlivo ilustrujú rast obyvateľstva obce, nezachytávajú však skutočný počet obyvateľov, ba ani poddanských rodín v dedine, keďže zaznamenávali iba držiteľov poddanských usadlostí. Na nich často existovalo viacero domácností detí či iných príbuzných sedliakov. Podľa súpisu z r. 1774 bývalo na 51 poddanských usadlostiach domácnosti ich rodinných príslušníkov: 4 rodiny sedliackych synov, 2 domácnosti sedliackych dcér a 6 domácností sedliackych bratov. O tri roky neskôr bolo v obci 6 domácností sedliackych bratov, 1 domácnosť sedliackeho syna a 3 rodiny sedliackych dcér, r. 1778 bolo však už v Banskom 15 domácností sedliackych synov, 1 rodina sedliackej dcéry a 9 domácností sedliackych bratov.[43]

V náboženskom vývine v Banskom v 18. storočí jednoznačne dominovala gréckokatolícka cirkev a obec zrejme až do konca tohto obdobia nemala iné ako gréckokatolícke obyvateľstvo. Nemožno však vylúčiť, že v niektorých rokoch mohli

41 Tamže.
42 Tamže.
43 BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). Dicális összeírások 1773-1846. 3. db. Bánszka 1774-1798 és é. n.: Dicálny súpis obce Banské 1774, 1777, 1778.

byť v dedine prítomní jednotlivci najskôr rímskokatolíckeho alebo evanjelického a. v. náboženstva, pochádzajúce z okolitých dedín.

Jedinou cirkevnou organizáciou sídliacou v Banskou a takisto jedinou cirkevnou organizáciou, do ktorej obec patrila, bola tak miestna gréckokatolícka farnosť. Farnosť Banské patrila do sečovského archidiakonátu mukačevského gréckokatolíckeho biskupstva. Farnosť nemala žiadne fílie. V obci stál drevený chrám zasvätený sv. Bazilovi Veľkému, postavený zrejme ešte v predchádzajúcom storočí. Vo veži kostola boli dva staré zvony. V obci stál starý, neudržiavaný cintorín.[44]

Gréckokatolícky chrám mal štandardnú výbavu, vrátane ikonostasu s mnohými peknými obrazmi, udržiavaného dreveného cibória, drevenej krstiteľnice, jedného medeného pozláteného a jedného cínového kalicha s dvoma cínovými lyžičkami, s knihami, čistými prikrývkami a rúchami. Ku kostolu patrila pôda v chotári obce, ktorú užíval farár: bližšie neurčené pole a tri lúky s plochou 79, 12 a 16 koscov. Ďalšia pôda, s výmerou asi tri gbely a dve vinculy (prút, stará miera), patrila k farnosti. Rovnako aj tú užíval farár. Podobne mal už spomínané právo na bezplatné pasenie svojho dobytka v chotári veriacimi. Tí odovzdávali farárovi po dva snopy obilia. Pre biskupa platili veriaci ročne po 2 uhorské zlaté.[45]

V polovici 40. rokov bolo v Banskom 181 gréckokatolíckych veriacich, z nich 148 schopných a 33 neschopných spovede. Farárom v obci bol vtedy Andrej Gribovský, vysvätený r. 1724. V tom čase vykonával zrejme (azda spolu s kantorom) aj funkciu učiteľa, resp. vyučoval deti katechizáciu. V neprítomnosti farára vykonával niektoré úkony archipresbyter Vasiľ Rusin. Farnosť mala vlastného kantora, ktorý bol farárovým zaťom, preto nedostával od veriacich žiadne poplatky.[46] V polovici 18. storočia, r. 1756 vykonával funkciu kantora Juraj Dziák.[47]

V 18. storočí bolo školstvo úzko spojené s cirkvou a všetky základné školy boli konfesionálne. Takisto v Banskom je v tomto období po prvý raz doložená existencia školy, samozrejme gréckokatolíckej. Kým v 40. rokoch zabezpečoval ešte katechizáciu, resp. vyučovanie detí gréckokatolícky farár, najneskôr od začiatku 70. rokov pôsobila v obci škola. Zaiste bola umiestnená v samostatnej budove a pôsobil v nej jeden učiteľ, ktorý mal nárok na časť naturálnych dávok zo strany veriacich a zrejme tiež na užívanie pôdy v chotári obce. Takisto mu poddaní bezplatne pásli na spoločných pasienkoch tri kusy dobytka.[48] Súpis učiteľov na území Zemplínskej stolice z r. 1771 uvádza v banskom gréckokatolíckeho učiteľa Juraja Hrica. V obci pôsobil od roku 1745 a z titulu platu dostával od každého žiaka po

44 HADŽEGA, Vasilij.: Dodatki do istorii Rusinov i russkoj cerkej v byv. Župe Zemplinskoj. Prosvěta 7-12, 1936, s. 162-163.
45 Tamže.
46 Tamže.
47 BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). Az adózók összeírásai kerületenként 1755-1756 körül. No. 11. Conscriptio Processus Varanoviensis 1756: Bánszka.
48 MOL Budapest HTT, C 59, 4302: Urbár obce Banské z r. 1774, tlačený urbár.

pol merici raže. V čase vykonania súpisu nemala škola v Banskom žiadnych žiakov.[49]

Demografický vývin v prvej polovici 18. storočia priniesol významné zmeny v etnických, resp. národnostných pomeroch v celej krajine. Rozsiahle južné a centrálne oblasti osídlilo nemecké, srbské či rumunské obyvateľstvo. Na území východného Slovenska sa posunula slovensko-maďarská a slovensko-rusínska etnická hranica ďalej na juh. Rusínske obyvateľstvo vtedy vo veľkom počte preniklo nielen do južných oblastí Zemplína, ale aj do susednej Sabolčskej stolice. K starším valašským obciam okolia Vranova, Sečoviec či Michaloviec pribudli vtedy ďalšie s vysokým podielom rusínskeho obyvateľstva. Aj keď z tohto obdobia neexistujú žiadne písomné pramene, bezprostredne vypovedajúce o národnostnej štruktúre obyvateľstva, aspoň čiastočne a orientačne ju možno rekonštruovať na základe súpisov obyvateľov a iných skutočností. Vzhľadom na vysoký výskyt rusínskych krstných mien (Vasiľ), ako aj rusínsky, resp. slovensky znejúcich priezvisk (s výnimkou ojedinelých maďarských), je zrejmé, že obec mala v tom období väčšinovo rusínske obyvateľstvo. Keďže dedina nebola fíliou žiadnej katolíckej alebo evanjelickej farnosti, akiste aj miestni slovenskí poddaní boli gréckokatolíckeho náboženstva. Rusínsky jazykový charakter obce v tom období dokumentuje aj používanie rusínčiny ako bohoslužobného jazyka gréckokatolíckej farnosti.

Etnicky odlišným obyvateľstvom, ktoré práve v priebehu prvej polovice 18. storočia vo veľkom počte prenikalo na územie dnešného východného Slovenska, boli Cigáni.

Na rozdiel od mnohých obcí Horného Zemplína, v ktorých sa Cigáni dlhší či kratší čas zdržiavali, alebo dokonca usadili, v Banskom doložení nie sú.

Židia prichádzali na územie severovýchodného Uhorska zo susednej Haliče a ďalších poľských krajín a už v predchádzajúcom období prenikali do severnejších okresov Zemplínskej stolice, kde sa zaoberali najmä maloobchodom, pálením pálenky, krčmárstvom a neskôr i prenajímaním panskej pôdy. Od začiatku 18. storočia vytvárali početné obce v dedinách a mestečkách v celej stolici, v Banskom ich však žiaden súpis židov z tohto obdobia ešte nezaznamenal. Keďže však prvé sčítanie ľudu, realizované iba o niekoľko rokov neskôr, v rokoch 1784-87 obsahuje údaje o prítomnosti jednej židovskej rodiny v obci, je pravdepodobné, že sa mohla prisťahovať už na sklonku 70. rokov.

Banské bolo naďalej poddanskou obcou a jeho obmedzená samospráva sa ani v priebehu 18. storočia príliš nezmenila. Na jej čele stál richtár s prísažnými. Volila ich obecná pospolitosť (všetci dospelí sedliaci) spravidla každý rok. Funkciu richtára vykonávali so súhlasom zemepána najmä bohatší sedliaci, ktorí sa v nej pomerne často striedali. Richtár mal naďalej isté privilégiá a na pôde obce veľké právomoci. K jeho výsadám patrilo napr. stále oslobodenie od robotnej povinnos-

49 BAZML Zemplén Levéltára Sátoraljaújhely. IV.. 2001/b. Zemplén Vármegye Nemesi Közgyűlésének, Bizottmányának iratai 1214-1850 (1898). Szirmay-Kazinczy-féle históriai iratok – Acta Politica 1214-1786 (1848). Loc. 98. No. 301, 303: Conscriptio Ludimagistrorum 1773, 1775.

ti. V roku 1715 vykonával funkciu richtára Šimko Vesolnik[50] a r. 1772, v čase urbárskej regulácie, Ján Mika.[51] Funkciu prísažných v tom istom roku vykonávali Michal Timak, Gregor Pačuda a Ján Varga.[52]

Obdobie osvietenského absolutizmu počas vlády Márie Terézie prinieslo nové nazeranie štátnej moci na poddané obyvateľstvo. Úrady, ktoré mali na zreteli predovšetkým plnenie ich povinností voči štátu, sa začali zaujímať nielen o zaťažovanie sedliakov prácami pre zemepánov, ale takisto aj o životné podmienky a zdravotný stav vidieckeho obyvateľstva. O ten sa mali starať najmä stoliční lekári a chirurgovia. Na najnižšom stupni tohto verejného zdravotníckeho personálu stáli pôrodné babice. Niekde babice pôsobili už skôr a vydržiavali ich farnosti, avšak až Mária Terézia zaviedla inštitúciu obecných babíc, ktoré musela povinne mať každá obec. Prvá správa o pôrodnej babici v Banskom je obsiahnutá v kanonickej vizitácii mukačevského gréckokatolíckeho biskupstva zo 40. rokov 18. storočia. Tá podľa nej nemala žiadnu odbornú prípravu a jej meno nie je známe.[53] Ďalšou pôrodnou babicou v Banskom, doloženou r. 1767, bola istá Jurčiha (Jurčinová).[54]

V stavebnom vývine obce neprinieslo 18. storočie žiadne významnejšie objekty. Dominantou obce bol zrejme gréckokatolícky chrám, postavený najskôr ešte v predchádzajúcom období. Išlo o drevenú sakrálnu stavbu, akiste s dvoma vežami, v ktorých boli umiestnené dva zvony. V chotári dediny stáli dva mlyny, známe už z predchádzajúceho storočia, postavené zrejme tiež z dreva. V dôsledku rýchleho rastu obyvateľstva sa zvyšoval počet poddanských domov v obci. Kým r. 1715 stálo v Banskom 31 sedliackych, resp. želiarskych domov, v 70. rokoch ich bolo v obci 51.[55] Všetky domy boli zaradené do poslednej, tretej triedy. Boli postavené z dreva (resp. váľkov) so slamenou strechou. Murovaná stavba nebola v tomto období v obci žiadna, drevená bola pravdepodobne aj gréckokatolícka fara.

Počas celého 18. storočia bolo Banské súčasťou Zemplínskej stolice a ležalo na jej hraniciach so susednou Abovskou stolicou. Jej príslušnosť k nižšiemu správnemu celku, okresu sa menila vzhľadom na nestálosť týchto jednotiek, závisiacich od sídla slúžneho. Obec patrila najprv do michalovského, neskôr do stropkovského obvodu a po ňom do sečovského slúžnovského obvodu.

50 BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). No. 89. Conscriptio totius Comitatus pro Cassa Contributionali deserviens 1715: Possessio Bányácska.
51 MOL Budapest HTT, C 59, 4302: Urbár obce Banské z r. 1774, odpovede na deväť otázok a tabuľka.
52 Tamže.
53 HADŽEGA, Vasilij.: Dodatki do istorii Rusinov i russkoj cerkej v byv. Župe Zemplinskoj. Prosvěta 7-12, 1936, s. 162-163.
54 BAZML Zemplén Levéltára Sátoraljaújhely. IV.. 2001/b. Zemplén Vármegye Nemesi Közgyűlésének, Bizottmányának iratai 1214-1850 (1898). Szirmay-Kazinczy-féle históriai iratok – Acta Politica 1214-1786 (1848). Loc. 95. No. 35. Chirurgorum et Obstetricum in Comitatu Conscriptio 1767: Bánszka.
55 BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). Dicális összeírások 1773-1846. 3. db. Bánszka 1774-1798 és é. n.: Dicálny súpis obce Banské 1774, 1777, 1778.

Obec v prvej polovici 19. storočia (1780 – 1848)

Epocha novoveku sa v dejinách Slovenska tradične začína obdobím panovania cisára Jozefa II. Jeho vláda bola napriek pomerne krátkemu trvaniu (1780-1790) významným medzníkom v dejinách celej Habsburskej monarchie. Jozefínsky osvietenský absolutizmus (ako systém jeho vlády) a reformy hospodárskeho, spoločenského, politického i duchovného života, ktoré priniesol, znamenali aj u nás postupný zánik mnohých stredovekých prežitkov a priblížili krajinu moderným západoeurópskym štátom. Zrušenie nevoľníctva a podpora manufaktúrnej veľkovýroby umožnili uvoľnenie pracovných síl pre vznikajúci priemysel, s ním potom dynamický rozvoj hospodárstva a nové smerovanie spoločenského vývinu v nasledujúcom storočí. Tolerančný patent spolu s ďalšími reformami cirkevného života odstránil najvypuklejšie formy náboženskej diskriminácie protestantov a viedol priamo k položeniu základov novovekej občianskej spoločnosti. Viaceré jozefínske školské reformy, napriek ich protirečivosti, otvorili cestu sprístupneniu vzdelania širokým vrstvám obyvateľstva. Osvietenský absolutizmus Jozefa II. z konca 18. storočia ako vyvrcholenie politiky jeho matky Márie Terézie (napriek tomu, že trval sotva viac ako jedno desaťročie) v konečnom dôsledku výrazne posunul krajiny stredoeurópskeho mocnárstva, a s nimi aj Uhorsko, na cestu moderného novovekého vývinu.

Avšak nielen osvietenskému absolutizmu vďačila habsburská monarchia za kvalitatívny posun v spoločenskom vývoji. Práve v tom období prebiehala na druhom konci kontinentu Veľká francúzska revolúcia, ktorá definitívne skoncovala so starým svetom s prežitkami stredoveku a začala budovanie novej spoločnosti. Pod jej vplyvom už na sklonku storočia prenikali do našich krajín nové pokrokové myšlienkové prúdy, liberálne a národnoemancipačné hnutia. Na ich začiatku stálo tzv. hnutie uhorských jakobínov a ich krvavé potlačenie. Osvietenský absolutizmus tak v prvých desaťročiach nového storočia vystriedal zostrený politický, tzv. kabinetný absolutizmus Františka I. Nedokázal však už dlhodobo potlačiť nové liberálne hnutia a odstrániť prekážky ďalšieho pokroku spoločnosti. Vývin potom smeroval ku krvavým sociálnym konfliktom v prvej polovici 19. storočia. Celé toto obdobie prinieslo rad významných udalostí, ktoré hlboko zasiahli do života vo všetkých stoliciach Uhorska. Zrušenie nevoľníctva, nastolenie náboženskej tolerancie a nové skutočnosti v hospodárskom a spoločenskom vývine sa dotkli i Zemplínskej stolice a v mnohom poznačili osudy jeho obyvateľov.

V prvej polovici 19. storočia došlo na vidieku k viacerým negatívnym zmenám v hospodárskom a spoločenskom vývine, ktoré viedli k výraznému zhoršovaniu životných podmienok veľkej časti dedinského obyvateľstva. Už od konca pred-

chádzajúceho storočia sa zemepáni na mnohých miestach snažili rôznym spôsobom obmedzovať práva poddaných. Rozširovali svoju pôdu na úkor sedliackej, či aspoň prerozdeľovaním chotára zlepšovali jej kvalitu, zaberali dovtedy sedliakmi užívané polia, lúky, pasienky či vodné plochy, pričom porušovali, alebo obchádzali ustanovenia iba nedávno vypracovaného tereziánskeho urbáru.

K násilným zásahom vrchnosti do poddansko-zemepanských vzťahov sa v prvých rokoch 19. storočia pridružili ďalšie nepriaznivé skutočnosti. Účasť monarchie v napoleonských vojnách znamenala veľké finančné vyčerpanie a hospodárske ťažkosti. Krajiny prežívala prvú modernú hospodársku krízu a infláciu. Ich dôsledky v nasledujúcom období priniesli zvýšené daňové zaťaženie, doliehajúce najmä na najnižšie vrstvy spoločnosti. Na vidieku sa zároveň stupňoval aj tlak zo strany feudálnej vrchnosti. Zemepáni totiž tiež museli hľadať východisko zo zhoršujúcej sa hospodárskej situácie i celkovej krízy zaostalej ekonomiky a našli ho zväčša vo zvyšovaní svojich požiadaviek voči poddaným, najlacnejšej pracovnej sile na ich veľkostatkoch. Robotné i finančné povinnosti vtedy už opäť často prekračovali rámec, stanovený kedysi tereziánskym urbárom. Zároveň panstvo takisto inými spôsobmi poškodzovalo svojich poddaných sedliakov a želiarov. Pri rozširovaní veľkostatkov neustále dochádzalo k umelému zmenšovaniu poddanských hospodárstiev a znižovaniu výmery i kvality nimi užívanej pôdy. Vrchnosť si pritom neraz prisvojovala nielen najúrodnejšie časti chotárov, ale aj dovtedy spoločne užívané obecné lesy a pasienky, resp. klčoviská a ďalej rôznym spôsobom obmedzovala ich využívanie (zákazom ťažby stavebného a vykurovacieho dreva, či pasenia svíň v dubových a bukových lesoch). Situácia na vidieku koncom prvej štvrtiny 19. storočia už často nebola v súlade s tereziánskym urbárom.

Všetky negatívne skutočnosti v hospodárskej oblasti a poddansko-zemepanských vzťahoch viedli onedlho k ďalším deformáciám v sociálnom vývine na vidieku. Veľká časť sedliakov chudobnela, pričom sa menila spoločenská štruktúra poddaných, tým spôsobom, že stúpal najmä počet želiarov a podželiarov. Tí, keďže nemali v držbe žiadnu pôdu, boli úplne závislí na práci na veľkostatkoch či službe na panstve. To všetko nielen zvyšovalo biedu najnižších vrstiev, ale spôsobilo i výrazný pokles životnej úrovne väčšiny sedliakov a stupňovalo sociálne napätie na vidieku. Osobitne silne postihol tento nepriaznivý vývin zaostalejšie, menej úrodnejšie okrajové stolice.

Nepriaznivý vývin na vidieku a utužovanie absolutizmu, namiereného proti všetkým pokrokovým spoločenským prúdom, boli príčinou značnej nespokojnosti všetkých spoločenských vrstiev v celej krajine. Živelný odpor poddaných proti stupňovaniu vrchnostenského útlaku a zhoršovaniu životných podmienok vyvrcholil na území dnešného východného Slovenska už koncom prvej tretiny storočia vo východoslovenskom, tzv. cholerovom roľníckom povstaní r. 1831. Po jeho potlačení sa už zemepánom ani štátu nepodarilo úplne obnoviť predchádzajúce pomery. Zároveň však nedokázali odstrániť (ani neboli schopní) príčiny, ktoré nepokoje spôsobili. Nespokojnosť so stavom, v akom sa monarchia nachádzala, sa však v priebehu prvej polovice 19. storočia neobmedzovala už iba na poddaných. Neriešiteľnosť závažných spoločenských problémov, neudržateľnosť feudálneho

spoločenského systému, vzostup nacionalizmu a celkový odpor proti absolutistickej vláde Františka I. viedli napokon v marci 1848 k revolúcii. Obdobie ohraničené rokmi 1780-1848 tak prinieslo závažné zmeny v hospodárskom a spoločenskom vývine krajiny a na svojom sklonku mohutné spoločenské konflikty, ktoré sa premietli v živote všetkých stolíc, miest a obcí a samozrejme, nemohli obísť ani Banské a jeho obyvateľov.

VLASTNÍCKE POMERY, HOSPODÁRSKY A SPOLOČENSKÝ VÝVIN

Posledná štvrtina 18. storočia priniesla významné zmeny vo vlastníckych pomeroch Banského. V priebehu osemdesiatych rokov boli vlastníkmi väčšieho či menšieho počtu poddanských usadlostí a ďalšej pôdy v obci dediči bývalých majiteľov združení v komposesoráte, rodina Bernáthovcov a František Bernáth.[1] Komposesorát vlastníkov je uvedený ako majiteľ obce v prvom sčítaní ľudu r. 1784-87.[2] V poslednom desaťročí storočia boli vlastníkmi jednotlivých usadlostí v obci: Pavol Soós, Imrich Soós, grófi Forgáchovci, Harasziovci, Okolicsányiovci a Bernáthovci.[3] Na prelome storočí sa ako jediní zemepáni Banského uvádzajú Bernáthovci.[4] Už na začiatku nasledujúceho storočia došlo však k ďalším zmenám v skladbe majiteľov, ktorými sa o necelé polstoročie stali rodiny Bernáthovcov, Kandóvcov, Némethyovcov, z predchádzajúceho obdobia Soósovcov, Szirmayovcov a Vladárovcov.[5] V závere prvej polovice 19. storočia sa o dedinu a jej poddanské usadlosti delili Tomáš Soós, Koloman Kandó, Klára Soósová, František Szirmay, Anna Bernáthová, Gabriel Némethy a Ján Vladár.[6]

Na začiatku 90. rokov 18. storočia (r. 1792) malo Banské šesť majiteľov. Vlastníkmi usadlostí v obci boli: Pavol Soós, Imrich Soós, gróf Forgách, Okolicsányiovci, Harasztiovci a Bernáthovci. Najväčší majetkový podiel, 25 poddanských usadlostí, mali Bernáthovci, 15 usadlostí vlastnili Harasztiovci, 12 usadlostí patrilo Okolicsányiovcom, 8 Pavlovi Soósovi, 6 Imrichovi Soósovi a 2 grófovi Forgáchovi.[7]

V závere prvej tretiny 19. storočia malo Banské sedem zemepánov, ktorí sa delili o chotárnu pôdu a poddanské domácnosti, predstavujúce úhrnne plochu 18 a 6/8 (celých) sedliackych usadlostí. Z nich Jozef Klobusiczky bol majiteľom 5 celých sedliackych usadlostí, Mikuláš Lehoczky vlastnil 4 a 1/8 usadlosti, vdova

1 Magyarország történeti helységnévtára. Zemplén megye, s. 24-25.
2 Az első magyarországi népszámlalás (1784-1787). Budapest 1960, s. 272-273.
3 BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). Dicális összeírások 1773-1846. 3. db. Bánszka 1774-1798 és é. n.: Dicálny súpis obce Banské 1792.
4 VÁLYI, András: Magyar Országnak leírása I. Buda 1799.
5 BOROVSZKY, Samu: Zemplén vármegye. Magyarország vármegyéi és városai. Budapest 1906, s. 22.
6 FÉNYES, Elek: Magyarország geographiai szótára I. Pest 1851, s. 86.
7 BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). Dicális összeírások 1773-1846. 3. db. Bánszka 1774-1798 és é. n.: Dicálny súpis obce Banské 1792.

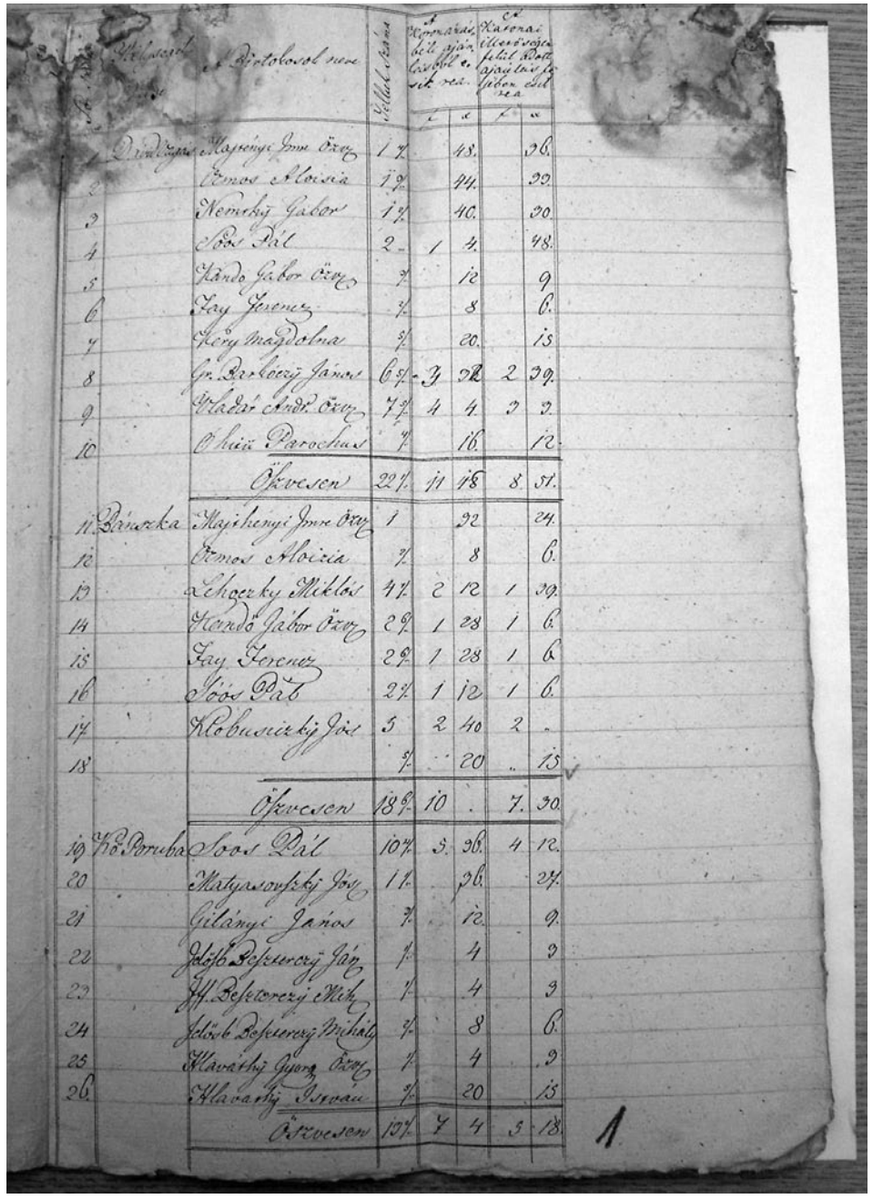

Súpis šľachtických majetkov v Banskom a okolí z roku 1832

Gabriela Kandóa a rovnako aj František Fáy 2 a 6/8, Pavol Soós 2 a 2/8, vdova Imricha Majthényiho 1 a Alica Ormosová 2/8 sedliackej usadlosti.[8]

Bližšie informácie o hospodárskych a spoločenských pomeroch v obci na konci 18. a začiatku nasledujúceho storočia poskytujú dicálne (daňové) súpisy. Tie poukazujú na mierny vzrast počtu poddanských domácností v dedine, pričom pomery v obci v podstate kopírovali skladbu z predchádzajúceho obdobia.

V roku 1782 bývalo v Banskom 52 poddanských domácností, z ktorých 38 patrilo sedliakom, 9 želiarom, 4 sedliackym vdovám a jedna obecnému pastierovi. Popri nich v ôsmich sedliackych domácnostiach žili aj rodiny sedliackych synov a vo dvoch sedliackych bratov. Výmera všetkej urbárskej ornej pôdy (užívanej poddanými) v chotári bola 492 jutár. Spolu s ňou užívali sedliaci lúky s celkovou rozlohou 162 koscov. Ku jednotlivým sedliackym usadlostiam naďalej patrili nerovnako veľké polia. Pôdu s výmerou 13 jutár užívalo 32 sedliakov a ďalší šiesti mali polia s rozlohou 6 a pol jutra. Podobne mali sedliaci v držbe nerovnako veľké lúky, 32 hospodárilo s lúkami s plochou 4 a šiesti 2 koscov. Všetky polia v chotári boli podľa kvality zaradené do tretej (zo štyroch), lúky takisto do tretej triedy. Na svojich hospodárstvach mali poddaní celkovo 50 volov, 13 kráv, 12 jalovíc, 10 býčkov, 5 teliat, 18 koní, 16 svíň, 36 oviec a 12 kôz. Medzi sedliakmi, okrem rozlohy usadlostí, neboli väčšie majetkové rozdiely. Žiadna z domácností nevlastnila viac ako dva kusy dobytka, a to vrátane oviec. Spoločné úžitky obce stále predstavovalo iba povozníctvo, pomocné manuálne práce a zber stavebného aj vykurovacieho dreva. Povozníctvom sa stále zaoberalo najviac, 78 obyvateľov obce, manuálne práce boli doplnkovým zamestnaním pre 19 poddaných, drevo na kúrenie v miestnych lesoch zbieralo 57 a stavebné drevo mohlo ťažiť 52 sedliakov a želiarov.[9]

Hospodárske pomery v obci sa však už v nasledujúcich rokoch opäť zmenili a ich stav v polovici 80. rokov dokumentuje dicálny súpis z r. 1785. V roku 1785 bolo v dedine 53 poddanských domácností. Z nich bolo 37 sedliackych, 13 želiarskych a 3 podželiarske. Ako podželiarov súpis po prvý raz uvádza dvoch mlynárov a jedného židovského krčmára. V súpise neboli samostatne uvedené žiadne sedliacke vdovy. Na sedliackych usadlostiach bývalo šesť sedliackych synov a traja sedliacki bratia s rodinami. Na rozdiel od predchádzajúceho obdobia neuvádza súpis žiadnu rodinu paholka alebo sluhu (resp. slúžku). Plocha urbárskej ornej pôdy v polovici 80. rokov predstavovala stále 492 jutár. K nej naďalej patrili lúky s celkovou rozlohou 152 koscov. Polia aj lúky boli zaradené do tretej triedy. Jednotlivé časti polí aj lúk, užívané sedliackymi domácnosťami sa oproti predchádzajúcim rokom nezmenili. V polovici 80. rokov priebehu deväťdesiatych rokov došlo k viacerým zmenám v stavoch dobytka v obci. Predovšetkým poklesol počet všetkého veľkého dobytka na sedliackych hospodárstvach. V celej obci chovali vtedy 44 vo-

8 BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/e. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). Nemesi hozzájárulásokkal kapcsolatos összeírások 1664-1843, 17, db.: A Sókúti kerület nemesi birokainak 1832. évi összeírása.

9 BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). Dicális összeírások 1773-1846. 3. db. Bánszka 1774-1798 és é. n.: Dicálny súpis obce Banské 1782.

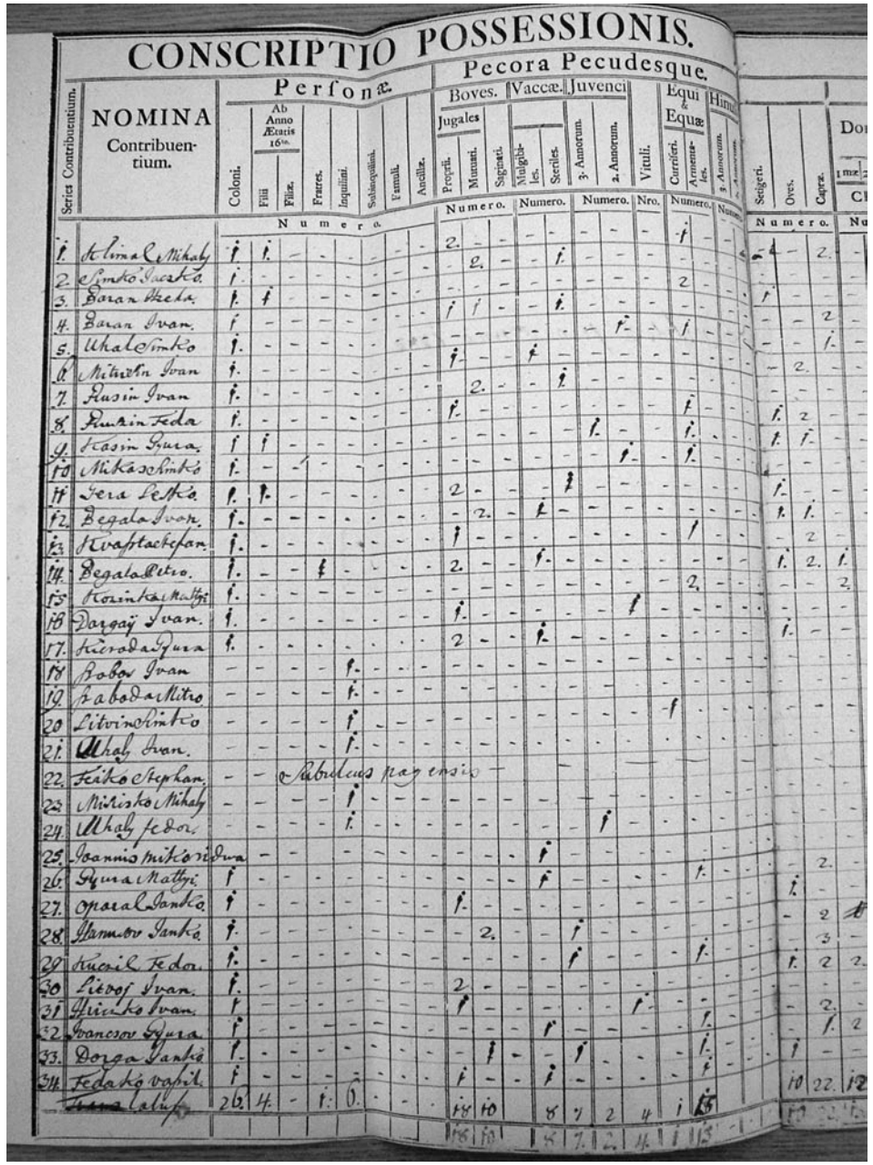

Dicálny súpis obce z roku 1782

lov, 14 kráv, 13 býčkov a 5 koní. Znížili sa i stavy malého dobytka v obci, a to na 11 svíň, 15 oviec a 34 kôz. Kozy boli teda jediným domácim zvieraťom, ktorého počty na hospodárstvach v Banskom v priebehu prvej polovice 80. rokov rástli. Skladba spoločných úžitkov obce ostávala rovnaká, pričom poklesol počet osôb, venujúcich sa povozníctvu, vzrástol však počet podaných, zaoberajúcich sa pomocnými prácami počas sezónnych prác. Povozníctvu sa v polovici 80. rokov venovalo 55 obyvateľov, manuálnymi prácami sa zaoberalo 25 osôb, drevo na kúrenie zbieralo v lese 64 a na stavbu 52 dospelých obyvateľov obce.[10]

Hospodárske pomery v obci sa však naďalej menili, ako to dokumentujú dicálne súpisy zo začiatku posledného desaťročia 18. storočia. V roku 1792 bývalo v Banskom 67 poddanských domácností, z ktorých 56 patrilo sedliakom, 9 želiarom a 1 podželiarovi. Jedna usadlosť obecného hájnika nebola zaradená do žiadnej kategórie, ďalší bol uvedený ako sedliak. Popri nich v sedliackych domácnostiach žili aj rodiny 14 sedliackych synov, 4 sedliackych dcér a 13 sedliackych bratov. Nájomcov panského mlyna ani židovského krčmára už súpis neuvádza. Podobne v ňom nie sú samostatne uvedené ani sedliacke vdovy. Výmera všetkej urbárskej ornej pôdy (užívanej poddanými) v chotári bola 284 prešporských meríc (nebola už teda uvádzaná v jutrách). Spolu s ňou užívali sedliaci lúky s celkovou rozlohou 89 a ½ koscov. Oproti celému predchádzajúcemu obdobiu od vydania tereziánskeho urbára sa podstatne zmenila výmera jednotlivých sedliackych hospodárstiev. Ku jednotlivým sedliackym usadlostiam naďalej patrili nerovnako veľké polia. Jednotliví sedliaci mali v držbe pôdu s rozlohou 1, 1 a ½, 2, 3, 6 a 7 prešporských meríc. Podobne užívali lúky s výmerou ½, 1, 2 a 3 koscov. Najviac, 20 sedliakov malo polia s plochou 6, 12, potom s rozlohou 9 prešporských meríc. V porovnaní sa predchádzajúcim desaťročím výrazne vzrástli počty všetkého dobytka, chovaného v obci. Na svojich hospodárstvach mali poddaní celkovo až 111 volov, 65 kráv, 17 býčkov, 17 teliat, 52 koní, 2 somáre, 34 svíň, 110 oviec a 101 kôz. Stavy niektorých druhov dobytka, najmä volov, kráv, koní a oviec vzrástli takmer desaťnásobne. Medzi sedliakmi, okrem rozlohy usadlostí, neboli väčšie majetkové rozdiely. Väčší počet domácich zvierat sa prejavil najmä vo zvýšení počtu domácností, ktoré ich chovali, nie vo vyšších stavoch dobytka v držbe jednotlivcov. Jednotlivé sedliacke usadlosti mali spravidla po dvoch voloch a jednej krave a naďalej žiadna z domácností nevlastnila viac ako dva kusy dobytka, okrem oviec a kôz. Dvaja sedliaci mali na hospodárstve po dva včelie úle, desiati mali na svojich usadlostiach spolu deväť kotlov na pálenie pálenky (dvaja mali po pol kotli). Spoločné úžitky nemali obyvatelia obce žiadne.[11]

Opäť odlišné údaje o spoločenských a hospodárskych pomeroch v Banskom poskytuje súpis z konca storočia, z r. 1798. Podľa jeho údajov bolo v obci 56 pod-

10 BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). Dicális összeírások 1773-1846. 3. db. Bánszka 1774-1798 és é. n.: Dicálny súpis obce Banské 1785.

11 BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). Dicális összeírások 1773-1846. 3. db. Bánszka 1774-1798 és é. n.: Dicálny súpis obce Banské 1792.

danských domácností. Z nich bolo 50 sedliackych a 5 želiarskych. Súpis neuvádza žiadnych podželiarov, opäť však zaznamenal samostatne jednu sedliacku vdovu. Na sedliackych usadlostiach bývalo päť sedliackych synov, jedna sedliacka dcéra a osem sedliackych bratov s rodinami. Ani tento súpis neuvádza žiadnu rodinu paholka alebo sluhu (resp. slúžku). V porovnaní s predchádzajúcimi rokmi došlo k výraznému zníženiu plochy urbárskej ornej pôdy, ktorá na sklonku storočia predstavovala už iba 128 a ¾ jutár. Rovnako poklesla aj rozloha lúk, patriacich k usadlostiam. Ich celková výmera dosahovala iba 43 a ½ kosca. Na rozdiel od predchádzajúcich rokov boli polia zaradené do poslednej, štvrtej, lúky však boli preradené do najvyššej, prvej kategórie podľa kvality. Rovnako ako celková výmera urbárskej pôdy, poklesli aj jednotlivé čiastky polí, užívaných sedliackymi usadlosťami. Z nich 35 sedliakov malo v držbe role s výmerou 3 jutrá, 15 sedliakov malo po 1,5 a jeden iba 1 jutro pôdy. Podobne poklesla aj plocha lúk, užívaných sedliackymi domácnosťami, pričom 36 sedliackych usadlostí malo lúky s výmerou 3 koscov a 14 usadlostí po 1,5 kosca lúk. Výraznejšie sa do konca storočia zmenili aj stavy dobytka, chovaného v obci. Všetky sedliacke domácnosti spolu mali 73 volov, 22 kráv, 13 teliat a 16 koní, 16 svíň a 50 oviec. Počas 90. rokov tak klesli počty všetkých domácich zvierat v obci a kozy prestali obyvatelia chovať úplne. Takisto sa zmenila aj skladba spoločných úžitkov obce, medzi ktorými opäť zaujalo aj pasenie dobytka. Na pasienkoch v chotári pásli obyvatelia 124 kusov veľkého dobytka a 16 kusov malého dobytka, povozníctvu sa na konci storočia venovalo 89 obyvateľov, manuálnymi prácami sa zaoberalo 69 osôb, drevo na kúrenie zbieralo v lese rovnako 69 a na stavbu 55 dospelých obyvateľov obce.[12] Jeden sedliak sa podľa súpisu venoval bližšie neurčenému remeslu.

Hlavným (a takmer jediným) zamestnaním obyvateľov Banského na konci 18. storočia ostávalo poľnohospodárstvo. Poddaní pestovali predovšetkým tradičné obilniny ako raž, jačmeň a ovos, potrebný aj ako krmivo pre dobytok. Chotár mala obec málo úrodný a kamenistý. Pôdu obrábali sedliaci trojpoľným spôsobom. Svoje produkty predávali na trhoch, najmä vo Vranove a Prešove.[13] Okrem obilnín a zeleniny v intraviláne pestovali poddaní najmä ovocie, z ktorého pálili pálenku pre vlastnú potrebu. Pálenie pálenky dokumentuje aj uvádzanie kotlov v niektorých súpisoch. Existencia vinohradov v tomto období už doložená nie je. V poslednom desaťročí 18. storočia došlo k zníženiu výmery urbárskej pôdy, možno sa iba domnievať, že azda založením panského majera v obci.

Zrejme najvýznamnejším doplnkovým zamestnaním poddanského obyvateľstva bolo povozníctvo, čo umožňovali vysoké stavy volov, menej koní. Tie môžu poukazovať aj na predaj dobytka na blízkych trhoch, najmä vo Vranove. Veľký počet poddaných sa venoval takisto sezónnym manuálnym prácam, popri obrábaní panských vinohradov v tokajskej oblasti, akiste aj na veľkostatkoch v susedných obciach. Remeslom sa na prelome storočí zaoberal iba jeden obyvateľ obce, údaj

12 BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). Dicális összeírások 1773-1846. 3. db. Bánszka 1774-1798 és é. n.: Dicálny súpis obce Banské 1798.

13 VÁLYI, András: Magyar Országnak leírása I. Buda 1799.

však neuvádza o aké remeslo išlo. V obci naďalej stáli dva vodné mlyny: horný a dolný. Ďalšie panské regály predstavovala krčma, ktorú dával zemepán do prenájmu židovskému nájomcovi.

Podstatne podrobnejšie informácie o obci, jej hospodárskej úrovni, majetkových pomeroch jej obyvateľov a celkovom stave poľnohospodárstva na konci prvej tretiny 19. storočia obsahuje ďalší daňový, regnikolárny súpis, realizovaný v celej krajine v roku 1828. V čase jeho vykonania bývalo v Banskom 49 poddanských domácností. Spomedzi nich bolo 34 sedliackych, 12 želiarskych a 3 podželiarske.[14]

Oproti koncu storočia sa opäť zmenila tak celková výmera pôdy v chotári, ako aj polia, užívané jednotlivými sedliackymi domácnosťami. Väčšina sedliakov, 30 hospodárilo na usadlosti, osievanej 12 prešporskými mericami obilia. Ku štyrom usadlostiam patrila pôda s polovičnou výmerou 6 a ½ merice. Pritom 30 sedliakov užívalo lúky s rozlohou 5 koscov a tri mali lúky s výmerou 2 a ½ kosca. Želiari a podželiari nemali v držbe nijakú pôdu. Všetky usadlosti v obci teda hospodárili na poliach s celkovou výmerou 384 prešporských meríc. Plocha všetkých lúk predstavovala spolu 157 a ½ kosca. Podobne ako na konci predchádzajúceho storočia, neboli v prvej tretine 19. storočia v chotári obce už žiadne vinice.[15] Na rozdiel od konca predchádzajúceho storočia uvádza súpis už iba jeden mlyn v chotári.

Chotár mala obec hornatý, kamenitý a neúrodný, iba malá časť urbárskej pôdy sa rozprestierala v úrodnejšom rovinatom teréne. Z toho dôvodu nemohli sedliaci pestovať pšenicu a ich produkcia sa obmedzovala na raž a ovos. Naďalej hospodárili trojpoľným spôsobom. Svoje polia museli sedliaci na pestovanie raže hnojiť spravidla každý rok. Orali s dvojzáprahom s využitím jednej pracovnej sily (roľníka). Z celkovej výmery ornej pôdy v chotári 384 prešporských meríc polí bolo iba 64 prešporských meríc zaradených do prvej, 128 prešporských meríc do druhej a 192 prešporských meríc do tretej triedy kvality. Na celkovej výmere 374 prešporských meríc polí vysievali sedliaci 336 meríc ovsa a iba 48 meríc raže. Úrodnosť pôdy v chotári bola veľmi nízka, z ovsa predstavovala 1 a 3/4- násobok, z raže iba ¾ - násobok zasiateho obilia. V obci bolo päť opustených usadlostí, ktoré užívalo alebo dávalo do prenájmu panstvo.[16]

Oproti stavu z konca predchádzajúceho storočia došlo k ďalšiemu poklesu stavov dobytka. Celkovo v obci chovali 6 volov, 9 kráv, jedného býčka, 28 koní, 31 oviec a dve kozy. Na pasenie dobytka užívali predovšetkým pasienky v chotári. Tie však boli hodnotené ako nie dostatočné. Svoje poľnohospodárske produkty chodili sedliaci predávať predovšetkým na trhy v susednom Vranove, vzdialenom dve míle od obce.[17]

Z hospodárskych objektov panstva bol v Banskom jeden mlyn a jedna krčma. Prevádzkovateľom mlyna bol mlynár Ján Nemčič a krčmárom žid Max Rosenberg.

14 BAZML, Zemplén Levéltára Sátoraljaújhely: IV – 1005/c, Országos összeírások 1828-1833, 7. db. Regnicolaris Conscriptio Possessionis Bánszka, 1828.

15 Tamže.

16 Tamže.

17 Tamže.

Podobne ako na sklonku predchádzajúceho storočia bol v obci prítomný jeden remeselník, kováč Juraj Komaranský.[18]

V prvej štvrtine 19. storočia vznikla iniciatíva zo strany banského eráru zameraná na obnovenie ťažby železnej rudy v chotári Banského, ktorá zrejme skončila ešte v stredoveku. Úradníci banskej komory hľadali železnú rudu na viacerých miestach v chotári, pričom na veľkej výmere znemožnili poľnohospodárske využívanie pôdy. Po zásahu stolice, ktorá kontaktovala komorský banský súd v Smolníku, nechala prieskumy preveriť, bola uzavretá dohoda s erárom o budúcej ťažbe. Tá obsahovala aj postup pri zriaďovaní baní a začatí ťažby, pričom po ich uzatvorení mala byť pôda vrátená jej majiteľom. Zrejme sa však preukázala malá výdatnosť ložísk rudy a k otvoreniu štôlní napokon nedošlo.[19]

V spoločenských pomeroch v obci malo stále dominantné postavenie poddanské obyvateľstvo a príslušníci iných vrstiev boli v dedine zastúpení iba minimálne. Oproti predchádzajúcim rokom došlo však postupne k zmene vo vnútornej štruktúre poddaných, resp. v pomere medzi jednotlivými kategóriami. Rovnako koncom 18., ako aj v prvej tretine 19. storočia, v skladbe poddanského obyvateľstva prevládali sedliaci nad nižšími kategóriami, želiarmi a podželiarmi. Pritom na začiatku a na konci obdobia stúpal najmä podiel želiarov.

V roku 1782 bolo v obci 38 sedliackych a 9 želiarskych domácností, popri 4 domácnostiach sedliackych vdov a jednej rodine obecného pastiera, ktorí tiež patrili k nižším, menej majetným kategóriám, neužívajúcim urbársku pôdu. Spoločne na sedliackych usadlostiach žilo aj 6 rodín sedliackych synov a 2 bratov. V roku 1785 žilo v Banskom 37 domácností sedliakov, 13 domácností želiarov a 3 podželiarov. Na sedliackych usadlostiach bývalo 6 rodín sedliackych synov a 3 rodiny bratov. K výrazným zmenám v spoločenských pomeroch v obci došlo na začiatku 90. rokov, iste v dôsledku prerozdelenia chotára a zníženia výmery sedliackych usadlostí.

V roku 1792 bolo v Banskom 56 sedliackych, 9 želiarskych a 1 podželiarska domácnosť. Do žiadnej z kategórií nepatrila 1 domácnosť obecného hájnika a v sedliackych usadlostiach žili aj rodiny 14 sedliackych synov, 4 sedliackych dcér a 13 sedliackych bratov. V roku 1792 žili v obci títo poddaní: Gmitro Mandič, Gmitro Petrov, Vasiľ Tiňo, Ivan Tiňo, Fedor Virga, Michal Mika, Ivan Triščila, Michal Prokop, Štefan Slobodnik, Andrej Varga, Dzura Šima, Hric Pačuta, Michal Pačuta, Andrej Pačuta, Dzura Kišeda, Janko Jurčišin, Fedor Jurčišin, Petro Jurčišin, Andrej Dziňa, Janko Manďak, Ivan Fečko, Gmitro Gmiterko, Gmitro Slobodnik, Andrej Uhaľ, Ivan Baran, Matej Dzurov, Michal Kimak, Danko Mika, Leško Šimkov, Janko Baran, Andrej Baran, Janko Hanušin, Fedor Hanušin, Petro Baran, Leško Uhaľ, Fedor Uhaľ, Šimko Uhaľ, Michal Gmitrišin, Ivan Opata, Petro Mitrišin, Ivan Mitrišin, Andrej Mitrišin, Ivan Rusin, Dzura Rusin, Janko Rusin, Dimko Rusin, Vasiľ Rusin, Dzura Jurčo, Štefan Litvin, Šimko Hudak, Michal Mika, Leško Gera,

18 Tamže.

19 BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/e. Zemplén vármegye Nemesi Közgyűlésének, Bizottmányának és Haynau-féle közigazgatásának iratai 1214-1850 (1898). Közgyűlési és törvényszéki jegyzőkönyvek 1814-1822.

Ivan Begala, Andrej Hricko, Štefan Dargaj, Štefan Hvasta, Leško Kačmar, Ivan Ivanko, Michal Begala, Janko Dargaj, Vasiľ Fedorko, Danko Fedorko, Matej Kojcuka, Fedor Dargaj, Janko Petrov, Jacko Kačmar, Žamfutov, Dzura Mihališin a Vasiľ Tabuľak.[20]

Na konci storočia, r. 1798 bývalo v Banskom 50 sedliackych a 5 želiarskych domácností. K nižším kategóriám poddaných patrila aj jedna samostatná sedliacka vdova.

Na sedliackych usadlostiach bolo aj 5 rodín sedliackych synov, 1 rodina sedliackej dcéry a 8 bratov s rodinami.[21]

Po prechodnom posilnení kategórie sedliakov na sklonku prvej tretiny 19. storočia opäť vzrástol podiel želiarov v skladbe poddanského obyvateľstva v Banskom. V roku 1828 žilo v dedine popri 34 sedliackych domácností 12 domácností želiarov a 3 podželiarov. Okrem nich boli v obci aj 2 domácnosti sedliackych bratov, 6 rodín sedliackych synov a 2 domácnosti sedliackych dcér. V roku 1828 bývali v obci sedliaci Matej Baran, Michal Taňo, Michal Pristaš, Michal Treščila, Ivan Prokop, Andrej lobodnik, Demeter dargaj, Andrej Pačuta, Ivan Pačuta, Ivan Miterko, Alexander Mitro, Štefan Baran, Vasiľ Baran, Ladislav Ďuračik, Michal Šimák, František Miko, Petro Šimko, Vasiľ Hanušin, Ladislav Hanušin, Ladislav Hanušin, Ján Baran, Andrej Uhaľ, Ivan Mitrišin, Petro Matuščin, Andrej Rusin, Juraj Šust, Juraj Pačuta, Ivan Litvin, František Gera, Ján Begala, Andrej Lukáč, Ivan Dargaj, Vasiľ Hvasta, Danko Fedorko, Štefan Ivančo, Juraj Begala, Ivan Dargaj, Štefan Leško, Alexander Hvastik, Ivan Kačmar, želiari Ivan Begala, Vasiľ Kati, Štefan Dargaj, Ivan Ivančo, Lukáš Begala, Demeter Mihalčin a podželiari žid Max Rosenberg, Ivan Nemčič a Juraj Komaranský.[22]

Z uvedených údajov vyplýva, že s výnimkou 90. rokov 18. storočia stúpal v obci podiel želiarov. Kým r. 1782 tvorili želiari a podželiari asi 18% poddanského obyvateľstva, už o tri roky presiahli 30% všetkých poddanských obyvateľov obce a ten istý podiel po prechodnom poklese dosiahli opäť r. 1828. Tento proces, typický pre väčšinu obcí v tomto období, bol na jednej strane dôsledkom drobenia sedliackych hospodárstiev medzi dedičov, na strane druhej prisvojovaním si časti urbárskej pôdy panstvom.

Tieto údaje však nie sú celkom presné, pretože evidovali iba dospelé mužské obyvateľstvo, platiace daň. Odlišné počty jednotlivých kategórií poddaných zaznamenalo prvé, tzv. jozefínske sčítanie ľudu z r. 1784-1787. Podľa neho bolo v Banskom 80 domov a v nich bývalo 96 rodín so 607 obyvateľmi. Dlhodobo neprítomný v obci bol 1 obyvateľ. Medzi obyvateľmi obce bolo 330 mužov a 278 žien. Spomedzi mužov bolo 117 ženatých a 213 slobodných. Zo 188 dospelých

20 BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). Dicális összeírások 1773-1846. 3. db. Bánszka 1774-1798 és é. n.: Dicálny súpis obce Banské 1792.

21 BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). Dicális összeírások 1773-1846. 3. db. Bánszka 1774-1798 és é. n.: Dicálny súpis obce Banské 1798.

22 BAZML, Zemplén Levéltára Sátoraljaújhely: IV – 1005/c, Országos összeírások 1828-1833, 7. db. Regnicolaris Conscriptio Possessionis Bánszka, 1828.

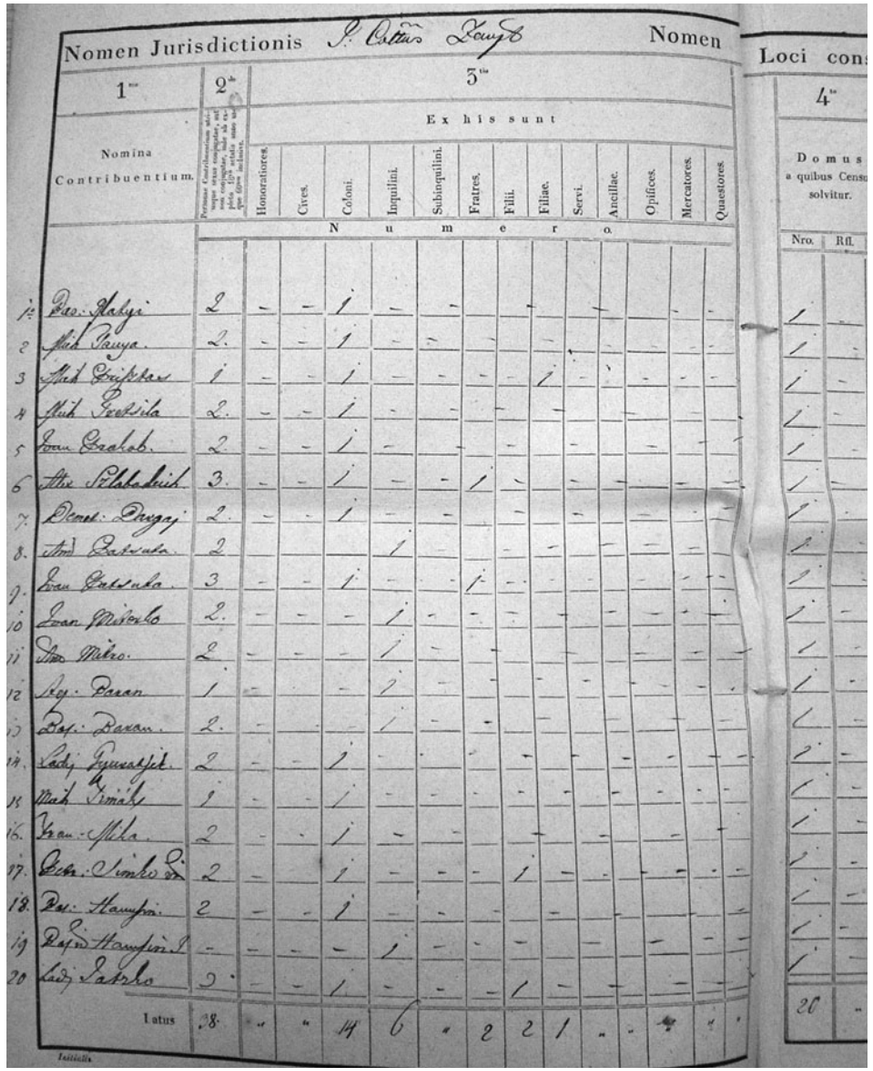

Banské v regnikolárnom súpise z roku 1828

mužov bolo 187 poddaných, z nich 59 sedliakov, 54 sedliackych dedičov, 64 želiarov a 11 iných. Príslušníci nižších kategórií poddaných tak tvorili viac ako 40% neprivilegovaného obyvateľstva obce. Ku privilegovanému stavu patril jeden obyvateľ obce, gréckokatolícky kňaz.[23]

Skutočný počet želiarov, resp. príslušníkov nižších kategórií poddanského obyvateľstva, bol teda podstatne vyšší, než je uvedené v dicálnych súpisoch. Potvrdzuje to aj stoličný súpis z r. 1844, podľa ktorého v Banskom žilo 58 rodín a celkovo 350 obyvateľov. Spomedzi dospelých mužov bol jeden farár, jeden remeselník (akiste mlynár), 46 sedliakov, 3 šľachtickí sluhovia a 30 želiarov a podželiarov, ktorí tak opäť tvorili viac ako 40% obyvateľstva.[24]

Počet želiarov stúpal v dôsledku delenia sedliackych usadlostí a zásahov zemepánov do rozdelenia urbárskej pôdy. Keďže nemali v držbe sedliacku usadlosť s poliami a lúkami v chotári, museli sa živiť prácou na panskom majeri alebo na hospodárstvach bohatších sedliakov. Odlišnú skupinu predstavovali podželiari, stojaci na najnižšej priečke spoločenského rebríčka dedinského obyvateľstva. Bolo to dané nie celkom jasnými kritériami príslušnosti k nej. Kým sedliak musel mať vlastný dom s pozemkom v intraviláne a užívať zemepanskú urbársku pôdu v extraviláne a želiar iba vlastný dom s pôdou v intraviláne, tak za podželiara bol považovaný každý príslušník neplnoprávneho dedinského obyvateľstva bez vlastného domu. Do tejto kategórie tak patrila široká skupina obyvateľov vidieka: paholci, poľnohospodárski robotníci, nádenníci, panskí sluhovia, kočiši, rôzni nižší zamestnanci veľkostatkov, ale rovnako aj remeselníci, ich pomocníci, tovariši, učni a takisto nájomcovia, užívajúci za poplatok tzv. panské regály (krčmy, mlyny, pálenice aj majere). Táto skupina tak mala spoločné iba to, že nebývala vo vlastných domoch. Vnútorne bola však nejednotná a jej príslušníci sa líšili spôsobom života, majetkom i postavením v dedinskej spoločnosti. Časť z nich sa svojou majetkovou úrovňou približovala chudobnejšiemu zemianstvu a sama zamestnávala vlastných sluhov a pomocníkov. Ich väčšina bola bytostne spätá s panským hospodárstvom, ktoré im poskytovalo obydlie i obživu a tak spravidla neboli zaujímaví

pre štátne daňové záznamy. Jej príslušníci mohli byť neraz evidovaní takisto v iných kategóriách (nájomcovia, paholci).

Niektoré zo súpisov samostatne evidujú sluhov (paholkov) a slúžky, teda skupinu obyvateľstva, stojacu veľmi blízko podželiarom. Boli to spravidla iba poľnohospodárski pomocníci (paholci), sluhovia a slúžky v domácnostiach poddaných. Uvedení sú len v dicálnom súpise z r. 1785.

Základom poddansko-zemepanských vzťahov aj na konci 18. a v prvej polovici 19. storočia ostávali poddanské povinnosti. Na ich podstate nezmenilo nič ani

23 Az első magyarországi népszámlalás (1784-1787). Budapest 1960, s. 272-273. BAZML, Zemplén Levéltára Sátoraljaújhely. IV. 2003/b. Zemplén vármegye II. József-féle közigazgatásának iratai 1786-1790, 44. cs., Fasc. 27: Conscriptio popularis 1786-1790.

24 BAZML, Zemplén Levéltára Sátoraljaújhely. IV. 2001/h. Zemplén vármegye Nemesi Közgyűlésének, Bizottmányának és Haynau-féle közigazgatási iratok 1823-1850, 1845, Loc. 375, No. 56: Zemplén vármegye népesség-összeírása 1844/45.

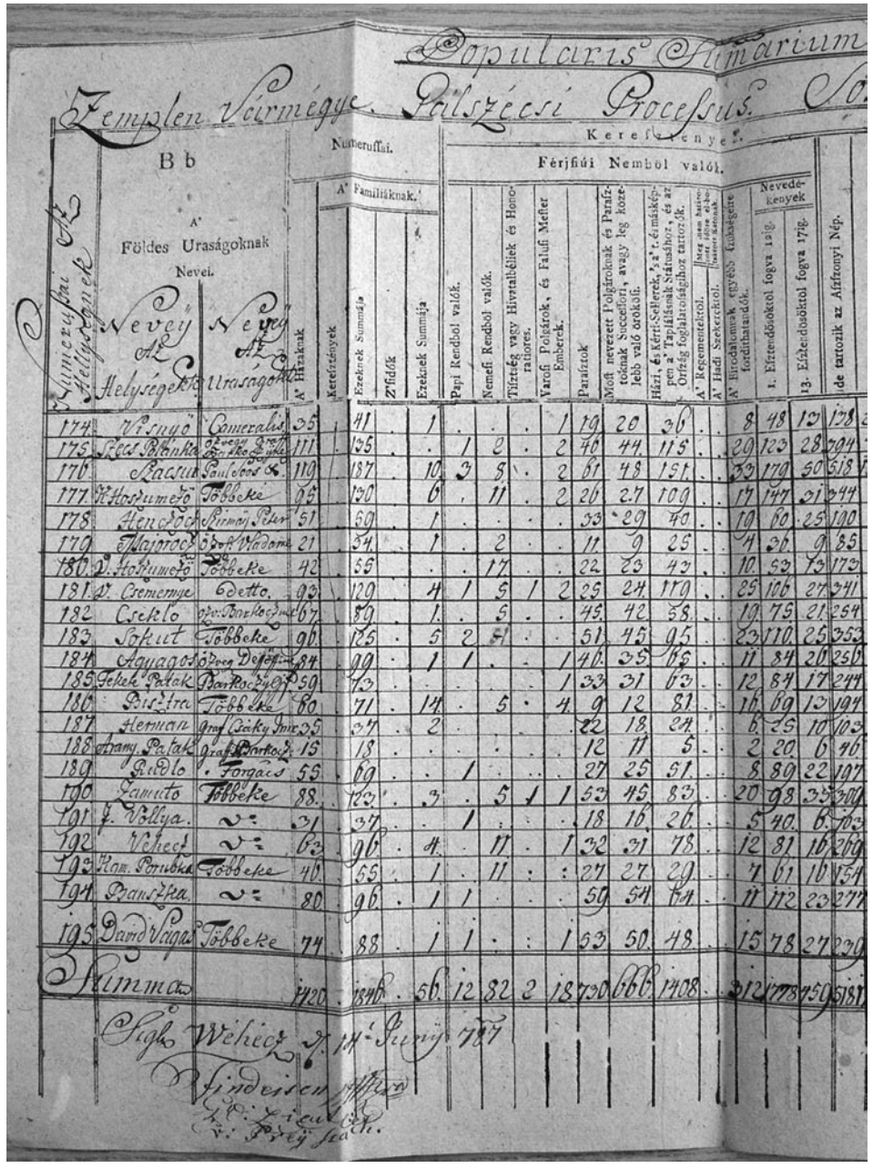

Obec v prvom sčítaní ľudu z roku 1787

zrušenie nevoľníctva Jozefom II. r. 1783. Poddaní síce získali slobodu sťahovania a prestalo ich pripútanie k pôde, popri štátnych daniach museli však naďalej plniť svoje povinnosti voči zemepánom. Ich základom stále ostávala robota, teda práca na panskom veľkostatku. Hlavný rámec pre prácu na panskom, ako aj ďalšie povinnosti poddanského obyvateľstva predstavoval v poslednej štvrtine 18. storočia tereziánsky urbár. Žiadne novšie úpravy poddanských povinností obyvateľov obce z tohto obdobia doložené nie sú.

Počas sledovaného obdobia došlo k viacerým zásahom panstva či inej vrchnosti do urbárskych pomerov v obci. Okrem už uvádzaného umelého zníženia výmery sedliackych usadlostí po prerozdelení chotára v 80. rokoch utrpeli poddaní ďalšie škody v priebehu prvej štvrtiny 19. storočia. Keď úradníci banského eráru začali v roku 1815 s rozsiahlym hľadaním železnej rudy v okolí Banského, ich povrchové zbery a sondy značne zdevastovali chotár obce. Viacerí poddaní pritom utrpeli vážne škody na poliach a lúkach, ktoré nemohli obrábať či vykášať. Poddaní to vnímali ako poškodzovanie ich záujmov a porušovanie ustanovení urbára a koncom leta 1815 sa obrátili so sťažnosťou na stolicu.[25]

Stolica sa sťažnosťou obyvateľov Banského zaoberala na svojom zasadnutí v septembri 1815, pričom rozhodla o vymenovaní špeciálnej komisie, zloženej z tabulárneho sudcu Andreja Vladára, vrchného fiškála Ladislava Dókusa a vrchného slúžneho Pavla Soósa, ktorá mala na mieste preveriť stav zdevastovania chotára obce a spôsobené škody. V priebehu nasledujúceho roka komisia potvrdila oprávnenosť sťažnosti sedliakov z Banského a rozhodla sa osloviť vrchného riaditeľa banskej komory vo veci ďalšej plánovanej ťažby a s tým spojených majetkovoprávnych záležitostí. V roku 1818 vyzvala komisia majiteľov pokusných štôlní v Banskom grófa Sztárayho, Jozefa Rolya a Jána Homolácsa, aby sa dostavili na miesto ťažby a spoločne stanovili rozsah deštrukcie poľnohospodárskej pôdy i náhradu škody jej majiteľom , resp. užívateľom.[26]

Na základe ich rokovania komisia v lete 1818 za účasti úradníkov banskej komory stanovila rozlohu zničenej urbárskej pôdy a jej bonifikáciu, ako aj ďalší postup, v zmysle ktorého mali iniciátori ťažby zaplatiť takto spôsobenú škodu. Celkovo bolo povrchovou ťažbou železnej rudy zničených 1300 štvorcových siah polí a 800 štvorcových siah lúk.

Pri stanovenej cene 5 grajciarov za zničené jutro ornej pôdy a 7 grajciarov za jutro lúk bola vyrátaná náhrada škody sedliakom na 108 zlatých 20 grajciarov za polia a 93 zlatých 20 grajciarov za jutro lúk.[27]

---

25 BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/e. Zemplén vármegye Nemesi Közgyűlésének, Bizottmányának és Haynau-féle közigazgatásának iratai 1214-1850 (1898). Közgyűlési és törvényszéki jegyzőkönyvek 1814-1822: Protocollum Juridico-Politicum Comitatus Zempleniensis 4, No. 2243/1775.

26 BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/e. Zemplén vármegye Nemesi Közgyűlésének, Bizottmányának és Haynau-féle közigazgatásának iratai 1214-1850 (1898). Közgyűlési és törvényszéki jegyzőkönyvek 1814-1822: : Protocollum Juridico-Politicum Comitatus Zempleniensis 7, No. 1331/1403.

27 BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/e. Zemplén vármegye Nemesi Közgyűlésének, Bizottmányának és Haynau-féle közigazgatásának iratai 1214-1850 (1898). Közgyűlési és törvényszéki jegyzőkönyvek 1814-1822: : Protocollum Juridico-Politicum Comitatus Zempleniensis 6, 1816/II, No. 1420/1524.

Celú vec posudzoval takisto banský súd v Smolníku, ktorý stanovil ďalší postup v prípade ťažby železnej rudy, ku ktorej napokon zrejme nedošlo. V dôsledku skúšobnej ťažby železnej rudy bolo zničených alebo značne poškodených 18 honov v chotári obce, pričom značné škody utrpelo 25 sedliakov. Najviac zasiahnuté boli chotárne časti Pod Tarkušku, Medzi potoki a Pod skalku.[28] Sedliaci sa na poškodzovanie svojich práv sťažovali stolici, ktorá im dala za pravdu a rokovaním so štátnymi úradmi sa snažila vymôcť náhradu škôd.

Podobne sa stolica postavila na stranu sedliakov aj v roku 1817, keď ničivý ľadovec na konci leta značne poškodil veľkú časť úrody a sedliaci žiadali oslobodenie od platenia daní. Stolica začiatkom októbra posúdila prosbu obyvateľov Banského a vyslala do obce komisiu na čele s vrchným slúžnym Pavlom Soósom.[29]

Záujmy sedliakov však opäť poškodzovali aj samotní zemepáni, na čo sa obyvatelia opäť sťažovali stoličnej vrchnosti. Tá na svojom zasadnutí v septembri 1822 rozhodla o prešetrení celej záležitosti, pričom vyslala do obce deputáciu, vedenú vicefiškálom Tomášom Bodóm. Jeho komisia však ešte viac ako o dva mesiace nemohla zaujať k sťažnosti rozhodné stanovisko, pretože zemepáni jej odmietali postúpiť príslušné písomnosti.[30]

Napriek tomu, že v Banskom nie je v 18. storočí, ani predtým doložená existencia kaštieľa alebo iného panského sídla, istý čas zrejme býval jeden zo zemepánov v obci. Súpis šľachtického obyvateľstva v Zemplínskej stolici z r. 1827 totiž v Banskom uvádza Antona Okolicsányiho.[31]

Ďalším privilegovaným obyvateľom obce bol gréckokatolícky kňaz, doložený počas celého 18. storočia. Vzhľadom na to, že farári užívali nezdaniteľný, šľachtický majetok, sú evidovaní v súpisoch šľachty, tak ako Ján Bistey, zaznamenaný v súpise z r. 1827.

Ďalšou skupinou obyvateľstva, ktorá sa objavuje až v poslednej štvrtine 18. storočia, boli nájomcovia (árendátori). Ich počet v priebehu prvej polovice 19. storočia výrazne stúpal. Táto kategória obyvateľstva vidieka sa živila prevádzkovaním panských regálov (mlyny, krčmy, pálenice, pivovary, kameňolomy, tehelne a iné objekty), ale aj pôdy, lesov a neskôr i veľkostatkov. Za ich užívanie platili nájomcovia majiteľom spravidla dohodnutú sumu nájmu, stanovenú v nájomnej zmluve, uzavretú spravidla na jeden až tri roky. Árendátormi boli často schudobnelí zemania, mešťania, no predovšetkým židia. Vzhľadom na to, že pre nich nebolo miesto v tradičnej štruktúre vtedajšej spoločnosti, boli spravidla (ak nešlo o šľachticov alebo mešťanov kráľovských miest) v stoličných súpisoch zaradzovaní medzi podželiarov. Tomu však nezodpovedal ich majetok, spôsob života (často mali početné služobníctvo) a v podstate ani ich skutočné miesto vo vtedajšej dedinskej spoločnosti.

Prvými známymi nájomcami, doloženými v Banskom, boli dvaja mlynári a židovský krčmár, uvádzanými v dicálnom súpise z r. 1785. Nájomcom horného mlyna bol Vasiľ Tabuľak, nájomcom dolného mlyna Štefan Nemčik a krčmu mal od panstva prenajatú krčmár Lefko Herškovič.[32] Ďalších árendátorov uvádzajú súpisy nájomcov zo 40. rokov 19. storočia. V roku 1843 žil v Banskom jeden nájomca, žid Moško Mihalovič. Zo súpisu nie je zrejmý predmet árendy, jeho hodnota však bola 600 zlatých a daň z árendy platil nájomca v sume 6 zlatých.[33] Takisto v súpise židovských a nešľachtických nájomcov z r. 1848 je uvedený iba Mihalovič, ktorý z nájmu platil daň 6 zlatých.[34]

DEMOGRAFICKÝ, CIRKEVNÝ A NÁRODNOSTNÝ VÝVIN

Na rozdiel od predchádzajúceho obdobia, umožňujú rekonštrukciu demografického vývinu obce od poslednej štvrtiny 18. do polovice 19. storočia údaje dvoch celokrajinských súpisov, konaných v rokoch 1784-87 a 1828. Vôbec prvé spoľahlivé záznamy skutočného počtu obyvateľov Banského zaznamenalo prvé sčítanie ľudu v Uhorsku, uskutočnené Jozefom II. v polovici osemdesiatych rokov 18. storočia. Počas neho (v r. 1784-87) bolo v dedine 80 domov a v nich žilo 96 rodín. Celkovo mala obec 608 obyvateľov, z nich 330 mužov a 278 žien. Spomedzi mužov bolo 117 ženatých a 213 slobodných. Mladších ako 12 rokov bolo 112, vo veku od 13 do 17 rokov 23 a dospelých 185 obyvateľov mužského pohlavia.[35]

Podľa údajov z dicálnych súpisov žilo r. 1782 v Banskom 62 poddanských domácností a r. 1798 potom 70 hláv rodín sedliakov, sedliackych dedičov, želiarov a podželiarov. Ďalšie informácie o počte obyvateľstva v obci zaznamenal regnikolárny súpis z r. 1828. Podľa neho žilo v obci 34 hláv rodín sedliakov, 12 želiarov, 3 podželiarov, 2 domácnosti sedliackych bratov, 6 sedliackych synov a 2 sedliackych dcér, spolu teda 59 poddanských rodín. Celkový počet dospelého poddanského obyvateľstva (od 18 do 60 rokov) obidvoch pohlaví predstavoval 89 ľudí.[36] Tieto údaje jasne dokladajú početný rast obyvateľov obce od posledných desaťročí 18. storočia, keďže však neodrážajú všetkých obyvateľov, umožňujú iba jeho pri-

28 BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/e. Zemplén vármegye Nemesi Közgyűlésének, Bizottmányának és Haynau-féle közigazgatásának iratai 1214-1850 (1898). Közgyűlési és törvényszéki iratok 1814-1822. 1819, Loc. 238, No. 1191.

29 BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/e. Zemplén vármegye Nemesi Közgyűlésének, Bizottmányának és Haynau-féle közigazgatásának iratai 1214-1850 (1898). Közgyűlési és törvényszéki jegyzőkönyvek 1814-1822: : Protocollum Juridico-Politicum Comitatus Zempleniensis 7, No. 1331/1403.

30 BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/e. Zemplén vármegye Nemesi Közgyűlésének, Bizottmányának és Haynau-féle közigazgatásának iratai 1214-1850 (1898). Közgyűlési és törvényszéki jegyzőkönyvek 1814-1822: Protocollum Juridico-Politicum Comitatus Zempleniensis 18, 19 (Prot. 158, 159). 1822/II.

31 BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/e. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). Nemesi hozzájárulásokkal kapcsolatos összeírások 1664-1843, 1. db.: Lista insurrectionalis 1797.

32 BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). Dicális összeírások 1773-1846. 3. db. Bánszka 1774-1798 és é. n.: Dicálny súpis obce Banské 1785.

33 BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). Adózók és zsidó bérlők összeírása 1740-1850, 7: Zsidók és nemtelen bérlők összeírása 1846-1850.

34 Tamže.

35 Az első magyarországi népszámlalás (1784-1787). Budapest 1960, s. 272-273. BAZML, Zemplén Levéltára Sátoraljaújhely. IV. 2003/b. Zemplén vármegye II. József-féle közigazgatásának iratai 1786-1790, 44. cs., Fasc. 27: Conscriptio popularis 1786-1790.

36 BAZML, Zemplén Levéltára Sátoraljaújhely: IV – 1005/c, Országos összeírások 1828-1833, 7. db. Regnicolaris Conscriptio Possessionis Bánszka, 1828.

bližný, pomerný odhad. Avšak z toho istého roku pochádzajú aj ďalšie údaje, zachytávajúce skutočný stav obyvateľstva v celej krajine. Nové presné údaje o počte obyvateľstva pochádzajú z roku 1828 a v Banskom napočítali 689 osôb,[37] čo bolo asi o 13% viac ako r. 1787.

Náboženské pomery v obci naďalej charakterizovala absolútna dominancia gréckokatolíkov. V roku 1786 bolo v Banskom 564 gréckokatolíkov, čo bolo viac ako 90% obyvateľov.[38] Banské predstavovalo naďalej farnosť bez filií, patriacu k sečovskému archidiakonskému obvodu. Farárom bol vtedy Vasiľ (Bazil) Bistey. Ročný príjem farnosti činil 82 zlatých.[39] Najneskôr v 80. rokoch 18. storočia postavila farnosť nový kamenný kostol, namiesto pomerne chatrného dreveného kostolíka azda ešte zo 17. storočia.[40]

Na začiatku 19. storočia mala už (podľa súpisu mukačevského biskupstva) farnosť Banské jednu filiu: Juskovu Voľu. Úrad farára naďalej vykonával Vasiľ Bistey. V sídle farnosti žilo 550 veriacich, v Juskovej Voli 120 gréckokatolíkov. Bohoslužobnou rečou gréckokatolíkov v Banskom bola tradične rusínčina. Pravdepodobne v závere 18. storočia zanikla gréckokatolícka škola v obci, keďže r. 1806 sa vo farnosti uvádza už len katechizácia.[41] Ďalším gréckokatolíckym farárom v Banskom, pôsobiacim v prvej tretine 19. storočia, bol Vasiľ Lichvarčik.[42] Po rozdelení mukačeskej gréckokatolíckej diecézy a vyčlenení prešovskej diecézy ostala farnosť Banské naďalej vo zväzku biskupstva so sídlom v Mukačeve.

Veriaci ďalších kresťanských cirkví boli v obci prítomní iba vo veľmi malom počte. V roku 1786 bývali v Banskom traja rímskokatolíci, ktorí tvorili filiu farnosti v Sačurove.[43] Iste to boli prisťahovalci z okolitých katolíckych obcí. Podobne boli v dedine prítomní takisto jednotlivci evanjelického náboženstva, pochádzajúci zrejme z blízkych protestantských obcí okolia Vranova. V roku 1844 bývali v Banskom siedmi muži evanjelického a. v. náboženstva.

Od druhej polovice 18. storočia, najmä však od jeho konca, začalo na území Zemplínskej stolice vo veľkom počte prichádzať židovské obyvateľstvo zo susednej Haliče a Poľska. Židia sa zaoberali najmä tradičným maloobchodom a už spomínaným nájmom panských regálov (páleníc, krčiem, mlynov) aj pôdy. V Banskom sú prví židia doložení až v jozefínskom období, v polovici osemdesiatych rokoch 18. storočia. Prvým známym židom v obci bol krčmár Lefko Herškovič, doložený r. 1785.[44] V roku 1786 bývala v dedine jedna židovská rodina so siedmi-

37 NAGY, Lodovicus: Notitiae politico- geographico- statisticae Hungariae. Buda 1828, s. 453.
38 Magyarország történeti helységnévtára. Zemplén megye (1773-1808), II. Budapest 1998, s. 378.
39 Bendász, István, Koi, István (Eds.): A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye lelkészségeinek 1792. évi katalógusa. Nyíregyháza 1994, s. 98.
40 Zemplén vármegye katonai leírása (1780-as évek).Miskolc 1990, s. 40.
41 A munkácsi Görögkatolikus püspökség lelkészségeinek 1806. évi összeírása. Ed. Udvari, I. Nyíregyháza 1990, s. 143.
42 RAPANT, Daniel: Sedliacke povstanie na východnom Slovensku roku 1831. Dokumenty, II., 1. Bratislava 1953, s. 274.
43 Magyarország történeti helységnévtára. Zemplén megye II, s. 365.
44 BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). Dicális összeírások 1773-1846. 3. db. Bánszka 1774-1798 és é. n.: Dicálny súpis obce Banské 1785.

mi členmi.[45] V prvej štvrtine storočia počet židov mierne stúpal. V roku 1825 žilo v Banskom 15[46] a r. 1828 už len 14 židov.[47] Akiste išlo o rodinných príslušníkov krčmára Maxa Rosenberga. Ďalším židovským krčmárom v Banskom bol Moško Mihalovič, doložený v 40. rokoch.

Židia tak predstavovali druhú najpočetnejšiu konfesiu v obci. Kvôli svojmu nízkemu počtu nemali v obci modlitebňu, kúpeľ, zrejme ani cintorín a iné kultové objekty. Iste patrili do niektorej silnejšej židovskej obce v okolí (azda vo Vranove alebo Sečovciach).

Národnostné pomery v Banskom sa od druhej polovice 18. storočia podstatnejšie nezmenili. Naďalej ho obývali takmer výlučne Rusíni. Výnimkou boli židia, považovaní v zmysle nariadenia Jozefa II. za Nemcov. Príslušníci iných národností ani Cigáni nie sú v obci v tomto období doložení.

S rastom počtu obyvateľov sa od poslednej štvrtiny storočia rozrastala aj samotná obec. Kým jozefínske sčítanie v r. 1784-1787 zaznamenalo v dedine 80 domov, na sklonku prvej tretiny nasledujúceho storočiado r. 1828 vzrástol ich počet na 91, teda takmer o 15%. Na konci 18. storočia boli všetky domy sedliakov i želiarov, rovnako i krčma a hospodárske budovy na majeri postavené z netrvácneho materiálu, teda z váľkov, no najmä z dreva. Jedinou kamennou stavbou bol nový gréckokatolícky kostol.[48] Z dreva boli postavené aj prevádzky panských regálov: horný aj dolný mlyn a panská krčma.

Obmedzenú samosprávu obce aj v tomto období reprezentoval richtár s prísažnými, príp. radou so zastúpením sedliakov a želiarov. Funkciu richtára v Banskom v roku 1798 Dzura Šima[49] a r. 1828. V roku 1828 bol richtárom v obci Juraj Hudak a prísažnými Vasiľ Hvasta, Alexander Hvasta, Andrej Uhaľ a Ján Pačuta. Členmi rady spomedzi sedliakov boli Ivan Mitrišin a Vasiľ Hanušin, z radov želiarov Štefan Mitrišin, Matej Dargaj a Juraj Kišeda.[50] V roku 1831 vykonával funkciu richtára obce Ján Mikčin.[51]

Z hľadiska administratívneho členenia Zemplínskej stolice sa príslušnosť Banského k slúžnovským okresom do polovice 19. storočia menila. Do tridsiatych rokov patrila obec do VI., solianskeho okresu. V štyridsiatych rokoch bolo potom Banské súčasťou ďalšieho okresu stolice so sídlom vo Vranove.

Od poslednej štvrtiny 18. storočia prejavoval štát zvýšenú starostlivosť o zdravie širokých vrstiev. Zvýšil sa počet stoličných lekárov a felčiarov, v mestečkách vznikali prvé lekárne. Najnižším zdravotníckym personálom ostávali naďalej pô-

45 BAZML, Zemplén Levéltára Sátoraljaújhely. IV. 2003/b. Zemplén vármegye II. József-féle közigazgatásának iratai 1786-1790, 44. cs., Fasc. 27: Conscriptio popularis 1786-1790.
46 Magyarország történeti helységnévtára. Zemplén megye II, s. 403.
47 NAGY, Lodovicus: Notitiae politico- geographico- statisticae Hungariae. Buda 1828, s. 453.
48 Zemplén vármegye katonai leirása (1780-as évek). Miskolc 1990, s. 40.
49 BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/a. Zemplén vármegye adószedőjének iratai 1553-1850 (1852). Dicális összeírások 1773-1846. 3. db. Bánszka 1774-1798 és é. n.: Dicálny súpis obce Banské 1798.
50 BAZML, Zemplén Levéltára Sátoraljaújhely: IV – 1005/c, Országos összeírások 1828-1833, 7. db. Regnicolaris Conscriptio Possessionis Bánszka, 1828.
51 RAPANT, Daniel: Sedliacke povstanie na východnom Slovensku roku 1831. Dokumenty, II., 1. Bratislava 1953, s. 160-161.

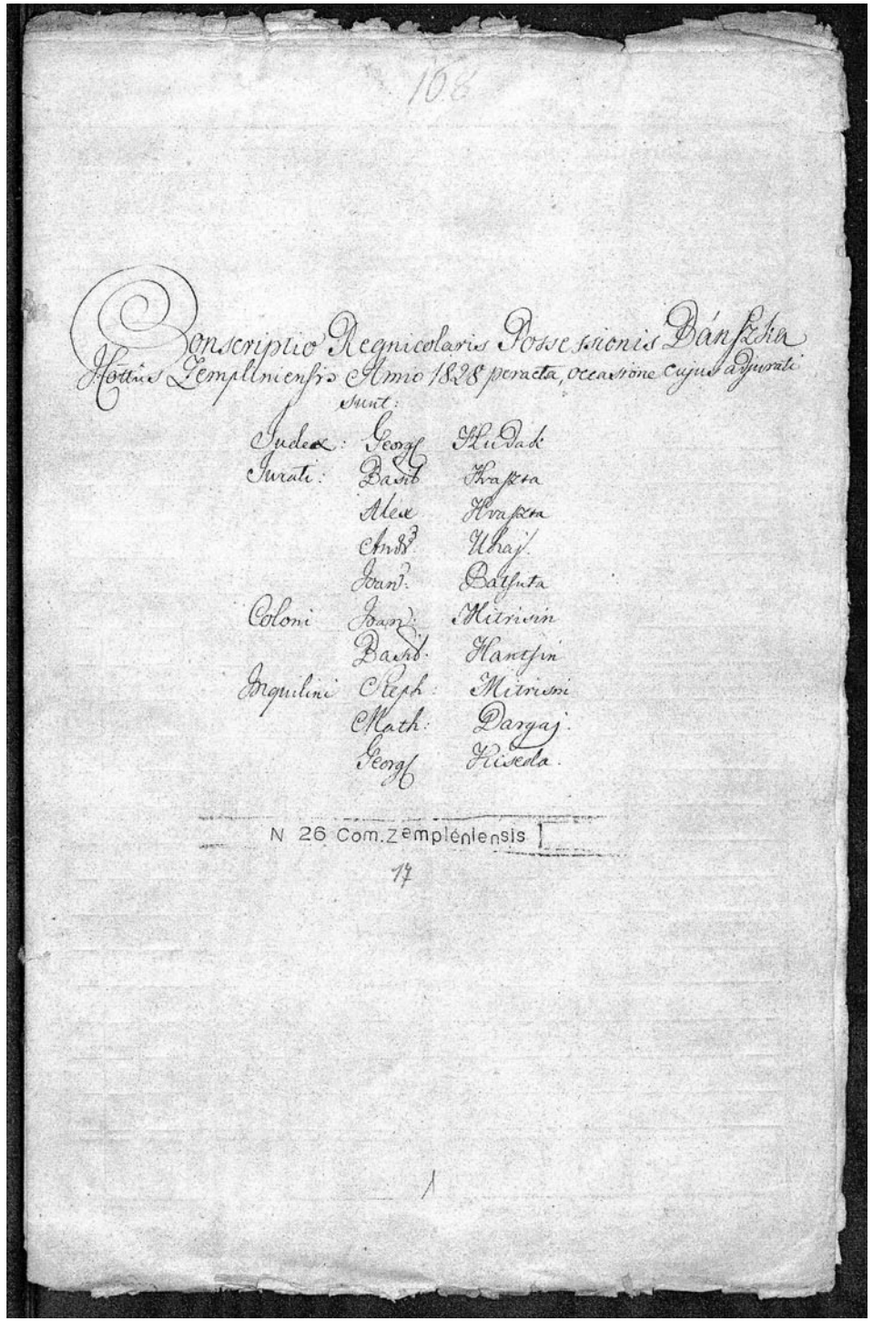
106

Conscriptio Regnicolaris Possessionis Dánfeka Hottius Zemplinensis Anno 1828 peracta, occasione cujus a Juratis sunt:

Judex: Georg Hlivak
Jurati: Basil Hrapka
Alex Hrapka
Andr. Uhaj
Joan. Balluta
Coloni Joan. Mitrivin
Basil. Hantsin
Inquilini Steph. Mitrivni
Math. Dargaj
Georg Hiveda

N 26 Com. Zemplénlensis

17

Vedenie obce z roku 1828

rodné babice, ktoré niekde platili farnosti či cirkevné zbory. Rovnako ako v predchádzajúcom storočí, aj v Banskom iste pôsobila v tomto období pôrodná babica. Postupne bolo zavádzané povinné očkovanie proti niektorým zvlášť nebezpečným nákazlivým chorobám. Jedným z prvých takýchto onemocnení boli pravé kiahne, epidémie ktorých si v minulosti vyžiadali veľké množstvo obetí. Povinné očkovanie poddanských detí proti kiahňam pod dozorom stoličnej vrchnosti a farárov sa stalo pravidelnou súčasťou života na vidieku od začiatku 19. storočia. Počas takého preventívneho zákroku v októbri 1828 stoličný lekár Martin Černák zaočkoval proti kiahňam najprv (13. októbra) 26 detí a o niekoľko dní ďalších 46 detí vo veku od 2 mesiacov do 6 rokov a 7 mesiacov.[52] Už o niekoľko rokov však zasiahla obec dovtedy neznáma choroba, proti ktorej sa ukázalo tak očkovanie, ako aj všetky ostatné preventívne či ochranné opatrenia ako neúčinné.

CHOLEROVÁ EPIDÉMIA A REVOLÚCIA

Rok 1831 sa zapísal do dejín Európy ako rok smrtiacej epidémie dovtedy neznámej choroby, cholery. Obyvatelia na kontinente síce už predtým po stáročia hromadne umierali na mor, kiahne a iné nákazlivé ochorenia, choleru však až do r. 1831 nepoznali. Táto prudko infekčná choroba s mimoriadne rýchlym a spravidla smrteľným priebehom sa vyskytovala iba v Ázii, najmä v oblasti Indie. Prvá epidémia cholery zasiahla však Európu už v čase, keď jej obyvatelia dávno zabudli na veľké morové nákazy (posledná veľká epidémia moru zúrila u nás r. 1710) a vďaka pokrokom v medicíne, povinnému očkovaniu i vyššej hygiene ustupovali aj iné nebezpečné choroby. V Európe sa cholera objavila najprv v Rusku, odkiaľ sa rýchlo šírila do severských štátov, Nemecka a Habsburskej monarchie.

Na území Uhorska prenikla epidémia z Haliče uprostred leta 1831 a medzi prvými oblasťami zachvátila už v júli severovýchodné stolice. Dovtedy nepoznané infekčné ochorenie malo veľmi rýchly priebeh a vo väčšine prípadov sa už po niekoľkých dňoch končilo smrťou. Aj u nás sa cholera šírila veľkou rýchlosťou a v krátkom čase si vyžiadala veľké množstvo obetí. Najsilnejšie postihla práve vidiek, kde poddanské obyvateľstvo žilo v zaostalých hygienických podmienkach. Práve preto zasiahla choroba predovšetkým príslušníkov najnižších vrstiev. V dôsledku nedostatku lekárov, nemožnosti izolácie chorých, dezinfekcie zdrojov vody a neznalosti základných hygienických návykov napredovala nákaza na dedinách mimoriadne rýchlo. Ako neúčinné sa ukázali všetky vtedy používané lieky a rovnako aj preventívne opatrenia vrchnosti. Úrady a panstvo sa usilovali spomaliť šírenie epidémie dezinfekciou zdrojov pitnej vody alebo uzavretím zasiahnutých oblastí vojenskými kordónmi, resp. obecnými strážami. Cholera však postupovala

52 BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/e. Zemplén vármegye Nemesi Közgyűlésének, Bizottmányának és Haynau-féle közigazgatásának iratai 1214-1850 (1898). Közgyűlési, bizottmányi és megyei közigazgatási iratok 1823-1850. Iratok, 93. cs., 1829, Loc. 280, No. 358: Zemplén vármegye 1828. évi himlőoltási összeírása.

ďalej a hromadne hubila roľnícke obyvateľstvo, ktoré ostalo na mnohých miestach bez akejkoľvek pomoci.

Na Zemplíne vypukla epidémia už v júli 1831. Už vtedy sa rozšírila aj do okolia Vranova, celú oblasť však najviac zasiahla až na začiatku augusta. O priebehu ochorenia na území solianskeho okresu, kam v tom období patrilo aj Banské, podal už 21. júla stoličnej vrchnosti správu vrchný slúžny Ján Revicky a podobne informovali podžupana aj ďalší slúžni. Stoliční úradníci však nemali k dispozícii ani lekárov, ani dostatok informácií o chorobe. Mnohí lekári pritom nákazu stále podceňovali a označovali ju iba za akési „prechladnutie čriev", medzi nimi aj Reviczkeho felčiar Leopold Menczel. Stoličná vrchnosť prostredníctvom slúžnych sa mohla obmedziť iba na vykonávanie preventívnych opatrení podľa príkazov štátnych úradov. Takými bolo v prvom rade sypanie dezinfekčných prostriedkov do studní, uzavretie postihnutých dedín, hliadkovanie v chotároch, zakladanie oddelených cholerových cintorínov a urýchlené pochovávanie mŕtvych.[53]

Tie však boli bez účinnej spolupráce obyvateľstva a lekárskej pomoci iba málo účinné. Lekári sa pritom báli vstúpiť do postihnutých oblastí a radšej sa zdržiavali v južných, nákazou menej zasiahnutých okresoch stolice. V dôsledku tohto prístupu a nízkej úrovne hygieny sa epidémia šírila ďalej bez akýchkoľvek prekážok. Ďalšiemu rýchlemu postupu choroby napomáhala však aj nevedomosť vidieckeho obyvateľstva, ktoré nerozumelo opatreniam vrchnosti a prijímalo ich s nedôverou, alebo ich úplne odmietalo. Stoliční úradníci sa neraz namiesto vysvetľovania týchto nariadení správali arogantne. Na viacerých miestach pritom podnecovali túto nespokojnosť aj kňazi, pobúrení príkazmi o osobitných cholerových cintorínoch, spoločných hroboch a pod. Poddaní často sabotovali dezinfekciu studní, izoláciu chorých a iné príkazy panstva a kňazov. Je tragické, že na epidémii chceli niektorí „liečitelia" zbohatnúť a ponúkali zúfalým nevedomým dedinčanom svoje „zázračné prípravky", namiesto prevencie a práškov, nariaďovaných vrchnosťou. Jedným z nich bol aj istý Ján Škroveľ, pohybujúci sa v okolí Vranova, ktorý predával dedinčanom rôzne bezcenné prípravky.[54]

V Banskom prepukla epidémia o niečo neskôr ako v ďalších obciach na okolí Vranova, zrejme kvôli jej väčšej izolácii v horách. Napokon však zúrila cholera aj v tejto dedine, pričom podľa úradných záznamov ochorelo celkovo 80 obyvateľov obce, pričom 32 sa vyliečilo a 48 nákaze podľahlo.[55]

Epidémia cholery v lete 1831 neznamenala iba smrť tisícov ľudí, ale na východnom Slovensku, práve v Zemplínskej stolici a zvlášť v okolí Vranova sa stala predzvesťou ďalšej veľkej tragédie, roľníckeho, tzv. cholerového povstania. Aj keď nákaza bola bezprostredným podnetom pre vypuknutie povstania, skutočné príčiny tohto živelného sociálneho výbuchu spočívali v hospodárskom a spoločenskom

53 BAZML, Zemplén Levéltára Sátoraljaújhely, Epekórság 240/1831.
54 BAZML, Zemplén Levéltára Sátoraljaújhely, Epekórság 309/1831.
55 BAZML, Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2005/e. Zemplén vármegye Nemesi Közgyűlésének, Bizottmányának és Haynau-féle közigazgatásának iratai 1214-1850 (1898). Közgyűlési, bizottmányi és megyei közigazgatási iratok 1823-1849, 1832, Loc. 297, No. 10: Prehľad obetí cholery.

vývine v predchádzajúcich desaťročiach. Už spomínané negatívne javy v stave poddansko-zemepanských vzťahov spôsobili v pomerne krátkom období výrazné zhoršenie životných podmienok poddanského obyvateľstva, najmä v menej rozvinutých oblastiach krajiny. Následkom zaberania sedliackej i obecnej pôdy a lúk, sceľovania pozemkov a rozširovania vrchnostenských práv na urbárske lesy a pasienky, dovtedy užívané roľníkmi, mnohí sedliaci schudobneli a neboli schopní plniť daňové a poddanské povinnosti voči vrchnosti. Tá sa snažila kompenzovať hospodárske straty zvyšovaním poddanských povinností. Pritom sústavne narastal počet želiarov a podželiarov, ktorí nemali v držbe žiadnu pôdu a živili sa prácou u zemepánov. Situáciu najchudobnejších vrstiev komplikovali i živelné pohromy a hlad z predchádzajúcich rokov. Cholerová epidémia tak bola iba zavŕšením negatívneho ekonomického a sociálneho vývinu a stala sa bezprostredným podnetom k živelnému povstaniu.

Nákaza vystrašila vidiecke obyvateľstvo a viedla k ďalšiemu vystupňovaniu napätia. Nespokojnosť masy poddaných sa konkrétne obracala proti ich zemepánom, veľkostatkárskym a stoličným úradníkom, kňazom a židovským nájomcom. Ako kedysi pri morových epidémiách, aj obeťami cholery sa medzi prvými a vo väčšom počte stávali práve príslušníci chudobnejších vrstiev. Na túto chorobu v oveľa menšej miere umierali zemania, kňazi, úradníci a židia. Aj keď skutočným dôvodom bola lepšia hygiena vyšších vrstiev, rituálne zvyklosti židov a izolovanosť od sedliakov, táto skutočnosť podnecovala nenávisť voči tradičným vykorisťovateľom poddaných: zemepánom, židovským nájomcom a farárom.

V takejto atmosfére mohla potom vzniknúť a rýchlo sa šíriť tzv. travičská povera. Ľudia začali veriť, že pravou príčinou vysokej úmrtnosti poddaných nebola cholera, ale naopak, ľudu neznáme prášky (dezinfekčné prostriedky, napr. bizmutový prášok), ktoré z rozkazu vrchnosti sypali do studní panskí úradníci, židia a kňazi. Týmito prostriedkami sa podľa nich páni mali snažiť vyhubiť poddaných, čo chápali ako skutočný dôvod masovej úmrtnosti ľudu. V rozostavení stráží na chotárnych hraniciach videli úmysel zabrániť poddaným v komunikácii a koordinácii postupu proti pánom. Travičskú poveru neskôr prevzali a často úmyselne rozširovali aj jednotliví vodcovia vzbúrených sedliakov. Cholera sa tak stala bezprostredným podnetom, ktorý dal priechod roky skrývanej nenávisti vidieckeho obyvateľstva. Tá, bez akéhokoľvek jasného programu, vyústila v nekontrolované rabovanie a veľakrát aj nezmyselné surové vraždenie. Vodcov a mnohých účastníkov povstania často okrem nenávisti k vrchnosti viedla aj vidina bohatej koristi.

Aj keď okolie Vranova patrilo medzi ohniská povstania a do jeho udalostí sa zapojila väčšina obcí solianskeho okresu, Banské zasiahli iba okrajovo. Pod vplyvom diania v susedných dedinách, najmä v Zámutove sa však radikalizovali aj tunajší obyvatelia.

Po správach o nepokojoch na okolí začali poburovať poddaných Mitro Fedorko a Peter Dargaj. Cieľom vzbúrených dedinčanov boli najmä miestny gréckokatolícky farár Vasiľ Lichvarčik, židovský nájomca krčmy Max Rosenberg a takisto richtár Ján Mikčin, ktorý sa snažil ľud utíšiť a nabádal ho k pokoju. Keď sa im nedarilo vyburcovať poddaných, odišiel Dargaj do neďalekého Sačurova pre posi-

ly. Následne obidvaja obišli všetky domy v dedine a vyhrážkami sa snažili prinútiť poddaných, aby si násilím vzali svoje zálohy od krčmára. Hrozili pritom, že privedú vzbúrencov zo Sačurova, Davidova, Rudľova a Zamutova, ktorí prídu obec vyrabovať. Richtára, usilujúceho sa o udržanie pokoja, žiadal Fedorko vymeniť. Vodcovia huckali dedinčanov aj proti farárovi, no bez väčšieho úspechu a tak sa povstanie v Banskom obmedzilo na násilné odňatie zálohov od židovského krčmára. Viacerí vzbúrenci a ich vodcovia odišli následne do Zámutova a Sačurova.[56]

Kontroverznú pozíciu zaujal počas udalostí povstania miestny gréckokatolícky farár Vasiľ Lichvarčik. V snahe vyvrátiť travičskú poveru, namierenú ostatne aj proti nemu, vysvetľoval ľudu, že cholera je zoslaná Bohom, a nie spôsobená liekmi či dezinfekčnými práškami od vrchnosti. Usilujúc sa predísť nákaze však zabránil poddaným v odchode na práce na panský veľkostatok do Kamennej Poruby, kde v tom čase už zúrila cholera.

Pred richtárom pritom vzal na seba zodpovednosť za odopretie roboty.[57]

V prvých dňoch augusta 1831 vyústilo toto živelné povstanie na niektorých miestach do rabovania a nezmyselného trýznenia či vraždenia zemepánov, kňazov, úradníkov panstva či židovských nájomcov s ich rodinnými príslušníkmi. O niekoľko dní však tieto krvavé udalosti ukončil príchod vojska. Smutnou dohrou nepokojov boli štatariálne súdy, ktoré v septembri a októbri odsúdili 119 účastníkov povstania na smrť obesením a mnohých ďalších na väzenie a palicovanie.

V Banskom 14. augusta 1831 zasadal súd , aby vypočul svedkov vo veci tunajších nepokojov: Lukáša Lašku, Vasiľa Hnušina, Šimka Lašku, Ondu Uháľa, kantora Jána Šestáka, Vasiľa Kathrina, Jacka Burána, Jacka Bengalu (Begalu), Mitra Mihalina, Štefana Ivanča, Ďura Szulza, Leška Slabodu, Štefana Mokošina a Jána Petrana.[58] Pred iný, cirkevný súd sa dostal gréckokatolícky farár Vasiľ Lichvarčik, ktorý za podnecovanie k odopieraniu poddanských povinností dostal napomenutie.[59]

Ani po ukončení povstania, obnovení poriadku a odsúdení najväčších vinníkov krvavých udalostí nedošlo však už k úplnej normalizácii pomerov na vidieku. Nemohli byť totiž odstránené hospodárske a spoločenské príčiny, ktoré viedli k znižovaniu podielu sedliakov a ďalšiemu rastu počtu želiarov, poľnohospodárskych robotníkov, čeľadníkov a iných kategórií bez pôdy, odkázaných na prácu na veľkostatkoch. Tento nepriaznivý vývin stupňoval spoločenské napätie v rokoch krátko pred revolúciou r. 1848.

Necelých 17 rokov po cholerovom povstaní sa dostala obec opäť do víru politických udalostí, a to počas revolúcie na jar 1848. Revolučné udalosti v Uhorsku sa začali vystúpením radikálnych síl v Pešti 15. marca 1848. Vzápätí bola ustanovená prvá samostatná uhorská vláda a krajinský snem v Prešporku prijal tzv. marcové zákony, ktoré zrušili poddanstvo a nastolili základné občianske slobody. Neriešiteľné rozpory medzi domácou liberálnou vládou a viedenským panovníckym dvorom ukončili ďalší pokojný vývin udalostí a viedli k dlhotrvajúcej vojne. Nedostatočné riešenie národnostných problémov novou uhorskou vládou spôsobilo, že na stranu cisárskej moci sa vtedy postavili politickí predstavitelia väčšiny nemaďarských národov. Ich príslušníci, Slováci, Nemci, Rusíni, Rumuni či Srbi, bojovali však aj na strane revolučnej vlády v Pešti.

V zmysle marcových zákonov mali po zrušení poddanstva dostať všetci tzv. urbárski poddaní, teda sedliaci, pôdu, ktorú dovtedy užívali, do vlastníctva. Stali sa tak z nich slobodní súkromní roľníci. V mnohých oblastiach krajiny, najmä v okrajových stoliciach, komplikovala však situáciu skutočnosť, že veľkú časť vidieckeho obyvateľstva tvorili želiari, podželiari, nádenníci a sluhovia na veľkostatkoch, ktorí aj v nových podmienkach ostali závislí od svojej predchádzajúcej vrchnosti a nemali nárok na pridelenie pôdy. Z ich hľadiska boli tak výdobytky revolúcie nedostatočné a v ich záujme bolo ich ďalšie prehĺbenie.

Aj v hornozemplínskych obciach prijali obyvatelia, podobne ako inde na vidieku, zmenu politických pomerov kladne. Všetci poddaní získali osobnú slobodu, sedliaci pôdu a po prvý raz v histórii mohli ísť voliť svojich zástupcov do stoličných výborov. Onedlho však museli brániť tieto výdobytky so zbraňou v ruke.

Do kontaktu s vojnovým dianím sa Zemplínska stolica dostala hneď na začiatku konfliktu medzi revolučnou mocou a rakúskym panovníkom. Keď v jeseni 1848 tiahlo z Haliče na východ Uhorska rakúske vojsko, nová uhorská vláda, ktorá vtedy ešte nedisponovala vlastnou ozbrojenou silou, nariadila urýchlené formovanie jednotiek národnej gardy v mestách a ľudovej domobrany na vidieku. Tieto narýchlo zostavené a nedostatočne vyzbrojené oddiely sa mali postaviť na odpor rakúskej pravidelnej armáde. Výzva vlády sa stretla väčšinou s pozitívnou odozvou, niekde však (napr. v celom dobrianskom okrese) odmietli sedliaci vstúpiť do domobrany. V celej oblasti bola najväčšia jednotka domobrany, v sile 174 mužov, vytvorená vo Vranove.[60] Údaje o počte domobrancov z Banského sa nezachovali. Takisto je však možné, že v dôsledku postoja gréckokatolíckeho farára, nebol v obci oddiel gardy zostavený. K bojovému nasadeniu jednotiek gardy a domobrany zo Zemplínskej stolice nakoniec nedošlo. Potom ako rakúske vojsko zmenilo smer pochodu a napokon netiahlo na jej územie, boli jej oddiely rozpustené.

Aj keď sa priame správy o účasti obyvateľov obce na ďalších udalostiach revolúcie rokov 1848/49 nezachovali, je veľmi pravdepodobné, že niektorí z nich bojovali na rôznych bojiskách ako vojaci uhorskej armády alebo novej domobrany (honvédi). Na území Zemplínskej stolice sa počas nasledujúcich mesiacov niekoľkokrát vystriedali vojská bojujúcich strán. V jeseni a v zime 1848 ju mala pod kontrolou uhorská armáda, no už počas zimy 1848 obsadilo obce popri krajinskej

56 RAPANT, Daniel: Sedliacke povstanie na východnom Slovensku roku 1831. Dokumenty, II., 1. Bratislava 1953, s. 160-161.

57 RAPANT, Daniel: Sedliacke povstanie na východnom Slovensku roku 1831. Dokumenty, II., 2. Bratislava 1953, s.272.

58 RAPANT, Daniel: Sedliacke povstanie na východnom Slovensku roku 1831. Dokumenty, II., 1. Bratislava 1953, s. 161.

59 RAPANT, Daniel: Sedliacke povstanie na východnom Slovensku roku 1831. Dejiny, I. Bratislava 1953, s. 259.

60 BAZML, Zemplén Levéltára Sátoraljaújhely, IV – 1001/h, Loc. 397, No. 1908: Výkaz počtu príslušníkov peších oddielov národnej gardy a ľudovej domobrany v jednotlivých okresoch Zemplínskej stolice.

ceste slovenské dobrovoľnícke vojsko, bojujúce na strane cisára. Vranov s okolím bol na jar 1849 v rukách uhorských revolučných gárd a začiatkom apríla ho obsadil slovenský dobrovoľnícky zbor.[61] Avšak už čoskoro počas jarnej ofenzívy cisárske vojsko opäť ustúpilo pred uhorskými jednotkami. Keď v lete 1849 vtiahla do Uhorska na pomoc Františkovi Jozefovi I. intervenčná armáda, obsadili v júli 1849 zemplínske mestečká a dediny ruské vojenské a kozácke jednotky. Dlhodobá prítomnosť väčších vojenských jednotiek na okolí Vranova v r. 1848-1849 nie je doložená. Pobyt a prechod rôznych vojsk priniesol však obyvateľstvu, ktoré muselo vojakom väčšinou bezplatne poskytovať ubytovanie, potraviny, povozy, krmivo a rôzne služby nemalé hospodárske škody a iné ťažkosti.

61 RAPANT, Daniel: Slovenské povstanie r. 1848-49, III., 1. Bratislava 1956, s. 454.

Banské v druhej polovici 19. storočia (1849 – 1900)

Po kapitulácii uhorskej revolučnej armády pri Világoši 13. augusta 1849 revolúcia v krajine skončila. V nasledujúcich týždňoch obsadilo rakúske a ruské vojsko celé územie.

Po porážke revolúcie zrušila viedenská vláda všetky zákony, prijaté v Uhorsku od marca 1849. Cisár František Jozef I. sa snažil o znovuzavedenie starých poriadkov. Po krátkej vojenskej diktatúre maršala Haynaua vládol v nasledujúcom období v monarchii neoabsolutistický režim Alexandra Bacha, ktorý prenasledoval všetky demokratické a liberálne sily. Nedokázal však už opäť nastoliť politické vrátiť pomery z prvej polovice storočia.

V nových podmienkach, ktoré vytvorila revolúcia, musel panovník rešpektovať niektoré zásadné premeny v krajine. Jednou z najvýznamnejších bolo zrušenie poddanstva. To v polovici storočia vytvorilo základné podmienky pre prechod spoločnosti ku kapitalizmu a jej postupnej demokratizácii. Odstránenie šľachtických privilégií a poddanských povinností roľníkov, napriek istej obmedzenosti a nedôslednostiprinieslo hospodárske a spoločenské oslobodenie veľkej časti vidieckeho obyvateľstva a umožnilo mnohé zmeny vo všetkých oblastiach života krajiny. Pritom v rukách šľachty naďalej ostali rozsiahle veľkostatky, spolu s masou bývalých poddaných.

Časť roľníkov, nedisponujúcich urbárskou pôdou, bola však naďalej závislá na svojich niekdajších zemepánoch. Boli to najmä želiari, podželiari a ďalší príslušníci najchudobnejších vrstiev, pracujúci na veľkostatkoch. Ich niekdajšia osobná závislosť sa v nových podmienkach síce zmenila na ekonomickú, nezmenené však ostávalo ich hospodárske a spoločenské postavenie. Práve tieto kategórie bývalých poddaných tvorili v prvej polovici storočia v mnohých zemplínskych obciach významnú časť obyvateľstva. Odstránením poddanstva najviac získali urbárski roľníci, hospodáriaci na urbárskych usadlostiach, zaznamenaných v tereziánskom urbári a neskorších súpisoch. Títo sedliaci a urbárski želiari sa po r. 1848 stali samostatnými roľníkmi s vlastnou pôdou. Ďalej pritom spoločne užívali časť niekdajších spoločných urbárskych majetkov, ako najmä obecné lúky, lesy pasienky alebo iné poľnohospodársky využívané plochy.

Rozhodne najvýznamnejšou udalosťou vnútropolitického vývinu v Uhorsku v druhej polovici 19. storočia, ktorá určila smer ďalšieho vývinu celej krajiny, bolo Rakúsko-uhorské vyrovnanie z roku 1867. Podmienky pre jeho uzavretie vytvorili viaceré zahraničné neúspechy monarchie, z nich predovšetkým porážka v prusko-rakúskej vojne r. 1866. Pod ich tlakom bol cisár František Jozef I. nútený hľadať zmierenie s najsilnejším domácim nepriateľom, umiernenou opozíciou v Uhorsku.

Vyrovnanie znamenalo premenu dovtedy jednotného rakúskeho cisárstva na dva samostatné štáty, Rakúsko a Uhorsko, pod spoločným názvom Rakúsko-Uhorsko, resp. Rakúsko-Uhorská monarchia. Spájala ich iba osoba panovníka a tri spoločné ministerstvá: zahraničia, obrany a (spoločných) financií.

Historický význam vyrovnania bol ďalekosiahly, nie však jednoznačný a vo viacerých aspektoch protirečivý. Na jednej strane prinieslo obnovenie ústavnosti, dynamický rozvoj hospodárstva a výstavby, najmä väčších miest a centrálnych oblastí. Na druhej strane však v krajine umožnilo koncentráciu moci v rukách maďarských konzervatívnych a zväčša nacionalistických síl, čo malo negatívne dôsledky na postavenie nemaďarských národov, tvoriacich stále približne polovicu obyvateľstva. Pritom ani samostatnosť Uhorska nemohla vyvážiť jeho ekonomickú slabosť v porovnaní s hospodársky vyspelou západnou časťou monarchie. Nízka schopnosť konkurencie domáceho priemyslu a pomalé prekonávanie následkov kríz viedli k zbedačovaniu, hlavne menej vyspelých okrajových stolíc. Jedným z jeho dôsledkov v sociálnej a demografickej oblasti bolo, popri ďalších skutočnostiach (nízke mzdy, málo pracovných príležitostí na vidieku a v malých mestách), vysťahovalectvo

do cudziny, najmä do USA. Práve severovýchodné stolice, medzi nimi najmä Zemplínska, patrili k oblastiam, v ktorých sa tieto negatívne javy prejavili najvypuklejšie a s najťažšími dôsledkami. Tieto a ďalšie zmeny v politickom a ekonomickom živote krajiny výrazne ovplyvnili hospodársky, spoločenský, no rovnako aj demografický a národnostný vývin v Banskom v druhej polovici 19. storočia.

HOSPODÁRSKE A SPOLOČENSKÉ POMERY

Dominantným hospodárskym odvetvím v Banskom aj v druhej polovici 19. storočia ostávalo poľnohospodárstvo, ktoré naďalej poskytovalo obživu takmer všetkému obyvateľstvu. Po revolúcii však vstúpil do života obce nový fenomén, výrazne ovplyvňujúci tak spoločenský, ako aj hospodársky vývin, a to zrušenie poddanstva. Vďaka nemu sa všetci dovtedajší poddaní sedliaci zmenili na súkromných roľníkov, právne rovnocenných s niekdajšími zemepánmi. Značne sa tak zvýšil počet vlastníkov pôdy a hospodárstiev, označovaných slovom statkári, bez ohľadu na rozlohu užívanej poľnohospodárskej pôdy. Časť pôdy, najmä však lesy, ostali naďalej vo vlastníctve bývalých zemepánov a tvorili panský majer, na ktorom pracovali niekdajší želiari a poľnohospodárski robotníci.

Zrušenie poddanstva sa tak stalo najväčšou zmenou, ktorá mala rozhodujúci vplyv na ďalší vývin poľnohospodárstva v obci. Niekdajšia urbárska pôda bola tak už v polovici storočia rozparcelovaná na množstvo väčších či menších, spravidla však drobných sedliackych hospodárstiev. Spolu bolo v obci šestnásť samostatných súkromných roľníkov so štvrtinovou výmerou usadlosti. Celkovo mala sedliacka pôda začiatkom päťdesiatych rokov rozlohu 500 jutár, z ktorých väčšinu, až 80% zaberali polia. Zvyšok chotára obce, patriaceho roľníkom, tvorili lesy s výmerou 100 jutár. Chotár sa rozprestieral v hornatom teréne, pôda bola málo kvalitná

a neúrodná. Sedliaci pestovali na svojich poliach predovšetkým ovos. Na potoku stáli aj v tomto období dva vodné mlyny. Obyvatelia obce si mohli privyrábať zbieraním železnej rudy a ďalších rudných nerastov v okolitých horách, ktoré chodili predávať do hámrov v Snine (Zemplínske Hámre) a Remetách.[1]

Podstatne väčšiu časť chotára Banského užívali naďalej bývalí zemepáni ako panský majer. Ten tvorilo 5020 jutár pôdy, z ktorých väčšiu časť, 4050 jutár, predstavovali lesy. K majeru patrilo iba 60 jutár ornej pôdy. Jeho majiteľmi boli: Tomáš Soós, Koloman Kandó, Klára Soósová, František Szirmay, Anna Bernáthová, Gabriel Némethy a Ján Vladár.[2]

Ďalšie, oveľa presnejšie informácie o zamestnaní obyvateľstva obce, no nie iba o ňom, ale rovnako o mnohých stránkach života, poskytujú údaje zo sčítania ľudu, domov a domácich zvierat, vykonaného k 31. decembru 1869. Na konci 60-tych rokov zaberal celý chotár Banského plochu 5189 jutár. Z nej na ornú pôdu pripadalo 5161 jutár a poľnohospodársky nevyužívaná, resp. nevyužiteľná pôda zaberala len 28 jutár.[3]

Samozrejme, aj v druhej polovici storočia hlavným, resp. jediným zamestnaním obyvateľov bolo stále poľnohospodárstvo. Spomedzi 208 zamestnaných, či presnejšie pracujúcich obyvateľov obce sa 205 zaoberalo prácou v tomto odvetví. V zamestnaneckej skladbe pritom dominovali súkromní roľníci, označovaní za tzv. statkárov, v počte 84. Ďalších 65 obyvateľov obce pracovalo na väčších sedliackych hospodárstvach alebo na veľkostatku ako sluhovia (paholci), pomocníci či bíreši. Súkromní roľníci a majitelia veľkostatku zamestnávali takisto 8 poľnohospodárskych robotníkov, označovaných za nádenníkov. Okrem týchto kategórií, predovšetkým v poľnohospodárstve pôsobili ešte ďalší obyvatelia dediny. Boli to hlavne sluhovia a slúžky, uvádzaní v počte 43. Zrejme medzi týmito boli pastieri, kočiši, no takisto pomocníci v mlyne, príp. ďalší obyvatelia, podieľajúci sa na poľnohospodárskej výrobe. Keďže na malých roľníckych hospodárstvach pracovali takisto rodinní príslušníci vrátane detí, zamestnávalo poľnohospodárstvo v skutočnosti ešte väčší počet ľudí. Akiste ich treba hľadať medzi osobami bez určitého zamestnania, kam boli pri sčítaní zaradení dvaja muži a 119 žien, starších ako 14 rokov. Na rôznych poľnohospodárskych prácach sa však podieľali aj mnohé deti, mladšie ako 14 rokov. Okrem týchto kategórií pôsobili v poľnohospodárstve aj traja židovskí nájomcovia pôdy a dvaja tzv. hospodárski úradníci, ktorými boli miestni hájnici.[4]

Na hospodárstvach súkromných roľníkov, veľkostatku a takisto v domácnostiach ostatných obyvateľov mali rôzne domáce zvieratá. Z nich v najväčšom počte chovali obyvatelia hovädzí dobytok. Spomedzi 320 kusov jeho celkového stavu

1 FÉNYES, Elek.: Magyarország geographiai szótára. Pest 1851, I., 2., s. 86.
2 Tamže.
3 BAZML Zemplén Levéltára Sátoraljaújhely XV-16: Zemplén vármegye 1869. évi népszámlálásá nak községi áttekintése, varannói járás.
4 Tamže; BAZML Zemplén Levéltára Sátoraljaújhely XV-16: Zemplén vármegye 1869. évi népszámlálása, Bánszka.

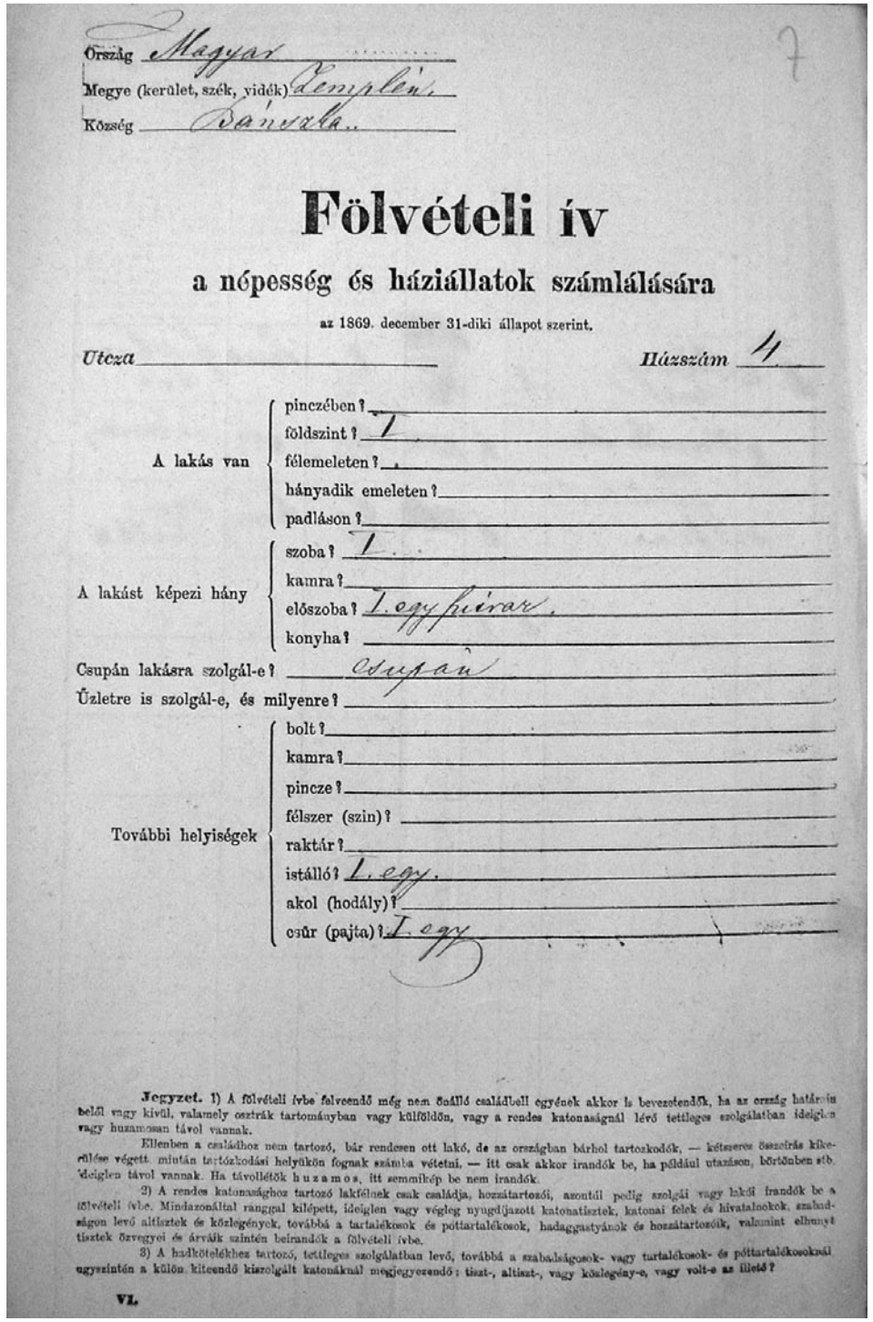

Ország Magyar

Megye (kerület, szék, vidék) Zemplén.

Község Bánovka.

Fölvételi ív

a népesség és háziállatok számlálására

az 1869. december 31-diki állapot szerint.

Utcza _____ Házszám 4

A lakás van: pinczében? _____ földszint? 1 félemeleten? _____ hányadik emeleten? _____ padláson? _____

A lakást képezi hány: szoba? 1. kamra? _____ előszoba? 1. egy fürdő. konyha? _____

Csupán lakásra szolgál-e? Csupán

Üzletre is szolgál-e, és milyenre? _____

További helyiségek: bolt? _____ kamra? _____ pincze? _____ félszer (szin)? _____ raktár? _____ istálló? 1. egy. akol (hodály)? _____ ól (pajta)? 1. egy

Jegyzet. 1) A fölvételi ívbe felveendő még nem önálló családbeli egyének akkor is bevezetendők, ha az ország határain belül vagy kivül, valamely osztrák tartományban vagy külföldön, vagy a rendes katonaságnál lévő tettleges szolgálatban ideiglen vagy huzamosan távol vannak.

Ellenben a családhoz nem tartozó, bár rendesen ott lakó, de az országban bárhol tartozkodók, — kétszeres összeirás kikerülése végett, miután tartózkodási helyükön fognak számba vétetni, — itt csak akkor irandók be, ha például utazáson, körtönben stb. ideiglen távol vannak. Ha távollétök h u z a m o s, itt semmiképp be nem irandók.

2) A rendes katonasághoz tartozó lakfélnek csak családja, hozzátartozói, azontúl pedig szolgái vagy lakói irandók be a fölvételi ívbe. Mindazonáltal rangjal kilépett, ideiglen vagy végleg nyugdíjazott katonatisztek, katonai felek és hivatalnokok, szabadságon levő altisztek és közlegények, továbbá a tartalékosok és póttartalékosok, hadaggastyánok és hozzátartozóik, valamint elhunyt tisztek özvegyei és árváik szintén beirandók a fölvételi ívbe.

3) A hadkötelékhez tartozó, tettleges szolgálatban levő, továbbá a szabadságosok- vagy tartalékosok- és póttartalékosoknál ugyszintén a külön kiteendő kiszolgált katonáknál megjegyzendő: tiszt-, altiszt-, vagy közlegény-e, vagy volt-e az illető?

VI.

Hárok zo sčítania ľudu z roku 1869

bolo 119 teliat, 113 kráv a 88 volov. Býka nemali na žiadnom z hospodárstiev. Podobne ako v mnohých ďalších obciach v tomto období patrila veľká väčšina hovädzieho dobytka k tradičnému uhorsko-sedmohradskému plemenu. Bolo to dané skutočnosťou, že uhorské plemeno bolo chované predovšetkým kvôli ťažnej sile volov, využívaných v poľnohospodárstve. Z 320 kusov hovädzieho dobytka v Banskom bolo 299 uhorského plemena a iba 21 kusov patrilo k tzv. švajčiarskym plemenám (mokáň, ryška, iné strakaté), chovaným najmä na mlieko. Podstatne menšie boli stavy koní v obci. Na všetkých hospodárstvach mali 19 valachov, 9 kobýl a jedno žriebä, celkovo tak 28 koní. Z malého dobytka mali obyvatelia najviac oviec. Z 306 kusov oviec patrilo 295 ku šľachteným a 111 k tradičným plemenám. Na všetkých hospodárstvach mali obyvatelia spolu 173 kôz, avšak iba 46 svíň. Popri týchto domácich zvieratách bolo v dedine aj 12 včelích úľov.[5]

Stavy hovädzieho dobytka v obci ostali bez väčších zmien aj v nasledujúcich rokoch. Podľa údajov z r. 1874 chovali v Banskom hovädzí dobytok v celkovom počte 330 kusov, z ktorých bol 1 býk, 130 kráv, 82 volov, 35 mladých volov, 47 jalovíc a 35 teliat (do 1 roka).[6]

Dominantná pozícia poľnohospodárstva v hospodárskom živote obce sa nezmenila ani na sklonku storočia. V dôsledku postupnej modernizácie a ďalších procesov v celej krajine však nastali niektoré zmeny vo vnútornej skladbe poľnohospodárskej výroby. Je zaujímavé, že malé roľnícke hospodárstva nezanikli, resp. neboli pohltené väčšími sedliackymi hospodárstvami či veľkostatkami, ale počet samostatných roľníckych hospodárstiev ostal približne rovnaký ako pred troma desaťročiami. Príčinou mohla byť malá konkurencie-schopnosť bohatších sedliakov a neexistencia samostatného veľkostatku v obci. Tieto malé poľnohospodárske podniky ich však už nemohli uživiť, a preto sa ich majitelia na sklonku storočia už spravidla museli živiť aj inou činnosťou, najmä námezdnou prácou alebo sezónnymi prácami na veľkostatkoch. Ďalším dôvodom bolo masívne vysťahovalectvo z obce, ktoré odčerpalo predovšetkým najchudobnejších obyvateľov, vlastníkov trpasličích hospodárstiev, služobný personál alebo nádenníkov v poľnohospodárstve.

V poslednom roku storočia, r. 1900 bolo z 550 obyvateľov Banského ekonomicky činných 199. Spomedzi nich zamestnávalo poľnohospodárstvo 151 osôb, teda 75% pracujúceho obyvateľstva. Medzi nimi prevažovali muži v počte 97, popri 54 ženách. Pritom ďalších 284 obyvateľov obce živilo toto odvetvie ako ich rodinných príslušníkov. Počet samostatných roľníkov (tzv. statkárov) ostal približne rovnaký ako na sklonku 60. rokov. Z 86 takýchto drobných statkárov malo 67 stredných roľníkov hospodárstvo s výmerou od 10 do 100 katastrálnych jutár a 19 disponovalo nižšou rozlohou pôdy ako 10 katastrálnych jutár. Boli označovaní za malých

5 Tamže.

6 BAZML Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2405/b. Zemplén vármegye alispánjának iratai 1872–1950. Közigazgatási iratok 1872–1950. Tárgyi külön csomók. 6327/1874. Szarvasmarhák összeírása járásonként. A Varannói járás varannócsemernyei körjegyzősége településeinek szarvasmarha-összeírásai, 1874. október 29.

statkárov-nádenníkov, z čoho vyplýva, že sa museli živiť takisto námezdnou prácou, najmä v poľnohospodárstve. Na hospodárstvach stredných a drobných roľníkov pracovalo celkovo 46 pomocníkov z radov členov ich domácností, z nich 36 mužov a 10 žien. Na nízku úroveň stredných roľníckych hospodárstiev poukazuje skutočnosť, že iba 9 obyvateľov obce sa živilo ako sluhovia či paholci v poľnohospodárstve. Podobne nízky bol aj počet poľnohospodárskych robotníkov. Do tejto kategórie patrilo iba 10 osôb starších ako 16 rokov. V roku 1900 nežil v Banskom žiaden majiteľ alebo nájomca veľkostatku s výmerou prevyšujúcou 100 katastrálnych jutár. Podobne nebol v obci na sklonku storočia ani jeden hospodársky úradník.[7] To však neznamená, že v Banskom nebol vtedy žiadny veľkostatok, resp. súčasť veľkostatku, patriaca majiteľom s príslušnosťou v iných obciach či mestách.

V prvej polovici deväťdesiatych rokov, r. 1893 existovali v obci dva veľkostatky, teda poľnohospodárske podniky s celkovou rozlohou pôdy prevyšujúcou 100 katastrálnych jutár. Ich majiteľmi boli: dediči grófa Emanuela Andrássyho, vdova Jozefa Farkasa, Koloman Kandó, Klára Ocskayová, Tomáš Vladár a obec Banské.[8]

Dediči grófa Emanuela Andrássyho vlastnili v chotári obce pôdu s celkovou rozlohou 1404 katastrálnych jutár, z ktorých 39 katastrálnych jutár tvorili polia, 2 jutrá pripadali na záhrady, 6 jutár na lúky, 19 jutár na pasienky a 1338 katastrálnych jutár zaberali lesy. Tomášovi Vladárovi patrilo v Banskom 491 katastrálnych jutár, z nich väčšinu, až 489 jutár tvorili lesy a iba 2 katastrálne jutrá pripadali na ornú pôdu. Klára Ocskayová bola majiteľkou pôdy s plochou 381 katastrálnych jutár. Aj na jej hospodárstve dominovali lesy s výmerou 325 katastrálnych jutár. Polia tvorili 21, záhrady 1, lúky 22, pasienky 11 a poľnohospodársky nevyužiteľná pôda 5 katastrálnych jutár. Majiteľom najmenšieho veľkostatku bola vdova Jozefa Farkasa, vlastniaca iba 266 katastrálnych jutár lesa.[9]

V zmysle vtedajšej klasifikácie vlastníctva pôdy bola ďalším veľkostatkárom samotná obec Banské. Tá bola majiteľom poľnohospodárskeho závodu z titulu užívania niekdajších tzv. spoločných obecných úžitkov, najmä urbárskych pasienkov a pôdy na klčoviskách. Obec Banské bola vlastníkom pôdy s celkovou výmerou 779 katastrálnych jutár. Na rozdiel od všetkých predchádzajúcich veľkostatkov obec nevlastnila žiadne lesy. Z nich 5 katastrálnych jutár tvorili polia, 3 jutrá lúky, 744 jutár pasienky a 27 katastrálnych jutár predstavovalo nevyužiteľnú pôdu.[10]

O niekoľko rokov mladšie údaje z r. 1897 pomerne presne odrážajú stav a úroveň poľnohospodárstva v Banskom na konci storočia. Podľa nich bolo na sklonku storočia v obci 107 hospodárstiev. Celková rozloha chotára obce (spolu s intravilánom) činila vtedy 5196 katastrálnych jutár. Jeho najväčšiu časť, 3092 katastrálnych jutár, tvorili lesy. Orná pôda zaberala 704, záhrady 30, lúky 427 a pasienky 935 katastrálnych jutár v chotári. Poľnohospodársky nevyužívaná pôda (intravilán, vodné plochy, ich zaplavované brehy a pod.) predstavovala plochu 8 katastrálnych jutár. Z celkovej výmery pôdy v chotári obce bola takmer všetka, s rozlohou 4921 katastrálnych jutár, v užívaní jej priamymi vlastníkmi. Na hospodárstva v prenájme pripadalo 213 a v prenájme úžitkov 62 katastrálnych jutár. Niekoľko roľníckych hospodárstiev malo už na konci storočia uzavreté poistenie, zrejme kvôli častým povodniam a požiarom, ohrozujúcim úrodu. Proti škodám spôsobeným ohňom bolo poistených šesť hospodárstiev, zásoby obilia a krmiva malo však poistené iba jedno roľnícke hospodárstvo.[11]

7 A magyar korona országainak 1900 évi népszámlalása, II. Budapest 1904, s. 550-553.
8 Magyarország földbirtokosai: Az összes 100 holdnál többel bíró magyar birtokosok névsora a tulajdonukban lévő földterületek művelési ágak szerinti feltűntetésével. Budapest 1893, s. 875.
9 Tamže.
10 Tamže.

Na sklonku deväťdesiatych rokov bolo v obci spolu 196 roľníckych hospodárstiev, popri samostatných roľníkoch zrejme aj hospodárstva osôb, nezamestnaných v poľnohospodárstve. V štruktúre poľnohospodárskych podnikov pritom úplne prevládali drobné sedliacke hospodárstva. Vzhľadom na absenciu moderného veľkostatku na všetkých hospodárstvach v Banskom pracovali na sklonku storočia roľníci stále tradičným spôsobom, bez využitia modernejších strojov. Najpoužívanejším poľnohospodárskym zariadením bol dobytčí záprah. Volský dvojzáprah používali na 32 hospodárstvach, konský dvojzáprah však iba na 10 hospodárstvach v obci. Umelé hnojivá používali iba na jednom hospodárstve v obci a takisto na jednom hospodárstve bola aj remeselnícka prevádzka, azda mlyn.[12]

V skladbe poľnohospodárskych plodín, pestovaných na roľníckych hospodárstvach, prevládali aj na konci storočia stále obilniny. Popri nich boli zrejme v tomto období už všeobecne rozšírené aj zemiaky, kukurica a akiste aj ďatelina, vika, lucerna a ďalšie krmoviny, potrebné pre kone. Okrem týchto rastlín a rôznej zeleniny bolo v záhradách obyvateľov obce pomerne veľa ovocných stromov. Z celkového počtu 745 ovocných stromov asi tri štvrtiny, 587 tvorili slivky. Okrem nich bolo v záhradách v Banskom 36 jabloní, 100 hrušiek, 14 čerešní a 8 orechov.[13]

Od konca 60-tych rokov nedošlo síce k zmenám v skladbe domácich zvierat chovaných na hospodárstvach v obci, zmenili sa však ich stavy a vnútorná skladba. Predovšetkým stúpli stavy hovädzieho dobytka a svíň, počet koní ostal približne na tej istej úrovni, výrazne však poklesli stavy oviec a kôz. Celkovo tak v obci naďalej vysoko prevládal hovädzí dobytok, chovaný v počte 413 kusov, z ktorých kravy a jalovice predstavovali 233 kusov. Popri nich bolo na hospodárstvach v obci 102 volov a 88 býkov a býčkov. Oproti stavu z r. 1869 neboli v obci zaznamenané žiadne teľatá. Pritom aj na sklonku storočia v Banskom stále vysoko prevládal domáci uhorsko-sedmohradský dobytok nad vtedy modernými švajčiarskymi plemenami, čo bolo v tom období aj na zemplínskom vidieku už zriedkavosťou. Na hospodárstvach v obci chovali 357 kusov uhorského dobytka, 34 kusov plemena mokáň alebo ryška, 7 červenostrakatých, 8 kusov plemena borzdereš a 7 kusov iného farebného dobytka. Stavy koní sa príliš nezmenili, popri 18 valachoch boli v obci 4 kobyly a žriebätá ani žrebce neboli uvedené žiadne. Počet svíň chovaných

11 A magyar korona országainak mezögazdasági statisztikája. II. Gazdacímtár. Budapest 1897, s. 426-429.
12 Tamže.
13 Tamže.

na hospodárstvach v Banskom stúpol v poslednej tretine storočia takmer dvojnásobne, na 84. Stav oviec však poklesol na menej ako jednu tretinu, na 96 a podobne aj kôz, ktorých na konci storočia chovali 64 kusov. Okrem veľkého a malého dobytka mali na hospodárstvach v obci 498 kusov hydiny a 29 včelích úľov.[14]

Na rozdiel od predchádzajúceho obdobia v druhej polovici 19. storočia už časť obyvateľov obce pôsobila aj v iných odvetviach, ako bolo poľnohospodárstvo. Kým sčítanie ľudu z r. 1869 evidovalo v Banskom iba jedného remeselníka, v poslednom roku storočia sa už remeslom ako hlavným zamestnaním zaoberalo 24 obyvateľov obce.

Podľa údajov z r. 1869 bol v Banskom jeden remeselník, ktorý pôsobil v potravinárskych odvetviach. Akiste ním bol miestny mlynár Juraj Nemčík, akiste syn mlynára a nájomcu panského mlyna z predchádzajúceho obdobia. Jeho pomocník Andrej Uchaľ bol však v sčítaní uvedený ako poľnohospodár a nádenník. Rovnako prioritne ako roľník bol uvedený takisto obecný kováč.

V zmysle vtedajšej klasifikácie zamestnaní patrili k remeslám aj tzv. pohostinské odvetvia, reprezentované krčmami. Je zaujímavé, že sčítanie ľudu z r. 1869 osoby, pôsobiace v tomto odvetví neuvádza ako remeselníkov. V roku 1869 boli v Banskom tri panské krčmy, ktoré mali v prenájme židovskí nájomcovia: Abrahám Abrahámovič, Abrahám Moškovič a Chajm Mihalovič, určite syn nájomcu krčmy, známeho z predchádzajúceho obdobia. V nich pôsobili okrem krčmárov aj viaceré pomocné sily. Okrem nájomcov krčiem či výčapu žili v tom období v obci aj ďalší židia, zaoberajúci sa činnosťou, blízkou obchodu. V sčítaní sú uvedení ako handrári, opäť sa však neuvádzajú medzi osobami, zamestnanými v obchode. Ďalší židovský obyvateľ obce vykonával funkciu lesníka pre niektorého z panských majiteľov lesného hospodárstva v obci.[15] V 70. rokoch bol vlastníkom krčmy žid Burik Moškovič.[16]

V priebehu poslednej tretiny storočia v obci výrazne vzrástol počet osôb, zaoberajúcich sa remeslom alebo inou výrobou. V roku 1900 bolo vo vlastnej remeselnej alebo priemyselnej výrobe zamestnaných 24 obyvateľov Banského. Z nich päť mužov a jedna žena pôsobili v tzv. vlastnej remeselnej výrobe, pričom ďalších 10 mužov a 8 žien sa venovalo domácemu remeslu. Remeslá spolu s domácim remeslom poskytovali zároveň obživu ďalším 37 príslušníkom ich rodín. Medzi šiestimi obyvateľmi, zaoberajúcimi sa remeslom, boli štyria samostatní výrobcovia, resp. majitelia prevádzok (dielní), jeden sluha a jeden pomocník z členov domácnosti majiteľa. V obci pôsobilo päť prevádzok (dielní, no takisto aj krčiem), z nich štyri bez pomocného personálu a jedna s dvoma pomocníkmi. Znamená to, že jednému samostatnému podnikateľovi patrili dve prevádzky. Pritom skutočnosť, že počet závodov bol takmer identickým s počtom osôb, pôsobiacich v tomto odvetví, dokumentuje jeho

14 Tamže.
15 BAZML Zemplén Levéltára Sátoraljaújhely XV-16: Zemplén vármegye 1869. évi népszámlálának községi áttekintése, Bánszka. Individuálne hárky sčítania ľudu.
16 BAZML Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2403/b. Zemplén Vármegye Törvényhatósági Bizottsága Központi Választmányának iratai 1872–1949. Iratok 1872–1949. Választási névjegyzékek. A képviselőválasztók állandó névjegyzéke az 1878. évre, terebesi kerület. Sátoraljaújhely, 1879. január 28.

nízku úroveň. Z remeselníkov v Banskom na sklonku storočia bol jeden kováč, jeden tesár a štyria pôsobili v pohostinských odvetviach, teda v miestnych krčmách. Remeslom ako vedľajším zamestnaním sa zaoberal jeden obyvateľ obce.[17]

Popri poľnohospodárstve a remeselnej výrobe či pohostinskom priemysle pôsobilo na konci 19. storočia sedem obyvateľov Banského v iných odvetviach tzv. starobylého hospodárstva.[18] Aj keď údaje sčítania ľudu nekonkretizujú spomínané odvetvia, najskôr išlo o osoby, zamestnané v lesnom hospodárstve ako drevorubači, alebo už uvádzaní lesníci či hájnici. V roku 1869 boli v obci doložení traja lesníci či lesní hájnici, medzi nimi jeden žid.[19]

V obchode nebol podľa údajov z r. 1869 ani 1900 zamestnaný žiaden obyvateľ Banského. Bližšie neurčenými námezdnými manuálnymi prácami sa v poslednom roku 19. storočia zaoberalo 11 osôb, uvádzaných ako nádenníci. Služba v domácnostiach zamestnávala troch obyvateľov obce.[20]

Najmenšia časť v zamestnaneckej skladbe Banského pripadala na slobodné povolania. V roku 1869 k nej patrili dvaja a r. 1900 traja obyvatelia obce. V jednom aj druhom roku išlo o gréckokatolíckeho farára a učiteľov miestnej gréckokatolíckej školy. Ich počet sa do konca storočia zvýšil na dvoch.[21]

DEMOGRAFICKÉ, NÁBOŽENSKÉ A NÁRODNOSTNÉ POMERY

Počet obyvateľov Banského v priebehu druhej polovice 19. storočia síce mierne, avšak permanentne klesal. Kým r. 1851 žilo v obci 580 obyvateľov, k r. 1869 poklesol ich počet na 562 a do r. 1881 dokonca prechodne stúpol na 568 osôb. V posledných dvoch desaťročiach 19. storočia však obyvateľstvo v obci opäť pokleslo a jeho počet r. 1900 dosahoval iba 550.[22] Celkovo tak pokles počtu obyvateľov Banského od r. 1851 do r. 1900 činil 30 osôb, čo znamená asi 5,5%. Najväčší prepad obyvateľstva nastal však v 80. rokoch, keď od r. 1880 do r. 1890 poklesol počet osôb žijúcich v Banskom z 568 na 517, teda o 10%. Tento pokles iste zapríčinilo viacero skutočností, jednoznačne však možno predpokladať, že ho nespôsobil prirodzený úbytok, ale odchod obyvateľov z obce. Vzhľadom na to, že počet obyvateľov klesol aj v období od r. 1784 do r. 1851, možno predpokladať istý odliv obyvateľov, najskôr do blízkych zemepanských miest Vranov nad Topľou a Sečovceaj v prvej polovici 19. storočia. V druhej polovici 19. storočia, najmä však v jeho

17 A magyar korona országainak 1900 évi népszámlalása, II. Budapest 1904, s. 550-553.
18 Tamže.
19 BAZML Zemplén Levéltára Sátoraljaújhely XV-16: Zemplén vármegye 1869. évi népszámlálának községi áttekintése, Bánszka. Individuálne hárky sčítania ľudu.
20 A magyar korona országainak 1900 évi népszámlalása, II. Budapest 1904, s. 550-553.
21 Tamže; BAZML Zemplén Levéltára Sátoraljaújhely XV-16: Zemplén vármegye 1869. évi népszámlálásának községi áttekintése, Bánszka. Individuálne hárky sčítania ľudu.
22 A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlalás eredményei. I., Budapest 1882, s. 383; A magyar korona országainak 1900. évi népszámlalása, I. Budapest 1902., s. 276-277.

poslednej štvrtine, zasiahlo však Banské veľmi výrazne vysťahovalectvo. To bolo hlavnou príčinou stáleho poklesu obyvateľstva v tomto období.

Vysťahovalectvo do cudziny, najmä do USA v Uhorsku zintenzívnelo od druhej polovice sedemdesiatych rokov. Príčiny vysťahovalectva spočívali najmä v hospodárskych a sociálnych problémoch roľníckeho obyvateľstva po zrušení poddanstva. Mnohé trpasličie hospodárstva nedokázali uživiť svojich majiteľov a nedostatok pracovných príležitostí mala aj veľká časť bývalých želiarov, živiacich sa ako poľnohospodárski robotníci. K týmto príčinám sa neskôr pridružili dôsledky hospodárskej krízy v prvej polovici 70. rokov, neschopnosť konkurencie mnohých maloroľníkov, či snaha získať finančné prostriedky na vyplatenie dlhov a rozšírenie vlastného hospodárstva. Ku koncu storočia bol už síce v krajine dostatok práce v rýchlo sa rozvíjajúcom priemysle, obrovským lákadlom pre vysťahovanie boli však naďalej najmä neporovnateľne vyššie (až päťnásobné) mzdy a možnosti uplatnenia sa v USA.

Najstaršie údaje o vysťahovalectve z Banského pochádzajú z konca 70. rokov 19. storočia. Od septembra 1879 do apríla nasledujúceho roku odišlo z obce do Ameriky 5 obyvateľov.[23] Už na začiatku 80. rokov, r. 1881 sa z Banského vysťahovalo za oceán 33 osôb, z nich 27 mužov a 6 žien.[24] Vysťahovalectvo pokračovalo s veľkou intenzitou až do konca storočia. Od konca 80. rokov sa každý mesiac vysťahoval niekto z Banského do USA, spravidla jeden až piati obyvatelia, rovnako muži ako aj ženy.[25] Príčiny vysťahovalectva nesporne spočívali v ťažkých životných podmienkach v obci. Hornatý, kamenistý a neúrodný chotár vyžadoval neúmerne veľké vstupy a námahu pri nízkej úrode. Na rozdiel od mnohých iných obcí sa však do Banského veľká časť vysťahovalcov po istom čase vracala. Takmer každý mesiac sa vracali do obce jednotlivci, páry, príp. i väčšie skupinkyobyvateľov, ktorí iba pred niekoľkými rokmi opustili vlasť.[26] Možno predpokladať, že práve vďaka návratu emigrantov z Ameriky a ich peniazom sa do konca storočia udržala väčšina stredných a drobných roľníckych hospodárstiev v Banskom.

Vysťahovalectvo bolo však iba prechodným javom a v nasledujúcom období prestaloalebo aspoň nedosiahlo takú intenzitu, ktorá by mohla spôsobiť stagnáciu demografického rastu. Pritom, ako už bolo uvedené, väčšina vysťahovalcov sa po niekoľkých rokoch vrátila naspäť do obce. Intenzitu vysťahovalectva z obce jasne dokumentujú niektoré údaje zo sčítania obyvateľstva z konca storočia. V roku 1900 bolo v Banskom z 550 obyvateľov 342 žien a 248 mužov. V tom istom roku bolo vykazovaných 160 obyvateľov obce, prítomných v čase sčítania v cudzine. Bol to jeden z najvyšších počtov v celom vranovskom okrese. Ako je zrejmé z predchádzajúceho údaja, väčšinu neprítomných obyvateľov tvorili muži, ktorí sa vysťahovali do Ameriky.[27]

23 BAZML Zemplén levéltára Sároraljaújhely, IV. 2405. Zemplén vármegye alispánjának iratai 1872–1950,b. Közigazgatási iratok. 1872–1950. Tárgyi különcsomók. 456. doboz. Kivándorlási iratok 1879–1884. 5079/1880. alisp. szám

24 BAZML Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2405. Zemplén vármegye alispánjának iratai 1872-1950. b. Közigazgatási iratok. 1872-1950. Tárgyi különcsomók, 456. doboz. Kivándorlási iratok 1879–1884. 1882.

25 BAZML Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2405. Zemplén vármegye alispánjának iratai 1872-1950. b. Közigazgatási iratok. 1872-1950. Tárgyi különcsomók, 458. doboz. Kivándorlási iratok 1890–1895.

26 Tamže.

Náboženské pomery v obci aj v druhej polovici 19. storočia charakterizovala absolútna dominancia gréckokatolíkov, popri výraznej menšine židovského obyvateľstva a iba jednotlivcoch, resp. minimálnom zastúpení ďalších kresťanských konfesií. V polovici storočia, r. 1851 žilo v Banskom 580 gréckokatolíkov (93%), 50 rímskokatolíkov a 10 židov.[28] Podľa sčítania ľudu z r. 1881 v sedemdesiatych rokoch poklesol počet gréckokatolíkov na 499 (87%) a rímskokatolíkov na 40. Zároveň takmer trojnásobne vzrástol počet židov, ktorých žilo v obci 28. Okrem gréckokatolíkov, rímskokatolíkov a židov bol v obci prítomný takisto jeden evanjelik a. v.[29] V poslednom decéniu storočia poklesli v dôsledku vysťahovalectva počty všetkých konfesií v obci. V roku 1900 žilo v Banskom 305 gréckokatolíkov, 37 rímskokatolíkov, jeden evanjelik a. v. a dvaja reformovaní[30] Výrazný úbytok obyvateľstva všetkých konfesií bol jednoznačne spôsobený vysťahovalectvom, a to nielen do Ameriky, ale aj do väčších zemepanských miest v Zemplínskej stolici.

Údaje zo sčítaní ľudu sa líšia od údajov z cirkevných schematizmov zo sledovaného obdobia. Podľa nich bolo v roku 1861 v Banskom 380 a r. 1868 už 419 obyvateľov gréckokatolíckeho náboženstva.[31] Rímskokatolícke schematizmy pritom v rokoch 1857, 1863, 1865 a 1867 uvádzajú v obci 533, 390, 387 a 386 obyvateľov gréckokatolíckeho náboženstva.[32] Farnosť Banské nemala v tom období žiadne filie. Užívala murovaný kostol, postavený v predchádzajúcom období, ako aj oproti nemu stojacu murovanú faru. Používala rusínsky bohoslužobný jazyk a matriku si viedla od r. 1817. Administrátorom farnosti bol Michal Šimovič. Funkciu kantora vykonával Ján Šesták. Kantor bol zároveň učiteľom v miestnej gréckokatolíckej škole a r. 1861, resp. 1867 vyučoval 24, resp. 17 detí.[33] V roku 1869 bol gréckokatolíckym farárom v obci Koloman Puza a kantorom a učiteľom Juraj Čollák.[34] V roku 1878 bol farárom v obci Juraj Mitro.[35] Na sklonku 19. storočia, r. 1893

27 A magyar korona országainak 1900. évi népszámlalása, I. Budapest 1902., s. 276-277.

28 FÉNYES, Elek.: Magyarország geographiai szótára. Pest 1851, I., 2., s. 86.

29 A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlalás eredményei. I., Budapest 1882, s. 383.

30 A magyar korona országainak 1900. évi népszámlalása, I. Budapest 1902., s. 276-277.

31 Schematizmus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioecesis Munkacsiensis pro Anno Domini 1861. Pest, 1861. Districtus Gálszécsensis. 182; Schematizmus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioecesis Munkacsiensis pro Anno Domini 1868. Ungvár, 1869. Districtus Gálszécsensis. 205.

32 Schematizmus Venerabilis Cleri Dioecesis Cassoviensis ad Annum Jesu Christi MDCCCLVII. Cassovia 1857, 1863, 1865, 1867, s. 104, 85, 87, 87.

33 Schematizmus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioecesis Munkacsiensis pro Anno Domini 1861. Pest, 1861. Districtus Gálszécsensis, s. 182; Schematizmus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioecesis Munkacsiensis pro Anno Domini 1868. Ungvár, 1869. Districtus Gálszécsensis, s. 205.

34 BAZML Zemplén Levéltára Sátoraljaújhely XV-16: Zemplén vármegye 1869. évi népszámlálának községi áttekintése, Bánszka. Individuálne hárky sčítania ľudu.

35 BAZML Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2403/b. Zemplén Vármegye Törvényhatósági Bizottsága Központi Választmányának iratai 1872–1949. Iratok 1872–1949. Választási névjegyzékek. A képviselőválasztók állandó névjegyzéke az 1878. évre, terebesi kerület. Sátoraljaújhely, 1879. január 28.

a 1899 bol gréckokatolíckym farárom Alexander Szabó.[36] V tom istom období vykonával funkciu kantora a učiteľa Viktor Gyulai.[37]

Počet rímskokatolíkov v obci v 60. rokoch stúpal od 222 po 231, pričom r. 1867 klesol na 229. Údaj z rímskokatolíckeho schematizmu o 61 rímskokatolíkoch nebol zrejme presný.[38] Banské bolo v tom období fíliou rímskokatolíckej farnosti v Sačurove, ktorú administroval Karol Nádafalussy.[39]

Miestnu gréckokatolícku školu, umiestnenú v samostatnej budove, viedol kantor a učiteľ. Z titulu svojej funkcie dostával od obce plat v peniazoch i v naturáliách, pričom jedna ich časť súvisela s kantorským a druhá s učiteľským miestom. V závere 19. storočia sa plat kantora a učiteľa v Banskom skladal z nasledujúcich komponentov: užívanie murovaného učiteľského bytu s dvoma izbami, kuchyňou a stajňou, užívanie záhrady s rozlohou 2100 štvorcových siah, s hodnotou úžitku stanovenou na 50 korún, 10 gbelov raže s priemernou hodnotou 88 zlatých, drevo na kúrenie z obecného lesa v hodnote 4 zlaté a časť štóly vo výške 16 zlatých. V hotovosti dostával od farnosti sumu 200 zlatých ročne.[40] V závere storočia vykonávali funkciu učiteľa v Banskom Viktor Gyulai, Emil Gorzó, Michal Demjanovič a Peter Michalovič.[41]

Skvalitnenie školstva a realizácia povinnej školskej dochádzky sa najmä ku koncu storočia prejavili v raste gramotnosti širokých vrstiev obyvateľstva. V Banskom vedelo čítať a písať na konci 60-tych rokov 17 mužov a 5 žien, iba čítanie ovládalo 44 mužov a 77 žien.[42] V nasledujúcom desaťročí, do r. 1881 vzrástol počet plne gramotných osôb v obci na 39.[43] V poslednom roku storočia vedelo už čítať 125 obyvateľov obce, čo znamená, že za tri desaťročia vzrástla gramotnosť v obci takmer šesťnásobne.[44]

K istým, aj keď nie takým významným zmenám došlo v priebehu druhej polovice storočia takisto v národnostných pomeroch. Najvýznamnejšou bolo nestále uvádzanie národnosti obyvateľstva z rusínskej na slovenskú a naopak, iste kvôli jeho gréckokatolíckemu (teda „ruskému“) náboženstvu. V národnostnej skladbe obyvateľstva vtedy už výrazne dominovali Slováci, popri nepočetných Maďaroch a Nemcoch. V roku 1881 sa k slovenskej národnosti hlásilo už 514 obyvateľov, teda viac ako 90 % obyvateľstva obce. Nemcov bolo v Banskom vykazovaných 22 a Ma-

36 BAZML Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, VI. 503/b. Zemplén vármegye tanfelügyelőjének iratai 1872–1949. Szervezési és javadalmi iratok 1872-1946. 1. doboz. Bánszka/Bányapatak 1908–1930.
37 Tamže.
38 Schematizmus Venerabilis Cleri Dioecesis Cassoviensis ad Annum Jesu Christi MDCCCLVII. Cassovia 1857, 1863, 1865, 1867, s. 104, 85, 87, 87.
39 Tamže.
40 BAZML Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, VI. 503/b. Zemplén vármegye tanfelügyelőjének iratai 1872–1949. Szervezési és javadalmi iratok 1872-1946. 1. doboz. Bánszka/Bányapatak 1908–1930.
41 Zemplén naptára. Sátoraljaújhely 1890-1900.
42 Tamže; BAZML Zemplén Levéltára Sátoraljaújhely XV-16: Zemplén vármegye 1869. évi népszámlálásának községi áttekintése, Bánszka.
43 A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlalás eredményei. I., Budapest 1882, s. 383.
44 A magyar korona országainak 1900. évi népszámlalása, I. Budapest 1902., s. 276-277.

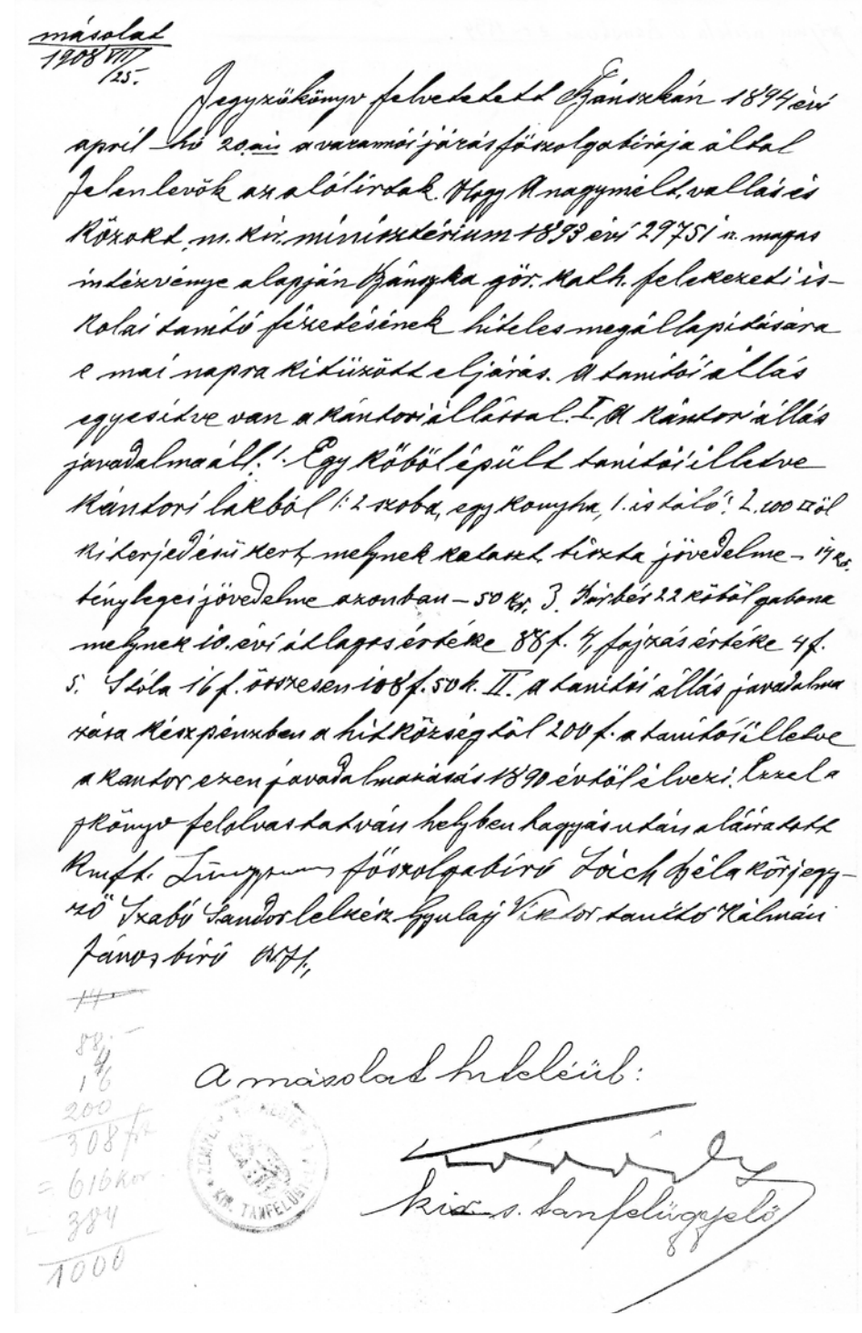

Stanovenie príjmu učiteľa v Banskom z roku 1894

ďarov 12. Jeden obyvateľ obce bol cudzincom a 19 nevedelo rozprávať, čo neumožňovalo stanoviť ich materinský jazyk. Za Rusína nebol vtedy považovaný žiaden z obyvateľov.[45] V závere storočia, r. 1900 mali už väčšinu opäť Rusíni, v počte 484, čo bolo takmer 90% obyvateľov. Počet Maďarov stúpol na 21, teda takmer dvojnásobne a k Nemcom sa už v poslednom roku storočia hlásili iba dvaja obyvatelia Banského. Okrem týchto národností bolo v Banskom aj 14 Slovákov a ďalších 29 obyvateľov malo inú (neuvedenú) národnosť. Maďarský jazyk ovládalo spolu 22 obyvateľov obce.[46] Z týchto údajov je zrejmé, že všetko domáce obyvateľstvo sa hlásilo najprv k slovenskej a neskôr opäť k rusínskej národnosti a miestna inteligencia (farár a zrejme aj učiteľ s rodinou) mala maďarskú národnosť. Židia, ktorí boli spočiatku evidovaní medzi Nemcami, prevzali na konci storočia maďarskú národnosť. K inej národnosti akiste patrili miestni Cigáni, ktorí sú doložení v údajoch zo sčítania ľudu z r. 1869. V dedine bolo vtedy zaregistrovaných niekoľko chatrčí, z ktorých minimálne jednu z nich obývalo cigánske obyvateľstvo, ako bola rodina Andreja Gábora.[47]

VNÚTORNÝ ŽIVOT OBCE

Druhá polovica 19. storočia priniesla viaceré zmeny v rôznych oblastiach života na vidieku. S početným rastom obyvateľstva sa zväčšovala rozloha obce, skvalitňovala jej zástavba a úroveň bývania. Murované budovy už nepredstavoval iba kostol, ale z kameňa alebo tehál si svoje domy stavalo stále viac miestnych obyvateľov.

Na konci druhej tretiny 19. storočia stálo v Banskom 99 budov, z ktorých bolo 99 obytných domov a 3 verejné budovy. Verejnými budovami boli gréckokatolícky kostol, fara a škola, rímskokatolícky kostol a škola. Všetky budovy v obci, samozrejme, okrem chrámu, boli prízemné. Spolu vo všetkých 99 obytných domoch sa nachádzalo 106 izieb, 76 komôr, 87 predsení, avšak iba 2 kuchyne a 1 pivnica, 52 kôlní, 38 kôlní, 4 sklady, 56 stodôl, 119 stajní, 2 košiare a 2 chlievy.[48]

Napriek prechodnému poklesu obyvateľstva v dôsledku vysťahovalectva počet domov v obci rástol. V roku 1881 stálo v Banskom už 106 obytných domov[49] a do posledného roku storočia stúpol ich počet na 109. Z nich boli iba štyri murované, ostatné postavili ich majitelia z dreva. Najviac, 102 domov malo slamenú strechu, iba sedem domov bolo pokrytých šindľovou strechou.[50]

45 A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlalás eredményei. I., Budapest 1882, s. 383.
46 A magyar korona országainak 1900. évi népszámlalása, I. Budapest 1902., s. 276-277.
47 BAZML Zemplén Levéltára Sátoraljaújhely XV-16: Zemplén vármegye 1869. évi népszámlálása, Bánszka. Individuálne hárky sčítania ľudu.
48 BAZML Zemplén Levéltára Sátoraljaújhely XV-16: Zemplén vármegye 1869. évi népszámlálásának községi áttekintése, Bánszka. Individuálne hárky sčítania ľudu.
49 A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlalás eredményei. I., Budapest 1882, s. 383-384.
50 A magyar korona országainak 1900. évi népszámlalása, I. Budapest 1902., s. 276-277.

Zrušenie poddanstva, nastolenie základných občianskych slobôd a ďalšie zmeny spojené s postupnou demokratizáciou spoločnosti po r. 1867 mali ďalekosiahle dôsledky na všetky oblasti života v celej krajine. Okrem iného priniesli aj účasť širších vrstiev obyvateľstva vo voľbách do Uhorského snemu. Aj keď volebné právo bolo stále obmedzované volebným cenzom, na voľbách sa mohol zúčastňovať pomerne veľký počet osôb, a to aj z radov vidieckeho obyvateľstva. Od roku 1867 mohli totiž popri šľachte, podnikateľoch vo výrobe či obchode a inteligencii voliť takisto všetci samostatne hospodáriaci roľníci s výmerou pôdy, dosahujúcou istú hranicu.

Po prvý raz išlo vidiecke obyvateľstvo k voľbám v roku 1861, v čase dočasného obdobia ústavnosti, pred tzv. provizóriom. Banské patrilo vtedy do trebišovského volebného obvodu a volebné právo malo 23 dospelých mužských obyvateľov obce. Všetci z nich boli samostatní roľníci, disponujúci volebným právom na základe vlastníctva pôdy.[51] V roku 1878 disponovalo volebným právom do Uhorského snemu 43 dospelých obyvateľov obce mužského pohlavia, z nich 40 boli roľníci, voliaci na základe vlastníctva pôdy, gréckokatolícky farár a učiteľ mal volebné právo z titulu vzdelania a jeden židovský krčmár ako podnikateľ, na základe živnosti.[52]

V priebehu druhej polovice storočia vstúpili do každodenného života obyvateľov vidieka nové inštitúcie ako pošta, telegraf, daňový úrad, notariát, žandárstvo, železnica, poisťovne, sporiteľne, verejné notárske a neskôr i matričné obvody. Banské patrilo do verejného notárskeho obvodu (a po zavedení štátnych matrík takisto do tamojšieho matričného obvodu) so sídlom v Čemernom. Poslednú poštu mali obyvatelia obce v polovici storočia v Prešove, od 70. rokov v neďalekom Vranove. V mestečku Vranov ako centre slúžnovského okresu boli takisto sídla ďalších štátnych inštitúcií: daňového úradu a okresného súdu.[53]

Počas druhej polovice storočia došlo k niekoľkým zmenám v administratívnom členení stolice. Keď bola po roku 1849 Zemplínska stolica rozdelená na 21 obvodov, bolo Banské zaradené do Vranovského okresu a ostalo v ňom aj pri ďalších zmenách administratívneho členenia r. 1863 a 1872.[54]

Viaceré zmeny v spoločenskom živote a postupujúca modernizácia priniesli nové úlohy tradičnej obecnej samospráve, rozšírenej o ďalšie funkcie. Samospráva sa po zrušení poddanstva a zániku zemepanských právomocí v živote obce stala zároveň najnižším článkom krajinskej administratívy. Najvyšším orgánom obce, voleným všetkými plnoprávnymi obyvateľmi, bolo obecné zastupiteľstvo. Na jeho čele stál predseda, ktorým bol richtár (v jeho neprítomnosti ho zastupoval pod-

51 BAZML Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2403/b. Zemplén Vármegye Törvényhatósági Bizottsága Központi Választmányának iratai 1872–1949. Iratok 1872–1949. Választási névjegyzékek. A képviselőválasztók jegyzéke 1861.
52 BAZML Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2403/b. Zemplén Vármegye Törvényhatósági Bizottsága Központi Választmányának iratai 1872–1949. Iratok 1872–1949. Választási névjegyzékek. A képviselőválasztók állandó névjegyzéke az 1878. évre, terebesi kerület. Sátoraljaújhely, 1879. január 28.
53 A Magyar korona országainak helységnévtára. Budapest 1877, s. 48. Zemplén naptára. Sátoraljaújhely 1890-1900.
54 HŐGYE, István: Zemplén vármegye területi és közigazgatási változásai 1711-1950. In: A Felvidék történeti földrajza, Nyíregyháza 1998, s. 532.

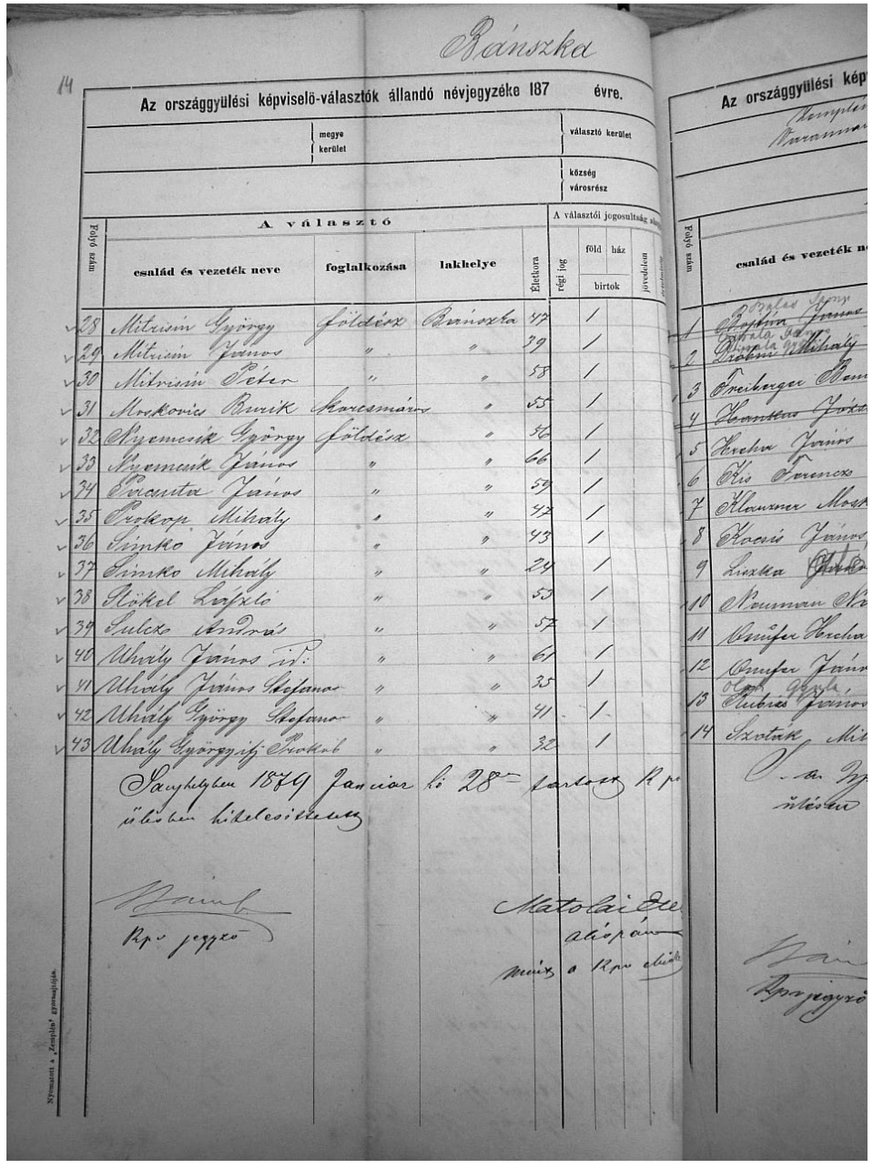
Bánszka

Az országgyülési képviselő-választók állandó névjegyzéke 187 évre.

megye / kerület — választó kerület — község / városrész

Folyó szám	A választó: család és vezeték neve	foglalkozása	lakhelye	Életkora	A választói jogosultság alapja: régi jog	föld / birtok	ház / birtok	jövedelem
28	Mitrisin György	földész	Bánszka	47		/		
29	Mitrisin János	"	"	29		/		
30	Mitrisin Péter	"	"	58		/		
31	Moskovics Benik	szarvasmárs	"	55		/		
32	Szyemenik György	földész	"	56		/		
33	Szyemenik János	"	"	66		/		
34	Svicuta János	"	"	59		/		
35	Prokop Mihály	"	"	47		/		
36	Simko János	"	"	45		/		
37	Simko Mihály	"	"	24		/		
38	Ötkel László	"	"	55		/		
39	Sulcz András	"	"	57		/		
40	Uhrály János ifj.	"	"	61		/		
41	Uhrály János Stefanov	"	"	35		/		
42	Uhrály György Stefanov	"	"	41		/		
43	Uhrály György ifj. Stefanov	"	"	32		/		

Sátoraljaújhely 1879 Januar hó 28-án kartolva 12 pr. ülésben kihelyezve

Kp. jegyző

Matolai Dezső alispán mint a 12 pr. elnöke

Zoznam voličov do parlamentu z roku 1878

richtár). Zastupiteľstvo sa schádzalo na pravidelnom zasadnutí raz ročne, keď schvaľovalo rozpočet, resp. obecné hospodárenie. Okrem tohto mohol v prípade potreby zvolávať richtár (predseda) mimoriadne zasadnutia. Skutočnú výkonnú moc malo však vedenie obce. Jeho členmi boli richtár, dvaja prísažní, verejný notár, pomocný notár, obecný tútor, obvodný lekár a ohliadač mŕtvol. Štátnu administratívu vo vedení zastupoval obvodný notár (s podnotárom), ktorý zároveň viedol zápisnice zo zasadnutí. Richtár a prísažní po prvý raz začali za výkon funkcie dostávať plat. Richtári sa v úrade podľa starších zvyklostí spočiatku pomerne často striedali, neskôr sa táto funkcia stabilizovala. Richtár s podrichtármi a prísažnými zabezpečoval aj oznámenie všetkých úradných oznamov, a to tradičným spôsobom vybubnovaním alebo vyhlásením od domu k domu.[55]

Úrad richtára zastával r. 1874 Juraj Baran.[56] V roku 1878 stál na čele obce richtár Juraj Uchál, podrichtármi boli Michal Hvasta a Ján Hudák, jedným z prísažných potom Ján Jacko.[57] V roku 1890 bol richtárom v Banskom Ján Kálmán,[58] ktorý tento úrad vykonával až do r. 1898, keď ho vystriedal Juraj Kimák, stojaci na čele obce do konca storočia.[59] Členmi obecného zastupiteľstva r. 1890 boli: Henrich Moškovič, Ján Spučik, Ján Jacko, Ján Uhaľ Štofan, Michal Dargaj a Juraj Baran.[60]

V druhej polovici storočia používala obec vo svojej agende vlastnú pečať. Odtlačok nedatovaného typária (najskôr z polovice storočia) sa dochoval na viacerých písomnostiach z obecnej agendy z tohto obdobia. Na pečati s kruhopisom BÁNSZKA HELYSÉGE PECSÉTYE je vyobrazený na pôde stojaci srnec.[61] Na konci storočia už samospráva prestala používať túto originálnu pečať a svoje dokumenty označovala nápisovou pečiatkou.

Podobne ako v iných obciach, aj v Banskom spôsobovali veľké škody na majetku obyvateľov živelné pohromy, najmä požiare. Vzhľadom na tieto škody snažili sa obce i štátna správa zabrániť vzniku požiarov a prísne trestať ich úmyselné zakladanie. V roku 1878 bola v Banskom, rovnako ako i v celom Vranovskom okrese, vybubnovaná vyhláška o zavedení štatariálneho práva proti podpaľačom.[62] Takis-

55 BAZML Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2405/b. Zemplén vármegye alispánjának iratai 1872–1950. Közigazgatási iratok 1872–1950, No. 94: Obecné osvedčenie o zverejnení nariadenia slúžneho z r. 1878.

56 BAZML Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2405/b. Zemplén vármegye alispánjának iratai 1872–1950. Közigazgatási iratok 1872–1950. Tárgyi külön csomók. 6327/1874. Szarvasmarhák összeírása járásonként. A Varannói járás varannócsemernyei körjegyzősége településeinek szarvasmarha-összeírásai, 1874. október 29.

57 BAZML Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2403/b. Zemplén Vármegye Törvényhatósági Bizottsága Központi Választmányának iratai 1872–1949. Iratok 1872–1949. Választási névjegyzékek. A képviselő-választók állandó névjegyzéke az 1878. évre, terebesi kerület. Sátoraljaújhely, 1879. január 28.

58 BAZML Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, Bánszka község tűzrendészeti szabályrendelete, 1890. (1891. Eredeti, 3 fol.)

59 Zemplén naptára. Sátoraljaújhely 1890-1900.

60 BAZML Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, Bánszka község tűzrendészeti szabályrendelete, 1890. (1891. Eredeti, 3 fol.)

61 BAZML Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2405/b. Zemplén vármegye alispánjának iratai 1872–1950. Közigazgatási iratok 1872–1950, No. 94: Obecné osvedčenie o zverejnení nariadenia slúžneho z r. 1878.

62 BAZML Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2405/b. Zemplén vármegye alispánjának iratai 1872–1950. Közigazgatási iratok 1872–1950, No. 94: Obecné osvedčenie o zverejnení nariadenia slúžneho z r. 1878.

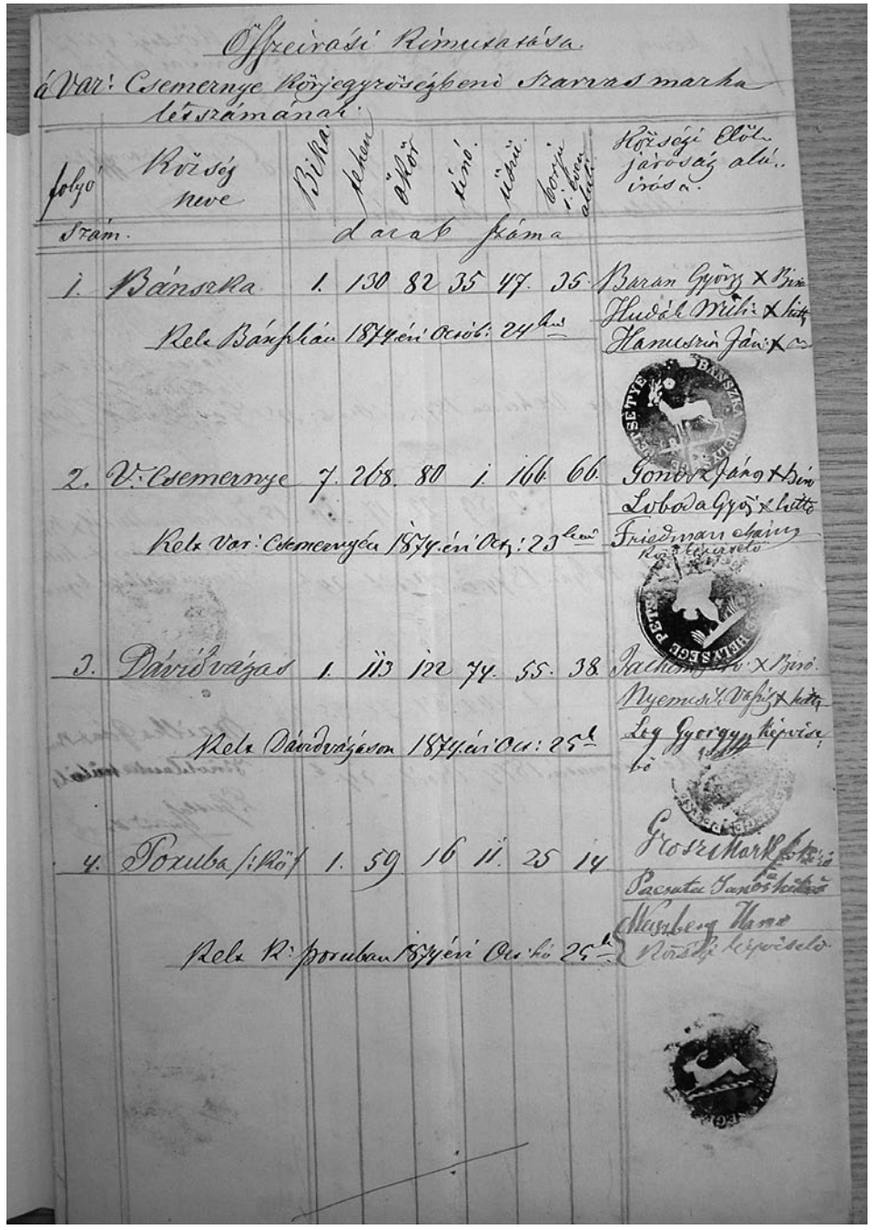

Vedenie obce a obecná pečať z roku 1874

to na základe nariadenia štátnej moci boli na konci osemdesiatych rokov organizované prvé hasičské zbory v Zemplínskej stolici. V Banskom tak bola prvá hasičská organizácia vytvorená v zmysle ministerského nariadenia na mimoriadnom zasadnutí obecného zastupiteľstva 9. apríla 1890. Na jeho čele stál richtár, ktorý bol povinný hneď po konštituovaní nakúpiť pre obec striekačky a potrebnú hasičskú techniku.[63]

63 BAZML Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, Bánszka község tűzrendészeti szabályrendelete, 1890. (1891. Eredeti, 3 fol.)

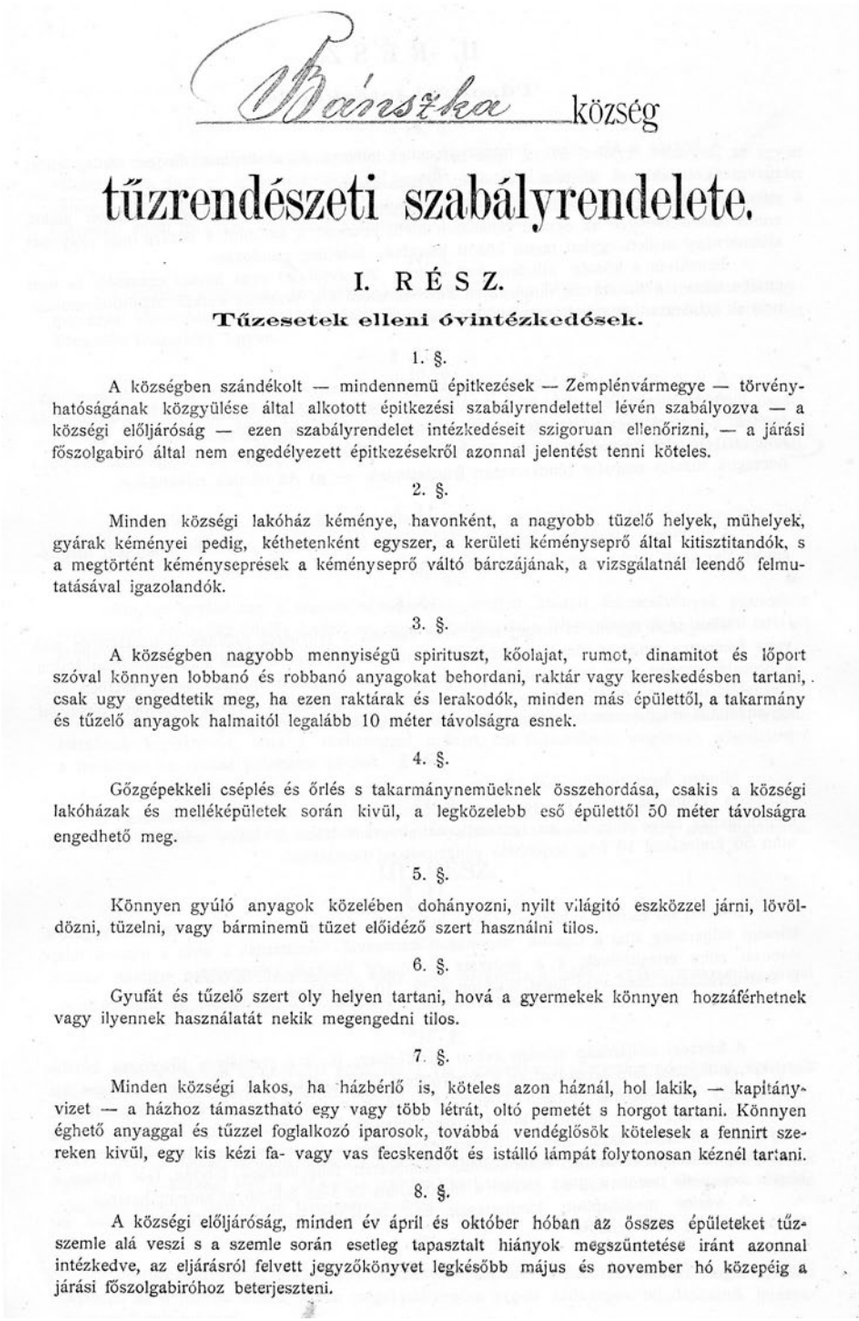

Bánszka község

tűzrendészeti szabályrendelete.

I. RÉSZ.

Tűzesetek elleni óvintézkedések.

1. §.

A községben szándékolt — mindennemü épitkezések — Zemplénvármegye — törvényhatóságának közgyülése által alkotott épitkezési szabályrendelettel lévén szabályozva — a községi előljáróság — ezen szabályrendelet intézkedéseit szigoruan ellenőrizni, — a járási főszolgabiró által nem engedélyezett épitkezésekről azonnal jelentést tenni köteles.

2. §.

Minden községi lakóház kéménye, havonként, a nagyobb tüzelő helyek, mühelyek, gyárak kéményei pedig, kéthetenként egyszer, a kerületi kéményseprő által kitisztitandók, s a megtörtént kéményseprések a kéményseprő váltó bárczájának, a vizsgálatnál leendő felmutatásával igazolandók.

3. §.

A községben nagyobb mennyiségü spirituszt, kőolajat, rumot, dinamitot és lőport szóval könnyen lobbanó és robbanó anyagokat behordani, raktár vagy kereskedésben tartani, csak ugy engedtetik meg, ha ezen raktárak és lerakodók, minden más épülettől, a takarmány és tüzelő anyagok halmaitól legalább 10 méter távolságra esnek.

4. §.

Gőzgépekkeli cséplés és őrlés s takarmánynemüeknek összehordása, csakis a községi lakóházak és melléképületek során kivül, a legközelebb eső épülettől 50 méter távolságra engedhető meg.

5. §.

Könnyen gyúló anyagok közelében dohányozni, nyilt világitó eszközzel járni, lövöldözni, tüzelni, vagy bárminemü tüzet előidéző szert használni tilos.

6. §.

Gyufát és tüzelő szert oly helyen tartani, hová a gyermekek könnyen hozzáférhetnek vagy ilyennek használatát nekik megengedni tilos.

7. §.

Minden községi lakos, ha házbérlő is, köteles azon háznál, hol lakik, — kaptányvizet — a házhoz támasztható egy vagy több létrát, oltó pemetét s horgot tartani. Könnyen éghető anyaggal és tüzzel foglalkozó iparosok, továbbá vendéglősök kötelesek a fennirt szereken kivül, egy kis kézi fa- vagy vas fecskendőt és istálló lámpát folytonosan kéznél tartani.

8. §.

A községi előljáróság, minden év április és október hóban az összes épületeket tüzszemle alá veszi s a szemle során esetleg tapasztalt hiányok megszüntetése iránt azonnal intézkedve, az eljárásról felvett jegyzőkönyvet legkésőbb május és november hó közepéig a járási főszolgabiróhoz beterjeszteni.

Protipožiarne pravidlá obce z roku 1890

Obec na prahu 20. storočia (1900 – 1918)

Začiatok 20. storočia priniesol významné zmeny v rôznych oblastiach života spoločnosti. Výdobytky technického pokroku a pokračujúci hospodársky rozvoj výrazne zasiahli do tradičného spôsobu života. Každodennou samozrejmosťou sa aj na vidieku stávali také vynálezy ako telegraf, telefón, noviny či elektrická energia. Pred prvou svetovou vojnou začali po starých krajinských i stoličných cestách jazdiť automobily a čoskoro sa na oblohe objavili prvé lietadlá. Posledné predvojnové roky sa v Uhorsku niesli v znamení dynamického hospodárskeho rozvoja. Ten sa prejavoval vznikom nových priemyselných podnikov, veľkorysou výstavbou väčších miest a modernej železničnej siete, hustejšej ako vo väčšine okolitých krajín. Tento technický pokrok neobišiel ani vidiek. Aj do okrajových oblastí stolíc priniesol zavádzanie poľnohospodárskych strojov na veľkostatkoch i roľníckych hospodárstvach, železnicu, telegraf a ďalšie novoty. Pomerne rýchly a dynamický hospodársky rozvoj mal však viaceré negatívne dôsledky. Ekonomický aj sociálny vývin krajiny bol veľmi nerovnomerný a protirečivý. V Budapešti a veľkých mestách síce dynamicky napredovala veľkolepá výstavba a rástla životná úroveň obyvateľstva, v niektorých stoliciach však celé oblasti zaostávali a trpeli biedou.

V prostredí zaostalého vidieka, bez dostatočného kapitálu, investícií a pracovných síl bolo uplatňovanie výsledkov technického pokroku nejednoznačný. Zavádzanie strojov v poľnohospodárstve síce viedlo k zvyšovaniu produktivity práce na veľkostatkoch, na druhej strane sa však nepriamo stávalo príčinou úpadku desiatok tisícov drobných roľníckych hospodárstiev, ktoré nedokázali konkurovať veľkovýrobe. Pritom vďaka železnici bolo vtedy možné kamkoľvek lacno dopraviť poľnohospodárske produkty z úrodných oblastí, čo zvyšovalo zaostalosť, najmä hornatých neúrodných okresov stolice. Pri nedostatku pracovných miest v priemysle a ďalších odvetviach hospodárstva bolo jediným východiskom pre mnohých roľníkov opäť vysťahovalectvo, ktoré ostávalo hlavným prejavom negatívneho sociálneho vývinu na vidieku. Tak ako v 70. rokoch 19. storočia, naďalej smerovalo predovšetkým do USA. Vysťahovalectvo spolu s ďalšími nepriaznivými dôsledkami hospodárskeho rozvoja osobitne postihlo okrajové stolice na území dnešného Slovenska. Popredné miesto v tomto negatívnom vývine stále patrilo Zemplínskej stolici.

Jedným z negatívnych fenoménov vývinu Uhorska v prvých rokoch 20. storočia bola stále pokračujúca maďarizácia. Zvlášť nepriaznivé dôsledky mala najmä na kultúrny vývin nemaďarských národov. Štátna moc, v snahe vybudovať národne, resp. jazykovo jednotný uhorský (maďarský) štát, využívala na pomaďarčovanie všetky dostupné prostriedky, najmä školstvo. Maďarizácii pritom napomáhali viaceré, inak nesporne pokrokové skutočnosti. Medzi nimi najmä oživenie politického života, povinná školská dochádzka a rozvoj štátneho školstva s budovaním

siete moderných škôl, zriaďovanie materských škôlok, boj proti negramotnosti, činnosť rôznych spolkov a pod. Toto krátke obdobie ukončila napokon prvá svetová vojna, ktorá spôsobila hlbokú krízu v celej krajine s ťažkými dôsledkami pre vidiecke obyvateľstvo a napokon viedla k zániku monarchie a vzniku nového štátu.

HOSPODÁRSKE A SPOLOČENSKÉ POMERY

V roku 1910 sa uskutočnilo najdôkladnejšie a zároveň posledné sčítanie ľudu v Uhorsku. Podľa jeho údajov malo v tom čase Banské 567 obyvateľov. Z nich bolo ekonomicky činných, resp. zamestnaných 155. Ďalších 412 predstavovali deti, väčšina (nepracujúcich) žien a starí ľudia. Veľká väčšina obyvateľstva naďalej pôsobila v poľnohospodárstve, ktoré zamestnávalo 137 osôb, čo bolo takmer 90% ekonomicky činných obyvateľov obce. Zvyšných 18 osôb, teda o čosi viac ako desatina, bolo zamestnaných v (remeselnej) výrobe (9%), obchode (1%), slobodných povolaniach (1%) a iných alebo nešpecifikovaných odvetviach (0,5%).[1]

Hlavným zamestnaním obyvateľov obce tak aj na začiatku nového storočia ostávala poľnohospodárska výroba. Z 567 obyvateľov obce poskytovalo toto odvetvie obživu 502 ľuďom. Z nich 137 bolo priamo zamestnaných v poľnohospodárstve a 365 predstavovali členovia ich domácností. Spomedzi uvedených 137 osôb ekonomicky činných v poľnohospodárstve bolo 101 mužov a 36 žien. Najväčšiu časť, asi 60% obyvateľov, pôsobiacich v tomto rezorte, naďalej tvorili samostatní roľníci, tzv. statkári, teda vlastníci poľnohospodárskych závodov (hospodárstiev). Oproti koncu predchádzajúceho storočia nedošlo k výraznejším zmenám vo vnútornej skladbe týchto vlastníkov pôdy. Približne polovice z nich (40) tvorili strední roľníci, vlastniaci pôdy s výmerou od 10 do 100 katastrálnych jutár a iba o niečo viac bolo maloroľníkov (44), s hospodárstvami menšími ako 10 jutár. Keďže si popri obrábaní vlastnej pôdy museli zarábať manuálnymi prácami, označovaní boli ako drobní statkári a nádenníci. Skutočný veľkostatkár, s pôdou nad 100 jutár vo vlastníctve alebo v prenájme, nebol v obci žiadny. Na hospodárstvach súkromných roľníkov pomáhalo 30 príslušníkov ich domácností, medzi nimi 28 mužov a 1 žena. Pomocné práce v poľnohospodárstve vykonávali takisto piati paholci, resp. sluhovia. Okrem nich bolo v poľnohospodárstve zamestnaných ešte 39 poľnohospodárskych robotníkov, z ktorých všetci boli starší ako 16 rokov.[2]

Z uvedených údajov jasne vidieť proces drobenia hospodárstiev stredných roľníkov na jednej strane a skupovanie pôdy druhou časťou bohatších stredných sedliakov na strane druhej. Počet hospodárstiev v obci sa zmenil od prelomu storočí iba minimálne (presnejšie poklesol o 2), celkom iná bola ich vnútorná skladba. Kým r. 1900 tvorili gazdovstvá stredných roľníkov ešte tri štvrtiny, o desať rokov klesol ich podiel na polovicu. Samozrejme, zároveň úmerne s tým vzrástol počet

1 A Magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlalása II., Budapest 1913, s. 550-553.
2 Tamže.

drobných roľníckych statkov (zo štvrtiny na polovicu). K tomu zrejme prispelo aj vysťahovalectvo a najmä návrat veľkej časti vysťahovalcov, ktorí za peniaze, získané za morom, pozdvihli svoje zadĺžené hospodárstva, alebo ich rozšírili o novú pôdu.

Stavy dobytka od konca predchádzajúceho storočia zväčša ostávali na predchádzajúcej úrovni, alebo mierne stagnovali. Iba v prípade oviec došlo k značnému nárastu ich počtu. Väčší alebo menší dobytok vlastnilo celkovo 100 obyvateľov obce. V najväčšom počte stále chovali v dedine hovädzí dobytok, aj keď jeho stav bol oproti koncu storočia o niečo nižší. V roku 1911 spolu na všetkých hospodárstvach, resp. v domácnostiach v Banskom mali 361 kusov hovädzieho dobytka, čo bolo o niečo viac ako štvrtinu menej, než pred desiatimi rokmi. Z nich najviac155 bolo kráv, 116 volov, 45 jalovíc a 44 teliat a jeden býk. Na rozdiel od druhej polovice predchádzajúceho storočia všetok hovädzí dobytok patril už ku strakatým švajčiarskym plemenám, chovaným najmä na mlieko. Červeno-strakatý dobytok predstavovalo 298, borzdereš 30 a iné strakaté 31 kusov. Vysoké stavy volov spôsobovali potreby poľnohospodárstva v ťažko dostupnom teréne, keďže až 80 hospodárstiev stále používalo volský záprah.[3]

Podobne mierne od prelomu storočí poklesol aj počet koní chovaných v obci. Celkovo chovali všetky hospodárstva 17 koní, čo bolo o 15% menej ako r. 1900. Spomedzi nich bolo 11 kobýl a šesť valachov. Stav svíň v Banskom ostával po desiatich rokoch takmer nezmenený a r. 1911 mali vo všetkých domácnostiach spolu 86 svíň. Z nich bolo 20 prasníc, 25 mladých svíň, 43 prasiatok a jeden kŕmený brav. Všetky svine v obci patrili k mangaliciam alebo iným tradičným tučným plemenám.[4] Počet kôz v obci takisto mierne poklesol, a to na 54 (teda o 18%). Výrazne však stúpli stavy oviec v Banskom, ktorých r. 1911 chovali už 332 kusov, čo bolo takmer o 350% viac než na prelome storočí. Medzi nimi boli dva barany, 187 dojných oviec, 71 mladých oviec a baranov a 72 jahniat. Všetkých 332 oviec v obci patrilo k plemenu merino.[5]

Na pasenie tohto dobytka využívali obyvatelia rozsiahle obecné pasienky. V zmysle regulácie chotára v druhej polovici 19. storočia bolo vlastníkmi väčšiny pasienkov obecné spoločenstvo bývalých urbárskych sedliakov a želiarov, združujúce tak všetkých samostatných roľníkov. Tieto obecné pasienky mali na začiatku storočia celkovú rozlohu 744 katastrálnych jutár a 670 štvorcových siah. Všetci členovia spoločenstva museli byť riadne spísaní a tento súpis bol schválený každoročne do 15. januára. Podľa pomerného dispozičného nároku každý z nich mal právo pásť na pasienkoch svoj dobytok, a to 16 kusov veľkého dobytka alebo zodpovedajúci počet malého dobytka na jednu celú sedliacku usadlosť. Celkovo tak roľníci mohli bezplatne pásť v chotári 250 kusov veľkého dobytka. Jeden kus veľkého dobytka predstavoval buď jedného koňa, kravu či vola, alebo dve svine,

3 A Magyar Szent Korona országainak állatlétszáma az 1911-ik február hó 28-ki állapot szerint. Budapest 1913, s. 570-573.
4 Tamže.
5 Tamže.

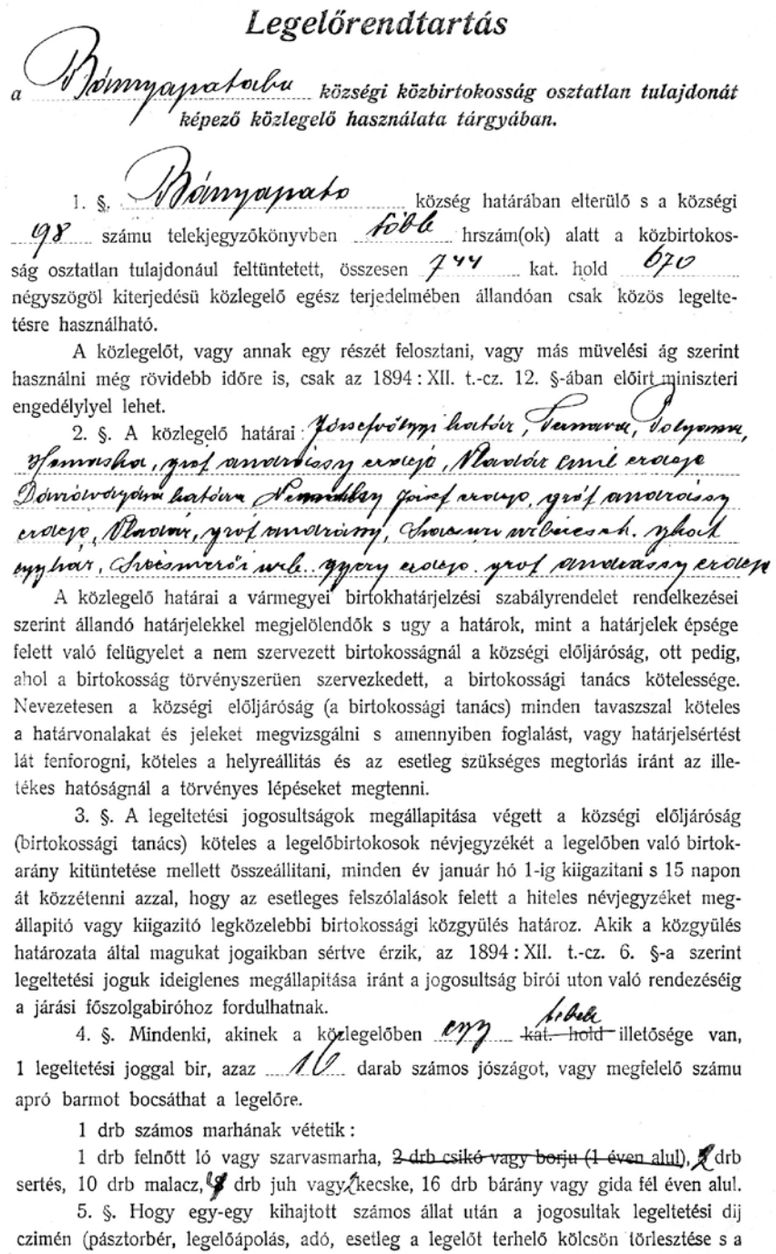

Legelőrendtartás

a Bánnyapatoba községi közbirtokosság osztatlan tulajdonát képező közlegelő használata tárgyában.

1. §. Bánnyapato község határában elterülő s a községi 98 számu telekjegyzőkönyvben fobb hrszám(ok) alatt a közbirtokosság osztatlan tulajdonául feltüntetett, összesen 744 kat. hold 670 négyszögöl kiterjedésü közlegelő egész terjedelmében állandóan csak közös legeltetésre használható.

A közlegelőt, vagy annak egy részét felosztani, vagy más müvelési ág szerint használni még rövidebb időre is, csak az 1894 : XII. t.-cz. 12. §-ában előirt miniszteri engedélylyel lehet.

2. §. A közlegelő határai: József-völgyi határ, Szamara, Dolyomi, Szamoska, gróf Amadéssy erdő, Vadár erdő, Dónóvölgyi határ, Szamoska, József erdő, gróf Amadéssy erdő, Vadár, gróf Amadéssy, Szamara, Szécsenyi erdő, gróf Amadéssy erdő

A közlegelő határai a vármegyei birtokhatárjelzési szabályrendelet rendelkezései szerint állandó határjelekkel megjelölendők s ugy a határok, mint a határjelek épsége felett való felügyelet a nem szervezett birtokosságnál a községi elöljáróság, ott pedig, ahol a birtokosság törvényszerüen szervezkedett, a birtokossági tanács kötelessége. Nevezetesen a községi elöljáróság (a birtokossági tanács) minden tavaszszal köteles a határvonalakat és jeleket megvizsgálni s amennyiben foglalást, vagy határjelsértést lát fenforogni, köteles a helyreállitás és az esetleg szükséges megtorlás iránt az illetékes hatóságnál a törvényes lépéseket megtenni.

3. §. A legeltetési jogosultságok megállapitása végett a községi elöljáróság (birtokossági tanács) köteles a legelőbirtokosok névjegyzékét a legelőben való birtokarány kitüntetése mellett összeállitani, minden év január hó 1-ig kiigazitani s 15 napon át közzétenni azzal, hogy az esetleges felszólalások felett a hiteles névjegyzéket megállapitó vagy kiigazitó legközelebbi birtokossági közgyülés határoz. Akik a közgyülés határozata által magukat jogaikban sértve érzik, az 1894 : XII. t.-cz. 6. §-a szerint legeltetési joguk ideiglenes megállapitása iránt a jogosultság birói uton való rendezéséig a járási főszolgabiróhoz fordulhatnak.

4. §. Mindenki, akinek a közlegelőben egy fobb ~~kát. hold~~ illetősége van, 1 legeltetési joggal bir, azaz 10 darab számos jószágot, vagy megfelelő számu apró barmot bocsáthat a legelőre.

1 drb számos marhának vétetik:

1 drb felnőtt ló vagy szarvasmarha, ~~2 drb csikó vagy borju (1 éven alul)~~, 2 drb sertés, 10 drb malacz, 4 drb juh vagy kecske, 16 drb bárány vagy gida fél éven alul.

5. §. Hogy egy-egy kihajtott számos állat után a jogosultak legeltetési dij czimén (pásztorbér, legelőápolás, adó, esetleg a legelőt terhelő kölcsön törlesztése s a

Pravidlá užívania obecných pasienkov z roku 1908

resp. štyri ovce a kozy, či 16 jahniat alebo kozliat. Roľníci, nedisponujúci právom užívania urbárskych pasienkov, museli zaplatiť 6 korún za každý kus veľkého dobytka alebo adekvátny počet iných domácich zvierat. Na čele spoločenstva stála rada, ktorá okrem vyberania poplatkov a spisovania zoznamov mala na starosti údržbu pasienkov, ich obrábanie, vysievanie trávy, odstraňovanie buriny a ich zásobenie vodou. Zodpovedala aj za udržiavanie studničiek, napájadiel a tienistých miest pre odpočinok dobytka.[6]

Významné miesto v hospodárstve obce si aj na začiatku 20. storočia udržali rozsiahle lesy v ich chotári. Časť ich bola spravovaná štátnymi lesnými orgánmi. Medzi nich patrili tri lesy, a to obecný les, les miestnej gréckokatolíckej farnosti a les obecnej farskej a školskej základiny. Obecný les mal rozlohu 36, cirkevný 28,5 a školský 9 katastrálnych jutár. Les, patriaci farskej a školskej základine, strážil obecný hájnik.[7]

Od prelomu storočí v Banskom poklesol počet obyvateľov, venujúcich sa remeselnej či inej výrobe. V roku 1910 zamestnávalo toto odvetvie spolu 13 osôb a poskytovalo obživu ďalším 30 obyvateľom, akiste najmä príslušníkom ich domácností. Vlastnou výrobou, resp. remeslom sa zaoberali šiesti, z nich päť mužov a jedna žena. Ďalších sedem obyvateľov (mužov) pôsobilo v tzv. domácom remesle. Z týchto údajov je zrejmé, že pokles zamestnanosti vo výrobe o takmer 50% spôsobil najmä odliv osôb, zaoberajúcich sa domácim remeslom. Z obyvateľov, zamestnaných vo vlastnom remesle (výrobe), boli iba dvaja samostatní výrobcovia (majstri, vlastníci dielní, resp. prevádzok). V ich dielňach či iných prevádzkach pracovali traja učni a jeden sluha. Z dvoch výrobných prevádzok v jednej pracoval iba sám jej majiteľ a ďalšia zamestnávala jedného pomocníka.[8]

Z remeselníkov v obci boli dvaja stolármi a jeden mlynárom. Ďalší traja pôsobili v tzv. pohostinskom priemysle. Určite išlo o majiteľa miestnej krčmy a jeho personál.[9] Z ďalších odvetví, resp. zamestnaneckých kategórií pôsobili dvaja obyvatelia v obchode, dvaja patrili k inteligencii (gréckokatolícky kňaz a učiteľ) a jeden sa živil službou.[9]

DEMOGRAFICKÉ, NÁBOŽENSKÉ A NÁRODNOSTNÉ POMERY

Demografický, náboženský a národnostný vývin na začiatku 20. storočia takisto dokladajú najlepšie údaje zo sčítania ľudu z r. 1910. Štyri roky pred prvou svetovou vojnou bývalo v Banskom 567 ľudí, z ktorých bolo 251 mužov a 316 žien. Trvalo v zahraničí žilo 38 obyvateľov obce.[10]

6 BAZML Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2417. Zemplén vármegye egyesületi alapszabályainak levéltári gyűjteménye 1873–1950. 5. doboz. 461: Legelőrendtartás Bánszka, 1908.
7 Zemplén vármegye területén állami kezelés alatt álló erdők és kopár területek erdőőrzési szervezete. Sátoraljaújhely, 1912.
8 A Magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlalása II., Budapest 1913, s. 550-553.
9 Tamže.
10 A Magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlalása I., Budapest 1912, s. 276-277.

Veľká miera vysťahovalectva v posledných dvoch decéniách predchádzajúceho storočia sa prejavila v nerovnomernej vekovej štruktúre obyvateľstva obce. Najpočetnejšiu skupinu tvorili deti od 6 do 11 rokov (121), po nich nasledovali obyvatelia medzi 40 a 59 rokmi (119) a deti do 6 rokov (104). Obyvateľov od 20 do 39 rokov bolo 85, mladých ľudí od 15 do 19 rokov 66 a detí od 12 do 14 rokov iba 41. Z týchto údajov je zrejmý nízky prirodzený prírastok obyvateľstva na sklonku 19. storočia. Vzhľadom na vekovú štruktúru bolo najviac, 343 obyvateľov obce slobodných. V manželstve žilo iba 188 obyvateľov, vdov alebo vdovcov bolo 36, rozvedený nebol nikto.[11]

Počet obyvateľov Banského sa na začiatku storočia ešte viac stabilizoval, pričom takmer dosiahol úroveň z r. 1880 (568). Poukazuje to jasne na spomalenie tempa vysťahovalectva z obce, ktoré kulminovalo v 80. rokoch predchádzajúceho storočia. Prejavil sa tak pozitívny dopad hospodárskeho vývinu krajiny na prelome storočí, predovšetkým masívnej industrializácie a výstavby, ktoré vytvorili veľké množstvo pracovných miest pre chudobných obyvateľov vidieka, a to nielen vo veľkých mestách, ale aj v menších regionálnych centrách. Kvôli nízkym mzdám a regionálnym disproporciám však vysťahovalectvo, aj keď nižším tempom, pokračovalo až do prvej svetovej vojny. Vysťahovalectvo sa však snažil regulovať aj štát, pociťujúci odliv pracovnej sily v priemysle a úbytok brancov.

Aj z Banského pokračovalo v prvých rokoch nového storočia vysťahovalectvo.

Na zmiernenie jeho tempa však jasne poukazujú údaje o počtoch emigrantov z Vranovského okresu. Kým v roku 1901 opustilo krajinu a do Ameriky odišlo 16 obyvateľov obce, v nasledujúcom roku sa rozhodlo vysťahovať za oceán iba päť osôb. Pritom r. 1901 sa zároveň deväť ďalších obyvateľov Banského vrátilo z Ameriky domov.[12]

V konfesionálnej štruktúre obce nedošlo k významnejším zmenám. Stále v nej úplne dominovali gréckokatolíci nad rímskokatolíkmi a židmi. Medzi 567 obyvateľmi Banského bolo 540 gréckokatolíckeho, 17 rímskokatolíckeho náboženstva a 10 židov.[13] Z týchto údajov je zrejmý pokles počtu rímskokatolíkov aj židov, ktorí sa iste sťahovali do Vranova, Košíc či Prešova, kde mali lepšie podmienky pre uplatnenie sa vo výrobe, obchode a slobodných povolaniach.

Vďaka úbytku rímskokatolíkov i židov sa posilnilo postavenie väčšinovej gréckokatolíckej cirkvi. Farnosť Banské stále patrila do sečovského archidiakonského obvodu mukačevskej gréckokatolíckej diecézy. Cirkev mala pritom na začiatku storočia isté problémy s obsadením tunajšej farnosti. Do roku 1902 vykonával úrad farára Alexander Szabó, viac ako celý nasledujúci rok bola farnosť neobsadená a v r. 1905-1906 ju administroval Emil Petőch. Potom bola funkcia farára opäť viac ako dva roky neobsadená, od r. 1910 do r. 1913 bol farárom Július Fesztóry,

11 Tamže.
12 BAZML Zemplén levéltára Sátoraljaújhely, IV. 2405. Zemplén vármegye alispánjának iratai 1872-1950. b. Közigazgatási iratok. 1872-1950. Tárgyi különcsomók. 459. doboz. Kivándorlási iratok: Kimutatása a varannói járásból Amerikába kivándorlottak és onnan visszaérkeztek számáról 1900, 1901, 1902.
13 A Magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlalása I., Budapest 1912, s. 276-277.

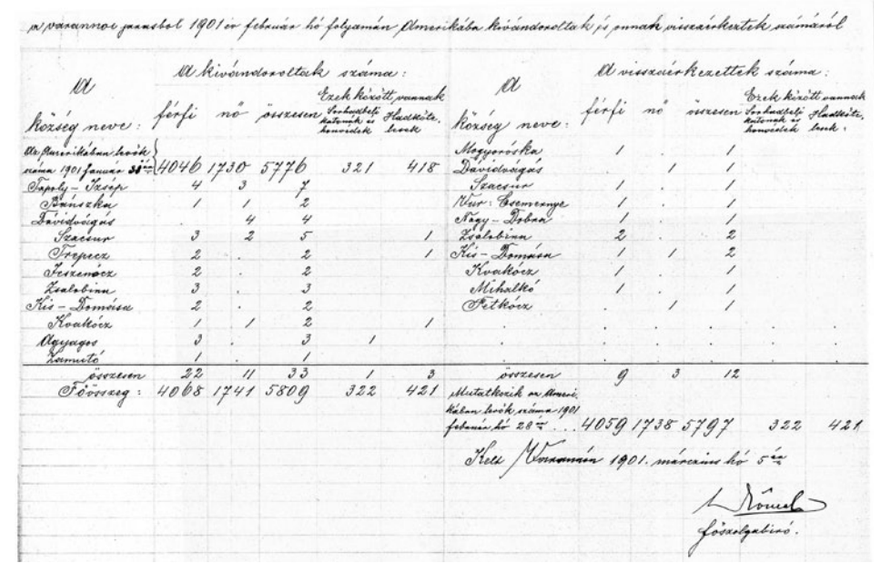

Súpis vysťahovalcov s navrátilcov do USA z roku 1901

v nasledujúcom roku administroval farnosť E. Mikovics a od r. 1915 potom vykonával úrad farára Ladislav Lyahovics (Ľahovič).[14]

Jedinou školou v dedine bola v období pred prvou svetovou vojnou stále gréckokatolícka základná škola. V posledných troch pred vojnových rokoch v nej bolo zriadené miesto druhého učiteľa. Do roku 1907 v nej vyučoval Peter Mihalovich (Mihalovič) a od r. 1908 zaujal jeho miesto Michal Szkiba (Skiba). V rokoch 1912-1914 pôsobili v škole dvaja učitelia. V roku 1912 nimi boli Ondrej Sztilicha (Stilicha) a Anton Spák (Špak), v nasledujúcich dvoch rokoch Ondrej Sztilicha a Emil Manajlov. Manajlov musel zrejme r.1902 narukovať na front a učiteľom v škole ostal naďalej iba Ondrej Sztilicha.[15]

Skvalitnenie školskej dochádzky i zmodernizovanie výučby na miestnej základnej škole sa na začiatku storočia prejavilo v ďalšom raste gramotnosti. Dokladá to skutočnosť, že v roku 1910 vedelo už čítať a písať 167 (30%) obyvateľov obce. Bolo to však podstatne menej ako v iných, spravidla rímskokatolíckych, no najmä protestantských obciach.[16]

V porovnaní s rokom 1900 nenastali v prvých rokoch nového storočia významnejšie zmeny v národnostných pomeroch v obci. Takmer všetko obyvateľstvo v dedine (525, teda 95%) sa naďalej hlásilo k rusínskej národnosti. Druhou najpo-

14 Zemplén naptára. Sátorlajaújhely 1901-1917.
15 Tamže.
16 A Magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlalása I., Budapest 1912, s. 276-277.

četnejšou národnosťou boli na prahu 20. storočia Slováci, ktorých počet mierne stúpol (17), počet Nemcov však vzrástol päťnásobne (10). Pritom počet Maďarov v obci oproti koncu storočia takmer o tretinu klesol (14). K inej národnosti sa nehlásil žiaden z obyvateľov Banského.[17]

Uvedené údaje z národnostnej štruktúry obce dokumentujú úzke prepojenie medzi náboženským a národnostným vývinom, resp. národnostnou a konfesionálnou identitou v tomto období. Pri sebaidentifikácii obyvateľov s rusínskou národnosťou zohralo asi najvýznamnejšiu úlohu ich gréckokatolícke náboženstvo, pričom nepočetné slovenské obyvateľstvo patrilo k slovenskej národnosti. Uvedené údaje dokladajú nízku mieru asimilácie a mizivú úspešnosť maďarizácie na vidieku, keď sa k maďarskej národnosti okrem farára a učiteľa hlásilo iba niekoľko miestnych židov. Noví židia, iba nedávno prisťahovaní z Haliče alebo severných obcí Zemplínskej stolice, si pritom priniesli nemeckú národnostnú identitu. Vzhľadom na absenciu údaja o inej národnosti je otázna národnostná príslušnosť miestnych Cigánov, zaradených akiste podľa náboženstva medzi Rusínov alebo Slovákov. Slabé výsledky asimilácie a maďarizácie dokumentuje aj skutočnosť, že iba 33 obyvateľov obce vedelo na začiatku 20. storočia po maďarsky.[18] Jedným z prejavov úradnej maďarizácie bola zmena oficiálneho pomenovania obce z dovtedajšieho tvaru „Bánszka“ na pôvodnú stredovekú, no po maďarsky lepšie znejúcu podobu „Bányapataka“.

VNÚTORNÝ ŽIVOT OBCE, PRVÁ SVETOVÁ VOJNA

Od začiatku storočia došlo k ďalšej zmene v administratívnom členení Zemplínskej stolice. Počet okresov sa zvýšil na trinásť (pribudli tri nové, Medzilaborecký, Sninský a Blatnopotocký) a nové postavenie získalo aj stoličné sídlo Sátoraljaújhely, zaradené medzi tzv. mestá so zriadeným magistrátom. Štátne úrady a inštitúcie, s ktorými bežne prichádzali do kontaktu, mali obyvatelia predovšetkým v stoličnom a okresnom centre. Obec Banské patrila naďalej do Vranovského okresu a verejného notárskeho a matričného obvodu v Čemernom. V okresnom sídle mali občania daňový úrad, úrad pozemkovej knihy, žandársku stanicu, posledný telegraf a po postavení železnice r. 1903 takisto najbližšiu železničnú stanicu. Posledná pošta pre obec bola vo Vechci.[19]

S rozvojom hospodárstva a uplatňovaním výdobytkov technického rozvoja sa postupne a pomerne pomaly menili životné podmienky na vidieku. S nimi sa zvyšovala aj kvalita bývania obyvateľstva. Vyššie zárobky a peniaze získané v zahraničí poslúžili viacerým obyvateľom na zveľadenie svojich hospodárstiev a príbytkov. S ďalším rastom obyvateľstva vzrástol začiatkom storočia aj počet domov v dedine. V roku 1910 stálo v Banskom 113 obytných domov. Z nich už 15 bolo

17 Tamže.
18 Tamže.
19 Magyarország helynévtára 1907, s. 73, 1913, s. 381.

murovaných, postavených z tehál alebo kameňa, ďalších 5 domov bolo z váľkov a 93 z dreva alebo iného netrvácneho materiálu. Strechy, pokryté pálenou škridlou, mali iba dva domy, ďalších dvanásť malo šindľové a 99 domov slamené strechy.[20]

Na začiatku 20. storočia prešla istými premenami aj obecná samospráva, ktorá získala nové úlohy a kompetencie. Na jej čele stálo stále obecné zastupiteľstvo a vedenie obce, tvorené richtárom, prísažnými, hlavným prísažným a obvodným notárom. K funkcionárom a zamestnancom obce patril aj obecný túto, obvodný lekár, obecná babica, obecný ohliadač mŕtvol, podrichtár a obecný nočný strážnik. Na zasadnutí obecného zastupiteľstva mal byť prítomný aj notár príslušného verejného notárskeho obvodu, ktorý z jeho rokovania vyhotovil zápisnicu. So súhlasom štátnych orgánov rozhodovalo obecné zastupiteľstvo o určovaní a vyberaní obecnej dane, obecnom rozpočte a financiách, vytváraní nových miest obecných zamestnancov, obecných predpisoch a (ak nebola v obci cirkevná alebo štátna škola) o zriaďovaní a správe obecnej školy. Výlučne do okruhu jeho právomocí patrilo vydávanie povolení na usadenie sa v obci, uzatváranie zmlúv v mene obce, rušenie nevymáhateľných pohľadávok, starostlivosť o obecné cesty a stanovenie dátumu istých poľnohospodárskych prác (vinobranie, zber kukurice alebo kapusty). Funkcia richtára sa stala stabilnejšou a lepšie platenou, richtári sa pritom naďalej pomerne často v úrade striedali. Funkciu richtára v Banskom v rokoch 1901-1918 vykonávali: Juraj Kimák (1901), Michal Jacko (1902-1904), Andrej Mitrišin (1905-1906), Michal Šimko (1907-1909), Michal Ščerba (1910-1913, 1917-1918) a Vasiľ Hanušin (1914-1916).[21]

V júli 1914 vypukla prvá svetová vojna a národy Rakúsko-Uhorska boli zatiahnuté do najstrašnejšieho vojnového konfliktu, aký dovtedy Európa poznala. Aj keď sa Vranovský okres a s ním aj Banské nedostali do priameho kontaktu s vojenskými operáciami a neokupovala ich cudzia armáda ako severné okresy Užskej, Zemplínskej a Šarišskej stolice, vojnové udalosti výrazne zasiahli do života obce a jej obyvateľov. Tí už v krátkom čase pocítili dôsledky vojny. Veľká časť mužov musela narukovať do vojska a mnohí sa zúčastnili bojov na ruskom a neskôr talianskom fronte, kde niektorí zahynuli, boli ranení, alebo padli do zajatia. Odchod živiteľov rodín výrazne skomplikoval situáciu mnohých obyvateľov. Ďalšie bremeno predstavovali požiadavky štátu na stále väčšie dodávky potravín, zvierat, dreva a iného vojnového materiálu. Od r. 1916 tak úrady začali rekvirácie obilia, koní a dobytka.

Kríza a rozpad hospodárstva monarchie v posledných rokoch vojny spôsobili rast cien a postupne úplný nedostatok niektorých tovarov. Kým v roku 1914 stála siaha dreva na kúrenie 16 korún a 1 kg nafty 30 halierov, v nasledujúcom roku to už bolo 50 korún za siahu dreva a 1 koruna za kilogram nafty. Onedlho postupne vymizli z obchodov výrobky ako mydlo, petrolej, obuv či šatstvo. Obchodní-

20 A Magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlalása I., Budapest 1912, s. 276-277.
21 Zemplén naptára. Sátorlajaújhely 1901-1917.

ci a špekulanti ich potom predávali na čiernom trhu za niekoľkonásobne vyššie ceny.[22] Odchod mužov na front, vojnové dodávky a rekvirácie spôsobovali biedu vyčerpaného obyvateľstva, ktoré neraz stálo na pokraji hladu. V takejto situácii sa šírili rôzne epidémie. V máji 1915 vypukla v Užskej stolici cholera, ktorá sa rozšírila i do susedných okresov Zemplína a medzi obyvateľstvom sa vyskytli takisto prípady iných infekčných ochorení.[23]

V poslednom vojnovom roku sa prudko zhoršovala hospodárska situácia a rástlo napätie v spoločnosti. V druhej polovici roku 1918 dosiahol vrchol rozklad hospodárstva, ktoré nebolo schopné zabezpečovať obrovskú armádu. Tá koncom októbra utrpela niekoľko porážok na talianskom fronte a 3. novembra napokon kapitulovala. Medzitým sa monarchia rozpadla, 28. októbra vzniklo Československo a po revolúcii 30. októbra v Budapešti aj pre Uhorsko skončila prvá svetová vojna. Po krátkej vláde nového premiéra a od 16. novembra prezidenta Michala Károlyiho do začiatku januára 1919 obsadilo väčšinu územia Zemplínskej stolice československé vojsko a začala sa písať nová kapitola v histórii Banského.

22 ŠA Prešov, Slúžnovský úrad Vranov, 21.

23 Štátny archív Zakarpatskej oblasti Ukrajiny Berehovo, Župan Užskej stolice, F4, 01: Záznamy o epidémii cholery v máji 1915.

Banské v Československej republike (1918 – 1939)

SITUÁCIA PO VZNIKU ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKY

Po vzniku Československej republiky (ČSR) dňa 28. októbra 1918 obec Banské naďalej spravovali zanikajúce uhorské, resp. vznikajúce maďarské úrady.

Situácia v regióne bola po vyhlásení nového štátu zložitá. Väčšina inteligencie, bohatší remeselníci a židia rozprávali po maďarsky alebo nemecky a voči novému štátu neprejavovali žiadne sympatie – plynulo čítať a písať po slovensky vedeli iba niektorí príslušníci inteligencie, obyvatelia s horším sociálnym postavením boli zväčša negramotní. V ľudových školách sa aj naďalej vyučovalo po maďarsky, v úradoch pracovali promaďarsky orientovaní úradníci, slovenské obyvateľstvo v jeho prípadných pročeskoslovenských prejavoch zastrašovali maďarskí žandári.[1]

Koncom roka 1918 víťazné mocnosti stanovili slovensko-maďarskú demarkačnú čiaru.

Československé vojsko (medzi nimi aj šiesta pešia divízia légie z Talianska) obsadilo na prelome rokov 1918 a 1919 najvýchodnejšie oblasti Slovenska. Koncom mája, resp. začiatkom júna 1919 sa tohto územia na krátky čas zmocnili vojaci maďarskej Červenej armády. K stabilizácii pomerov došlo v druhej polovici roka 1919 a situáciu opäť začali kontrolovať československé orgány.[2]

V roku 1919 obec Banské aj naďalej patrila do vranovského slúžnovského okresu, ktorý bol súčasťou Zemplínskej župy. Dňa 2. januára 1919 sa prvým zemplínskym županom v nových pomeroch stal Milutín Križko – statkár z Trebišova (v tomto meste bolo zo začiatku i župné sídlo – neskôr sa sídlom Zemplínskej župy stali Michalovce).[3]

V roku 1919, resp. v roku 1920 sa v Banskom, s časťou „Pila Karšayova“, nachádzal gréckokatolícky farský úrad. Pre potreby miestnych občanov slúžila žandárska („četnícka“) stanica v Nižnom Hrabovci (neskôr v Sačurove), Notársky a matričný úrad v Čemernom (v súčasnosti miestna časť Vranova nad Topľou), Poštový úrad vo Vechci, Okresný a berný úrad vo Vranove nad Topľou (ďalej Vranov), Tele-

1 BALLAY, Eugen. *Rozpomienky na vzkriesenie najvýchodnejšieho Slovenska v roku 1919. Prepísané v roku 1933 ako Pamätná kniha obce Malé Zalužice.* Rukopis, s. 7-41, 87, 141; MICHNOVIČ, Imrich. Michalovce v čase vzniku prvej Československej republiky. In PEKÁR, Martin – DEFIŇÁK, Patrik – ZMÁTLO, Peter. *Annales historici Prešoviensis.* Prešov : 2005, s. 169-178.

2 HRONSKÝ, Marián. Priebeh vojenského konfliktu ČSR s Maďarskom roku 1919. In *Historický časopis,* 1993, roč. 41, roč. 5-6, s. 583-599; HRONSKÝ, Marián. Priebeh maďarských vojenských operácií a ich strategický cieľ. In DEÁK, Ladislav. *Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918-1920.* Martin : 1995, s. 72-77.

3 ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián. *Slovensko v Československu 1918 – 1939.* Bratislava : 2004, s. 610.

grafný úrad vo Vranove (neskôr v Sačurove) a zdravotný obvod v Čemernom. Pre obyvateľov Banského slúžili najbližšia vranovská a sačurovská železničná stanica. Miestni rímskokatolícki veriaci patrili k sačurovskému farskému úradu a židovskí veriaci k vranovskému rabinátu.[4]

ADMINISTRATÍVNO-SPRÁVNA PRÍSLUŠNOSŤ

V roku 1922 definitívne zanikla Zemplínska župa. Počas nasledujúceho procesu administratívnych zmien bolo Banské v rokoch 1923 – 1928 začlenené ako súčasť okresu Vranov do Košickej župy (veľžupy) a v rokoch 1928 – 1939 podliehali správe Krajinského úradu v Bratislave.

Prvorepublikový vranovský okres sa nachádzal v susedstve giraltovského okresu smerom na juh. Povrch okresu bol na západe pahorkovitý, ale východnú a južnú časť tvorili rozsiahle roviny. Na západe okresu sa tiahli Slánske vrchy. Okresom pretekali rieky Topľa a Ondava. Okres oplýval prírodným bohatstvom, o čom písala aj dobová literatúra: *„V okolí Vranova sa nachádzajú vrstvy kamenného uhlia. Z Vranova cez Čemerné smerom severozápadným vedie hradská do obce Soľ, kde sú soľné pramene. V susedstve medzi vrchmi je Rudľov, so železnou rudou a nižšie Zamutov, kde sa nachádza drahý opál, hnedé uhlie a železná ruda. Severne* od Vranova pri ceste je Merník a dolami na rtuť (živé striebro) a kaolin, z ktorého robia pekné hlinené nádoby. V najsevernejšej časti okresu vedie hradská do Kelče, kde je znamenitý kyslý a sírový prameň a veľké píly.“[5]

Dvadsaťročný vývoj vranovského okresu bol v roku 1938 charakterizovaný: *„...Relatívne výsledky dvadsaťročného úsilia sú však uspokojivé a primerané aj tam, kde príroda sama nepriala snahám o uskutočnení plánov na zlepšenie životných pomerov. Vranovský okres patrí medzi tie, ktoré svojou polohou a prírodným rázom majú prostredné postavenie medzi krajom bohatým a chudobným. So svojimi tichými dedinkami medzi ľahko prístupnými vysokými horami a svojimi úrodnými rovinami v údolí rieky Tople a Ondavy pôsobí jedinečnou poetickou harmóniou... ...Časy, kedy väčšina obyvateľstva okresu, počítajúceho dnes 30 000 duší, bola hatená na hospodárskom poli majetkami veľkostatkárov, sa minuli a zmenili sa v časy, prajnými rozvoju individuálneho a kolektívneho pokroku tak na poli hospodárskom, ako aj kultúrnom a sociálnom... ...V okrese bude treba previesť rôzne investície, aby sa využilo prírodné bohatstvo okresu...“*[6]

4 *Administratívny lexikón obcí II.* Praha : 1927, s. 225; *Soznam miest na Slovensku dľa popisu ľudu z roku 1919.* Bratislava : 1920, s. 149.
5 KOREŇ, Jozef. *Domoveda župy Košickej.* Prešov : 1925, s. 51.
6 JUNGER, Viktor. Vranov 1918 – 1938. Dvadsať rokov československej budovateľskej práce. In *Novosti,* roč. 20, č. 161, 17. júl 1938, príloha.

NOTÁRSKY ÚRAD A VOJENSKÁ POSÁDKA V ČEMERNOM

V rámci vranovského okresu aj po zmenách v 20. rokoch minulého storočia zostala obec naďalej v obvode čemerňanského notárskeho úradu.[7] Do obvodu čemerňanského notariátu patrilo pôvodne sedem obcí a to Banské, Čemerné, Davidov, Kamenná Poruba, Sačurov, Vechec a Juskova Voľa. V 20. rokoch minulého storočia príslušné úrady Sačurov pričlenili do notariátu so sídlom v Sečovskej Polianke.[8]

Podľa zákona č. 211/1920 z dňa 1. októbra 1920 sa štátnymi zamestnancami stali i obvodní notári a úradne boli pridelení k obecnej správe. Notár už nebol členom rady a obecného zastupiteľstva, no povinne sa zúčastňoval ich schôdzí a mal hlasovacie právo. Okrem toho disponoval rozsiahlymi kompetenciami pri vykonávaní verejnej správy, veľký vplyv mal tiež na zákonnosť rozhodovania obecnej samosprávy – v jeho rukách sa teda sústredili značné práva a povinnosti.

Pred rokom 1922 poverili kompetentné orgány vedením čemerňanského obvodného notariátu Dezidera Semjana.[9] V prvej polovici 20. rokov 20. storočia bol do funkcie vedúceho notára menovaný Jozef Šepitko, ktorému vypomáhal pomocný notár Rudolf Kretter. V 30. rokoch vo funkcii vedúceho notára pôsobili Mikuláš Haraszty a po ňom Andrej Ciklaminy. Ako pomocní notári im postupne

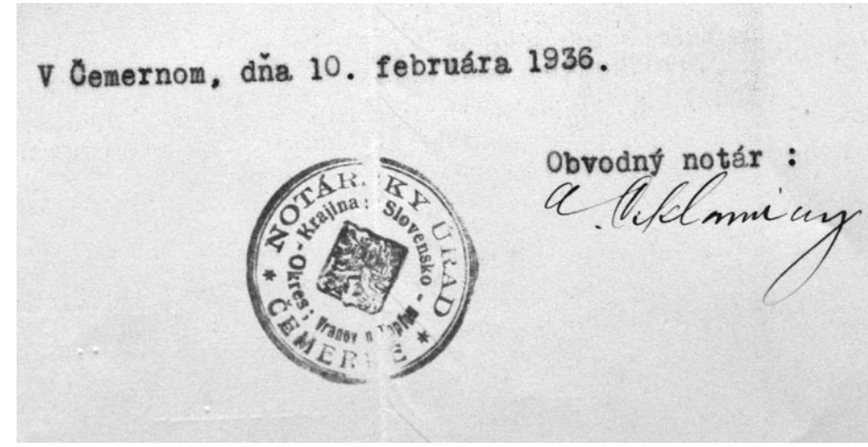
V Čemernom, dňa 10. februára 1936.

Obvodný notár :

NOTÁRSKY ÚRAD Okres: Vranov n. Topľou Krajina: Slovensko ČEMERNÉ

Pečiatka obvodného notariátu v Čemernom a podpis notára z roku 1936

7 Návrh na podelenie zemplínskej župy na okresy a notariáty. In *Zemplín. Úradný časopis Zemplínskej župy,* č. 20, 20. máj 1921, s. 1; Administratívne rozdelenie župy košickej. In *Slovenský východ,* č.7, 9. január 1924, s. 5.
8 *Soznam miest na Slovensku dľa popisu ľudu z roku 1919.* Bratislava : 1920, s. 149-151; *Administratívny lexikón obcí II.* Praha : 1927, s. 227.
9 Zkúška zo slovenštiny. In *Zemplínska stráž,* roč. 1, č. 8, 16. júl 1922, s. 6.

vypomáhali Michal Družbacký, Alexander Herškovitš a Bohuš Ďurčány.[10] V roku 1937 bol Anton Hajduk menovaný za nového vedúceho notára v Čemernom.[11] V roku 1937 bolo na notariáte systematizované miesto výpomocnej sily. Z toho vyplývajúce finančné požiadavky znášali obce notariátu.[12] V 30. rokoch ako výpomocná sila na notariáte pracoval Štefan Farkaš.[13]

V rokoch 1923 – 1938 boli v barakovom tábore pri obci Čemerné ubytovaní československí vojaci, najmä delostrelci.[14]

ŽANDÁRSKA STANICA

Po roku 1918 obvod nižnohraboveckej žandárskej stanice, ktorá podliehala Krajinskému žandárskemu veliteľstvu pre Slovensko, oddiel č. 20 Humenné a Okresnému žandárskemu veliteľstvu vo Vranove, tvorili obce Banské, Davidov, Dlhé Klčovo, Hencovce, Kladzany, Kučín, Kamenná Poruba, Poša, Sačurov.[15]

V 20. rokoch Banské pričlenili do obvodu sačurovskej žandárskej stanice, ktorá tiež patrila pod vranovské okresné veliteľstvo. Sačurovskí žandári riešili veľa prípadov, napríklad v roku 1927 lúpežné prepadnutie osemnásťročnej Márie J. z Banského, ktorú na ceste z poštyz Vechca kvôli peniazom z Ameriky prepadli traja mladíci z tej istej obce. V roku 1933 v okolí Banského prepadávala skupina zlodejov, na čo doplatil miestny občan František Č. a obecná doručovateľka.[16]

V rokoch 1918 – 1938 pôsobili vo funkcii veliteľov oboch staníc väčšinou Česi. Aj žandári boli prevažne českej národnosti a agendu viedli v materinskom jazyku.

SAMOSPRÁVA

Posledným richtárom z obdobia Rakúsko-Uhorska a zároveň prvým po vzniku Československa bol Ján Scserba.[17] Najneskôr v roku 1920 zemplínsky župan vymenoval za nového richtára v Banskom Jána Uhala.[18]

10 BĚLOŽNÍK, František. *Príručka pre obecných a obvodných notárov na Slovensku na rok 1929.* Bratislava 1928, s. 76; BĚLOŽNÍK, František. *Príručka pre obecných a obvodných notárov na Slovensku* na rok 1926. Bratislava : 1925, s. 272; BĚLOŽNÍK, František. *Príručka pre obecných a obvodných notárov na Slovensku na rok 1934.* Bratislava : 1934, s. 79; BĚLOŽNÍK, František. *Príručka pre obecných a obvodných notárov na Slovensku na rok 1932.* Bratislava : 1932, s. 79.
11 Štátny archív v Prešove (ďalej ŠA PO), fond (ďalej f.) Šarišsko-zemplínska župa (ďalej ŠZŽ), č. 222/1942 prez.
12 ŠA PO, f. ŠZŽ, č. 222/1942 prez.
13 Štátny archív v Prešove, pobočka vo Vranove nad Topľou (ďalej ŠA PO, P VR), f. Okresný úrad vo Vranove (ďalej OÚ VR), Revízia práce Obvodného notárstva v Čemernom v roku 1936, kartón č. 4.
14 FIDLER, Jiří – SLUKA, Václav. *Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920 – 1938.* Praha : 2006, s. 83.
15 *Schematismus branné moci československé 2.* Praha : 1923, s. 557; Štátny archív v Košiciach (ďalej ŠA KE), f. Košická župa (ďalej KŽ), č. 2369/1923 prez.
16 Lúpežné prepadnutie mladého dievčaťa. In *Slovenský východ,* 3. máj 1927, s. 5; Nevydarené napadnutie tajomných banditov. In *Slovenský východ,* 15. január 1933, s. 5.
17 *Zemplén naptára az 1917-ik évre.* Sátoraljaújhely 1917, s. 86.
18 ŠA KE, f. KŽ, č. 15586/1925 adm.; Štátny archív v Prešove, pobočka vo Vranove nad Topľou (ďalej ŠA PO, P VR), f. Slúžnovský úrad Vranov (ďalej SÚ VR), Zápisnica z 13. októbra 1922, inv. č. 4, kartón 48.

Podľa Organizačného štatútu obce Banské z roku 1926[19] obecné zastupiteľstvo a rada zasadali dvakrát do roka. Mimoriadne obecné zastupiteľstvo zvolával starosta podľa potreby. Platnosť hlasovania a z neho vyplývajúcich uznesení si vyžadovala účasť najmenej dvoch tretín členov zastupiteľstva. V rámci samosprávy pracovalo i niekoľko komisií, napríklad finančná a sociálna.

Zápisnice zo zasadnutí obecného zastupiteľstva boli uložené na notárskom úrade v Čemernom.[20]

K dôležitým ukazovateľom pôsobenia samosprávnych orgánov patrilo ich hospodárenie. Obec Banské vyberala len povinné dane a daň zo psov. Dane vyberal vedúci notár z Čemerného, starosta obce a pokladník obce od septembra do konca februára.[21] Za rok 1937 samospráva Banského hospodárila so schodkom 9164 korún, pričom jej celkový ročný príjem predstavoval sumu 7 840 korún a výdavky sa vyšplhali na sumu 17 064 korún.[22]

Po prijatí zákona o Civilnej protileteckej ochrane (CPO), ktorý nadobudol platnosť v roku 1936, musela samospráva venovať zvýšenú pozornosť i civilnej ochrane obyvateľstva, resp. ochrane jednotlivých hospodárstiev. Na základe ustanovení zákona (a ďalších súvisiacich nariadení) vymenoval starosta Banského funkcionárov CPO, ktorí sa tak stali členmi miestneho poradného zboru CPO.[23]

SČÍTANIA OBYVATEĽSTVA

V roku 1919 sa v Banskom najviac obyvateľov hlásilo k rusínskej národnosti a gréckokatolíckemu vierovyznaniu.[24]

Prvé oficiálne sčítanie obyvateľstva v ČSR prebehlo dňa 15. februára 1921. V Banskom vtedy bývalo 629 obyvateľov a stálo tu 111 domov.

Bližšie štatistické údaje sú uvedené v tabuľke:[25]

Podľa národnosti		**Podľa náboženstva**	
Československá	58	Rímskokatolíci	64
Maďarská	22	Gréckokatolíci	537
Židovská	0	Izraeliti (židia)	18
Rusínska (Ruská)	533	Evanj. reform. (kalvíni)	8
Iná	12	Evanj. a. v. (luteráni)	0
Cudzinci	4	iné a bez vyznania	0

19 ŠA PO, P VR, f. Okresný úrad vo Vranove (ďalej OÚ VR), Zápisnice okresného výboru z roku 1926, inv. č. 1, kartón 1.
20 ŠA PO, f. ŠZŽ, č. 222/1942 prez.
21 ŠA Po, f. ŠZŽ, č. 222/1942 prez.
22 ŠA PO, P VR, f. OÚ VR, Zápisnice okresného výboru z roku 1937, inv. č. 3, kartón 1.
23 ŠA, f. ŠZŽ, č. 222/1942 prez.
24 *Soznam miest na Slovensku dľa popisu ľudu z roku 1919.* Bratislava : 1920, s. 149.
25 *Statistický lexikon obcí na Slovensku.* Praha : 1927, s. 152.

Obyvateľky Banského po roku 1918

Mládenci z Banského v 30. rokoch 20. storočia

Michal Prokop s manželkou Máriou, rodenou Uchaľovou a deťmi v roku 1927

V porovnaní s rokom 1919 stúpol počet ľudíhlásiacich sa k česko-slovenskej národnosti – zároveň poklesol počet obyvateľov, ktorí sa predtým hlásili k maďarskej a ďalším národnostiam.[26]

Na základe výsledkov druhého oficiálneho sčítania z 1. decembra 1930 vieme, že v Banskom žilo 697 ľudí a zaregistrovaných bolo 129 príbytkov.

Ďalšie údaje zo štatistiky:[27]

Podľa národnosti		**Podľa náboženstva**	
Československá	667	Rímskokatolíci	66
Maďarská	1	Gréckokatolíci	622
Židovská	0	Izraeliti (židia)	4
Rusínska (Ruská)	11	Evanj. reform. (kalvíni)	4
iná a cudzinci	17	Evanj. a. v. (luteráni)	0
Nemecká	0	iné a bez vyznania	0

HOSPODÁRSKE A SOCIÁLNE POMERY

Nedostatok pôdy vytváral v prostredí bezzemkov a malých roľníkov od prvých dní existencie ČSR mimoriadne napätú situáciu. Poslanci Národného zhromaždenia – aj pod tlakom vidieka – preto prijali dňa 16. apríla 1919 tzv. záborový zákon. Na základe ustanovení tejto zákonnej normy podliehal parcelácii pozemkový majetok s výmerou nad 150 hektárov (ha) pôdy, resp. 250 ha pôdy vôbec (možné boli tiež výnimky smerom nahor i nadol).

V Banskom a okolí pozemkovú reformu od roku 1921 riadil michalovský Prídelový komisariát Štátneho pozemkového úradu (ŠPÚ). Ako výkonný orgán I. inštancie pre parceláciu vznikol aj dočasný prídelový zamutovský komisariát.[28] Novovzniknutá situácia mala za následok rozličnú hospodársku kriminalitu (napr. v podobe ničenia úrody). Z tohto dôvodu kompetentné úrady vyhlásili v júli 1920 na území Zemplínskej župy stanné právo.[29]

Vo vranovskom okrese bolo na účely pozemkovej reformy zabraných sedem veľkostatkov. Medzi ne patril aj veľkostatok Alžbety Tomcsányi vo výmere 1 933 katastrálnych jutár pôdy, z toho 633 katastrálnych jutár pôdy poľnohospodárskej.[30]

Obyvateľov Banského sa týkala práve parcelácia veľkostatku Alžbety Tomcsányi (rodenej Vladár) so sídlom v Kladzanoch. Alžbeta Vladárová, ktorá sa vydala za Viliama Pavla Tomcsányiho, zdedila majetok po svojom otcovi Emilovi Vladárovi. V chotári Banského a Davidova vlastnila vyše 381 hektárov lesa. V Banskom v niekoľkohektáro-

26 *Soznam miest*, ref. 24, s. 149; *Statistický lexikon*, ref. 25, s. 152.
27 *Štatistický lexikon obcí v krajine Slovenskej.* Praha : 1936, s. 59.
28 Hruška. Návrat do pôdy rúk ľudu. In *Novosti*, roč. 2, č. 161, príloha.
29 *Zemplín. Úradný časopis Zemplínskej župy,* č. 17, 23. júl 1920.
30 *Zprávy Státniho pozemkového úřadu,* IV, 1931, s. 37.

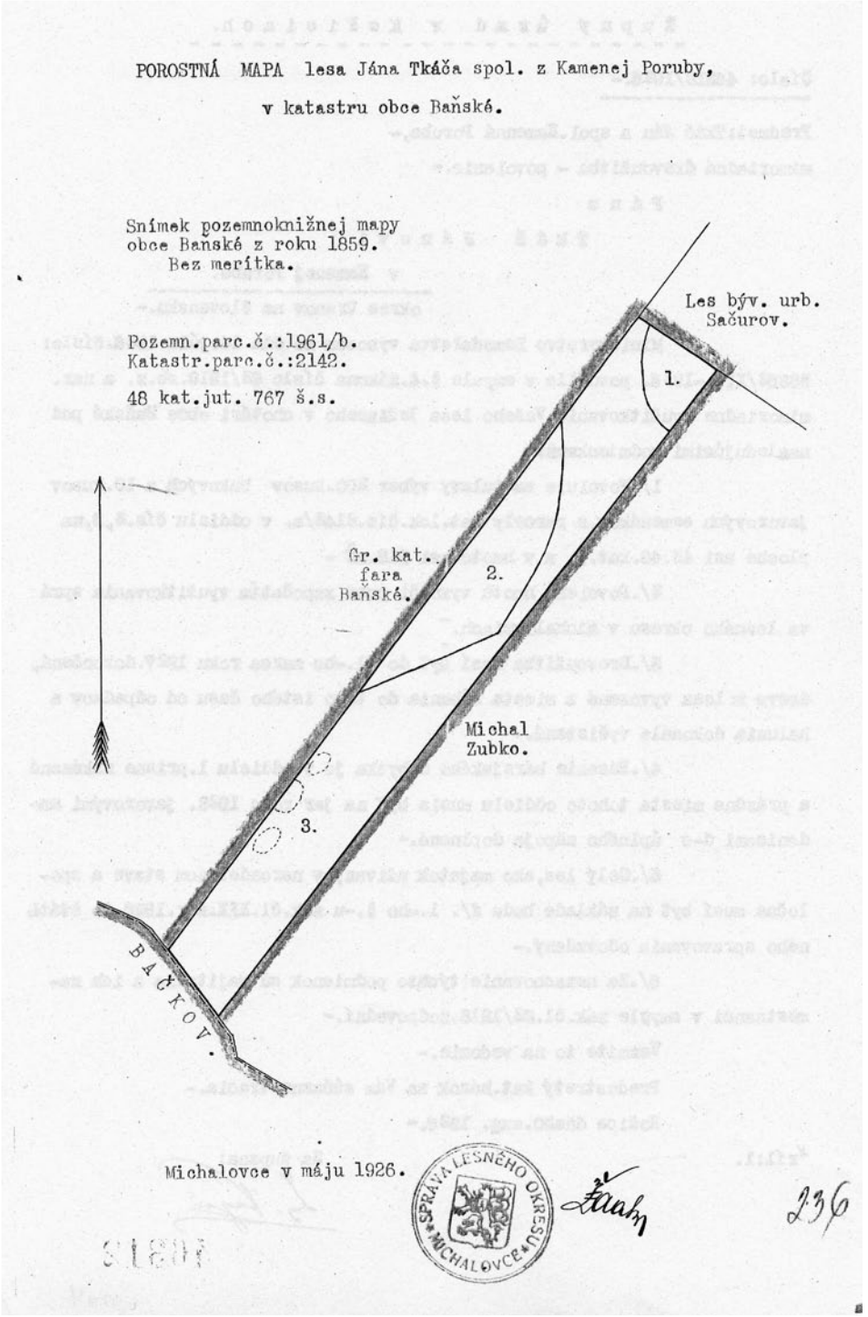

Nákres lesného porastu v katastri Banského z roku 1926

vej výmere vlastnila aj lúky, ornú pôdu a záhrady. Jej vlastníctvo sa nachádzalo v honoch Beltelek, Kunova, Múr, Olsavka, Rosztoki, Jurkov potok, Polyanna a Visnyik.[31]

V obci naďalej prevládala poľnohospodárska činnosť, ktorá bola sprevádzaná ťažkou, fyzicky náročnou prácou – vymoženosti techniky sa tu dostávali najmä prostredníctvom miestneho kameňolomu.[32] Menšia časť obyvateľov sa živila prácou vo farskom lese, v lesnom hospodárskom celku Banské – Davidov vlastníčky Alžbety Tomcsányi, prácou v kameňolome, obchodom a remeslom (napríklad kováč Jozef Šamko).[33] S prácou v lese súvisel aj chov ťažných koní (napríklad Michal Jacko).[34] Na zvážanie dreva z lesov tunajšieho katastra slúžila lesná úzkokoľajka

Obyvatelia Banského (aj Ján Jurčo, Andrej Mitrišin) pred Starou baňou Hirka v roku 1937

31 ŠA KE, f. KŽ, č. 6561/1926 adm.
32 ŠA PO, f. ŠZŽ, č. 35/I-c-1942 ŠB.
33 ŠA KE, f. KŽ, č. 6561/1926 adm., č. 4790/1926 adm.; ŠA PO, f. ŠZŽ, č. 56312/1940 adm., č. 35/I-c-1942 ŠB; ŠA PO, P VR, f. SÚ VR, Zoznam kováčov vo vranovskom okrese, inv. č. 1, kartón 47.
34 ŠA PO, P VR, f. SÚ VR, písomnosti z roku 1922, inv. č. 4, kartón 48.

v dĺžke 14 km a 30 metrov, ktorá sa končila v Sačurove (tu sa drevná hmota nakladala na železničné vagóny). Túto úzkokoľajku prevádzkoval Jakub Weis so synom, ktorý mal les prenajatý od Alžbety Tomcsányi. Na zvážanie dreva využívali dve lokomotívy a 25 vozňov.[35] V chotári Banského na hone Jurkov potok vlastnili les vo výmere 27, 898 hektárov Ján Tkáč a spol. (celkovo 20 spoluvlastníkov) z Kamennej Poruby. K ďalším vlastníkom lesa patrili „sačurovskí gazdovia", Jozef Bartko a spol. (26 spoluvlastníkov), Michal Zubko a spol. (5 spoluvlastníkov), Michal Lemes a spol. (8. spoluvlastníkov)[36], ale aj jednotliví drobní vlastníci, ktorí si les odkúpili (napríklad Mikuláš Petruň od jedného obyvateľa Vranova).[37]

V 20. rokoch sa uvažovalo o využití ložísk opálu v chotári Banského.[38] K argumentom na ťažbu patrila aj zlá sociálna situácia obyvateľov obce. *„Ľud tamojší je ubiedený, trpí nezamestnanosťou, ale svojho prirodzeného bohatstva využiť nemôže, poneváč neumí brúsiť kamene. Preto rozhodol sa čs. Dorostový sbor v Bratislave, že za tým účelom vyšle dvoch chlapcov z menovanej obce do št. šperkárskej školy v Turnove v Čechách, ktorá by ich nie len brusiarstvo vyučila, ale dľa možnosti ich hmotne podporovala Chlapi by po svojom návrate tento domáci priemysel s našou pomocou zaviedli."*[39]

POLITICKÉ STRANY A SPOLKY

V 20. rokoch 20. storočia sa konali voľby do župného zastupiteľstva. Jednoznačné víťazstvo v Banskom zaznamenala Republikánska (agrárna) strana. Ďalšie tri strany Slovenská ľudová strana, Karpatoruská republikánska a Gréckokatolícka národná získali len niekoľko hlasov.[40]

Po vzniku ČSR mala najsilnejšie pozície v obci Republikánska strana, ktorá presadzovala svoje záujmy a vplyv na slovenskom vidieku aj vďaka spolku Roľnícka beseda (Slovenská roľnícka jednota). Miestne organizácie Roľníckej besedy vznikli vo viacerých obciach vranovského okresu.[41]

V roku 1929 získala vo voľbách do Národného zhromaždenia v Prahe najviac hlasov opäť Republikánska strana, ktorá si aj v nasledujúcich voľbách v Banskom udržala dominantné postavenie. V 30. rokoch významný nárast voličov v obci zaznamenala Hlinková slovenská ľudová strana.[42]

35 Národní archiv České republiky v Prahe, fond Ministerstvo železníc, Zemplínska župa úzkokoľajky, kartón 3530; ŠA KE, f. KŽ, č. 6561/1926 adm.
36 ŠA KE, f. KŽ, č. 7364/1926 adm.
37 ŠA KE, f. KŽ, č. 44514/1925 adm.
38 ŠA KE, f. KŽ, č. 55677/1924 adm., č. 1926/1927 prez.
39 ŠA KE, f. KŽ, č. 55677/1924 adm.
40 ŠA KE, f. KŽ, Výkaz o výsledku volieb do župného zastupiteľstva, inv. č. 21.
41 ŠA KE, f. KŽ, Evidencia spolkov župy XX., inv. č. 17.
42 Dostupné na internete http://sasd.sav.sk/sk/ Elektronická databáza volebných výsledkov parlamentných volieb 1929 – 2012 za všetky obce Slovenska.

Svojich prívržencov v Banskom mali aj ľavicové strany. V roku 1935 kandidoval za Komunistickú stranu Československa do vranovského okresného zastupiteľstva Juraj Bihar, robotník z Banského.[43]

NÁBOŽENSKÉ POMERY

Po vzniku ČSR sa na príslušnosti oboch dedín k jednotlivým farským úradom či náboženským komunitám nič nezmenilo.

Po roku 1918 rímskokatolícku farnosť Sačurov (medzi filiálky patrilo aj Banské) spravoval naďalej farár Július Scheftsik. V roku 1936 na krátky čas farnosť excurrendo administroval Ľudovít Rydarowski. V roku 1937 košický biskup vymenoval nového správcu farnosti Alexandra Kazimíra.[44] Farnosť so 974 veriacimi patrila medzi stredne veľké v sečovskom dekanáte. Farár vo farskom kostole a vo filiálnom kostole v Dlhom Klčovom kázal po slovensky.[45]

Gréckokatolícku farnosť so sídlom v Banskom, ktorá patrila do mukačevského biskupstva a nemala žiadne filiálky, dlhodobo spravoval Vasiľ Ljachovič. Farár sa narodil v Novoselici (v bývalej uhorskej Marmarošskej župe) a bol ženatý.[46] Prvý augustový týždeň roku 1928 prišli do farnosti na misie redemptoristi zo stropkovského kláštora.[47] V roku 1930 na podnet farára veriaci zrekonštruovali farský chrám zasvätený apoštolom Petrovi a Pavlovi.[48] Gréckokatolícky farský úrad v Banskom vlastnil cirkevný les a finančné prostriedky získaval aj z predaja drevnej hmoty.[49]

ŠKOLSKÉ POMERY A KULTÚRA

Po vyhlásení ČSR žiaci z Banského naďalej získavali vzdelanie na tunajšej gréckokatolíckej cirkevnej ľudovej škole.

Po roku 1918 sa na škole v Banskom učilo po rusínsky a nie slovensky, čo súviselo s jazykovými znalosťami učiteľa Michala Skybu.[50] Michal Skyba na školu nastúpil 26. apríla 1921 a po svojom predchodcovi Jánovi Baloghovi prevzal agendu, ktorá bola vedená len v rusínskom jazyku. Celkovo 135 žiakov v tom čase nemalo šlabikáre ani ďalšie školské pomôcky. V septembri 1924 učiteľ Michal Skyba pre-

43 MICHNOVIČ, Imrich. Vranov nad Topľou v 20. storočí (časť prvá: do roku 1948). Vranov nad Topľou : 2002, s. 137.
44 LENČIŠ, Štefan. *Katalóg Košickej arcidiecézy.* Prešov : 2006, s. 306.
45 *Katolícke Slovensko.* Trnava : 1933, s. 43.
46 ŠA KE, f. KŽ, č. 15586/1925 adm.
47 ATANÁZ. *Redemptorista o. Metod Dominik Trčka (1886 – 1959), misionár, unionista a mučeník.* Rukopis, Rím 2002, príloha XIII.
48 *Schematismus v. c. dioecesis fragopolitanae seu prešoviensis...* Prešov : 1948, s. 168.
49 Dražobný oznam. In *Zemplínska stráž,* roč. 1, č. 10, 16. augusta 1922, s. 7.
50 ŠA KE, f. KŽ, č. 15586/1925 adm.

stúpil na gréckokatolícku ľudovú školu v Kamennej Porube.[51] Nadriadené orgány neboli spokojné s prácou menovaného učiteľa na škole v Banskom. Vyčítali mu, že školský rok 1921/1922 ukončil o niekoľko dní skôr a nedbalo viedol školskú agendu. K ďalším závažným výhradám voči jeho osobe patrilo, že neovládal vyučovaciu slovenskú reč, ani vyučovaciu látku.[52]

V školskom roku 1923/1924 sa školská dochádzka predĺžila na sedem rokov (od školského roka 1928/1929 žiaci školu povinne navštevovali už osem rokov).

Nástupcom po Michalovi Skybovi bol pedagóg Ján Lachvač, ktorý vyučoval deti po slovensky a aj v každodennej komunikácii využíval slovenčinu. V roku 1928 odišiel z Banského do Sečovskej Polianky kvôli sporom s tunajším gréckokatolíckym farárom a zároveň predsedom školskej stolice Vasiľom Ljachovičom.[53] V školskom roku 1929/1930 ostala tunajšia gréckokatolícka ľudová škola s vyučovacím jazykom slovenským, patriaca pod michalovský školský inšpektorát, bez učiteľa.[54] V nasledujúcom školskom roku ako nový učiteľ na škole pôsobil Mikuláš Sedlák (tunajších žiakov vzdelával až do roku 1945).[55]

V druhej polovici 30. rokov 20. storočia členovia miestnej školskej stolice požiadali Okresný úrad vo Vranove nad Topľou o finančné prostriedky na stavbu kabinetu a učebné pomôcky.[56]

Pedagógovia školy sa starali aj o školskú knižnicu a k ich povinnostiam patrilo písanie obecnej kroniky (pamätnej knihy).[57]

Viaceré kultúrne školské a spolkové podujatia sa organizovali v rámci osláv štátnych, resp. cirkevných sviatkov.

UDALOSTI PO VYHLÁSENÍ AUTONÓMIE

Po vyhlásení autonómie Slovenska (6. októbra 1938) sa politické a spoločenské pomery začali meniť i v najvýchodnejšej časti republiky. Aj v obciach vranovského okresu vznikli slovenské národné výbory (pomocný orgán štátnych a verejných úradov pod vplyvom HSĽS rozpustený v decembri 1938).[58]

Dňa 18. decembra 1938 sa na území Slovenska uskutočnili prvé voľby do snemu Slovenskej krajiny. Hlasovanie malo totiž podobu akéhosi referenda – občania mohli odpovedať „áno“ alebo „nie“ na otázku, či chcú „nové slobodné Slovensko“.

51 ŠA KE, f. KŽ, č. 15586/1925 adm.
52 ŠA KE, f. KŽ, č. 15586/1925 adm.
53 MITRIŠINOVÁ, Jana. *Asimilácia rusínskeho obyvateľstva na príklade obce Banské*. Diplomová práca. Katolícka univerzita v Ružomberku : 2008, s. 35.
54 *Schematizmus učiteľstva národných škôl na Slovensku*. Bratislava : 1930, s. 79.
55 MITRIŠINOVÁ, Jana. *Asimilácia rusínskeho obyvateľstva na príklade obce Banské*. Diplomová práca. Katolícka univerzita v Ružomberku : 2008, s. 35.
56 ŠA PO, P VR, f. OÚ VR, Zápisnice okresného výboru z roku 1937, inv. č. 3, kartón 1.
57 ŠA PO, f. ŠZŽ, č. 222/1942 prez.
58 LUPTÁK, Ľudovít. Zemplín v budovaní slovenskej štátnosti. Bratislava : 1939, s. 42-43.

Najvplyvnejšiu slovenskú politickú stranu v tej dobe predstavovala HSĽS. Vo vranovskom okrese sa 98 % voličov vyjadrilo pre nové pomery na Slovensku.[59]

V posledný decembrový deň roka 1938 bol zrealizovaný súpis obyvateľstva – skúmalo sa najmä to, k akej národnosti a k akému náboženstvu sa ľudia hlásia.

Po reorganizácii Miestnej organizácie Hlinkovej gardy (HG – branná a polovojenská organizácia) vo Vranove začiatkom roka 1939 sa prikročilo k zakladaniu HG v obciach okresu.[60]

59 LUPTÁK, Ľudovít, ref. 58, s. 44.
60 MICHNOVIČ, Imrich, ref. 43, s. 186.

Obec v Slovenskej republike (1939 – 1944)

VZNIK SLOVENSKEJ REPUBLIKY A UDALOSTI TZV. MALEJ VOJNY

Dňa 14. marca 1939 hlahol chrámových zvonov ohlásil vznik Slovenskej republiky (niekoľko mesiacov bol tento útvar známy pod názvom Slovenský štát). O deväť dní neskôr – bez vyhlásenia vojny – zaútočili maďarské jednotky z Podkarpatskej Rusi na Slovenskú republiku (začal tým slovensko-maďarský vojenský konflikt), pričom sa maďarské jednotky v priebehu niekoľkých dní nebezpečne približovali k Michalovciam.[1] Konflikt bol na nátlak Nemecka ukončený prímerím zo dňa 26. marca 1939. Dňa 4. apríla 1939 bol v Budapešti podpísaný Protokol o novej hraničnej čiare medzi Slovenskom a Maďarskom. Slovensko stratilo 74 obcí z okresov Sobrance a Snina.[2]

OBYVATEĽSTVO A PROTIŽIDOVSKÉ OPATRENIA

Na základe výsledkov sčítania z roku 1940 vieme, že v Banskom bývalo 772 obyvateľov. Konfesionálnu štruktúru obce nezasiahli žiadne výrazné zmeny.[3]

Príslušníkov miestnej židovskej náboženskej obce však stále viac a viac obmedzovali protižidovské zákony a nariadenia – postupne prichádzali o svoje občianske i hospodárske práva. V rokoch 1941 bol likvidovaný (likvidátor Adam Žubor Janoška) obchod vdovy Etely Moškovičovej.[4]

Vyvrcholením protižidovských opatrení bolo sústreďovanie židovských spoluobčanov a ich následná deportácia do koncentračných táborov (v okrese deportácie začali v marci 1942). V dvoch rodinných transportoch ,vypravených zo železničnej stanice v Čemernom dňa 18. mája 1942, bolo z vranovského okresu odvlečených 1113 Židov.[5] V druhej etape transportov v roku 1944 bolo z vranovského okresu odtransportovaných 121 Židov.[6]

---

1 Situácia na fronte... In *Slovák,* roč. 21, č. 73, 28. marec 1939, s. 1.
2 LETZ, Róbert. *Slovenské dejiny V.* Bratislava : 2012, s. 79.
3 *Lexikón obcí Slovenskej republiky.* Bratislava : 1942, s. 38.
4 www.upn.gov.sk (Likvidácie podnikov židov 1941 – 1942).
5 NIŽŇANSKÝ, Eduard (ed.). *Holokaust na Slovensku 6. Deportácie v roku 1942. Dokumenty.* Bratislava : 2005, s. 332, 488; MICHNOVIČ, Imrich. Vranov nad Topľou v 20. storočí (časť prvá: do roku 1948). Vranov nad Topľou : 2002, s. 206.
6 ĽUPČO, Martin. *Židovská minorita v dejinách Slovenska a vranovského okresu.* Vranov nad Topľou, s. 77.

V slovenskej armáde v roku 1943

Vojak z Banského z manželkou v 1. polovici 40. rokov 20. storočia

Z niekoľkých desiatok osôb židovského pôvodu žijúcich v Banskom[7] sa pred deportáciou do koncentračných táborov zachránilo len niekoľko. Niektorí sa deportáciam vyhli útekom či vďaka prezidentským a rôznym ministerským výnimkám.

ŽANDÁRSKA STANICA

Na žandárskej stanici v Sačurove (do obvodu stanice patrilo aj Banské) sa vystriedalo viacero veliteľov slovenskej národnosti. Dňa 16. januára 1941 sačurovskí žandári zatkli kamenára Jána Radvanského, obyvateľa Banského, ktorý bol českej národnosti. V hostinci Michala Bombára sa vyjadroval proti Slovenskej republike a preto došlo k jeho zatknutiu.[8]

7 www.upn.gov.sk (Súpis židov z roku 1942)
8 Štátny archív v Prešove (ďalej ŠA PO), fond (ďalej f.) Šarišsko-zemplínska župa (ďalej ŠZŽ), č. 35/i-c-1942 ŠB

NOTÁRSKY ÚRAD

Od 1. januára 1940 patril okres Vranov do Šarišsko-zemplínskej župy so sídlom v Prešove.[9] V rámci vranovského okresu do obvodu notárskeho úradu v Čemernom patrili obce Čemerné, Banské, Kamenná Poruba, Vechec a Jusková Voľa.[10] V roku 1940 v obvode notariátu bývalo 5065 obyvateľov a z nich sa 99 % hlásilo k slovenskej národnosti.[11] Funkciu obvodného notára dlhodobo zastával Anton Hajduk (rodák z Remetských Hámrov), člen HSĽS.[12] Od jesene roku 1940 mu v práci pomáhali pomocný notár Adam Žubor Janoška a výpomocná sila Ján Jakubko (neskôr ho nahradil Jozef Novák). Notársky úrad sídlil v budove, ktorá patrila obci Čemerné. Notár mal k dispozícii služobný byt prenajatý od súkromnej osoby. Notár navštevoval obce v obvode notariátu dvakrát do mesiaca. Pracovníci úradu ako „predĺžená ruka“ štátu viedli rozličné evidencie. K dispozícii mali služobný telefón. Ich prácu v rámci pravidelných revízií kontroloval vranovský okresný náčelník.[13]

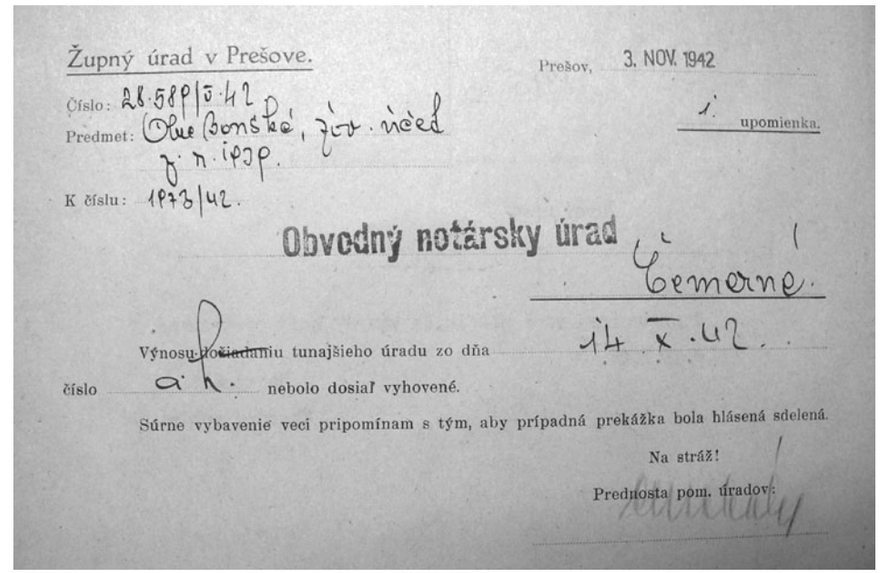

Župný úrad v Prešove.
Prešov, 3. NOV. 1942
Číslo: 28.589/5.42
Predmet: Obec Banské, živ. účet ž. r. 1939.
upomienka.
K číslu: 1973/42.
Obvodný notársky úrad
Čemerné.
Výnosu ~~Požiadaniu~~ tunajšieho úradu zo dňa 14. X. 42.
číslo a. h. nebolo dosiaľ vyhovené.
Súrne vybavenie veci pripomínam s tým, aby prípadná prekážka bola hlásená sdelená.
Na stráž!
Prednosta pom. úradov:

Prípis obvodného notariátu z Čemerného z roku 1942

9 *Slovenský zákonník na rok 1939,* čiastka 190; Župný úrad v Prešove už úraduje. In *Slovenská sloboda*, roč. 3, 3. január 1940, s. 1.
10 ŠA PO, f. ŠZŽ, Prípis Župného úradu v Prešove s dočasným sídlom v Ružomberku zo dňa 16. marca 1945, inv. č. 3538 – 3550 prez.
11 ŠA PO, f. ŠZŽ, č. 222/1942 prez.
12 ŠA PO, f. ŠZŽ, č. 2054/1944 prez.
13 ŠA PO, f. ŠZŽ, č. 222/1942 prez.

SAMOSPRÁVA

Volenú **samosprávu** na Slovensku postupne nahrádzali menované orgány, čím sa mala na nižšej úrovni zabezpečiť hegemónia prívržencov Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSĽS). Do obcí boli dosadzovaní vládni komisári, samosprávne orgány existovali len formálne.

V roku 1939 samospráva v Banskom hospodárila uspokojivo. Príjem predstavoval sumu 18 448,10 korún a výdavky sa vyšplhali na výšku 13 963 korún. Majetok obce bol ocenený na 26 921 korún a pozostával z hotovosti, aktívnych nedoplatkov, hnuteľností a nehnuteľností. Záväzky obce boli vo výške 15 056,45 korún. Rozdiel medzi aktívami a pasívami tak dosiahol sumu 11 865,15 korún.[14]

Dňa 25. apríla 1944 – po zákonnom zrušení funkcie vládneho komisára bol opäť vymenovaný starosta obce.

HOSPODÁRSKO-SOCIÁLNE POMERY

V čase existencie Slovenskej republiky sa miestni obyvatelia naďalej živili najmä obchodom, poľnohospodárstvom, remeslom, prípadne prácou v lese. V roku 1940 k tunajším živiteľom rodín patrili roľník Michal Baran, nádenníčka Anna Jurčová Baranová, nádenníčka Mária Baranová Turifaj, roľník Juraj Begala, roľník Michal Begala Jurčo, roľník Fedor Bihar, nádenník Juraj Bihar, roľník Jozef Daragaj, nádenník Juraj Gaduš, roľník Andrej Gaduš, nádenník Juraj Chyninec, roľník Juraj Hanusin, nádenník Ján Horvát, nádenníčka Mária Ivanisková, roľník Juraj Jacko Mižík, roľník Juraj Jacko Kalmanič, roľník Ján Jacko, roľník Michal Jacko Kalmančin, roľník Michal Jacko Miterko, roľník Ján Jurčo, roľník Michal Jurčo, roľníčka Mária Jurčová, nádenník Juraj Kalman, roľník Ján Kimák, nádenník Pavel Koper, roľník Michal Kozenko, nádenníčka Terézia Lemešová, roľník Ján Litvin, roľník Ján Litvin Kalmančin, roľník Juraj Litvin Koštival, nádenník Juraj Litvin Dargaj, roľník Juraj Litvin Fedor, nádenníčka Mária Mardzinova, roľník Ján Mati, nádenník Juraj Mati, nádenník František Mendika, roľník Juraj Michališin, roľník Michal Miko, roľník Juraj Miškanin, roľník Juraj Mitrišin, roľníčka Mária Mitrišonová, roľníčka Zuzana Mižíková, nádenníčka Zuzana Muchová, roľník Ján Nemčík, roľníčka Zuzana Nemčíková, roľník Michal Pačuta, roľník Juraj Petruň, roľník Juraj Prokop, roľník Juraj Prokop starší, roľník Michal Prokop, nádenník Michal Siládi, nádenníčka Mária Suľová, nádenník Juraj Šamko, roľník Andrej Ščerba, roľník Jozef Šimko, nádenník Ján Špiľko, nádenník Ján Šulc, roľník Juraj Turifaj, roľník Michal Uchalik, nádenníčka Dorota Ucháľová Kopčáková a nadhájny Ján Urban.[15] Obilie od tunajších roľníkov vykupoval Zväz hospodárskych družstiev so sídlom v Trebišove.[16]

14 ŠA PO, f. ŠZŽ, č. 28589/1942 adm.
15 Štátny archív v Prešove, pobočka vo Vranove nad Topľou (ďalej ŠA PO, P VR), f. Ľudová škola Banské, Triedne výkazy zo školského roku 1940/1941.
16 Vykupovači obilia v okrese Vranov. In *Slovenská sloboda,* 1. august 1942, s. 3.

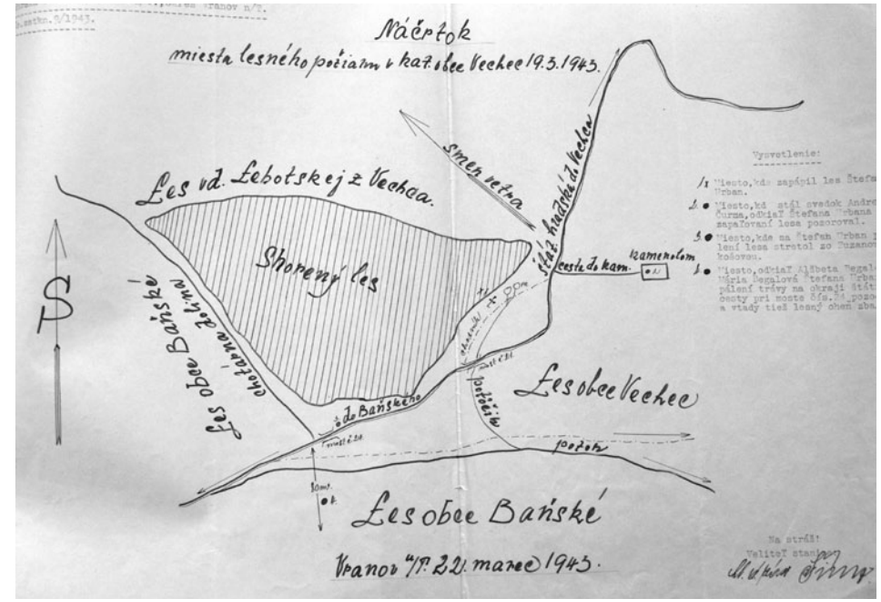

Nákres zhoreného lesa v katastri Banského z roku 1943

V roku 1943 v Banskom prevádzkovali nasledujúce živnosti: kramársku Michal Poľančanský, kováčsku Pavol Samko a hostinec vlastnil Michal Bombár. Miestni obyvatelia využívali aj služby živnostníkov z okolitých obcí.[17]

V Banskom a Davidove naďalej vlastnila lesný hospodársky celok vo výmere vyše 392 hektárov Alžbeta Tomcsányi, rodená Vladár. Tento celok riadil hospodársky správca v Kladzanoch Gejza Mandel.[18]

V tunajšom kameňolome bolo zamestnaných vyše 60 slovenských a nemeckých robotníkov.[19]

NÁBOŽENSKÉ POMERY

Farnosť Banské do roku 1941 spravoval Vasiľ Ljachovič. Po jeho odchode krátky čas vo farnosti pôsobil bazilián Polykarp Bulik.[20] V septembri 1941 bol novokňaz

17 BREZINSKÝ, J. *Živnostenský adresár Šariš, Zemplín, Spiš.* Prešov : 1943, s. 159-166.
18 ŠA PO, f. ŠZŽ, č. 56312/1940 adm.
19 ŠA PO, f. ŠZŽ, č. 35/i-c-1942 ŠB, č. 28977/1941 adm.
20 ŠA PO, f. ŠZŽ, č. 51/i-B-1942 ŠB; ŠA PO, f. Vládny dôverník pre Zemplín, Index parochiarum ritus graeco--catholici dioecesis, inv. č.1, kartón 1.

Ján Fazekaš menovaný za „administrátora do Čukaloviec so služobným prideleniím do Banského“.[21]

Zaujímavé informácie o živote farnosti uvádza dekanská vizitácia z roku 1942 (farnosť v tom čase patrila pod sečovský dekanát). Vizitátor uvádza, že chrám bol v dobrom stave, len potreboval drobné stavebné úpravy. Bohoslužobné rúcha boli v dobrom stave. V interiéri chrámu sa nachádzali aj dva pekné kalichy, opravené bohoslužobné knihy a jedna paténa. Farár bohoslužby vysluhoval každý deň. Veriaci (v roku 1940 ich bolo 762) navštevovali chrám vo veľkom počte v nedeľu a vo sviatok. Našli sa však aj gréckokatolíci, ktorí nechodili na bohoslužby a neprijímali sviatosti.[22]

V druhej polovici roka 1944 bol tunajší správca farnosti Ján Fazekaš odvlečený nemeckými vojakmi aj s celou rodinou do Prešova (do farnosti sa vrátil až 22. februára 1945).[23]

Z ČINNOSTI POLITICKÝCH STRÁN A SPOLOČENSKÝCH ORGANIZÁCIÍ

Miestna organizácia Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (MO HSĽS) v Banskom dlhodobo pracovala pod vedením Andreja Mitrišina. Členovia HSĽS sa angažovali na poli spoločenskom i kultúrnom. Okrem iného organizovali politické školy HSĽS. Napríklad v roku 1943 im prednášal rímskokatolícky dekan Ján Tuleja.[24]

ŠKOLSKÉ POMERY

Na Gréckokatolíckej ľudovej dvojtriednej škole sa vyučovalo po slovensky. Od 28. septembra 1939 sa vôbec nevyučovalo.[25]

Spoločenské zmeny neobišli ani oblasť vzdelávania. V októbri 1940 na základe výnosu Ministerstva školstva a národnej osvety (MŠANO) v Bratislave museli miestne školy opustiť žiaci židovského pôvodu. Na základe zákona č. 308/1940 odovzdala rímskokatolícka cirkev obci dňa 13. decembra 1941 všetky školské nehnuteľnosti a hnuteľnosti s tým, že školu už prevádzkovala obec a učiteľov platil štát (škola sa tým vlastne zmenila na štátnu, resp. na obecnú *„konfesionálnu školu“*).[26]

21 Schematismu v. c. diecesis fragopolitanae seu prešoviensis... Prešov : 1948, s. 168.
22 Historický archív Gréckokatolíckeho arcibiskupstva Prešov, Dekanské vizitácie, Inv. č. 481, 1942.
23 BORZA, Peter. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v období II. svetovej vojny (1939 – 1945).* Prešov : 2006, s. 176.
24 Predsedovia strany vo vranovskom okrese. In *Slovenská sloboda,* 20. február 1943, s. 3; Nedeľa Politických škôl. In *Slovenská sloboda,* 18. február 1943, s. 3.
25 ŠA PO, f. Vládny dôverník pre Zemplín, Zoznam škôl školského inšpektorátu Vranov nad Topľou, inv. č. 2, kartón 1.
26 Štátny archív v Košiciach, pobočka v Michalovciach (ďalej ŠA KE, P MI), f. Školský inšpektorát v Michalovciach (ďalej ŠI MI), Zápisnica z 13. decembra 1941, k. 3.

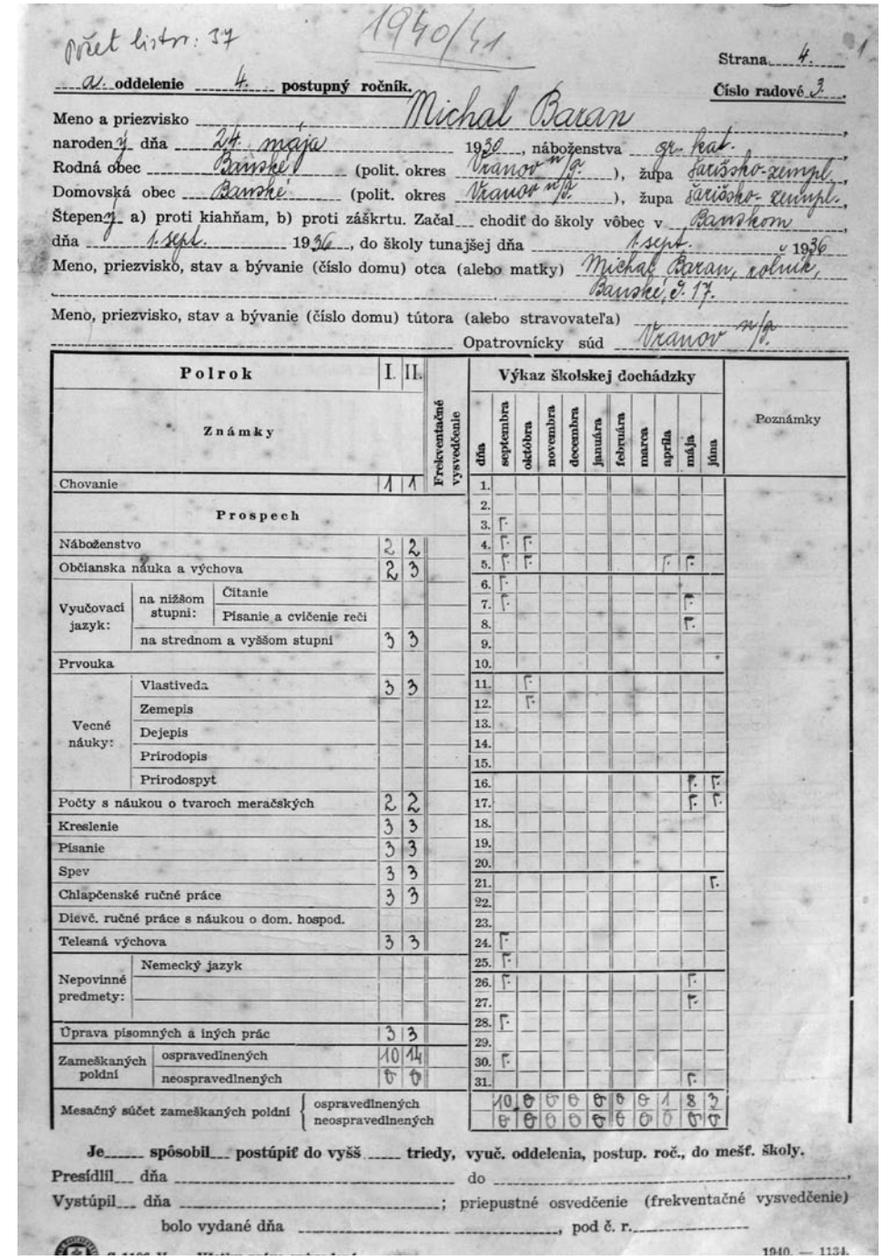
Počet listov: 17 1940/41
Strana 4.
a. oddelenie 4. postupný ročník. Číslo radové 3.
Meno a priezvisko Michal Baran
narodený dňa 24. mája 1930, náboženstva gr. kat.
Rodná obec Banské (polit. okres Vranov n/T.), župa šarišsko-zemplín.
Domovská obec Banské (polit. okres Vranov n/T.), župa šarišsko-zemplín.
Štepený a) proti kiahňam, b) proti záškrtu. Začal chodiť do školy vôbec v Banskom
dňa 1. sept. 1936, do školy tunajšej dňa 1. sept. 1936
Meno, priezvisko, stav a bývanie (číslo domu) otca (alebo matky) Michal Baran, robotník, Banské č. 17.
Meno, priezvisko, stav a bývanie (číslo domu) túlora (alebo stravovateľa)
Opatrovnícky súd Vranov n/T.

Polrok		I.	II.	Frekventačné vysvedčenie
Známky				
Chovanie		1	1	
Prospech				
Náboženstvo		2	2	
Občianska náuka a výchova		2	3	
Vyučovací jazyk: na nižšom stupni:	Čítanie			
	Písanie a cvičenie reči			
na strednom a vyššom stupni		3	3	
Prvouka				
Vecné náuky:	Vlastiveda	3	3	
	Zemepis			
	Dejepis			
	Prírodopis			
	Prírodospyt			
Počty s náukou o tvaroch meračských		2	2	
Kreslenie		3	3	
Písanie		3	3	
Spev		3	3	
Chlapčenské ručné práce		3	3	
Dievč. ručné práce s náukou o dom. hospod.				
Telesná výchova		3	3	
Nepovinné predmety:	Nemecký jazyk			
Úprava písomných a iných prác		3	3	
Zameškaných poldní	ospravedlnených	10	14	
	neospravedlnených	0	0	
Mesačný súčet zameškaných poldní	ospravedlnených	10	8	2
	neospravedlnených	0	0	0

Výkaz školskej dochádzky											Poznámky
dňa	septembra	októbra	novembra	decembra	januára	februára	marca	apríla	mája	júna	
1.											
2.											
3.	٢										
4.	٢	٢									
5.	٢	٢						٢	٢		
6.	٢										
7.	٢								٢		
8.									٢		
9.											
10.											
11.		٢									
12.		٢									
13.											
14.											
15.											
16.									٢	٢	
17.									٢	٢	
18.											
19.											
20.											
21.										٢	
22.											
23.											
24.	٢										
25.	٢										
26.	٢								٢		
27.									٢		
28.	٢										
29.											
30.	٢										
31.									٢		
	10	0	0	0	0	0	0	1	8	2	
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	

Je spôsobil postúpiť do vyšš. triedy, vyuč. oddelenia, postup. roč., do mešť. školy.
Presídlil dňa do
Vystúpil dňa; priepustné osvedčenie (frekventačné vysvedčenie)
bolo vydané dňa, pod č. r.
1940. — 1134.

Vysvedčenie Gréckokatolíckej ľudovej školy v Banskom zo školského roku 1940/1941

V školskom roku 1941/1942 na gréckokatolíckej ľudovej škole pôsobili dvaja učitelia – Mikuláš Sedlár (riaditeľ) a Mária Balažová (učiteľka).[27]

Členovia pedagogického zboru viedli rozsiahlu mimoškolskú činnosť, angažovali sa aj spoločensky – niektorí v cirkevnej oblasti (v cirkevnom spevokole, pripravovali akadémie, nacvičovali divadelné predstavenia, kantorovali v kostoloch, pracovali s chudobnými). Spolupracovali tiež s miestnou osvetovou komisiou.

ODBOJ PROTI FAŠIZMU

Aj v Banskom mali pomery vo vojnovej Slovenskej republike svojich odporcov.

Vo februári 1944 sa sformovala na území vranovského okresu partizánska skupina pod menom Pučkov. Jej rady doplnili aj ilegálni pracovníci z obcí v Slánskych vrchoch, aj z Banského. Niektorí obyvatelia Banského poskytovali partizánskej skupine všestrannú pomoc. V máji 1944 bezpečnostné orgány partizánsku skupinu rozložili.[28]

OSLOBODENIE

Dňa 4. augusta 1944 bolo územie Šarišsko-zemplínskej župy vyhlásené za operačné pásmo. Župný úrad v Prešove zakázal v obciach nočné vychádzanie (v čase od pol desiatej v noci až do piatej hodiny ráno), predstavitelia jednotlivých samospráv boli prostredníctvom notárskych úradov informovaní aj o povinnosti (v prípade potreby) ubytovať nemecké vojsko. Cez vranovský okres tiež prechádzali nemecké vojenské kolóny. Koncom septembra 1944 úrady (v rámci ochrany obyvateľstva) tunajším občanom nariadili, aby si zhotovili vhodné úkryty – okrem toho bol vydaný zákaz lúpania kukurice vo večerných a nočných hodinách, okná sa mali zatemniť, mláťačky zamaskovať, na maximálnu možnú mieru mal byť obmedzený pohyb po zotmení, zakázané bolo i vyháňanie dobytka do záhrad a polí za súmraku. Obyvatelia každého domu si mali tiež pripraviť vodu, piesok, lopatu, sekeru, „kľuku“, rebrík a ďalšie potrebné náradie pre prípad požiaru po náletoch. Od prelomu augusta a septembra územie okresu Vranov obsadzovali vojenské jednotky nemeckého wehrmachtu. Nemeckí vojaci boli ubytovávaní aj po jednotlivých dedinách. Samosprávam boli tiež určené dodávky pre potreby nemeckej armády (napr. mlieko a iné).[29]

Vranovský okresný náčelník Alexej Lejko po dohode s nemeckou *„Orstkomandatúrou a nemeckým poľným žandárstvo“* nariadil evakuáciu Banského na 12. novembra 1944.

27 Historický archív Gréckokatolíckeho arcibiskupstva Prešov, Dekanské vizitácie, Inv. č. 481, 1942.
28 MICHNOVIČ, Imrich. Vranov nad Topľou v 20. storočí (časť prvá: do roku 1948). Vranov nad Topľou : 2002, s. 240.
29 ŠA KE, P MI, f. Obvodný notársky úrad v Palíne, č. 233/1944 prez. – č. 282/1944 prez.

Za miesta evakuácie boli určené okresy Liptovský Mikuláš a Ružomberok. Obyvatelia Banského sa však do evakuácie veľmi nehrnuli.[30]

V rokoch 1944 – 1945 sa v tunajšom chotári odohrali ťažké boje medzi postupujúcou Červenou armádou a ustupujúcim nemeckým wehrmachtom. Obecná kronika o týchto udalostiach stručne uvádza: *„Bojové akcie trvaly od polovice mesiaca novembra 1944 až kdo 18. januára 1945, kedy do našej obce zavítali sovietski vojaci“*.[31]

30 ŠA PO, P VR, f. Okresný úrad Vranov, č. D1-1392/1944.
31 Registratúra Obecného úradu v Banskom, Pamätná kniha obce Banské, s. 3.

Banské po roku 1945

BANSKÉ OD OSLOBODENIA DO NASTOLENIA KOMUNISTICKÉHO REŽIMU (1944 – 1948)

Obec Banské oslobodili jednotky 1. gardovej armády A. A. Grečka 4. ukrajinského frontu I. J. Petrova Červenej armády dňa 18. januára 1945.[1] Prechod frontu síce priniesol obyvateľom obce úľavu, ale mierové časy si vyžadovali urýchlené riešenie bezprostredných následkov. Obec bola následkom dlhotrvajúcich bojov od novembra 1944 až do januára 1945 značne poničená. Množstvo obyvateľov – pri prechode frontu – ušlo do okolitých lesov a polí. Počas následných bojových akcií prišlo o život aj niekoľko obyvateľov obce.

Vytlačením nepriateľských jednotiek z územia Československa opätovne vznikala pôvodná republika. Staré orgány štátnej správy a samosprávy počas prechodu frontovej línie zanikli, alebo boli odsunuté a namiesto nich sa vytvárali nové. Život na oslobodenom území ovplyvňovali poverené zložky sovietskej i československej armády, pričom tie úzko spolupracovali s novovzniknutými miestnymi orgánmi moci – národnými výbormi. Národné výbory sa stali nariadením predsedníctva Slovenskej národnej rady (SNR) zo dňa 7. apríla 1945 oficiálnymi inštitúciami v mestách a dedinách. V roku 1945 boli zrušené notárske úrady a nahradili ich Obvodné úrady Miestnych národných výborov (ObÚ MNV) – medzi ich úlohy patrila najmä koordinácia činnosti jednotlivých MNV v obvode. Samotné Banské spravoval ObÚ MNV v Čemernom.

Prvý Miestny národný výbor (MNV) v Banskom vznikol po oslobodení. Predsedom sa stal Juraj Litvin.[2]

Pôvodné politické strany boli rozpustené – v ďalšom období mohli pôsobiť iba tie, ktoré sa sformovali v priebehu protifašistického odboja a boli súčasťou Národného frontu (NF).

Na Slovensku – najdôležitejšie politické strany – Komunistická strana Slovenska (KSS) a Demokratická strana (DS) – mali svoje miestne organizácie (MO) aj v Banskom.

Dňa 26. mája 1946 sa uskutočnili voľby do parlamentu a do národných výborov. Ich celkovým víťazom na Slovensku sa stala DS. Na východnom Slovensku KSS získala menej hlasov, ako bol slovenský priemer (27,58 %). V michalovskej oblasti zo 130 456 voličov dalo svoje hlasy pre KSS 23 231, t. j. 17,8 %.[3]

---

1 Obecný úrad v Banskom (ďalej ObÚ v Banskom), Kronika obce Banské (ďalej Kronika), 1944 - 1945, s. 3.; KOLEKTÍV. *Oslobodenie Československa*. Bratislava, 1960, s. 155 - 156.; GREČKO, Andrej A.. *Cez Karpaty.* Bratislava, 1973, s. 428 - 430.

2 Štátny archív v Prešove (ďalej ŠA PO), pobočka vo Vranove nad Topľou (ďalej p. VT), fond Miestny národný výbor Banské (ďalej MNV Banské), Plénum MNV (ďalej P-MNV), Zápisnice (ďalej Záp.) Zpráva o činnosti od roku 1945, inventárne číslo (ďalej Inv. č.) 1, krabica číslo (ďalej k. č.) 1.

3 DŽUPA, Karol: *Február 1948 v michalovskej oblasti*. Michalovce, 1987, s. 35.

Pozície komunistov sa značne oslabili. Na základe volebných výsledkov sa na prelome rokov 1946/1947 uskutočnila na Slovensku rekonštrukcia členstva jednotlivých národných výborov. Predsedom MNV sa stal Andrej Mitrišin, ktorý svoju funkciu vykonával až do roku 1948.[4]

Úlohy, ktoré stáli pred novými správnymi orgánmi a obyvateľmi miest či obcí, mali rôzny charakter – k dispozícii však boli iba skromné prostriedky. Práca MNV v povojnových rokoch bola veľmi ťažká. Poslanci museli riešiť množstvo úloh. V prvom rade bolo potrebné zabezpečiť zásobovanie obyvateľov potravinami, ktorých bolo veľmi málo. Vláda zaviedla potravinové lístky na múku, masť, mäso a cukor. Prídelové lístky evidoval a rozdeľoval MNV. Aj textilu bolo málo. Predával sa na tzv. body, ktoré taktiež prideľoval MNV. Každá rodina dostala určitý počet bodov, určujúcich presný počet výrobkov, ktoré mohla kúpiť lacnejšie ako bez bodov. Medzi nedostatkové tovary patrila aj obuv, najmä pre deti.

Základnou úlohou štátu po skončení vojny bolo odstrániť, resp. nahradiť vzniknuté škody. Kompenzáciám mal poslúžiť i majetok skonfiškovaný zradcom a kolaborantom. V samotnej obci boli skonfiškované a rozparcelované majetky statkárov. V plánoch bola rekonštrukcia zničených ciest, mostov, poskytovanie finančných príspevkov občanom na úhradu vojnových škôd, prideľovanie stavebného materiálu na stavbu domov a ich opravu. Tieto kompenzácie však neboli dostatočné, často meškali, preto aj obyvatelia Banského sa ich domáhali ešte aj v roku 1948.

Tabuľka č. 1 *Zoznam občanov obce, ktorým boli odobraté kone pre vojenské potreby.*[5]

Meno majiteľa	**Počet koní**	**Cena koní (v korunách)**	**Odobraté**	**Dátum odobratia**
Michal Mika	1	20 000	nemeckou armádou	3. januára 1945
Michal Šulc	2	40 000	nemeckou armádou, sovietskou armádou	5. januára 1945 18. januára 1945
Ján Kochan	2	40 000	nemeckou armádou	16. januára 1945
Juraj Prokop st.	2	40 000	nemeckou armádou	15. decembra 1944
Michal Šulc st.	2	50 000	nemeckou armádou	15. decembra 1944
Juraj Baran st.	2	45 000	nemeckou armádou	15. decembra 1944
Ján Petruň	2	50 000	nemeckou armádou	15. decembra 1944
Emil Sado	2	50 000	nemeckou armádou	15. decembra 1944
Michal Baran – Žecik	2	45 000	nemeckou armádou	15. decembra 1944
Jozef Šimko	1	25 000	nemeckou armádou	12. decembra 1944
Michal Pačuta	2	55 000	nemeckou armádou	12. decembra 1944
Michal Štovka	1	20 000	nemeckou armádou	23. decembra 1944
Juraj Uchaľ	1	20 000	nemeckou armádou	15. decembra 1944

4 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, P-MNV, Zpráva o činnosti MNV od roku 1945, Inv. č. 1, k. č. 1.

5 ŠA PO p. VT, fond Obvodný úrad Miestnych národných výborov v Čemernom (ďalej f. ObÚ MNV v Čemernom), Administratívne spisy (ďalej Admin. spisy) 666, 15. III. 1946, Inv. č. 1, k. č. 1.

Po skončení 2. svetovej vojny prebehli v politickom živote viaceré radikálne zmeny. Vydávali sa dekréty o konfiškácii a rozdelení majetku Nemcov, Maďarov, zradcov a kolaborantov. Neskôr na to bolo Nemcom a Maďarom upravené a odobrané občianstvo. V celom štáte sa pátralo po zločincoch a kolaborantoch. Výnimkou nebola ani obec Banské.

Koniec vojny so sebou priniesol i nekontrolovaný pohyb rôznych živlov, ktoré okrádali miestnych obyvateľov.

Aj distribúcia rádioprijímačov bola určená len pre politicky a štátne spoľahlivé osoby.

V rámci boja proti banderovcom – príslušníkom bývalej Ukrajinskej povstaleckej armády (UPA), boli i v obci zavedené dočasné obmedzenia a zákazy.

Zásobovacia situácia obyvateľstva bola v obci počas prechodu frontu mimoriadne zložitá. Aj keď sa kritickú situáciu napokon podarilo zvládnuť, stav povojnovej ekonomiky neumožňoval zabezpečiť všetky tovary v dostatočnom množstve. V roku 1947 sa k týmto problémom pridali aj dôsledky katastrofálnej úrody, takže MNV hlásil zhoršujúce sa problémy v zásobovaní.

Aj po skončení vojny si ekonomika Banského zachovala agrárny charakter, väčšina obyvateľov pracovala v poľnohospodárstve. Väčšinu chotára zaberali lesy a poľnohospodárska pôda.

Po vojne sa v obci nachádzali aj 3 včelári, ktorí na jeseň v roku 1947 zazimovali spolu 12 kmeňových včelstiev (úľov).[6]

Obec aj naďalej ostávala bez významnejších výrobní. Po vojne tu pracovalo niekoľko remeselníkov.

6 ŠA PO p. VT, f. ObÚ MNV v Čemernom, Admin. spisy č. 4840/48, Inv. č. 11, k. č. 3.

Znova sa rozvíjalo súkromné podnikanie. Po skončení vojny ohlásil Pavol Šamko kováčsku a podkováčsku živnosť. Občania Ján Baran, Michal Bombár a Ján Krivák ohlásili podnikanie v hostinskej, výčapníckej a hotelovej živnosti. Živnosť na kramárstvo ohlásila Margita Kimáková. Potravinové obchody v obci prevádzkovali Margita Kimáková, Michal Štovka a Helena Ucháľová.[7]

Politická kríza, ktorú vyvolala demisia ministrov nekomunistických strán vo vláde, vyvrcholila februárovými udalosťami roku 1948 – tie znamenali počiatok budovania socializmu v republike (moc v štáte vtedy prebrali komunisti a udržali si ju až do roku 1989). Na výzvu predsedu vlády K. Gottwalda členovia a prívrženci Komunistickej strany Slovenska (KSS) zakladali v mestách a obciach akčné výbory (tie časom prevzali reálnu politickú moc), realizovali sa tiež opatrenia na zabezpečenie poriadku.

BANSKÉ V PRVÝCH DESAŤROČIACH KOMUNISTICKÉHO REŽIMU (1948 – 1968)

Februárový prevrat v roku 1948 bol začiatkom zásadného prelomu v politickom, spoločenskom a kultúrnom vývoji. Zmena viedla k nastoleniu ďalšieho totalitného režimu, ktorý v rôznych modifikáciách pretrval viac ako štyridsať rokov. Aj v Banskom, podobne ako na iných miestach, vznikol na výzvu predsedu vlády koncom februára 1948 Miestny akčný výbor (MAV) Národného frontu (NF), kontrolovaný komunistami, ktorý mal zabezpečiť samotné prevzatie moci do ich rúk. Na ich návrh došlo k rozpusteniu miestneho národného výboru (MNV) a vytvoreniu dočasnej miestnej správnej komisie (DMSK), v ktorej členov nominovaných rozpustenou Demokratickou stranou (DS) nahradili členovia alebo osoby blízke komunistickej strane (KSS).

Formálnym potvrdením prevzatia moci po februári 1948 bolo Ústavodarným národným zhromaždením dňa 9. mája 1948 prijatie novej ústavy ČSR. Tá deklarovala „víťazstvo robotníckej triedy“ a zakotvila novú štátnu formu – ľudovú demokraciu a asymetrický model štátoprávneho usporiadania.

Posledným krokom k ovládnutiu politickej scény bola abdikácia prezidenta Eduarda Beneša a zvolenie nového prezidenta Klementa Gottwalda.[8]

Po februárových udalostiach prevzala moc v štáte KSČ. V Československu sa dňa 30. mája 1948 konali prvý raz voľby do Národného zhromaždenia s jednotnou kandidátkou.[9] Aj napriek masívnej predvolebnej kampani v obci volebné výsledky nenaplnili očakávania predstaviteľov nového režimu.

7 *Živnostenský adresár obvodu obchodnej a priemyselnej komory v Košiciach.* Košice, 1948. s. 421 – 434.
8 KOVÁČ, Dušan a kol.. *Kronika Slovenska 2*. Bratislava, 1999, s. 237-238, 332-333.; KOLEKTÍV. *Lexikón slovenských dejín*. Bratislava, 2006, s. 162-163.
9 O usporiadaní takýchto volieb rozhodlo predsedníctvo ÚV KSČ. Ostatné politické strany sa po prvej „očiste“ ocitli v žalostnom stave, a tak návrh komunistov prijali. Občania mohli „voliť“ medzi jednotnou kandidátkou NF, alebo odovzdaním prázdneho hlasovacieho lístka (pozn. autora).

Po konsolidácii pomerov v roku 1948, kedy správu v štáte, ale aj na regionálnej úrovni ovládla ľavica, predseda Dočasnej miestnej samosprávnej komisie (DMSK) v Banskom spolu s ďalšími funkcionármi a poslancami pokračovali v **spravovaní obce**.

Predsedom Miestnej správnej komisie (MSK) v tomto období bol Juraj Litvin, podpredsedom Juraj Jacko a členom rady Juraj Hanusin.[10]

Začiatkom roka 1950 došlo k reorganizácii zastupiteľských orgánov miestnej správy –MSK sa opäť transformovali na Miestne národné výbory (MNV).

Aj keď funkčné obdobie tohto MNV ukončili až voľby v roku 1954, charakteristikou tohto obdobia bola personálna nestabilita, ktorá sa prejavovala obmenami jeho vedenia. Častou príčinou boli najmä odchody členov za zamestnaním mimo obce. Vo funkcii predsedu MNV v Banskom pôsobil Ján Jacko. Následne na tento post nastúpil Michal Dzurovčín.[11] Posledným predsedom pred prvými voľbami bol Fedor Bihar, tajomníkom Juraj Kozenko a členmi rady Ján Mati, Ján Špiľko, Juraj Kozenko-Baran, Štefan Balogh a Michal Štovka.

Dňa 16. mája 1954[12] sa konali „prvé všeobecné priame a tajné voľby“ do národných výborov. Občania si mohli vybrať z jednotnej kandidátky Národného frontu (NF), kde mali prevahu komunisti (všetky pofebruárové reorganizácie samosprávnych orgánov totiž mali za úlohu len jedno – zabezpečiť dominantné postavenie komunistickej strany na miestnej úrovni).

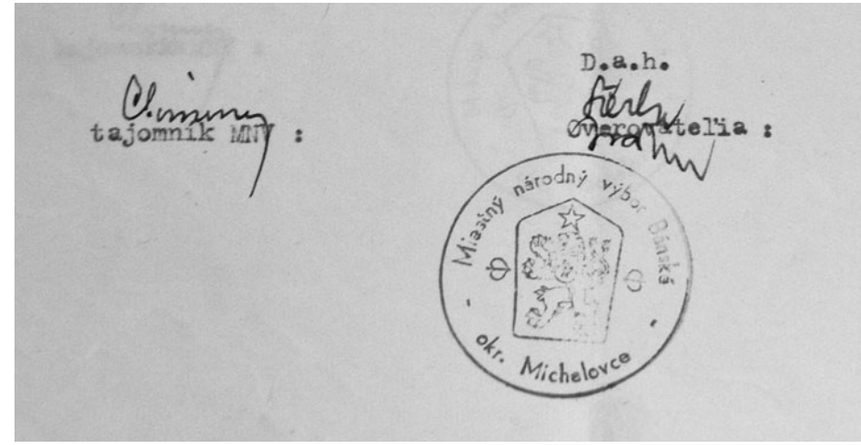

Pečiatka MNV v Banskom (60. roky)

10 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, P-MNV, Zpráva o činnosti MNV od roku 1945, Inv. č. 1, k. č. 1.
11 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, P-MNV, Zpráva o činnosti MNV od roku 1945, Inv. č. 1, k. č. 1.; ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1945 - 1959, s. 4.
12 KOVÁČ, Dušan a kol.. *Kronika Slovenska 2*. Bratislava, 1999, s. 366.

Predsedom MNV sa jednohlasne stal Fedor Bihar a tajomníkom Juraj Kozenko. Po ich uvoľnení z funkcií nastúpil na post predsedu Ján Uchalik a na post tajomníka Juraj Chiminec.

V máji 1957 sa uskutočnili voľby do národných výborov, volených opäť na trojročné obdobie (1957 – 1960). Po voľbách sa jednohlasným rozhodnutím pléna MNV do funkcie predsedu MNV opätovne kreoval Ján Uchalik a tajomníkom sa stal Juraj Chiminec.

Pri MNV boli kreované aj komisie – pre poľnohospodársky výkup, finančno-rozpočtová, pre školstvo, kultúru a osvetu a pre zdravotníctvo.

Po rozhodnutí ONV vo Vranove, štábu civilnej obrany vo Vranove zo dňa 28. marca 1959 bola v obci zriadená Komisia pre všenárodnú prípravu obyvateľstva k CO.[13] Predsedom komisie sa stal predseda MNV.

V dňoch 12. – 13. júna 1960[14] sa konali voľby do Národného zhromaždenia (NZ), SNR a MNV. Nový Miestny národný výbor bol tentoraz zvolený na štvorročné funkčné obdobie (1960 – 1964). Do funkcie predsedu MNV bol zvolený Michal Dzurovčin a na post tajomníka Juraj Chiminec.

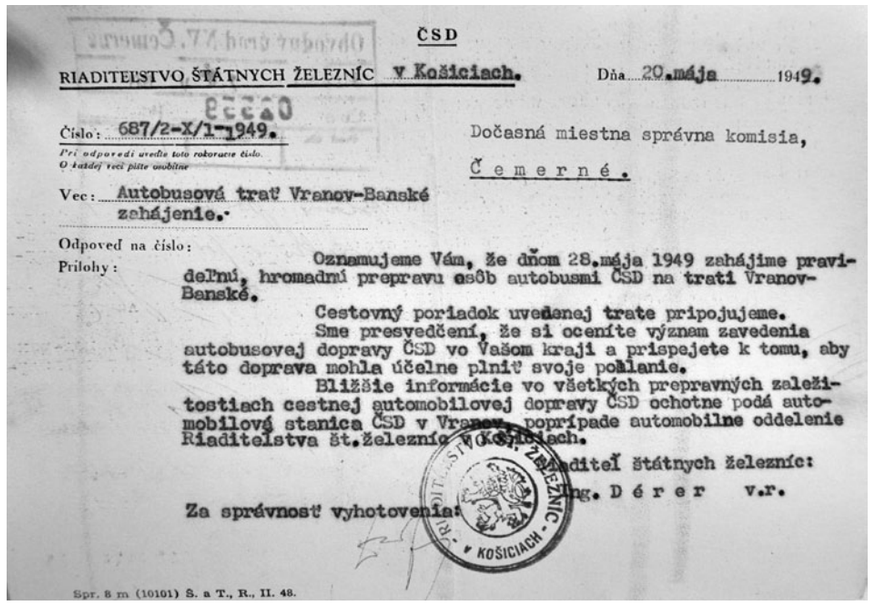

ČSD

RIADITEĽSTVO ŠTÁTNYCH ŽELEZNÍC v Košiciach. Dňa 20. mája 1949.

Číslo: 687/2-X/1-1949.

Pri odpovedi uveďte toto rokovacie číslo.
O každej veci píšte osobitne

Dočasná miestna správna komisia,
Čemerné.

Vec: Autobusová trať Vranov-Banské zahájenie.

Odpoveď na číslo:
Prílohy:

Oznamujeme Vám, že dňom 28. mája 1949 zahájime pravidelnú, hromadnú prepravu osôb autobusmi ČSD na trati Vranov-Banské.

Cestovný poriadok uvedenej trate pripojujeme.

Sme presvedčení, že si oceníte význam zavedenia autobusovej dopravy ČSD vo Vašom kraji a prispejete k tomu, aby táto doprava mohla účelne plniť svoje poslanie.

Bližšie informácie vo všetkých prepravných záležitostiach cestnej automobilovej dopravy ČSD ochotne podá automobilová stanica ČSD v Vranove, poprípade automobilne oddelenie Riaditeľstva št. železníc v Košiciach.

Riaditeľ štátnych železníc:
Ing. D é r e r v.r.

Za správnosť vyhotovenia:

Spr. 8 m (10101) Š. a T., R., II. 48.

Zriadenie autobusovej linky Vranov – Banské

13 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, R-MNV, Záp. 11. 6. 1959, Inv. č. 24, k. č. 4.
14 KOVÁČ, Dušan a kol.. *Kronika Slovenska 2*. Bratislava, 1999, s. 386.

Občania v júni 1964 volili nových členov MNV v Banskom. Pôvodne bolo volebné obdobie stanovené na štyri roky, avšak spoločenský pohyb v roku 1968, známy ako tzv. pražská jar, si vynútil odloženie volieb o ďalšie volebné obdobie.

Po voľbách 1964 a počas obdobia v rokoch 1964 – 1971 bol za predsedu 27-členného MNV zvolený Michal Baran a tajomníkom sa stal Juraj Chiminec.

Pri MNV boli i vytvorené komisie – finančno-plánovacia, poľnohospodárska, komisia pre školstvo a kultúru, sociálneho zabezpečenia a zdravotnícka, pre výstavbu, pre ochranu verejného poriadku.

Rýchly vývoj spoločenských zmien v roku 1968 viedol k rozhodnutiu preložiť májový termín volieb na neskoršie obdobie. Na preklenutie predlženého volebného obdobia a súčasne na zakotvenie výsledkov reformných krokov bol na všetkých úrovniach štátu vypracovaný Akčný program.

Posunutie volieb mali definitívne zakotviť uskutočnené reformy. Demokratizačný vývoj v ČSSR však náhle ukončila invázia jednotiek spojeneckej Varšavskej zmluvy v auguste 1968, preto sa predlžené volebné obdobie MNV v Banskom skončilo až voľbami v novembri 1971.[15]

Tabuľka č. 2 *Rada MNV v obci*

Členovia rady MNV (okrem funkcionárov obce)	
1954	Andrej Nemčík, Ján Uchálik a Jozef Dargaj – Bačik
1957	Ján Litvin, Michal Jacko a Michal Šulc
1960	Michal Baran, Ján Žemba, Andrej Ščerba, Anna Mendiková a Gregor Bilský
1964	Juraj Mendika, Ján Jacko, Mária Jurčová, Michal Gera, Emil Schudich, Ján Begala a Ján Žemba

Druhá polovica 40. rokov je známa ako rekonštrukčné obdobie obce.

V období pred februárom 1948 získavala KSS mnohých prívržencov svojím programom pozemkovej reformy, podpory drobného podnikania, programom ďalšieho prehlbovania demokracie, tak po prevrate a úplnom prevzatí moci sa vedenie KSS už svojím programom necítilo byť naďalej viazané. Ďalšie zmeny už prebiehali pod sovietskou taktovkou. Nastúpilo obdobie represálií voči reálnym i domnelým politickým protivníkom, kolektivizácia len prednedávnom prideľovanej pôdy z pozemkovej reformy a dôsledné znárodňovanie nielen väčších podnikov, ale i živností, ktoré mali priniesť úplnú likvidáciu súkromného vlastníctva. Štát sa tým stal v niektorých odvetviach monopolným vlastníkom. Ovládol výrobu, trh a prakticky zlikvidoval konkurenciu.

15 KOVÁČ, Dušan a kol.. *Kronika Slovenska 2*. Bratislava, 1999, s. 427, 431, 446.

Významným rokom z hľadiska **dopravy** bol rok 1949, kedy si miestni občania svojpomocne začali stavať garáž pre autobus a dňa 28. mája 1949 začala premávať pravidelná linka Vranov nad Topľou – Banské.[16]

Výstavbe a zveľaďovaniu obce sa venovalo takmer každé zasadnutie funkcionárov obce. Hlavným dôvodom spomalenia výstavby bol nedostatok peňazí. Okrem najnutnejšej údržby verejných priestranstiev a obecných budov MNV investoval aj do veľkých stavebných projektov. Verejné komunikácie boli prašné a keď pršalo alebo snežilo, zablatené. Každodenne po nich prechádzalo množstvo techniky, vozov a iných dopravných prostriedkov, najmä počas poľnohospodárskych prác. V letných mesiacoch denne dobytok na pašu. Cesta potrebovala neustálu údržbu. V roku 1949 bola v obci vystavaná hradská cesta v dĺžke 800 bm, po ktorej začali premávať aj nákladné autá.[17] Následne – v rámci programu 5M – bola chválená ObÚ MNV v Čemernom kompletná oprava obecnej cesty s celkovými plánovanými nákladmi vo výške cca 200 000 korún.[18]

Významným rokom z hľadiska rozvoja obce bol aj rok 1951, v ktorom bola do obce zavedená **telefónna linka**.[19]

V tomto roku (1951) bola v bývalej farskej budove zriadená kancelária MNV.[20] Po nasťahovaní pravoslávneho kňaza bola kancelária MNV presťahovaná do súkromného domu.

Aj po prevrate Margita Kimáková a Michal Štovka naďalej prevádzali živnosť so zmiešaným tovarom.[21] V nasledujúcich rokoch však tieto živnosti postupne vracali.

Do života občanov Banského zasiahla aj menová reforma z júna 1953. Bola to fakticky výmena platidiel, nachádzajúcich sa v obehu od novembra 1945, za nové. Zároveň sa však znehodnocovali úspory obyvateľov. Občanom, ktorí nezamestnávali námezdné pracovné sily, sa vymenilo na osobu 300 korún v pomere 5:1 (za 5 korún v starej mene dostali 1 korunu v novej mene). Ostatná hotovosť týchto občanov a všetky peňažné prostriedky sa vymieňali v pomere 1:50. Úspory na vkladných knižkách do 50 000 korún sa vymieňali v pomere 5 – 25:1 a vklady nad 50 000 korún v pomere 50:1.[22] Zároveň sa zrušil lístkový systém zásobovania a s ním spojený dvojaký trh. Stanovené boli nové maloobchodné ceny, ktoré boli nižšie ako predošlé ceny na voľnom trhu. Menová reforma znehodnotila veľkú časť úspor, znížila kúpnu silu obyvateľov a tým sa aj znížila životná úroveň obyvateľov. Občania obce boli, samozrejme, nespokojní.

16 ŠA PO p. VT, f. ObÚ MNV v Čemernom, Admin. spisy č. 2559/49, Inv. č. 12, k. č. 3.; ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1945 – 1959, s. 4.; ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, P-MNV, Zpráva o činnosti MNV od roku 1945, Inv. č. 1, k. č. 1.
17 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, P-MNV, Zpráva o činnosti MNV od roku 1945, Inv. č. 1, k. č. 1.; ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1945 - 1959, s. 4.
18 ŠA PO p. VT, f. ObÚ MNV v Čemernom, Admin. spisy č. 3658/49, Inv. č. 12, k. č. 3.
19 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1945 - 1959, s. 5.
20 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, Admin. spisy, 22. 10. 1951, Inv. č. 116, k. č. 13.
21 ŠA PO p. VT, f. ObÚ MNV v Čemernom, Admin. spisy č. 4836/49, Inv. č. 13, k. č. 5.
22 KOVÁČ, Dušan a kol.. *Kronika Slovenska 2*. Bratislava, 1999. s. 362.

Obec: Banské Okres: Vranov Kraj: Prešov

Základní ukazovatelia (podľa stavu 1. októbra 1953):

Počet obyvateľstva 840
Počet domov 145
Počet zamestnancov MNV Tri
Počet škôl materských —, tried —, žiakov —
národných jedna, tried 3, žiakov 110
osemročných stredných —, tried —, žiakov —
jedenásťročných stredných —, tried —, žiakov —
Počet školských jedální —, stravovaných osôb —
Počet jaslí —, chovancov —

ROZPOČET
miestneho národného výboru v Banskom
na rok 1954

Rozpočet bol prerokovaný na schôdzke rady MNV, konanej dňa 16. marca 1954, odovzdaný finančno-rozpočtovej komisii dňa 17. marca 1954 a verejne vyložený.
Pripomienky boli — ~~neboli~~ — podané.
Finančno-rozpočtová komisia sa k rozpočtu vyjadrila dňa 20. marca 1954 — ~~nevyjadrila~~.
Plénum MNV sa uznieslo o rozpočte na verejnej schôdzke, konanej dňa 17. marca 1954.
Rozpočet bol prerokovaný v hovoroch s občanmi, konaných dňa 17. 3 1954 za účasti 75 osôb.

V Banskom dňa 24. marca 1954

Finančný referent: Predseda MNV:

Okresný národný výbor v Vranov dňa 10. IV. 1954.

Okresný národný výbor vo Vranove finančný referát
Dňa 25 III. 1954 osobne poštou
Číslo: 011/1-810-54
Poznámka:

Podpis revidujúceho:

9.6/1./54 ŠEVT

Zriadenie autobusovej linky Vranov – Banské

V 50. rokoch orgány banského MNV – rada a plénum – riešili problematiku dedinských boháčov (tzv. kulakov), sledovali plnenie dodávkových povinností (tzv. kontingentov), zabezpečovali tzv. národné zmeny a usmerňovali celkovú socializáciu dediny. Taktiež sa na svojich pravidelných aj mimoriadnych zasadnutiach zaoberali aj poľnohospodárskymi záležitosťami (najmä prípravami na jarnú a jesennú sejbu, zberom poľnohospodárskych plodín a tiež založením obecného družstva). Na zasadnutiach rady, resp. pléna sa zúčastňoval tiež inštruktor vranovského Okresného národného výboru (ONV).

Zmeny v obci možno badať aj v kultúrnom a spoločenskom živote. Od začiatku 50. rokov sa v súlade so štátnou politikou začal masovejšie oslavovať prvý máj – Sviatok práce. Štátne sviatky a iné významné dni boli slávené na hlavných uliciach s rozsiahlym sprievodným programom.

Keďže zásobovanie ešte stále viazlo a niektoré druhy spotrebného tovaru boli len na prídel, obyvatelia boli, samozrejme, nespokojní.

V 50. rokoch sa v obci naplno rozbehla individuálna bytová výstavba (IBV). Vedenie obce na zasadnutiach pravidelne rokovalo o prideľovaní stavebných pozemkov pre občanov obce. Počas 50. rokov bolo v obci vybudovaných 33 rodinných domov a prebudovaných z drevených na murované spolu 24 domov. V roku 1959 bolo v obci zaevidovaných 182 domových čísel s počtom obyvateľov 920.[23]

Z investícií MNV v druhej polovici 50. rokov môžeme spomenúť prípravu výstavby budovy národnej školy, opravu najviac poškodených obecných mostov a výstavbu nového obecného mostu. V rámci „akcie Z“ bola obci pridelená z ONV suma 10 000 korún na výstavbu mostíkov. [24]

Vedenie obce svojím uznesením v júli 1957 rozhodlo o zriadení nočných protipožiarnych hliadok. Na protipožiarne opatrenia boli v obci urobené v miestnom potoku záchyty vody a každá usadlosť mala mať pri svojom dome prichystanú vodu, kľuku a rebrík. V nočnej hliadke sa mali podľa stanoveného harmonogramu striedať občania obce.[25]

V tomto roku (1957) bola medzi MNV a Stavohmoty ľudové družstvo Vranov uzavretá nájomná zmluva na ťažbu stavebného kameňa.[26] Následne bol v roku 1967 kameňolom prenajatý JRD Merník.[27]

Na rok 1957 boli schválené príjmy vo výške 58 660,69 korún a výdavky činili 55 198,91 korún.[28] Rozdiel bol uložený v štátnej banke.

Významným rokom bol rok 1958, kedy sa dňa 8. apríla v obci zriadila **Drobná prevádzkareň (DP).** Hlavnou úlohu DP bolo poskytovať služby občanom obce a zvyšovať životnú úroveň. Po zriadení mala DP prevádzku na rezanie sečky a dreva.[29]

23 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1945 - 1959, s. 5.
24 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, P-MNV, Rada MNV (ďalej R-MNV), Zápisnice R a P z tohto obdobia, k. č. 1, 4.
25 ŠA PO p. VT, MNV Banské, R-MNV, Záp. 5.7.1957, Inv. č. 24, k. č. 4.
26 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, R-MNV, Záp. 18. 2. 1958, Inv. č. 24, k. č. 4.
27 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, R-MNV, Záp. 3. 12. 1966, Inv. č. 31, k. č. 4.
28 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, P-MNV, Zpráva o činnosti MNV za rok 1957, Inv. č. 2, k. č. 1.
29 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, R-MNV, Záp. 4. 4. 1958, Inv. č. 24, k. č. 4.

Hoci požiadavka **elektrifikácie obce** bola predmetom nejedného rokovania od oslobodenia obce, situácia sa zmenila až vo februári 1959, kedy sa začala výstavba elektrickej siete. Na výstavbe verejnej siete, ktorá sa začala v polovici augusta 1959, sa podieľali aj občania obce, ktorí pomáhali pri výkopových prácach. Hlavným problémom pri výkope jám na elektrické stĺpy bola neochota niektorých občanov podieľať sa na výkopoch. Po dokončení verejnej siete (dňa 15. marca 1960) postupne, dom po dome, bola realizovaná elektroinštalácia a pripájanie jednotlivých objektov do siete. Po odstránení porúch, zistených pri kolaudácii, bola obec dňa 9. júna 1960 o 18 hod. a 50 min. prifázovaná k rozvodnej sieti.[30] Po ukončení prác na elektroinštalácii obyvatelia obce hromadne nakupovali dostupné elektrospotrebiče ako napr. rádiá, žehličky, postupne prvé televízory...

Na zasadnutiach pléna a rady sa pravidelne prejednávalo plnenie dodávok mlieka, vajec a iných produktov. Množstvo roľníkov neplnilo kontingent z rôznych príčin.[31] U občanov, ktorí si neplnili dávky, mali byť vykonávané kontroly a po zistení nadbytočných produktov (mlieka, vajec...) mali byť predvolávaní pred trestnú komisiu. Členovia MNV mali pravidelne navštevovať svojich voličov a agitovať o nutnosti plniť dodávky produktov. V obci boli vytvorené i agitačné dvojice, ktoré mali dbať na plnenie kontingentov.

Dňa 9. apríla 1960[32] parlament prijal Zákon o novom územnom členení štátu. Namiesto pôvodného Košického a Prešovského kraja vznikol Východoslovenský kraj, do ktorého patrilo aj Banské. Obec sa stala (na krátke obdobie) súčasťou okresu Michalovce (v rokoch 1949 – 1960 spadala obec ako súčasť okresu Vranov pod Prešovský kraj). Nová ústava z júla 1960 totiž podľa článku 4 formálne deklarovala dovŕšenie vybudovania socializmu a zakotvila aj vedúcu úlohu KSČ v spoločnosti. Názov štátu Československá republika (ČSR) sa zmenil na Československá socialistická republika (ČSSR).[33]

Mimoriadne vážna situácia v Banskom nastala dňa 7. mája 1962, kedy v obci vypukol veľký požiar, pri ktorom zhorelo niekoľko rodinných domov, stodôl, skladov, hospodárskych budov a včelínov. Uhorelo aj niekoľko hospodárskych zvierat. Pri hasení požiaru sa podieľali okrem miestnych občanov s motorovou striekačkou aj striekačky z Vranova, Vechca a Michaloviec.[34]

V tomto období bola v obci zriadená aj predajňa Jednoty – Ľudového spotrebného družstva (J-ĽSD), ktorá pre absenciu vlastnej budovy sídlila v súkromných budovách miestnych občanov. V roku 1963 sa v obci nachádzali dve prevádzky a jeden hostinec, pričom ich maloobchodný obrat činil čiastku 94 000 korún.[35]

30 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, R-MNV, Záp. 14. 10. 1959, Inv. č. 24, k. č. 4.; ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1945 - 1959, s. 5 – 6.; ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, Admin. spisy, 18. 5. 1959, 14. 4. 1960, 2. 5. 1960, Inv. č. 124, k. č. 14.
31 Obyvatelia mali malé deti, ktoré im znemožňovali plnenie dodávok mlieka. Vajíčka neboli dodávané preto, že občanom nebolo ponechané takmer žiadne zrno pre sliepky (pozn. autora).
32 KOLEKTÍV. *Lexikón slovenských dejín*. Bratislava, 2006, s. 168.
33 KOVÁČ, Dušan a kol.. *Kronika Slovenska 2*. Bratislava, 1999, s. 387, 390.
34 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1961 - 1962, s. 8 – 9.
35 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1963, s. 22.

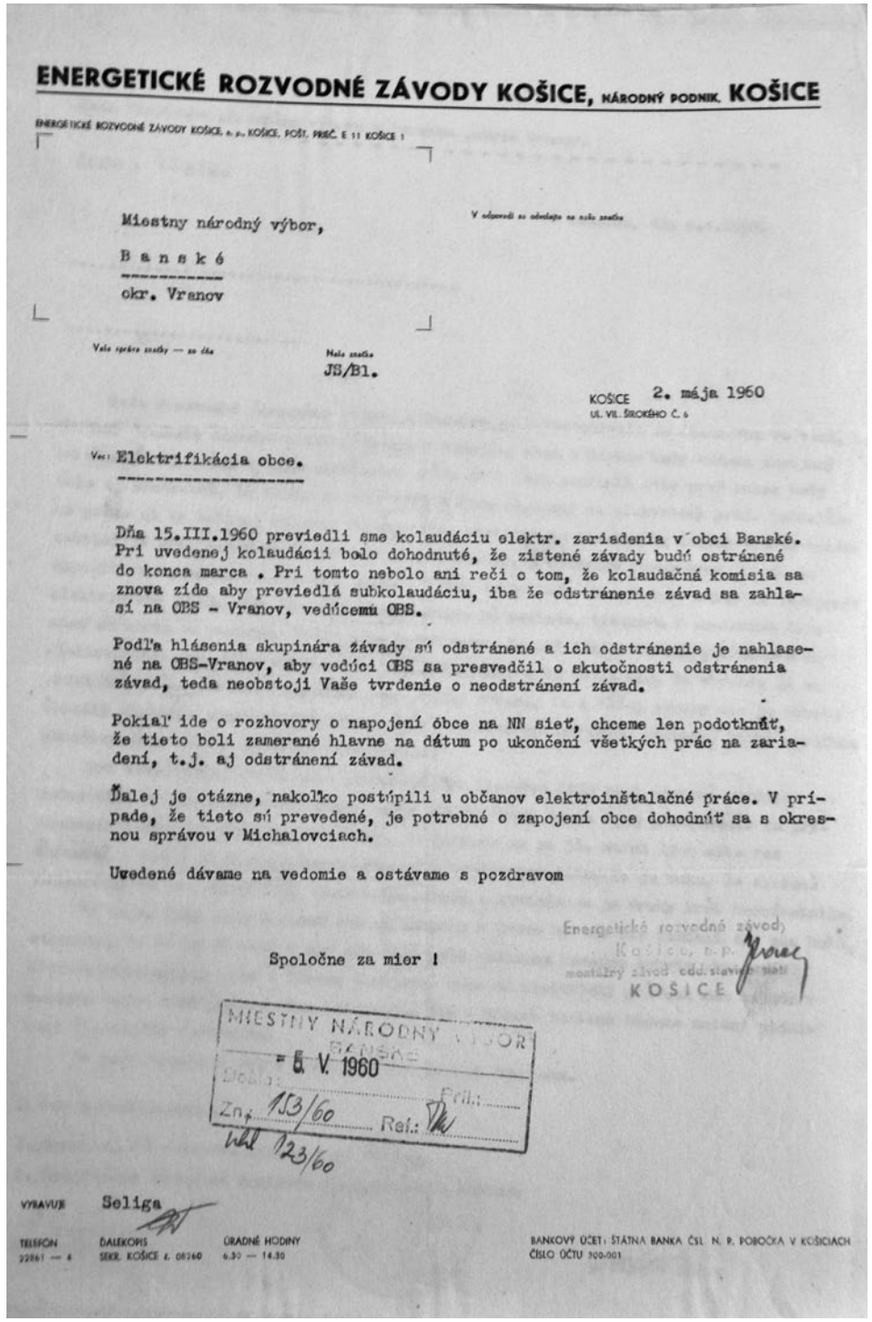

ENERGETICKÉ ROZVODNÉ ZÁVODY KOŠICE, NÁRODNÝ PODNIK, **KOŠICE**

ENERGETICKÉ ROZVODNÉ ZÁVODY KOŠICE, n. p., KOŠICE, POŠT. PRIEČ. E 11 KOŠICE 1

Miestny národný výbor,

B a n s k é

okr. Vranov

V odpovedi sa odvolajte na naše značku

Vaše správa značky — zo dňa

Naše značka
JS/Bl.

KOŠICE 2. mája 1960
UL. VIL. ŠROKÉHO Č. 6

Vec: Elektrifikácia obce.

Dňa 15.III.1960 previedli sme kolaudáciu elektr. zariadenia v obci Banské. Pri uvedenej kolaudácii bolo dohodnuté, že zistené závady budú ostránené do konca marca . Pri tomto nebolo ani reči o tom, že kolaudačná komisia sa znova príde aby previedlá subkolaudáciu, iba že odstránenie závad sa zahlasí na OBS - Vranov, vedúcemu OBS.

Podľa hlásenia skupinára závady sú odstránené a ich odstránenie je nahlasené na OBS-Vranov, aby vedúci OBS sa presvedčil o skutočnosti odstránenia závad, teda neobstojí Vaše tvrdenie o neodstránení závad.

Pokiaľ ide o rozhovory o napojení obce na NN sieť, chceme len podotknúť, že tieto boli zamerané hlavne na dátum po ukončení všetkých prác na zariadení, t.j. aj odstránení závad.

Ďalej je otázne, nakoľko postúpili u občanov elektroinštalačné práce. V prípade, že tieto sú prevedené, je potrebné o zapojení obce dohodnúť sa s okresnou správou v Michalovciach.

Uvedené dávame na vedomie a ostávame s pozdravom

Spoločne za mier !

Energetické rozvodné závody Košice, n. p. montážny závod odd. stavieb sietí KOŠICE

MIESTNY NÁRODNÝ VÝBOR BANSKÉ
5. V. 1960
Doš.: Príl.:
Zn.: 153/60 Ref.:
Vol 123/60

VYRAVUJE Seliga

TELEFÓN 22861 — 4 | ĎALEKOPIS SEKR. KOŠICE č. 08260 | ÚRADNÉ HODINY 6.30 — 14.30 | BANKOVÝ ÚČET: ŠTÁTNA BANKA ČSL. N. P. POBOČKA V KOŠICIACH ČÍSLO ÚČTU 300-001

Listina Energetických rozvodných závodov Košice o elektrifikácii obce v roku 1960

Po prevoze dreveného baraku v roku 1962 z obce Lúčky (okr. Michalovce) a jeho následnom zmontovaní bol do tejto budovy premiestnený MNV, ktorý sa doteraz nachádzal v súkromných domoch.[36]

V prvej polovici 60. rokov obec pokračovala v oprave mostov a mostíkov, ako aj výstavbe nového mostu, ktorý bol zničený povodňami v roku 1963. Na jeho výstavbu bola preinvestovaná čiastka v celkovej hodnote 58 000 korún.[37]

Po prechodnom poklese obyvateľstva, spôsobeného vojnovými útrapami, začal ich počet postupne stúpať a k 31. decembru 1964 v Banskom bývalo 1 000 obyvateľov. O dva roky neskôr sa ich počet zvýšil na 1 020, z ktorých bolo 225 v stálom pracovnom pomere, 155 pracovalo v poľnohospodárstve a 92 bolo dôchodcov.[38] Podľa sčítania obyvateľov v roku 1966 sa v obci nachádzalo spolu 119 občanov rómskeho (cigánskeho) pôvodu.

Do obce v polovici 60. rokov prichádzajú aj prvé automobily. Ako píše obecný kronikár: *„...Ako prvý občan obce Banské si v druhom polroku 1965 zakúpil osobné auto MB 1000 Schudich Emil – učiteľ...“*[39]

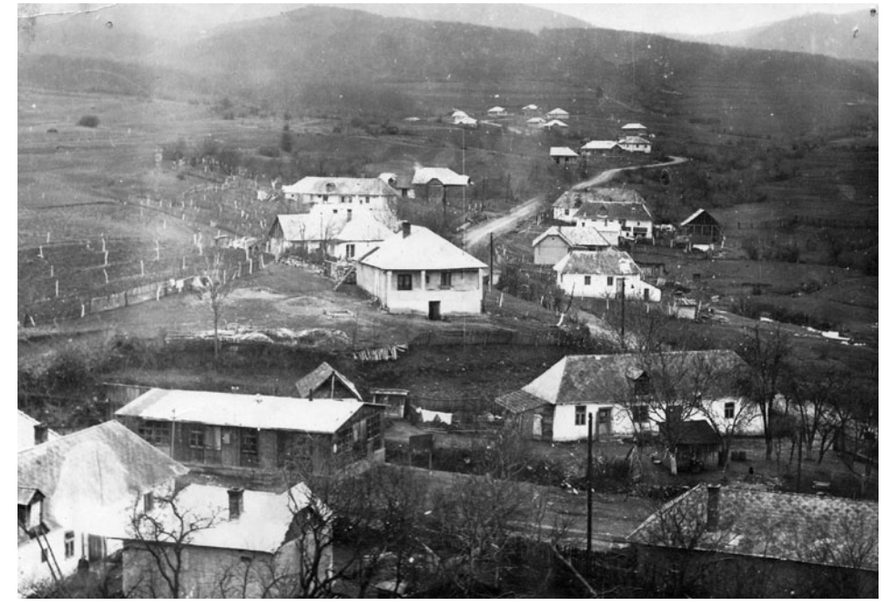

Pohľad na obec z prvej polovice 60. rokov

36 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1961 - 1962, s. 9 – 10.
37 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, P-MNV, Záp. 25. 5. 1965, Inv. č. 6, k. č. 1.; ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1963, s. 11.
38 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1964, 1965, s. 25, 28.
39 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1966, s. 39.

Pohľad na obec Ul. Storonka z prvej polovice 60. rokov

Z investícií MNV v polovici 60. rokov môžeme spomenúť výstavbu ohrady okolo starého cintorína a zriadený bol i nový cintorín.

V roku 1965 celkové výdavky obce činili čiastku 68 051 korún a príjmy 72 523,97 korún.[40] Najviac vynaložených finančných prostriedkov pripadalo na kapitoly školstva, výstavby a údržby verejných priestorov a činnosť MNV.

Závažnou problematikou tohto obdobia bola i cigánska (rómska) otázka. Najzávažnejšia bola bytová otázka, prideľovanie pozemkov a stavebných povolení na výstavbu domov. Počet cigánskeho (rómskeho) obyvateľstva neustále narastal. V roku 1965 – pre zlepšenie životnej úrovne – začala v cigánskej osade výstavba studne v hodnote 15 000 korún.[41] O dva roky neskôr bol v obci založený aj prípravný výbor Zväzu Československých Cigánov ako zložky NF, ktorý mal napomáhať zvýšeniu životnej úrovne miestnych Cigánov (Rómov).

Pre zlepšenie poskytovania služieb pre obyvateľstvo, ako aj pre zlepšenie ekonomického postavenia MNV, bola dňa 5. decembra 1967 zriadená ďalšia prevádzkareň – „Pohostinstvo". Táto prevádzkareň bola umiestnená v súkromnom dome Andreja Bošku.[42] Takisto v tomto roku začala do obce pravidelne prichádzať pojazdná predajňa mäsa a mäsových výrobkov.

40 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1965, s. 30.
41 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, R-MNV, Záp. 23. 7. 1965, Inv. č. 29, k. č. 4.
42 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, R-MNV, Záp. 17. 11. 1967, Inv. č. 31, k. č. 5.; ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1945 - 1959, s. 42.

V rámci investičnej činnosti sa po dlhých rokov prípravy za pomoci Odboru školstva ONV Michalovce, Okresného stavebného podniku Michalovce a Vranov začala dňa 3. októbra 1967 výstavba novej budovy ZDŠ. Takisto v tomto roku v rámci „akcie Z" sa začala výstavba požiarnej zbrojnice.[43]

Krajské stredisko štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Prešove v roku 1967 rozhodlo, že pamiatky pravoslávneho Kostola sv. Petra (kamenná renesančná krstiteľnica z roku 1688 a kamenný náhrobok s reliéfom Krista na kríži a kľačiacim donátorom z polovice 19. storočia), boli zapísané do Štátneho zoznamu kultúrnych pamiatok.[44]

Zmena v správe okresu nastala od 1. augusta 1968, kedy z pôvodného okresu Michalovce opätovne vznikol okres Vranov nad Topľou, do ktorého spadalo aj Banské.[45]

Od skončenia vojny do konca 60. rokov Banské navštívili viacerí politickí funkcionári z krajského i okresného výboru Komunistickej strany Slovenska.

Reformné úsilie nových predstaviteľov štátnej moci, známe pod heslom „socializmus s ľudskou tvárou", vyvrcholilo v roku 1968. Výsledkom silnejúceho tlaku spojencov na Československo bolo stanovisko ÚV KSČ na prelome júla a augusta 1968 nevysielať delegáciu na spoločné rokovania predstaviteľov krajín sovietskeho bloku vo Varšave. Výsledky zmien po januári 1968 mal definitívne potvrdiť mimoriadny XIV. zjazd KSČ.

Intervencia vojsk Varšavskej zmluvy (VZ) v noci z 20. na 21. augusta 1968 však postupne zlikvidovala reformný pohyb v Československu a ustanovila konzervatívny režim, konvenujúci politickým predstavám predstaviteľov ZSSR.

BANSKÉ V POAUGUSTOVOM OBDOBÍ (1969 – 1989)

Príchod intervenčných armád Varšavskej zmluvy v auguste 1968 znamenali násilné ukončenie obrodného procesu v spoločnosti. Nastúpila politika „normalizácie", ktorej podstatou bola ústretovosť voči požiadavkám ZSSR a odstránenie demokratických pozostatkov jari 1968. Zaviedla sa cenzúra, znemožnili vlastné verejné aktivity občanov. Vo funkciách sa upevňovali konzervatívne komunistické sily. Plod obrodného procesu – federácia – sa realizovala až v čase normalizácie.[46]

Všetky tieto zmeny sa dotkli aj obyvateľov obce. Ako píše obecný kronikár: *„...Od pojanuárového vývoja dochádza k sústavnému útočeniu na členov komunistickej strany, dochádzalo k antikomunistickým a antisovietskym náladám a vo verejných miestnostiach a na zábavách sa spievali gardistické pesničky..."*[47]

43 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1966, s. 46.
44 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, Admin. spisy, 10. 4. 1967, Inv. č. 132, k. č. 16.
45 KOVÁČ, Dušan a kol.. *Kronika Slovenska 2*. Bratislava, 1999, s. 390.
46 KOLEKTÍV. *Lexikón slovenských dejín*. Bratislava, 2006, s. 172.
47 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1968, s. 55.

Predĺžené volebné obdobie MNV v Banskom sa skončilo až v roku 1971. Voľby do nového MNV sa uskutočnili v období definitívneho upevnenia normalizačného procesu. V 70. a 80. rokoch Bančania volili spolu štyrikrát (november 1971, október 1976, jún 1981 a máj 1986). Činnosť obecnej správy od roku 1986 poznamenala v roku 1989 „nežná revolúcia“, dôsledkom ktorej nebol iba pád režimu, ale aj zmeny funkčného obdobia.

Ústavným zákonom č. 117/1969 Zb. z 15. októbra 1969 sa predĺžilo volebné obdobie zo štyroch na päť rokov.[48]

V novembri 1971 sa konali **voľby** do zastupiteľských zborov. Na ustanovujúcom zasadnutí Banského MNV bola vytvorená Rada MNV – predsedom výboru sa stal Michal Baran a tajomníkom Ján Horváth.

V týchto voľbách bol za poslanca ONV zvolený Michal Gera.

Dňa 22. a 23. októbra 1976[49] sa opäť uskutočnili voľby do zastupiteľských zborov všetkých stupňov. Za predsedu MNV bol opätovne zvolený Michal Baran a post tajomníka obsadil Ján Horváth.

Pri MNV boli zvolené i komisie: finančná, pre ochranu verejného poriadku, pre mládež a pre zdravotníctvo.

V júni 1981[50] občania obce opäť volili zástupcov do všetkých zastupiteľských zborov. Na čelo 21-členného MNV v Banskom bol zvolený Juraj Bihár a tajomníkom sa stal Ján Dargaj.

Takisto aj v tomto období boli kreované komisie – pre ochranu verejného poriadku, pre školstvo, kultúru a sociálne zabezpečenie, finančná, pre mládež a TV.

Posledné voľby do zastupiteľských zborov sa v tomto období uskutočnili dňa 23. a 24. mája 1986.[51] Predsedom MNV sa stal Štefan Litvin a tajomníkom Juraj Bihár.

Voľby do Slovenskej národnej rady a Federálneho zhromaždenia počas 70. a 80. rokov prebiehali súčasne s voľbami do NV a boli formálnou záležitosťou. Vo voľbách sa vyžadovala účasť všetkých voličov, ktorí odovzdávali hlasy vopred vybraným kandidátom NF. Výnimkou nebolo ani Banské, kde vo všetkých voľbách do NV sa volebná účasť blížila k 100 %.

Tabuľka č. 3 *Rada MNV v obci*

Členovia rady MNV (okrem funkcionárov obce)	
1971	Juraj Chiminec, Ján Uchalík, Juraj Bihar, Michal Gera a Mária Jurčová
1976	Andrej Ščerba, Ján Uchalik, Juraj Bihar, Michal Gera a Mária Jurčová
1981	Michal Baran, Michal Gera, Ján Uchalík, Ján Uchaľ, Mária Jurčová
1986	Ján Dargaj, Anna Džačarová, Dušan Rákoci, Anna Guziová a Michal Ivančo

48 KOVÁČ, Dušan a kol.. *Kronika Slovenska 2*. Bratislava, 1999, s. 446.
49 KOVÁČ, Dušan a kol.. *Kronika Slovenska 2*. Bratislava, 1999, s. 460.
50 KOVÁČ, Dušan a kol.. *Kronika Slovenska 2*. Bratislava, 1999, s. 473.
51 KOVÁČ, Dušan a kol. *Kronika Slovenska 2*. Bratislava, 1999, s. 489.

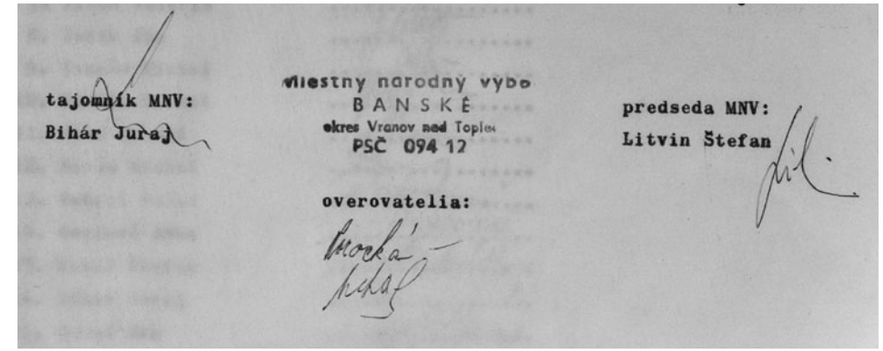

Pečiatka MNV v Banskom (80. roky)

Koncom 60. rokov sa obec ďalej úspešne rozvíjala. Pokračovalo sa v rozpracovaných projektoch z minulej epochy a okrem investícií MNV venoval veľkú pozornosť starostlivosti a úprave verejných priestranstiev. V roku 1968 došlo k dokončeniu požiarnej zbrojnice s celkovým nákladom 25 000 korún.[52] V roku 1969 došlo k schváleniu pridruženej výroby, ktorá sa mala podieľať spolu s OSP Vranov na výstavbe miestnej školy. Vedúcim skupiny sa stal Michal Dzurovčin.[53]

S rozvojom automobilovej dopravy v poslednom období sa vedenie obce čoraz častejšie zaberalo otázkou kvality cestnej komunikácie. Do roku 1968 viedla cez obec štrkovo spevnená štátna cesta. Neustálym zvyšovaním dopravy dochádzalo k veľkej prašnosti. Zmena nastala dňa 10. apríla 1968, kedy Štátne cesty n.p. Michalovce, závod Humenné previedli výstavbu novej bezprašnej cesty. Zároveň sa pristúpilo aj k prestavbe ostatných obecných ciest a vybudovaniu nového chodníku ku kostolu. Celá stavba bola dokončená dňa 3. mája 1968, kedy bola odovzdaná do užívania.[54]

Na prelome 60. a 70. rokov aj naďalej pokračovala výstavba nového cintorína. K prevedeniu tejto akcie bola uskutočnená verejná zbierka. V poslednej etape výstavby cintorína sa dokončovalo oplotenie priestranstva, prístupové cesty a pod.. V tomto období došlo aj k vymenovaniu stáleho hrobára.[55] Vybudoval sa i miestny rozhlas, ktorého plánované náklady predstavovali čiastku 200 000 korún.[56] Najväčším problémom pri vybudovaní bol nedostatok stĺpov a cementu.

Od konca 60. rokov naberala na intenzite aj príprava obyvateľstva k obrane vlasti. Pravidelne podľa plánu sa z cvičení podávali správy o ich priebehu. Časté

52 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1968, s. 61.
53 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, R-MNV, Záp. 13. 8. 1969, Inv. č. 32, k. č. 5.
54 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1968, s. 59.
55 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, R-MNV, Záp. 27. 2. 1970, 15. 3. 1970, Inv. č. 32, k. č. 5.; ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1968, s. 58.
56 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, P-MNV, Výročná správa za rok 1969, Inv. č. 10, k. č. 2.

problémy boli spojené s účasťou – množstvo občanov sa ich pre starobu či chorobu sa nezúčastňovalo, a tak sa zoznamy neustále menili.

V rámci demografie k 31. decembru 1970 žilo v obci 1 101 obyvateľov (598 mužov a 504 žien). V tomto roku sa v obci narodilo 12 chlapcov a 14 dievčat. Životná úroveň obyvateľov Banského sa neustále zvyšovala. V obci sa nachádzalo spolu 221 domov (spolu aj s cigánskymi chatrčami), z ktorých mali 2 byty zavedené ústredné kúrenie, 14 domov malo vybudovanú kúpeľňu s domácim vodovodom, 168 bytov vlastnilo práčku, 61 bytov vlastnilo televízor a 61 bytov chladničku.[57]

Na rok 1970 plánovalo vedenie obce celkové príjmy vo výške 76 700 korún, avšak skutočné príjmy dosiahli čiastku 213 530 korún. Vyššie príjmy boli dosiahnuté z poľnohospodárskej dane (44 330 korún) a zo zisku z prevádzkovania pohostinstva (63 380 korún). Celkové výdavky dosiahli čiastku 118 258, 95 korún.[58]

Výstavba nákupného strediska (predajne potravín a pohostinstva) sa prejednávala v roku 1972 a výstavba bola zahájená dňa 11. septembra 1972.[59] Bola vypracovaná projektová dokumentácia a stavebné pozemky boli pripravené na výstavbu. Stavbu financovala Jednota – SD Vranov a stavbu realizoval podnik Pozemné stavby n.p. Michalovce a STAS 03 Vranov.[60] V nasledujúcich rokoch sa stavbu postupne podarilo zrealizovať.

Začiatkom 70. rokov z investícií MNV môžeme spomenúť výstavbu zábradlia na obecnom moste, zriadenie autobusovej otočky, nakúpenie vnútorného vybavenia riaditeľa školy, pripravovala sa výstavba materskej školy a kultúrnej miestnosti, rekonštruovalo sa verejné osvetlenie v náklade cca 30 000 korún, dobudovávala sa rozvodná elektrická sieť, ktorá už nevyhovovala rastúcej bytovej výstavbe, vybudoval sa nový televízny vykrývač a dokončili sa ihriská pri novej škole. Z neinvestičných akcií sa prevádzala úprava miestneho cintorína, priekop a dvorov.

Významným medzníkom v napredovaní obce bol 30. august 1973, kedy boli vypracované plány na výstavbu kultúrneho domu a MNV na pozemku starej školy. Dňa 20. februára 1974 sa začala aj samotná výstavba kultúrneho domu.[61] Vážnym nedostatkom pri výstavbe budovy bol nedostatok cementu.

V tomto i v nasledujúcich volebných obdobiach patrilo k prioritám správy obce zlepšovanie životného prostredia, rozvoj služieb či zabezpečovanie kultúrno-vzdelávacej činnosti. Vedenie MNV, poslanci aj občania Banského venovali najviac času najmä realizácii úloh, ktoré prispievali *„k ďalšiemu skrášleniu a zveľadeniu“* obce – vybudovali sa chodníky a mostíky, upravili priestranstvá pred rodinnými domami, pravidelne boli vysádzané záhony, okrasné kríky či rôzne dreviny.

Na základe rozhodnutia ONV vo Vranove bola v obci dňa 1. novembra 1975 zrušená prevádzkareň pohostinstvo, keďže Jednota-SD vo Vranove tieto služby

57 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1970, s. 71, 73.
58 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1970, s. 74.
59 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, R-MNV, Záp. 16. 2. 1972, Inv. č. 32, k. č. 5.
60 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1972, s. 86.
61 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, P-MNV, Výročná správa za rok 1977, Inv. č. 11, k. č. 3.; ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1973, s. 92.

vylepšila v novopostavenej budove, ktorá bola odovzdaná do užívania dňa 28. februára 1975.[62] V tento deň bola odovzdaná do užívania aj nová predajňa potravín – samoobsluha a pohostinstvo ZVS. Celá budova bola vybudovaná v náklade 2 500 000 korún.

V polovici 70. rokov obec aj naďalej pokračovala v investičných projektoch. Pokračovalo sa vo výstavbe kultúrneho domu, budovaní ďalších bezprašných ciest, pripravovala sa výstavba MŠ pre cigánske (rómske) obyvateľstvo, postavila sa nová autobusová zastávka, previedla sa výstavba asfaltovej cesty medzi obcami Banské a Herľany, čím došlo ku kvalitnému spojeniu okresov Košice a Vranov.[63]

Aj v tomto období riešilo vedenie obce cigánsku (rómsku) problematiku. Prostredníctvom obvodného lekára sa pre cigánskych občanov organizovali besedy na témy prevencia ochorení, prenosných chorôb, hygienické bývanie, stravovanie, osobná hygiena a boj proti alkoholizmu. Pravidelne sa kontrolovala školská dochádzka a prijali sa opatrenia – stíhaním rodičov – za nedodržiavanie dochádzky. I naďalej pretrvával problém bytovej otázky, prideľovania pozemkov a stavebných povolení na výstavbu domov.[64] V tomto období sa previedla aj výstavba WC pri každej cigánskej (rómskej) chatrči.[65] Začiatkom 80. rokov došlo aj k založeniu občianskeho výboru na cigánskej osade, ktorého úlohou bolo koordinovať činnosť a prispieť k zlepšeniu životnej úrovne.

MNV využívalo v tomto čase metódy, ktoré nesporne viedli k rýchlemu rozvoju obce – patrilo k nim napr. vyzývanie občanov na splnenie krátkodobých, dosiahnuteľných, všeobecne prospešných cieľov, ktoré boli vytyčované v rámci pravidelne pripravovaných tzv. dedinských programov obce. Občania, pracujúci, členovia spoločenských organizácií, deti, žiaci a študenti škôl či obecní funkcionári každoročne (pri rôznych výročiach) prijímali individuálne a kolektívne socialistické záväzky, ktoré sa potom stali celoobecnými záväzkami (išlo väčšinou o brigády zamerané na údržbu, skrášľovanie a zveľaďovanie verejných priestranstiev, o svojpomocnú výstavbu a údržbu verejných objektov, o rôzne zberové aktivity a o pomoc poľnohospodárom pri sezónnych prácach, pracujúci svoje záväzky napĺňali hlavne v oblasti zvyšovania produkcie). Každá splnená úloha bola pre dedinčanov povzbudením i výzvou, aby urobili zas niečo nové. Banské tak pravidelne dosahovalo dobré výsledky.

Na konci 70. rokov obec v rámci investícií pokračovala vo výstavbe mosta cez rieku pre Ulicu Balážovce. Stavbu prevádzala Okresná údržba MK vo Vranove, ale vzhľadom na to, že nemala dostatok pracovných síl, tak väčšinu prác prevádzali miestny občania formou brigádnickej činnosti.[66] Energetické rozvodné závody

62 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, R-MNV, Záp. 22. 10. 1975, Inv. č. 32, k. č. 5.ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1975, s. 104.
63 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, P-MNV, Výročná správa za rok 1977, Inv. č. 11, k. č. 3.
64 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské,, P-MNV, R-MNV, Zápisnice R a P z tohto obdobia, k. č. 2, 3 4, 5.
65 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, R-MNV, Záp. 26. 1. 1977, Inv. č. 32, k. č. 5.
66 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, R-MNV, Záp. 19. 11. 1977, Inv. č. 32, k. č. 5.

v obci previedli výstavbu linky vysokého napätia, čím sa zlepšil rozvod elektrickej energie.

Po rokoch príprav a výstavby bola dňa 30. apríla 1978 dokončená budova **kultúrneho domu** a MNV. Slávnostné odovzdanie KD sa uskutočnilo 14. mája 1978 v nedeľu za prítomnosti miestnych a okresných funkcionárov. Celkovo bolo na túto stavbu preinvestovaných spolu 2 057 000 korún (z toho priame finančné náklady predstavovali čiastku 1 471 000 korún).[67] Popri týchto projektoch venovalo vedenie obce pozornosť aj údržbe verejných priestranstiev a budov v správe MNV.

V obci aj naďalej fungovala Drobná prevádzkareň, ktorá sa v 70. rokoch postupne rozširovala (pribudla napr. svadobka, MNV zakúpil nákladné auto V3S na dopravu dreva). V tomto období DP poskytovala služby aj v stavebnej činnosti – v požičiavaní miešačky a transportného pásu.[68]

Tabuľka č. 4 *Sčítanie občanov, domov a bytov k 31. októbru 1980*[69]

Výsledky sčítania občanov, domov a bytov k 31. októbru 1980 („Banské“)					
Trvale bývajúce obyvateľstvo		1 142 (583 mužov a 559 žien) z toho 158 osôb cigánskeho (rómskeho) pôvodu			
Národnostné zloženie obyvateľstva	slovenská národnosť	1 140		Ekonomicky aktívne obyvateľstvo	461 (z toho 300 mužov)
	ukrajinská národnosť	1		Počet dôchodcov, ktorí poberali dôchodok	193
	česká národnosť	1			
Trvale obývaných domov		250			

V 70. a 80. rokoch vzrastala životná úroveň obyvateľov a vybavenie domácností. V roku 1980 sa v obci nachádzalo 188 chladničiek, 5 automatických pračiek, 205 obyčajných pračiek, 2 farebné televízory, 205 čierno-bielych televízorov a 54 osobných áut.[70]

V roku 1980 dosiahli celkové príjmy obce čiastku 221 506 korún a výdavky 215 217 korún.[71] Medzi najdôležitejšie príjmy MNV patrila daň z príjmov obyvateľov, domová daň, správne poplatky, dotácie z ONV a príjmy z činnosti rozpočtových organizácií – školstvo, kultúra, miestne hospodárstvo a ostatné. Najväčšie výdavky mal MNV na investičnú činnosť, dopravu, vnútornú správu, školstvo a kultúru.

67 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, R-MNV, Rozbor plnenia príjmov a výdajkou za I. polrok roku 1978, Inv. č. 33, k. č. 5.; ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1978, s. 122 - 126
68 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, R-MNV, Výročná správa za rok 1978, Inv. č. 33, k. č. 5.
69 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, P-MNV, Výsledky sčítania občanov, domov a bytov 1980, Inv. č. 30, k. č. 2.
70 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1980, s. 132.
71 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1980, s. 134.

Správa obce pravidelne riešila i problémy s nepovolenými („čiernymi“) skládkami domového odpadu v chotári obce – problematike znečisťovania životného prostredia (predovšetkým vody a pôdy) sa väčšia pozornosť začala venovať až od prvej polovice 80. rokov.

Vybavenie obce sa neustále zlepšovalo. Ako píše obecný kronikár (údaje platné pre rok 1981): „*...V katastri obce sa nachádzala zastavaná plocha obytných budov, dvorov, záhrady, role, lúky, pasienky a lesy, ktoré tvorili najväčšiu výmeru. V obci sa nachádzalo 250 obytných domov v súkromnom vlastníctve. V štátnom vlastníctve je budova ZDŠ, KD, MNV, budova starej školy, požiarna zbrojnica a garáž. Vo vlastníctve Jednoty spotrebného družstva sa nachádza budova predajne potravín a pohostinstva, vo vlastníctve štátnych lesov sa nachádza budova lesnej správy, služobný byt, hajenka a vo vlastníctve cirkvi sa nachádzajú budovy kostola a fary.... Poštovné spojenie sa zabezpečuje poštovňou z Poštového úradu Vechec, ktorá je umiestnená v súkromnom dome Jána Horeckého...*[72]

V prvej polovici 80. rokov sa v rámci investícií MNV dláždili priekopy v okolí štátnej cesty, budovala sa nová autobusová zástavka, previedla sa výstavba novej cesty smerom k základnej škole, rekonštruoval a rozširoval sa miestny rozhlas v náklade 63 000 korún, spevňovali sa miestne komunikácie, upravovalo sa športové ihrisko a prebehla výstavba budovy dvojtriednej MŠ.

V rámci skvalitňovania služieb občanov bola dňa 6. augusta 1984 otvorená reštaurácia *Pod Makovicu*.[73]

V dňoch od 4. mája do 10. decembra 1982 miestna prevádzkareň previedla svojpomocne výstavbu účelovej predajne potravín a zmiešaného tovaru v časti obce *„Vyšný konec“*. Celkové náklady dosiahli čiastku 42 000 korún. Týmto sa výrazne zlepšila zásobovacia situácia a dostupnosť tovaru pre obyvateľov obce.[74]

V polovici 80. rokov MNV s cieľom ochrany životného prostredia prejednával vypúšťanie odpadových vôd do verejných priekop. Keďže v obci nebola vybudovaná kanalizácia, vedenie obce rozhodlo, aby si občania na zachytávanie odpadových vybudovali žumpu.

Vyrovnaný rozpočet mal MNV v roku 1985, kedy príjmy a výdavky dosiahli čiastku 422 200 korún.[75]

K 31. decembru 1987 žilo v obci 1286 obyvateľov (z toho 230 Rómov). V priebehu roka sa narodilo 27 detí (z toho 11 rómskeho pôvodu) a do obce sa prisťahovalo 16 občanov. Opačným smerom putovalo 16 občanov.[76]

Od polovice 80. rokov – pod vplyvom zmien v Sovietskom zväze – sa aj v Československu začali prejavovať určité náznaky odklonu názorov občanov od oficiálnej politickej línie, pričom najväčšiu nespokojnosť ľudia prejavovali s pomalým tempom postupu reforiem v spoločnosti. Koncom tohto desaťročia situácia prerástla

72 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1981, s. 135 - 136.
73 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1984, s. 196.
74 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1982, s. 157.
75 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1985, s. 207.
76 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1987, s. 245.

až do kritiky dlhodobo neriešených problémov. Vyvrcholenie celého procesu predstavovalo odmietnutie režimu – iniciatívu v určovaní smeru politického života následne prevzali občianske iniciatívy.

NÁBOŽENSKÉ POMERY V OBCI V ROKOCH 1945 – 1989

Cirkevný život v povojnových rokoch už nebol taký intenzívny ako v medzivojnovom období. Náboženská výchova v školách sa síce vyučovala i naďalej, no úroveň z čias existencie vojnovej Slovenskej republiky už nedosiahla. Rímskokatolícka cirkev sa tiež čoraz viac stávala terčom kritiky, aj otvorenej.

V porovnaní so situáciou spred roka 1945 k výraznejším pohybom v rámci konfesionálneho zloženia obyvateľstva Banského nedošlo – najvyššie percentuálne zastúpenie tu mali i naďalej gréckokatolíci, po nich nasledovali rímskokatolíci, najmenej bolo reformovaných a väčšina židov neprežila útrapy holokaustu.

Gréckokatolícka cirkev

Priaznivé postavenie gréckokatolíckej cirkvi sa začalo zhoršovať od polovice roku 1946, najmä po vyslovení obvinení z podpory banderovcov. Jej zrušenie vo Ľvove v tom istom roku signalizovalo vrtkavosť jej postavenia v krajinách vznikajúceho sovietskeho bloku. V nových povojnových pomeroch sa odlišne hodnotila aj spolupráca gréckokatolíckej Jednoty Sv. Cyrila a Metoda s oficiálnymi predstaviteľmi a inštitúciami Slovenskej republiky počas vojny.[77]

V povojnovom období bol správcom farnosti Banské Ján (Johannes) Fazekaš.[78]

Veriaci z Banského navštevovali aj naďalej miestny **chrám Sv. Petra a Pavla**.

Po februári 1948 sa cirkvi dostali do konfliktu so štátnou mocou. V najzložitejšej pozícii sa ocitla gréckokatolícka cirkev, ktorá bola administratívne zlikvidovaná dňa 28. apríla 1950.[79] Bývalí gréckokatolíci mali byť podľa predstáv vtedajšej moci včlenení do pravoslávnej cirkvi.

Následne po zrušení boli v obci v roku 1951 začlenené všetky majetky bývalej gréckokatolíckej cirkvi pod pravoslávnu cirkev.[80]

Súbežne prebiehali i procesy presviedčania veriacich s cieľom prestupu na pravoslávnu vieru. Tieto aktivity nielen podporovali, ale priamo riadili štátne a stranícke orgány.

Veriaci z Banského sa však spočiatku k pravosláviu nehlásili. Ihneď po zrušení gréckokatolíckej cirkvi štátna moc jej veriacich automaticky považovala za pravoslávnych. V skutočnosti bola situácia omnoho zložitejšia a nevyvíjala sa podľa predstáv organizátorov „akcie P“. Aj napriek masívnej agitácii NV, organizovaniu

77 BELEJ, Milan. *Cirkevný život v období 1944 -1989*. In JÁGER, Mikuláš – SEKELA, Vladimír (ed.). *Dejiny Michaloviec*. Košice, 2007, s. 330.
78 *Schematismus venerabilis cleri dioecesis fragopolitanae seu Prešovensis*. Prešov 1948, s. 168.
79 KOLEKTÍV. *Lexikón slovenských dejín*. Bratislava, 2006, s. 165.
80 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, Admin. spisy, 30. 10. 1951, Inv. č. 116, k. č. 13.

Gréckokatolícky chrám zo začiatku 50. rokov

Pohľad na gréckokatolícky chrám z konca 60. rokov

Interiér gréckokatolíckeho chrámu

rozhovorov s ľudom sa mnohí veriaci s likvidáciou nezmierili, nenavštevovali pravoslávne bohoslužby a k novému kňazovi sa správali ľahostajne.

Rozhodnutie o rozdelení prešovskej eparchie na dve – prešovskú a michalovskú – bolo prijaté na eparchiálnom zhromaždení v Prešove dňa 28. júla 1950. Nasledujúci deň sa uskutočnilo ustanovujúce zhromaždenie michalovskej eparchie.[81] Banské ostalo aj naďalej súčasťou Prešovskej eparchie.

V obci počas 60. rokov pôsobil pravoslávny kňaz Ján Flenko.[82]

Činnosť gréckokatolíckej cirkvi bola opätovne obnovená v roku 1968 (zákonom č. 70/68 Zb.) a majetky jej boli postupne navrátené. Po obnovení cirkvi bolo v obci pred farskou budovou organizované verejné zhromaždenie za účasti košického kňaza Bujňáka. Počas tohto zhromaždenia sa veriaci domáhali návratu chrámu a farskej budovy. Toto zhromaždenie sa nezaobišlo bez menších incidentov. Následne bol vytvorený aj Akčný výbor zložený z gréckokatolíckych a pravoslávnych veriacich, na čele ktorého bol Michal Gera. Jeho úlohou bolo urovnanie sporov medzi obidvoma cirkvami.[83]

81 BELEJ, Milan. *Cirkevný život v období 1944 -1989.* In JÁGER, Mikuláš – SEKELA, Vladimír (ed.). *Dejiny Michaloviec.* Michalovce, 2007, s. 331.
82 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1968, s. 53.
83 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1968, s. 52 – 53.

Prvé sväté prijímanie

Drevený kríž v obci

Prvá bohoslužba gréckokatolíckej cirkvi sa konala v nedeľu 30. júna 1968.[84]

Definitívne urovnanie sporu medzi obidvoma cirkvami došlo až koncom roka 1968, kedy dňa 1. novembra gréckokatolícka cirkev prebrala kľúče od kostola a farskej budovy od zástupcu ONV vo Vranove pre cirkevné veci p. Dragana.[85]

Bývalému pravoslávnemu kňazovi – Jánovi Flenkovi bola v obci zakázaná činnosť, pretože nechcel vykonávať cirkevné obrady pre gréckokatolíkov a ako kňaz nechcel prestúpiť ku gréckokatolíckej cirkvi.[86] Následne sa z obce pre sústavne nepokoje aj odsťahoval na svoje pôvodné miesto.

Po obnovení gréckokatolíckej cirkvi sa ako kňazi postupne vystriedali Anton Minčík (1968 – 1980), Ján Fazekaš (1981 – 1984) a Vasiľ Ďulaj (1986 – 1997).

Rímskokatolícka cirkev

Miestni rímskokatolícki veriaci navštevovali buď miestny gréckokatolícky chrám, alebo chrámy v okolí.

Po nástupe komunistov k moci štátna moc spočiatku nevystupovala voči cirkvi otvorene, avšak už v rokoch 1948 – 1950 začala pritvrdzovať svoj postup i metódy s cieľom dosiahnuť postupnú ateizáciu spoločnosti.

Počas celého tohto obdobia štátne orgány vyvíjali tlak na vybrané skupiny obyvateľstva, najmä učiteľov, ale i veriacich členov KSS (KSČ), aby sa nezúčastňovali náboženských obradov. Ich aktivity sa pozorne sledovali a vyvodzovali príslušné dôsledky.

Krátkodobé uvoľnenie v živote rímskokatolíckej cirkvi, ktoré prinieslo obdobie „pražskej jari“, rýchlo ukončilo obdobie normalizácie začiatkom 70. rokov.

Obec bola filiálkou farnosti Sv. Jána Nepomuckého Vechec.

SPOLOČENSKÉ ORGANIZÁCIE V OBCI V ROKOCH 1945 – 1989

Po oslobodení sa spoločenský život tiež pomaly dostával do normálnych koľají. Z politických strán najvýraznejšiu činnosť v Banskom vyvíjali miestne organizácie Demokratickej strany (DS) a Komunistickej strany Slovenska (KSS).

Vo voľbách roku 1946, ako sme už spomínali, zvíťazila v okrese Vranov Demokratická strana. Tá zanikla v priebehu februárových udalostí a v marci 1948 z nej vznikla Strana slovenskej obrody. Naopak Komunistická strana Slovenska si po oslobodení nielen udržala svoje pozície, ale aj naďalej posilňovala svoje postavenie v obci. Úlohou KSS bolo politicky a ekonomicky vplývať na chod MNV (v neskoršom období aj JRD), a tým aj na chod celej obce. Úzku spoluprácu s KSS udržiaval i miestny výbor Národného frontu.

Vo funkciách miestnej organizácie KSS v tom čase pôsobili aj Chariton Kopčák, Anton Jarabek, Juraj Chiminec, Juraj Mendika, Ján Dargaj, Ján Horváth, Michal

84 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1968, s. 53.
85 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1968, s. 54.
86 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1968, s. 52 – 53.

Dargaj, Juraj Zelinka, ale aj ďalší obyvatelia, mená ktorých sme v oficiálnych dokumentoch nenašli.

Zakladané boli viaceré spoločenské organizácie, ktoré v pofebruárovom období pôsobili výlučne na báze **Národného frontu (NF)**. Na jeho čele stál formálne MAV NF, združujúci všetky spoločenské organizácie. Predsedom NF bol aj Michal Baran.

Rozšírenú záujmovú organizáciu predstavoval **Dobrovoľný hasičský zbor (DHZ)**, neskôr premenovaný na **Zväz požiarnej ochrany (ZPO)**. Jeho úlohou bolo v čase žatvy zriadiť nočnú službu pri striekačke, zostaviť protipožiarne hliadky, v zimnom vykurovacom období v súkromných domoch a v budovách organizácií vykonávať preventívne prehliadky, zamerané na dodržiavanie protipožiarnych opatrení. V miestnom rozhlase sa pravidelne vysielali prednášky o bezpečnostných protipožiarnych opatreniach. Zbor sa v nasledujúcom období transformoval na **Československý protipožiarny zväz**.

V roku 1950 bola do obce pridelená motorová striekačka, ktorá nahradila starú – ručnú.[87]

Koncom 60. rokov bola v obci vybudovaná aj požiarna zbrojnica.

V obci bolo vytvorené aj požiarne družstvo, ktoré sa pravidelne zúčastňovalo na okrskovej a celookresnej súťaži, kde podávalo uspokojivé výkony.

Na poste predsedu pôsobili napríklad Juraj Semko, Michal Jacko, Michal Uchalík, Ján Begala, Ján Nemčík a ďalší.

Ďalšiu spoločenskú organizáciu s predvojnovou tradíciou v obci predstavoval **Československý Červený kríž (ČSČK)** neskôr **Slovenský Červený kríž (SČK)**. Do náplne jeho činnosti patrilo najmä vykonávanie preventívnych opatrení v oblasti hygieny a zdravia občanov. V miestnom rozhlase sa pravidelne vysielali prednášky o hygiene a čistote, o prevencii ochorení, členovia organizovali besedy s občanmi, v obchodoch a vo verejných budovách vykonávali preventívne hygienické prehliadky. Zostavovali aj zdravotné hliadky, organizovali rôzne charitatívne zbierky, nábor nových darcov krvi, podieľali sa na školeniach a cvičeniach Civilnej obrany, usporadúvali kurzy dobrovoľných sestier. Okrem Civilnej obrany spolupracovali aj s Zväzom pre spoluprácu s armádou (Zväzarm).

K popredným osobnostiam ČSČK patrili napríklad aj Mária Baranová a Margita Čičvarová.

Významnú organizáciu v Banskom predstavoval aj **Československý zväz žien (ČSZŽ)**, ktorý vznikol hneď po vojne. Od 70. rokov niesol názov **Slovenský zväz žien (SZŽ)**, resp. **Výbor žien (VŽ)**. Úlohou spolku bolo pomáhať MNV pri organizovaní výkupu mlieka a vajíčok od „záhumienkarov“, získavať záväzky, agitovať za ich splnenie, organizovať rôzne charitatívne zbierky, brigády na skrášľovanie obce (v ich opatere boli napr. verejné priestranstvá). V miestnom rozhlase členky prezentovali prednášky o výchove detí a mládeže. Najmä však usporadúvali kur-

87 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1945 - 1959, s. 5.

zy šitia, varenia, vytvárali podmienky na realizáciu rôznych záujmov žien, najmä ručné práce, z ktorých napríklad výšivky aj vystavovali.

Vedúcimi pracovníčkami miestnej organizácie boli napríklad Anna Mendiková, Mária Kriváková, Anna Kozenková, Mária Jurčová a Helena Štovková.

Obecný **Zväz československo-sovietskeho priateľstva (ZČSSP)** pri príležitosti Mesiaca československo-sovietskeho priateľstva organizoval rôzne tematické prednášky (Sovietska demokratická sústava, Sovietsky zväz buduje komunizmus, Vernosť Sovietskemu zväzu a iné), besedy, kultúrne večery, pripravoval relácie do miestneho rozhlasu, organizoval ľudové kurzy ruštiny, usporadúval verejné mierové manifestácie, na ktorých vystupovali významní politickí činitelia, vystúpenia a výstavky sovietskych kníh, odoberali sovietsku tlač.... Pravidelne organizovali kvíz *„Čo vieš o ZSSR“*.

Taktiež zabezpečoval propagáciu ZSSR. Podieľal sa pri rozvíjaní kultúrneho života, usporiadaní veselíc, estrád a majálesov, pri vytváraní ochotníckych divadelných krúžkov, speváckych krúžkov a pod..

V obci bol predsedom zväzu napríklad Ján Horváth, Michal Baran a Anna Guziová.

Československý zväz mládeže (ČSZM), od roku 1969 **Socialistický zväz mládeže (SZM)**, resp. **„Klub mládeže“** sa zameriaval na organizáciu aktívnej kultúrno-výchovnej činnosti mládeže. Členovia organizácie nacvičovali divadelné hry, estrády, kabarety, usporadúvali prednášky, besedy, tematické večery a večierky, kurzy, tanečné zábavy, koncerty, výstavy, mládežnícke popoludnia. Pripravovali rôzne relácie do miestneho rozhlasu. Organizovali brigády na zveľaďovanie obce, vytvárali vhodné podmienky pre rozvoj záujmov a záľub mládeže. Mládež mala na starosti aj Okresná starostlivosť o mládež (OSM). Tá sa zaoberala napríklad organizovaním rôznych výletov a ozdravných pobytov, hlavne pre deti zo sociálne slabých rodín.

Pri tejto organizácii bol vytvorený aj stolno-tenisový krúžok a prostredníctvom TJ v jarnom a letnom období sa mládež zúčastňovala futbalových stretnutí s okolitými obcami. V roku 1975 mal SZM cca 20 členov.[88]

Medzi predsedov zväzu patrili aj Mária Baranová, Veronika Bačiková, Juraj Tehlár, Štefan Petruň, Ján Jacko a Juraj Hanusin.

Zväzarm (Zväz pre spoluprácu s armádou) sa aktivizoval najmä pri školeniach útvarov svojpomoci Civilnej obrany v Banskom. Bol vytváraný vo všetkých okresoch a na miestnej úrovni ako zväz slúžiaci na obranu a ochranu vlasti. Jeho úlohou bolo pripraviť obyvateľstvo na možnosť ochrany v prípade vojny a to najmä v teoretickej rovine. Najobľúbenejšou činnosťou zväzarmovcov bola streľba zo vzduchovky a malorážky.

V Banskom bol predsedom napríklad Ján Nemčík, Michal Baran a Juraj Tehlár.

Organizácie odbojárov boli v auguste 1948 zlúčené pod názvom Zväz ľudových protifašistických bojovníkov (SĽUB). V roku 1951 bol pretransformovaný

88 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1974, s. 98 - 99.

na **Zväz protifašistických bojovníkov (ZPB).** Činnosť zväzu mala v prvých rokoch svojpomocný charakter. Od polovice 50. rokov začal zväz vyvíjať výlučne masovo-politickú činnosť. Organizácia združovala obyvateľov, ktorí pôsobili v domácom odboji, ako aj priamych účastníkov SNP.

Zväz protifašistických bojovníkov usporadúval besedy so žiakmi základných a stredných škôl o 2. svetovej vojne, o oslobodzovaní, spolupodieľal sa na organizovaní osláv výročí (najmä SNP) a iných sviatkov.

Československý poľovnícky zväz – Lovecký spolok mál vo svojich radoch členov, ktorých záľubou bolo poľovníctvo a ochrana zveriny. Táto organizácia veľmi aktívne pracovala a okrem povinností, vyplývajúcich zo zákona o poľovníctve, sa iniciatívne zapájala do brigádnickej činnosti, najmä na pomoc miestnym poľnohospodárom (neskôr aj družstvu). Úlohou tohto združenia bola starostlivosť o poľovnícky revír ako aj šírenie vzdelanosti v podobe prednášok a školení. Okrem pracovnej náplne sa členovia združenia zapájali do rôznych súťaží v streľbe.

Isté obdobie vyvíjal v obci činnosť aj **Zväz Rómov**, na čele ktorého bol aj Michal Gábor a Andrej Gábor.

Československý, resp. **Slovenský zväz drobnochovateľov (SZD)** vznikol až v neskoršom období. Združoval chovateľov rôznych úžitkových i okrasných zvierat. Členovia zväzu sa tiež podieľali na brigádach, vydávali brožúry o chove drobných zvierat, uskutočňovali rôzne prednášky, aby získali pre svoju záľubu aj iných ľudí.

Na čele postupne pôsobili Andrej Jacko a Anna Guziová.

HOSPODÁRSTVO V OBCI, POĽNOHOSPODÁRSTVO

Po prechode frontu a po oslobodení bola situácia v zásobovaní veľmi ťažká. Nebol dostatok potravín, ani iného spotrebného tovaru. Po skončení vojny si KSČ získala mnoho stúpencov programom pozemkovej reformy a rozdeľovania skonfiškovanej pôdy. Po februári 1948 však začala presadzovať politiku likvidácie súkromného vlastníctva pôdy a socializácie poľnohospodárstva prostredníctvom Jednotných roľníckych družstiev (JRD).

V obci sa každoročné uskutočňovali súpisy hospodárskych zvierat. V roku 1949 bolo v Banskom spolu 394 ks hovädzieho dobytka (z toho 149 kráv), 125 ks ošípaných, 15 ks oviec a 694 sliepok.[89]

Miestni poľnohospodári museli v rámci dodávok pre verejné zásobovanie odovzdávať poľnohospodárske plodiny (obilniny, zemiaky, kukuricu...), mäso (hovädzie, bravčové a iné), bravčovú masť, slaninu, mlieko, vajcia, seno či iné produkty. Odovzdávanie takýchto „kontingentov“, udržiavanie plánovaných stavov dobytka, ako i uhrádzanie rôznych poplatkov bolo v tomto období pohyblivé (išlo najmä o odovzdávanie – mlieka, mäsa a vajíčok). Viazol i odber umelých hnojív. V súla-

89 ŠA PO p. VT, f. ObÚ MNV v Čemernom, Admin. spisy č. 3159/49, Inv. č. 12, k. č. 3.

de so štátnymi hospodárskymi nariadeniami sa preto vytvárali agitačné dvojice a rôzne komisie (častokrát zvolení poslanci MNV navštevovali svoj volebný obvod a agitovali u svojich voličov za včasné plnenie dávok). Mali za úlohu propagovať, včasné odovzdávanie „dávok" a vyzývať na dodržiavanie plánovaných stavov hospodárskych zvierat.

Uskutočňovali sa tiež kroky proti dedinským špekulantom, boháčom („kulakom") a pravidelným neplničom. Prísnejšie sa postupovalo najmä od 50. rokov, keď sa najprv uplatňovala zásada agitácie – buď poslancami MNV, alebo vopred určenými agitačnými dvojicami, potom nasledovalo predvolanie na MNV – tu sa ukladali aj trestné sankcie.[90]

Na základe rozhodnutia MNV boli v obci v máji 1958[91] ustanovení noví hájnici. Medzi ich hlavné úlohy a povinnosti patrila ochrana lúk, pastvín a zasiatych polí pred dobytkom a lesnými zvieratami. V rovnakom čase bol vymenovaný aj nový obecný pastier.

V rámci transformácie lesov došlo v júni 1958 k prevodu lesa o celkovej výmere 20, 72 ha z bývalého urbariátu Banské pod Krajskú správu lesov v Prešove-Solivare.[92]

V roku 1963 sa v obci nachádzalo spolu 1 182 ha poľnohospodárskej pôdy, z ktorej bolo 411 ha ornej pôdy, 183 ha lúk a zvyšok tvorili pasienky. V obci hospodárilo spolu 148 súkromne hospodáriacich roľníkov (SHR), z ktorých 133 SHR odvádzalo kontingenty (tí obhospodarovali pôdu vo výmere 714 ha). Taktiež sa v obci nachádzalo spolu 541 ks hovädzieho dobytka (z toho bolo 221 ks kráv).[93]

Keďže v obci aj naďalej nebolo zriadené družstvo, tak nastal veľký problém s mechanizáciou. Až v roku 1966 boli v obci prvé dva traktory (Z–25 a Z–35 super), ktorých vlastníkmi boli Ján Bombár a Michal Gera.[94] V ďalších rokoch postupne do obce pribúdali nové traktory a mechanizmy.

Významným rokom v napredovaní poľnohospodárstva v obci bol rok 1968, kedy bol najprv vytvorený prípravný výbor a neskôr aj združenie (zväz) **Jednotlivo hospodáriacich roľníkov (JHR)**. Predsedom prípravného výboru sa stal Michal Baran a tajomníkom Michal Gera.[95]

Koncom 60. rokov sa neustále zvyšovala produkcia živočíšnej výroby u JHR. K 31. decembru 1969 sa v obci nachádzalo spolu 615 ks hovädzieho dobytka (z toho 241 ks kráv), 192 ks ošípaných (z toho 5 prasníc), 28 ks koní, 1 835 ks hydiny, 152 ks hus, 24 ks kačiek, 18 ks moriek, 9 ks kôz a 6 ks oviec.[96]

90 ŠA PO p. VT, f. MNV v Banskom, R-MNV z rokov 1950 – 1959, k. č. 3, 4.; ŠA PO p. VT, f. MNV v Banskom, P-MNV z rokov 1950 – 1959, k. č. 1, 2.
91 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, R-MNV, Záp. 12. 5. 1958, Inv. č. 24, k. č. 4.
92 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, Admin. spisy, 23. 6. 1958, k. č. 13.
93 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1963, s. 21 – 22.
94 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1966, s. 33.
95 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, R-MNV, Záp. 21. 11. 1968, Inv. č. 32, k. č. 5.
96 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1969, s. 66.

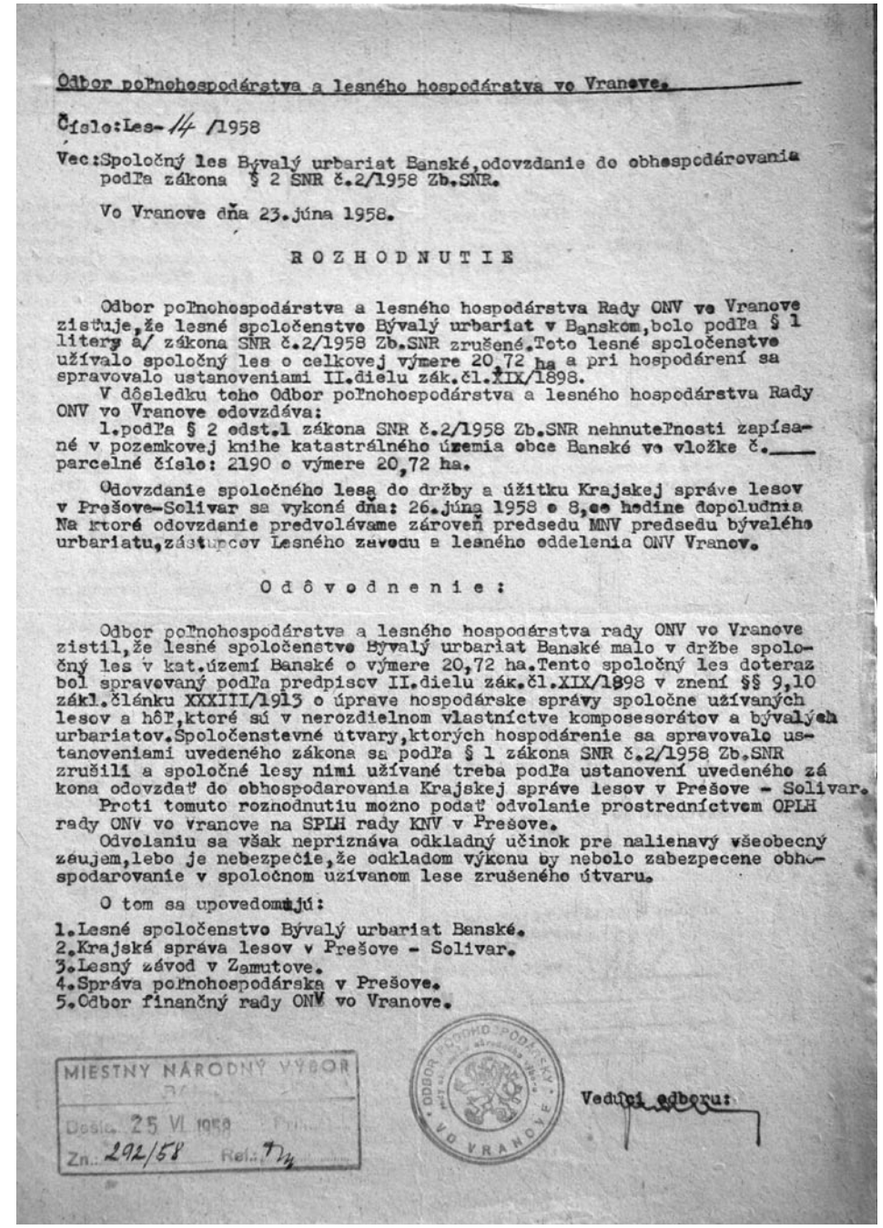

Odbor poľnohospodárstva a lesného hospodárstva vo Vranove.

Číslo:Les-14 /1958

Vec:Spoločný les Bývalý urbariat Banské,odovzdanie do obhospodárovania podľa zákona § 2 SNR č.2/1958 Zb.SNR.

Vo Vranove dňa 23.júna 1958.

ROZHODNUTIE

Odbor poľnohospodárstva a lesného hospodárstva Rady ONV vo Vranove zisťuje,že lesné spoločenstvo Bývalý urbariat v Banskom,bolo podľa § 1 litery a/ zákona SNR č.2/1958 Zb.SNR zrušené.Toto lesné spoločenstvo užívalo spoločný les o celkovej výmere 20,72 ha a pri hospodárení sa spravovalo ustanoveniami II.dielu zák.čl.XIX/1898.

V dôsledku toho Odbor poľnohospodárstva a lesného hospodárstva Rady ONV vo Vranove odovzdáva:

1.podľa § 2 odst.1 zákona SNR č.2/1958 Zb.SNR nehnuteľnosti zapísané v pozemkovej knihe katastrálného územia obce Banské vo vložke č.____ parcelné číslo: 2190 o výmere 20,72 ha.

Odovzdanie spoločného lesa do držby a úžitku Krajskej správe lesov v Prešove-Solivar sa vykoná dňa: 26.júna 1958 o 8,00 hodine dopoludnia Na ktoré odovzdanie predvolávame zároveň predsedu MNV predsedu bývalého urbariatu,zástupcov Lesného závodu a lesného oddelenia ONV Vranov.

Odôvodnenie:

Odbor poľnohospodárstva a lesného hospodárstva rady ONV vo Vranove zistil,že lesné spoločenstvo Bývalý urbariat Banské malo v držbe spoločný les v kat.území Banské o výmere 20,72 ha.Tento spoločný les doteraz bol spravovaný podľa predpisov II.dielu zák.čl.XIX/1898 v znení §§ 9,10 zákl.článku XXXIII/1913 o úprave hospodárske správy spoločne užívaných lesov a hôr,ktoré sú v nerozdielnom vlastníctve komposesorátov a bývalých urbariatov.Spoločenstevné útvary,ktorých hospodárenie sa spravovalo ustanoveniami uvedeného zákona sa podľa § 1 zákona SNR č.2/1958 Zb.SNR zrušili a spoločné lesy nimi užívané treba podľa ustanovení uvedeného zákona odovzdať do obhospodarovania Krajskej správe lesov v Prešove - Solivar.

Proti tomuto roznodnutiu možno podať odvolanie prostredníctvom OPLH rady ONV vo Vranove na SPLH rady KNV v Prešove.

Odvolaniu sa však nepriznáva odkladný účinok pre naliehavý všeobecný záujem,lebo je nebezpečie,že odkladom výkonu by nebolo zabezpečene obhospodarovanie v spoločnom užívanom lese zrušeného útvaru.

O tom sa upovedomujú:

1.Lesné spoločenstvo Bývalý urbariat Banské.
2.Krajská správa lesov v Prešove - Solivar.
3.Lesný závod v Zamutove.
4.Správa poľnohospodárska v Prešove.
5.Odbor finančný rady ONV vo Vranove.

MIESTNY NÁRODNÝ VÝBOR
Došlo: 25 VI 1958
Zn.: 292/58 Rel.:

ODBOR POĽNOHOSPODÁRSKY VO VRANOVE

Vedúci odboru:

Odovzdanie lesa pod Krajskú správu lesov Prešov-Solivar v roku 1958

Tabuľka č. 5 *Dávkové povinnosti občanov obce v roku 1969*[97]

Komodita	Plánované v q	Odovzdané v q
Mäso	366	177
Mlieko	Nebolo predpísané	
Vajíčka	21 800	28 200
Obilie	159	54
Zemiaky	201	50

Zmena v poľnohospodárstve nastala v roku 1975, kedy 110 roľníkov podpísalo prihlášky pre vstup do JRD. Následne dňa 19. septembra 1975 sa uskutočnila ustanovujúca schôdza členov JRD, na ktorej sa rozhodlo o pričlenení obce k **JRD Čemerné**.[98]

Po zriadení JRD došlo v Banskom k poklesu hospodárskych zvierat. Na konci roka 1977 bolo v obci 209 ks hovädzieho dobytka (z toho 139 kráv), 123 ks ošípaných, 4 ks koní, 10 ks oviec, 19 ks moriek, 39 ks kačíc, 77 ks husí a 1 670 ks hrabavej hydiny.[99]

Pre získavanie členov boli vytvorené rôzne agitačné komisie, hlavne z členov jednotlivých spoločenských organizácií, ktorí presviedčali o výhodách kolektivizácie aj v domovoch samotných obyvateľov. Okrem presviedčania sa využívalo aj takzvané mimoekonomické násilie. Išlo hlavne o poskytovanie vhodných pracovných príležitostí a školského vzdelania pre podporovateľov združstevňovania a problémy pri uplatnení sa nekádrových pracovníkov a ich rodín.

Ďalšia zmena nastala na prelome 70. a 80. rokov, kedy poľnohospodárka pôda bola v užívaní **JRD 30. výročia oslobodenia Vranova nad Topľou** so sídlom vo Vechci.[100] Ani v tomto období sa nezačalo s budovaním hospodárskych budov.

V roku 1982 družstvo vysadilo zrniny na výmere 1 150 ha a výnosy dosiahli 3 599 t, čo predstavovalo plnenie na 89,4 % a u kukurice bol dosiahnutý hektárový výnos 3,01 t. Cukrová repa bola pestovaná na výmere 80 ha a produkcia dosiahla 2 427 t. Zemiaky boli pestované na výmere 70 ha (z toho bolo 35 ha skorých). Priemerný hektárový výnos dosiahol 7,07 ha.[101] V obci JRD využívala cca 519 ha pôdy.

Rozvíjala sa rastlinná a živočíšna výroba, zavádzali sa nové stroje, mechanizmy a technológie výroby (napr. v oblasti zberu zemiakov či obilia, ale aj dojenia). V súlade s hospodárskou politikou štátu sa družstvo zapájalo aj do rôznych socialistických súťaží.

97 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1969, s. 66.
98 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, R-MNV, Záp. 14. 8. 1975, Inv. č. 32, k. č. 5.; ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1975, s. 102.
99 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1977, s, 115.
100 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1981, s. 135.
101 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1982, s. 153 – 154.

Hlavný hospodársky dvor sa nachádzal v obci Vechec, kde boli umiestnené takmer všetky mechanizmy a hospodárske zvieratá. Pre intenzívnejšie využívanie pasienkov v obecnom chotári sa po zriadení hospodárskeho dvora začalo s výstavbou ovčinca pre 500 ks a do polovice 80. rokov sa počítalo s výstavbou ďalšieho ovčinca a jedného senníka.[102]

Pre zabezpečenie úloh na úseku mechanizácie JRD malo k dispozícií 35 kolesových traktorov (z toho 2 ks R-700 a 1 ks Š 180). Takisto malo k dispozícií 5 ks SPS-420 a E 280 a iných poľnohospodárskych strojov.[103]

V obci každým rokom stúpal chov oviec. S tým rástla aj výroba ovčieho syra a produkcia ovčej vlny. Koncom roka 1984 sa na JRD chovalo 1 009 ks oviec.[104]

V 80. rokoch 20. storočia nastal dynamický rozvoj družstva, lebo štát masívne (finančne, personálne, odborne, organizačne i technicky) podporoval ich činnosť. Postupne v rámci pridruženej výroby boli pri družstve zriadené aj zámočnícke práce, v Juskovej Voli sa ťažil kameň, drevovýroba a STAS – údržbárske práce a čistenie kanálov.[105]

Koncom 80. rokov bol na čele JRD Ing. Ján Bendzák, CSc.

ŠKOLSTVO V OBCI V ROKOCH 1945 – 1989

Dôležité miesto v spoločenskom živote obce zastávali aj po 2. svetovej vojne miestne školy.

Po skončení vojny bolo školstvo v republike poštátnené. V apríli 1948 prijalo Ústavodarné národné zhromaždenie Československej republiky Zákon o základnej úprave jednotného školstva. Hlavný význam zákona spočíval v tom, že právne a organizačne zjednotil všetko školstvo na území Československej republiky. V zmysle tohto zákona boli zriaďované materské školy, školy I. stupňa (národné), II. stupňa (stredné) a školy III. stupňa (odborné, vyššie odborné a gymnáziá).

Po prechode frontu v obci existovali dve **štátne ľudové školy:** dvojtriedna slovenská a jednotriedna ruská ľudová škola s vyučovacím jazykom ukrajinským**.** Počet žiakov, ktorí navštevovali školu, sa z roka na rok zvyšoval, aj keď bol zaznamenaný aj krátkodobý pokles spôsobený útrapami vojny. V tomto období na škole vyučovali aj Magdaléna Klimenková a Ján Fazekaš.[106]

V roku 1948 došlo k reforme a vznikla trojtriedna **Národná škola v Banskom.** Počas celého toho obdobia vyučovanie v škole prebiehalo v dvojzmennej prevádzke.

102 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1982, s. 155.
103 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1984, s. 191.
104 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1984, s. 193.
105 Záznamy kroniky a zápisnice JRD, R a P-MNV z tohto obdobia (pozn. autora).
106 ŠA PO p. VT, f. ŠĽŠ Banské, Triedne výkazy z obdobia 1945 – 1948, k. č. 1.

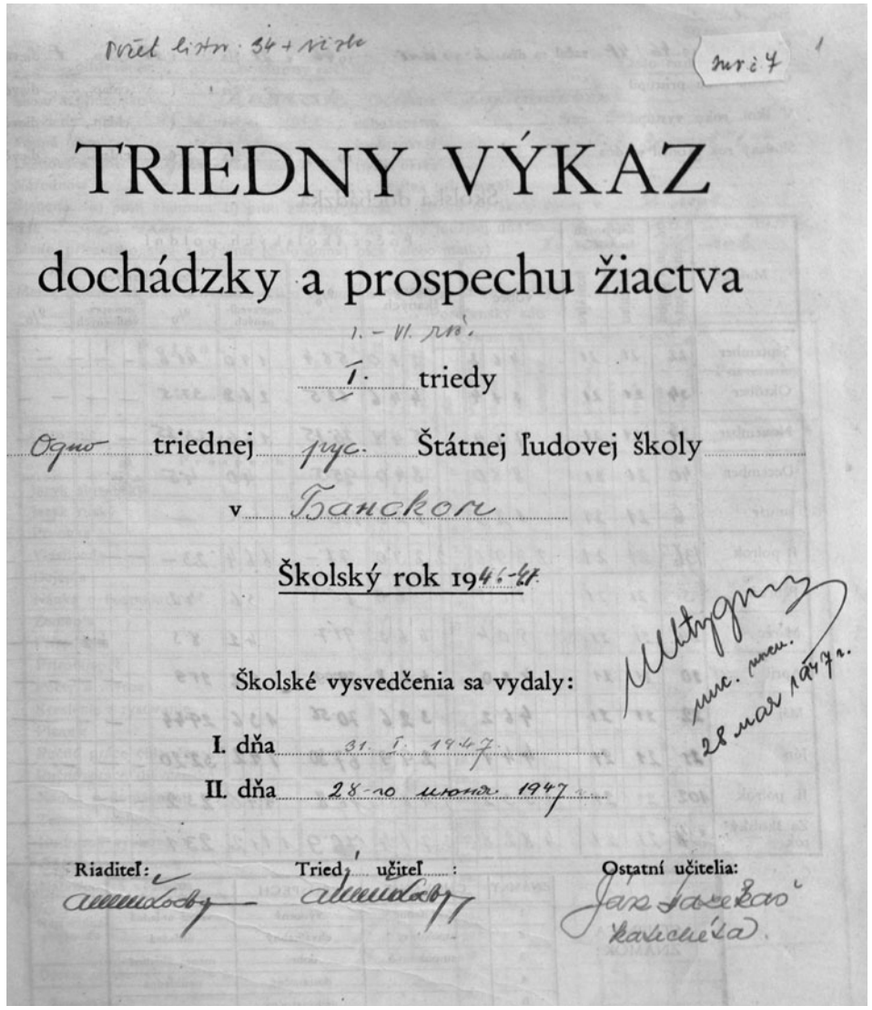

TRIEDNY VÝKAZ

dochádzky a prospechu žiactva

I. – VI. roč.

I. triedy

Ogno triednej pyc. Štátnej ľudovej školy

v Banskom

Školský rok 1946-47

Školské vysvedčenia sa vydaly:

I. dňa 31. I. 1947.

II. dňa 28-30 júna 1947.

Riaditeľ: Triedny učiteľ: Ostatní učitelia:

Triedny výkaz ŠĽŠ v Banskom 1946 – 1947

Hlavné vyučovacie predmety tvorili slovenský jazyk a matematika. Žiaci absolvovali tiež rôzne kurzy a krúžky, kde sa mali zdokonaľovať vo svojich zručnostiach – ich vyučovanie v škole však limitovali materiálne a technické možnosti.

V školskom roku 1950/51 školu navštevovalo spolu 109 žiakov (52 chlapcov a 57 dievčat).[107]

107 ŠA PO p. VT, f. NŠ Banské, Výber spisov, Evidenčný list 1951, k. č. 2.

Zmena na poste riaditeľa školy nastala dňa 10. septembra 1952, kedy Ladislava Cirbusa nahradil Štefan Balogh.[108]

Budova školy bola z roka na rok čoraz v horšom stave. V roku 1952 bolo rozbitých mnoho sklenených tabúľ, rámy na oknách boli prehnité, následkom čoho sa pri silnom vetre okenné tabule rozbíjali. Dvor bol ohradený dreveným plotom. Dreváreň bola pre malú kapacitu nepostačujúca. Väčšina učebných pomôcok bola zničená pri prechode frontu a nové sa zakupovali veľmi pomaly.[109]

V školskom roku 1953/1954 bola škola premenovaná na **Osemročnú strednú školu v Banskom.** Reálne sa to udialo až v šk. roku 1955/56, kedy školu navštevovalo 115 žiakov.

V roku 1961 na základe rozhodnutia ONV v Michalovciach Odboru školstva a kultúry bol na miestnej škole zrušený ukrajinský vyučovací jazyk.[110]

V tomto období bol riaditeľom školy Andrej Škovran.

Školská mládež sa pod vedením svojich pedagógov podieľala i na kultúrno-spoločenskom živote obce, jej ochrane a rozvoji – pripomínala si výročia významných osobností politického a kultúrneho života, oslavovala významné dni späté s našimi dejinami.

Na začiatku školského roka 1961/1962 došlo k ďalšej transformácii – Stredná osemročná škola sa zmenila na Základnú deväťročnú školu, ktorá sa členila na I. stupeň (ročníky 1. – 4.) a II. stupeň (ročníky 5. – 9.). V Banskom bola po transformácii zriadená **Základná deväťročná škola** s vyučovacími ročníkmi 1 – 4.

V roku 1966 tvorili pedagogický zbor – Emil Schudich, Mária Schudichová a p. Janteková.

Žiaci okrem tradičných kultúrno-vzdelávacích aktivít navštevovali i rôzne školské záujmové krúžky a odborné kurzy, kde mohli rozvíjať svoje individuálne záľuby a zručnosti.

Od 1. septembra 1963 začal platiť nový klasifikačný poriadok, podľa ktorého sa žiaci hodnotili komplexne, známkami od 1 do 5.

Veľký dôraz sa v škole kládol na ťažiskové predmety (slovenčina a matematika). Na škole bol založený aj divadelný krúžok, ktorý vystupoval pri rôznych príležitostiach s mnohými divadelnými predstaveniami. V polovici 60. rokov učiteľ Emil Schudich založil v škole žiacky hudobno–tanečný súbor, ktorý vystupoval na najrôznejších oslavách, podujatiach a súťažiach.[111]

Šesťdesiate roky boli v spoločnosti, teda aj v školstve, rokmi rozvoja a zmien. Budovali sa nové školy, pribúdali kvalifikovaní učitelia, zvyšovala sa kvalita vyučovania aj jeho materiálne zabezpečenie.

Významná starostlivosť bola venovaná rómskemu (cigánskemu) obyvateľstvu. Najväčšie problémy boli s dochádzkou a prospechom Cigánov (Rómov).

108 ŠA PO p. VT, f. NŠ Banské, Výber spisov, Zápisnica o prevzatí správy školy, k. č. 2.
109 ŠA PO p. VT, f. NŠ Banské, Výber spisov, Zápisnica o prevzatí správy školy, k. č. 2.
110 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, P-MNV, Záp. 29. 7. 1961, Inv. č. 3, k. č. 1.
111 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1966, s. 38.

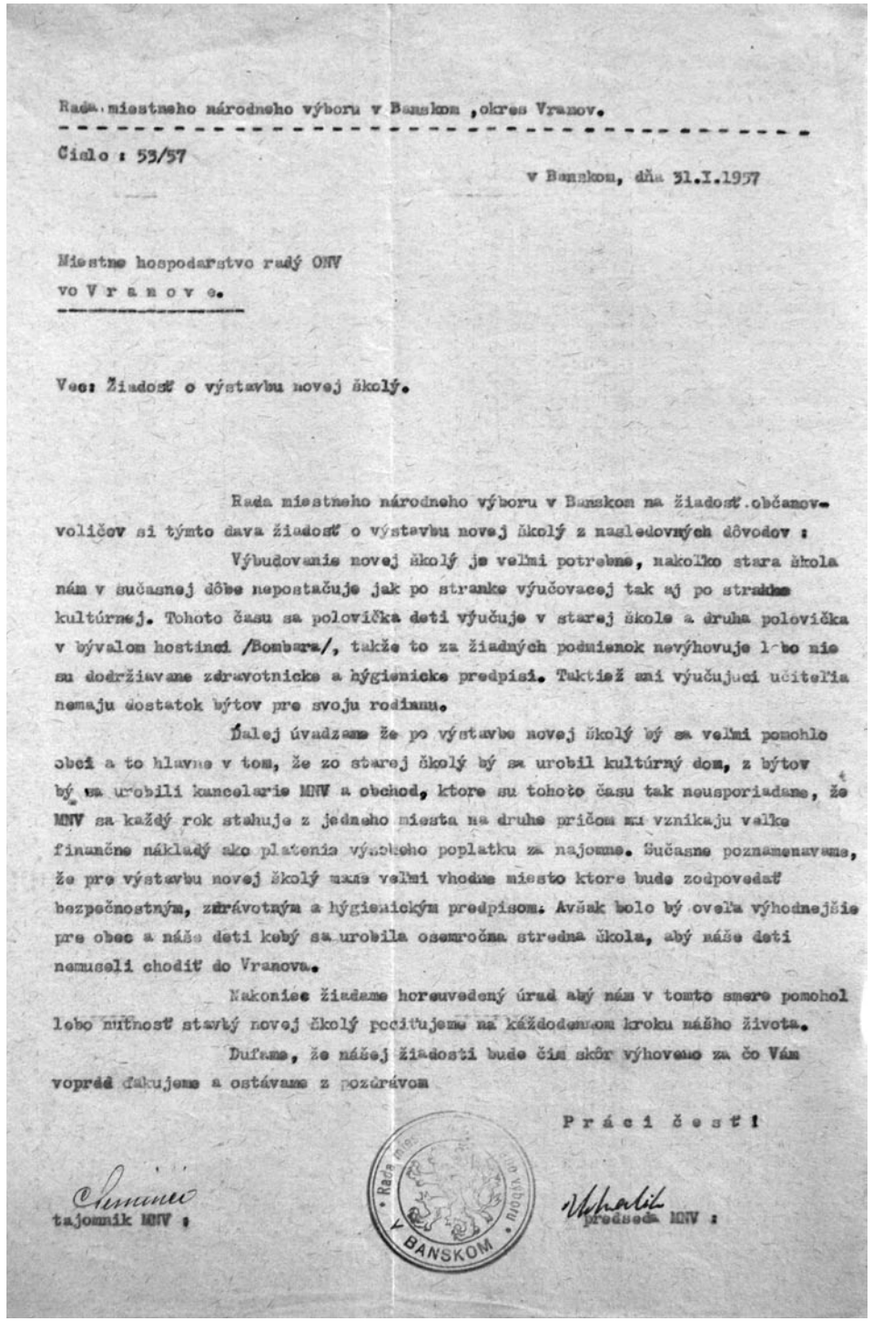

Rada miestneho národného výboru v Banskom ,okres Vranov.

Číslo : 53/57

v Banskom, dňa 31.I.1957

Miestne hospodárstvo rady ONV
vo V r a n o v e.

Vec: Žiadosť o výstavbu novej školy.

Rada miestneho národného výboru v Banskom na žiadosť občanov-voličov si týmto dava žiadosť o výstavbu novej školy z nasledovných dôvodov :

Výbudovanie novej školy je veľmi potrebné, nakoľko stara škola nám v súčasnej dobe nepostačuje jak po stranke výučovacej tak aj po stranke kultúrnej. Tohoto času sa polovička deti výučuje v starej škole a druha polovička v bývalom hostinci /Bombara/, takže to za žiadných podmienok nevýhovuje lebo nie su dodržiavane zdravotnicke a hygienicke predpisi. Taktiež sami výučujuci učitelia nemaju dostatok bytov pre svoju rodinu.

Ďalej úvadzame že po výstavbe novej školy by sa veľmi pomohlo obci a to hlavne v tom, že zo starej školy by sa urobil kultúrny dom, z bytov by sa urobili kancelarie MNV a obchod, ktore su tohoto času tak neusporiadane, že MNV sa každý rok stahuje z jedneho miesta na druhe pričom mi vznikaju velke finančne náklady ako platenie výstebného poplatku za najomne. Súčasne poznamenavame, že pre výstavbu novej školy mame veľmi vhodne miesto ktore bude zodpovedať bezpečnostným, zdravotným a hygienickým predpisom. Avšak bolo by oveľa výhodnejšie pre obec a naše deti keby sa urobila osemročna stredna škola, aby naše deti nemuseli chodiť do Vranova.

Nakoniec žiadame horeuvedený úrad aby nám v tomto smere pomohol lebo nutnosť stavby novej školy pociťujeme na každodennom kroku nášho života.

Dúfame, že našej žiadosti bude čím skôr vyhovené za čo Vám vopred ďakujeme a ostávame z pozdravom

P r á c i č e s ť !

tajomník MNV :

Rada miestneho národného výboru v BANSKOM

predseda MNV :

Žiadosť o výstavbu novej školy z roku 1957

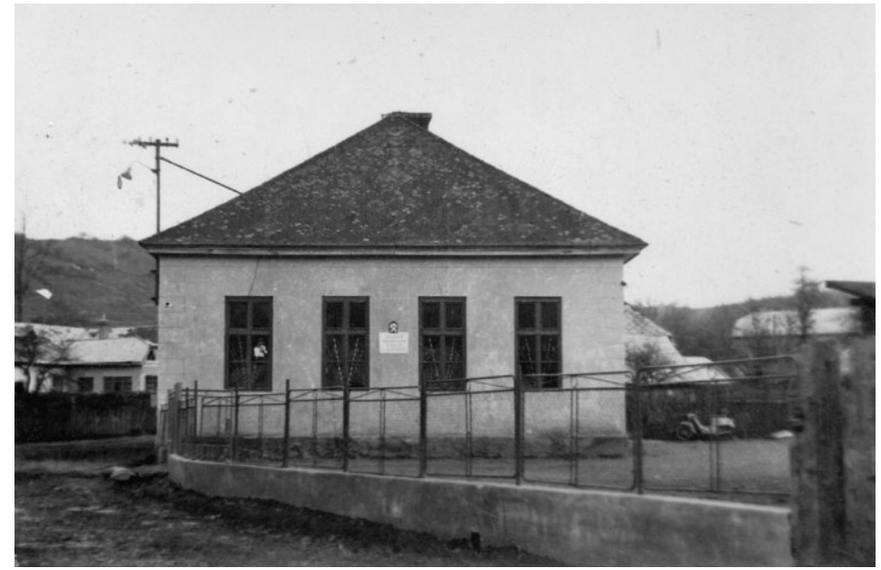

Budova školy z prvej polovice 60. rokov

Žiaci I. ročníka 1960 – 1961

V tomto období prešla budova školy čiastočnou rekonštrukciou, ktorú prevádzal Stavebný podnik vo Vranove v náklade 8 000 korún. V rámci týchto opráv sa naniesla nová vonkajšia omietka a rekonštruovalo sa oplotenie školy. Aby sa stihlo všetko dokončiť pred príchodom zimy, tak na realizácii prác sa podieľali aj miestni občania.[112]

Okrem futbalu, ktorý už predtým patril medzi najobľúbenejšie športové aktivity, sa dobre darilo aj iným druhom športu. Veľkú obľubu si získal stolný tenis, volejbal a atletické disciplíny, v ktorých úspešne súťažili žiaci aj mimo obce.

Zmena na poste riaditeľa školy nastala dňa 1. novembra 1971, kedy na základe rozhodnutia ONV – odboru školstva vo Vranove sa novým riaditeľom stal Emil Schudich, ktorý na škole vyučoval od roku 1954.[113]

Po niekoľkých rokoch plánovania začala dňa 2. októbra 1967 výstavba novej 5-triednej školy s plánovaným nákladom 1 600 000 korún. Po štyroch rokoch výstavby bola dňa 13. februára 1971 slávnostne odovzdaná do užívania nová budova školy s celkovým nákladom 1 863 102 korún. Slávnostného otvorenia sa zúčastnili funkcionári obce a okresu.[114]

Budova Základnej školy zo 70. rokov

112 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, R-MNV, Záp. 17. 10. 1965, Inv. č. 29, k. č. 5.
113 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, R-MNV, Záp. 19. 1. 1971, Inv. č. 32, k. č. 5.; ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1971, s. 77.
114 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, P-MNV, Záp. 29. 9. 1967, Inv. č. 7, k. č. 1.; ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1971, s. 80.

V šk. roku 1982/83 školu navštevovalo spolu 98 žiakov a do prípravného ročníka MŠ chodilo spolu 44 detí vo veku od 3 do 6 rokov.[115]

V tomto roku (1982) pedagogický zbor tvorili – Emil Schudich ako riaditeľ a Mária Schudichová, Jozef Makeľ a Anna Guziová ako pedagógovia. O rok neskôr došlo k zmene a namiesto Jozefa Makeľa, ktorý odišiel učiť na ZŠ Kamenná Poruba, nastúpila Helena Nováková.[116]

V marci 1984 bola zavedená desaťročná povinná školská dochádzka (8 rokov ZDŠ a 2 roky SOU, SOŠ či gymnázium) s cieľom zvýšiť všeobecnú úroveň vzdelanosti.

Žiaci (spolu s učiteľmi) pokračovali v predchádzajúcich aktivitách – brigádovali, nacvičovali rôzne divadelné hry a pásma, pripravovali literárne večierky, usporadúvali rôzne súťaže (napr. športové, tanečné, recitačné, umelecké), zbery (liečivých rastlín, železa, papiera, handier), do súťaží sa aj aktívne zapájali a získavali popredné umiestnenia.

Žiaci vyšších ročníkov navštevovali ZDŠ v okresnom sídle Vranov-Čemerne.

Dôkladné záznamy o žiakoch sa viedli v triednych výkazoch. Učitelia tak každý mesiac evidovali školskú dochádzku spolu s počtom vymeškaných a nevymeškaných školských hodín (stav sa vyjadroval aj v percentách). V osobných záznamoch mal každý žiak uvedené meno, dátum, miesto narodenia, vierovyznanie, národnosť, štátnu príslušnosť a adresu (tá pozostávala z názvu rodnej obce, príslušného okresu a kraja či župy). Nechýbal ani dátum začiatku školskej dochádzky žiaka spolu s dňom nástupu do tunajšej školy a osobné údaje jedného z rodičov (prípadne túto alebo stravovateľa).

Známkami sa polročne hodnotilo správanie, prospech v jednotlivých predmetoch a „zovňajšok písomných prejavov" – každá známka mala aj svoj slovný ekvivalent.

Tabuľka č. 6 *Kompletná stupnica hodnotenia.*

	Známky	**Správanie**	**Prospech**	**Úprava písomných a iných prác**
Stupnica známok	1	chválitebné	Výborný	veľmi úhľadná
	2	uspokojivé	Chválitebný	úhľadná
	3	neuspokojivé	Dobrý	menej úhľadná
	4		Dostatočný	neúhľadná
	5		Nedostatočný	

Od 1. septembra 1980 bola v budove základnej školy po prevedení stavebných úprav zriadená dvojtriedna **Materská škola (MŠ)** s kapacitou pre 40 detí. Riaditeľkou MŠ sa stala Anna Dargajová.[117]

115 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1982, s. 161.
116 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1982, s. 161.
117 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, Admin. spisy, 12. 7. 1976, Inv. č. 141, k. č. 18.; ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1980, s. 132.

V tomto období ako vychovávateľky na škole pôsobili Emília Majorská, p. Kebová a Jendrichovská.[118]

Pre zlepšenie rozvoja školstva v obci sa zahájila v roku 1982 výstavba novej dvojtriednej MŠ, ktorá mala po kapacitnej stránke pojať všetky deti v obci.[119] Nová budova MŠ bola dokončená a otvorená v roku 1985.

KULTÚRNA A OSVETOVÁ ČINNOSŤ V ROKOCH 1945 – 1989

Po roku 1945 kultúrnu a osvetovú činnosť v obci zabezpečovali jednak miestna škola (organizovala divadelné predstavenia, estrády, akadémie, kabarety, tematické večery), jednak spoločenské organizácie (pripravovali prednášky, besedy, kurzy, relácie do miestneho rozhlasu, usporadúvali tanečné zábavy). Tieto aktivity sa však museli koordinovať, preto v roku 1961 vznikla obecná **Osvetová beseda (OB)**. Vo funkcii osvetových pracovníkov zo začiatku pôsobili spravidla učitelia. V prvej polovici 50. rokov bola v obci zriadená i **Osvetová izba.** Tradície divadelných predstavení, estrád, akadémií, tematických prednášok, besied a relácií v miestnom rozhlase zostali zachované, pribudli plesy a rôzne druhy agitácií.

Na čele osvetovej besedy stáli napríklad Emil Schudich a Andrej Škovran.

Osvetová beseda každoročne pripravovala v spolupráci s miestnymi organizáciami a školou kultúrne podujatia k štátno-politickým sviatkom a k významným dňom (oslavy Februárového víťazstva, oslavy MDŽ – Medzinárodného dňa žien, spomienkové slávnosti pri príležitosti narodenia V. I. Lenina, oslavy 1. a 9. mája, oslavy SNP, oslobodenia obce či okresu, oslavy VOSR – Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie).[120] Kultúrny program k oslavám zabezpečovala najmä miestna škola, ktorú doplňovala vystúpeniami materská škola.

Okrem toho mala osvetová beseda v náplni práce organizáciu rôznych spoločenských akcií (koncertov, vystúpení, divadelných predstavení, dožinkových slávností), v jej zriaďovateľskej pôsobnosti boli aj rôzne kultúrno-spoločenské kurzy a krúžky.

OB v rámci možnosti využívala miestny rozhlas. Do výberových škôl odporúčala mládež i starších občanov a vo zvýšenej miere robila nábor do poľnohospodárskych škôl.

Výbor žien spolu s osvetovou besedou organizoval rôzne kurzy a podujatia. Prednášky boli zamerané na úsek poľnohospodárskej, rastlinnej a živočíšnej výroby, ako aj na plnenie nákupnej úlohy mlieka a vajíčok. Popri tomto kurze sa organizoval i kurz varenia.

V obci krátke obdobie fungoval aj divadelný krúžok, ktorý vystúpil s niekoľkými predstaveniami (napr. Kamenný chodníček,[121] Huncút Klimko[122]). Na vedúcich

118 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1982, s. 161.
119 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, R-MNV, Záp. 29. 3. 1984, Inv. č. 39, k. č. 6.; ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1982, s. 161.
120 Oslavy sa pravidelne prerokovávali na jednotlivých zasadnutiach pléna či rady MNV (pozn. autora).
121 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1967, s. 47.
122 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1968, s. 61.

postoch pôsobil napríklad Emil Schudich. Pod jeho vedením bol v rokoch 1965-1966 vytvorený aj tanečno–mandolínový súbor.[123] Tento súbor vystúpil na mnohých oslavách a súťažiach v obci ako aj okrese. Okrem divadelného krúžku v obci pôsobil aj výtvarnícky krúžok Albatros pod vedením Jána Dargaja.

Pod vedením Osvetovej besedy a za spolupráce SČK, SZŽ bol v obci v roku 1981 vytvorený **spevácky súbor** v zložení: Mária Baranová, Alžbeta Lukačinová, Mária Mitrišinová, Mária Jacková, Margita Čičvarová, Helena Matiová, Helena Jacková, Helena Uchaľová, Mária Bihárová, Mária Uchaľová a p. Dargajová.[124]

Prvé vystúpenie speváckeho súboru sa konalo 24. januára 1981 na celookresnej súťaži v ľudovom speve vo Vranove, kde obsadili II. miesto.[125]

Na základe rozhodnutia MNV v marci 1965 bola v obci zriadená **Miestna ľudová knižnica.** Prvou knihovníčkou sa stala učiteľka ZDŠ Mária Schudichová.[126] Pri svojej činnosti spolupracovala so školou a spoločenskými organizáciami v obci. Okrem vypožičiavania kníh a časopisov organizovala i besedy, výstavy, prednášky, kvízy, exkurzie, spomienkové pásma, rozprávkové podujatia pre školopovinné deti a mládež, podieľala sa na príprave relácií do miestneho rozhlasu.

Knižnica v spolupráci so Zväzom žien v obci pravidelne organizovala knižničné besedy v rámci krúžku *„Krása života“* a výstavku ručných prác.

Začiatkom 50. rokov dostala obec filmovú aparatúru, ktorá sa o niekoľko rokov pokazila a pre nedostatok súčiastok bola vyradená. Po dokončení elektrifikácie dostala obec v júni 1960 od Odboru školstva a kultúry ONV Vranov vlastný premietací prístroj a tým bolo v obci zriadené **kino.**[127] V nasledujúcich rokoch kino pravidelne premietalo filmy.

Zlúčením troch príspevkových organizácií – miestnej ľudovej knižnice, kina a Osvetovej besedy vzniklo v Banskom dňa 28. decembra 1984 **Miestne kultúrne stredisko (MKS).**[128] Prvým riaditeľom MKS sa stal Michal Baran.[129]

Okrem rôznych podujatí MKS pripravovalo program aj pre najstarších občanov, ktorí boli organizovaní v Klube dôchodcov. Usporadúvali im besedy, lekárske prednášky a iné podujatia.

Aktív, resp. **Zbor pre občianske záležitosti** bol v obci založení v roku 1972, kedy predsedom zboru sa stal Juraj Bihar, tajomníkom Ján Horocký a členmi Andrej Baran, Ján Dargaj a Margita Uchaľová.[130] Zbor organizoval uvítania detí do života, pripravoval slávnostné odovzdávania občianskych preukazov, rozlúčky s brancami, účinkoval pri sobášoch na MNV a pri občianskych pohreboch, usporadúval slávnostné stretnutia s najstaršími občanmi a odbojármi, členovia zboru tiež navštevovali jubilujúce manželské páry.

123 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, P-MNV, Záp. 20. 12. 1967, Inv. č. 9, k. č. 1.
124 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1981, s. 144.
125 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1981, s. 144.
126 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, R-MNV, Záp. 29. 3. 1965, Inv. č. 29, k. č. 5.
127 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1945 - 1959, s. 6.
128 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, R-MNV, Záp. 28. 12. 1984, Inv. č. 39, k. č. 6.
129 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, R-MNV, Záp. 23. 1. 1985, Inv. č. 40, k. č. 6.
130 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, R-MNV, Záp. 13. 6. 1972, Inv. č. 32, k. č. 5.

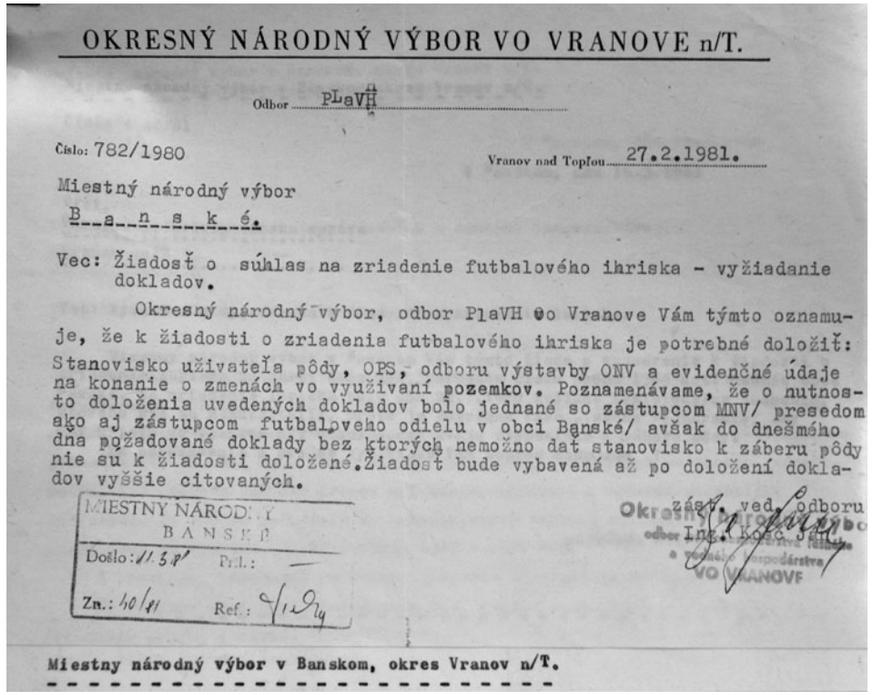

OKRESNÝ NÁRODNÝ VÝBOR VO VRANOVE n/T.

Odbor PLaVH

Číslo: 782/1980 Vranov nad Topľou 27.2.1981.

Miestny národný výbor
B a n s k é.

Vec: Žiadosť o súhlas na zriadenie futbalového ihriska - vyžiadanie dokladov.

Okresný národný výbor, odbor PlaVH vo Vranove Vám týmto oznamuje, že k žiadosti o zriadenia futbalového ihriska je potrebné doložiť: Stanovisko užívateľa pôdy, OPS, odboru výstavby ONV a evidenčné údaje na konanie o zmenách vo využívaní pozemkov. Poznamenávame, že o nutnosto doloženia uvedených dokladov bolo jednané so zástupcom MNV/ presedom ako aj zástupcom futbalpveho odielu v obci Banské/ avšak do dnešmého dna požadované doklady bez ktorých nemožno dat stanovisko k záberu pôdy nie su k žiadosti doložené. Žiadosť bude vybavená až po doložení dokladov vyššie citovaných.

MIESTNY NÁRODNÝ BANSKÉ Došlo: 11.3.81 Prl.: — Zn.: 40/81 Ref.:

zast. ved. odboru Ing. Kováč

Miestny národný výbor v Banskom, okres Vranov n/T.

Žiadosť o zriadenie futbalového ihriska

V polovici 70. rokov sa v obci vytvoril **protialkoholický zbor**, ktorý mal za hlavnú úlohu boj proti alkoholizmu. Vypracoval súbory opatrení – aby sa alkoholické nápoje nepredávali mladistvým, vodičom motorových vozidiel či podnapitým osobám, čím sa malo zamedzovať porušovaniu verejného poriadku. Medzi ďalšími opatreniami bol aj zákaz predaja alkoholu v dopoludňajších hodinách.[131]

ŠPORT V ROKOCH 1945 – 1989

Jednu z najaktívnejších spoločenských organizácií v obci predstavovala Telovýchovná jednota (TJ). Rozvoj športu v povojnovom období brzdil nedostatok športovísk.

Športové ihrisko v obci bolo v rámci brigádnickej činnosti a podpore MNV dokončené v polovici 60. rokov, kedy sa dňa 14. augusta 1967 prvýkrát v histórii obce usporiadali futbalové turnaje. Týchto turnajov sa zúčastnili okrem domáceho celku aj mužstvá z Davidova, Vechca, Kamennej Poruby, Cabova a ďalších obcí. Následne sa domáce mužstvo zúčastnilo na turnajoch v okolitých obciach. Prvými organizátormi futbalového turnaja boli Ján Bombár a Michal Rybarčák.[132]

131 ŠA PO p. VT, f. MNV Banské, R-MNV, Záp. 27. 2. 1974, Inv. č. 32, k. č. 5.

Významným rokom v napredovaní športu v obci bol rok 1972, kedy došlo k založeniu **Telovýchovnej jednoty (TJ) Banské.** Na jej činnosť prispel MNV čiastku 3000 korún (peniaze boli použité hlavne na zakúpenie výstroja pre hráčov mužstva). V roku 1973 funkciu predsedu TJ prevzal Ján Kalman .[133]

Postupne došlo aj k zmene názvu na **Telovýchovná jednota Poľana Banské.** V roku 1982 z funkcie vo výbore TJ odstupuje Ján Kalman a Ján Bombár. V roku 1983 ich nahrádza Michal Dargaj. V tomto čase mala TJ 60 členov. Významnou udalosťou v tomto roku bola návšteva medzinárodného rozhodcu a predstaviteľa vo futbale v ČSSR Vojtecha Christova.[134]

Šport v obci sa zaktivizoval v roku 1984, kedy bol znovu vytvorený futbalový oddiel a mužstvo bolo zaradené do III. triedy. V tomto roku sa stal predsedom TJ Juraj Guzi.

V polovici 80. rokov došlo k niekoľkým úpravám športového ihriska a previedlo sa oplotenie športového areálu.

Okrem futbalového oddielu boli v obci zriadené aj oddiely turistiky a stolného tenisu.

Po dokončení športového areálu sa v nedeľu dňa 22. júla 1984 uskutočnili prvé futbalové zápasy.[135]

Dňa 12. augusta 1984 sa konal kvalifikačný zápas medzi mužstvami Banské – V. Sitnica s výsledkom 3:2. A týmto mužstvo postúpilo do 2. triedy skupiny Topľa.[136]

Počas tohto obdobia sa TJ zapájala do viacerých brigádnických činnosti ako čistenie ovčinca, do žatevných prác, brigád na futbalovom ihrisku, čistenie repy a pod.. Medzi najkrajšie športové akcie organizované TJ patrili ,,**Biela stopa**" a „**Beh vďaky**".[137]

Činnosť TJ v oblasti športovej či brigádnickej bola propagovaná dvakrát vo Vranovských novinách a aj v denníku Východoslovenské noviny.[138]

132 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1966, s. 38.
133 ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1972, s. 87.
134 Písomná výpoveď Štefana Petruňa, starostu obce. (pozn. autora).; ObÚ v Banskom, Registratúra OcÚ v Banskom.
135 ObÚ v Banskom, Registratúra OcÚ v Banskom.; ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1984, s. 190.; Písomná výpoveď Štefana Petruňa, starostu obce (pozn. autora).
136 ObÚ v Banskom, Registratúra OcÚ v Banskom.; ObÚ v Banskom, Kronika, rok 1984, s. 190.; Písomná výpoveď Štefana Petruňa, starostu obce (pozn. autora).
137 Písomná výpoveď Štefana Petruňa, starostu obce (pozn. autora).
138 Písomná výpoveď Štefana Petruňa, starostu obce (pozn. autora).

Banské po roku 1989

PRECHODNÉ OBDOBIE (NOVEMBER 1989 – NOVEMBER 1990)

Novembrové udalosti v roku 1989 v Prahe odštartovali proces veľkých spoločensko-politických zmien v Československu, pre ktoré sa vžil názov „nežná revolúcia“. Dané pohyby pritom, samozrejme, neobišli ani obec Banské.

O zmenách v štáte boli občania informovaní prostredníctvom masovo-komunikačných prostriedkov – televízie, rozhlasu a tlače. Správy o dianí vo väčších mestách prinášali aj vysokoškolskí študenti z radov miestnej mládeže.

Federálne zhromaždenie (FZ) vyhlásilo prvé „slobodné a demokratické“ voľby (po spoločensko-politických zmenách v roku 1989) do najvyššieho zákonodarného orgánu – do Snemovne ľudu (SĽ) a Snemovne národov (SN) FZ i do Slovenskej národnej rady (SNR) – na dni 8. a 9. júna 1990. Občania tak mali, po dlhšej dobe, opäť možnosť voliť z množstva politických strán a hnutí, ich osobnému rozhodnutiu podliehala aj účasť, resp. neúčasť na hlasovaní.

Medzi najúspešnejšie strany či hnutia sa v týchto voľbách v Banskom zaradili Kresťanskodemokratické hnutie (KDH), Verejnosť proti násiliu (VPN), Komunistická strana Slovenska (KSS) a Strana slobody (SSL).

PRVÉ OBDOBIE ČINNOSTI ORGÁNOV SAMOSPRÁVY (1990 – 1994)

Prvé voľby do samosprávnych orgánov obce po „nežnej revolúcii“ sa uskutočnili v dňoch 23. – 24. novembra 1990. S nimi v Banskom vznikol Obecný úrad (OcÚ), do čela ktorého sa postavil starosta obce, kreované bolo i obecné zastupiteľstvo (OcZ).

Miestna volebná komisia, zložená zo zástupcov jednotlivých politických strán a hnutí, zaregistrovala dvoch kandidátov na funkciu starostu obce.

Do 12-členného obecného zastupiteľstva boli zvolení Marián Baran, Michal Baran, Štefan Baran, Milan Mati, Michal Prokop, Ján Bombár, Ján Mitrišin, Juraj Hanusin, Ján Mihališin, Juraj Bihár, Juraj Dargaj a Marián Gera.

Starostom obce sa stal Štefan Litvin.

Na prvom zasadnutí obecného zastupiteľstva poslanci i starosta obce zložili predpísaný sľub. Zástupcom starostu obce sa stal Marián Baran a za členov obecnej rady boli kreovaní: Štefan Baran, Michal Prokop a Milan Mati.

Orgány obecnej samosprávy okrem bežnej agendy venovali pozornosť tiež investičnej činnosti – v roku 1990 sa v obci pracovalo na výstavbe cesty a elektrickej sieti na novovytvorenej ulici okolo základnej školy a novovytvoreného intravilánu obce v časti Zahumienky.

V rovnakom období sa uskutočnilo i sčítanie ľudu, domov a bytov. Údaje, platné pre Banské, sú uvedené v nasledujúcej tabuľke:

Výsledky sčítania ľudu, domov a bytov k 3. marcu 1991 (Banské)					
Trvale bývajúce obyvateľstvo		1 262 (634 mužov a 628 žien)			
Národnostné zloženie obyvateľstva	slovenská národnosť	1008	Konfesionálne zloženie obyvateľstva	gréckokatolíci	990
	česká národnosť	3		rímskokatolíci	75
	rusínska a ukrajinská národnosť	1		evanjelici	1
	Rómska	249		bez vyznania	88
	Ostatné	1		nezistené	108
Domov spolu		292 (z toho neobývaných 16)			

Obec v 90. rokoch na svojich zasadnutiach riešila problém dodržiavania verejného poriadku na miestnom cintoríne, znečisťovanie priekop splaškami a vytváranie divokých skládok tuhého odpadu v okolí obce.

V roku 1992 na základe povolenia Ministerstva vnútra bol v obci prevedený výkop padlých nemeckých vojakov, ktorí boli počas druhej svetovej vojny pochovaní na miestnom cintoríne. Pozostatky padlých vojakov boli prevezené na spoločný nemecký cintorín.

V tomto roku bola v obci pri základnej škole dokončená obecná cesta v celkovom náklade 3 257 000 korún.

Predčasné voľby do zákonodarných zborov štátu sa konali v dňoch 5. a 6. júna 1992. Najviac hlasov v obci získali tieto strany a hnutia – Hnutie za demokratické Slovensko (HZDS), Slovenské kresťanskodemokratické hnutie (SKDH), Kresťanskodemokratické hnutie (KDH) a Komunistická strana Slovenska (KSS).

Po schválení Deklarácie o zvrchovanosti Slovenskej republiky (SR) Slovenskou národnou radou (17. júla 1992) a po následnom prijatí Ústavy SR (1. septembra 1992) schválilo Federálne zhromaždenie dňa 25. novembra 1992 Ústavný zákon o zániku Českej a Slovenskej federatívnej republiky (ten vstúpil do platnosti 1. januára 1993). Vznik samostatného štátu oslávili i občania v Banskom.

Po vzniku SR tunajšia samospráva pokračovala vo svojej činnosti bez väčších zmien.

Pre potreby obecného úradu bol v roku 1993 zakúpený počítač v hodnote 93 730 korún, ktorý skvalitnil prácu v oblasti účtovníctva, daní a evidencie obyvateľstva.

Voľby do Národnej rady Slovenskej republiky (NR SR) prebehli v dňoch 30. septembra a 1. októbra 1994. Najviac hlasov v obci v nich získali: koalícia Hnutia za demokratické Slovensko (HZDS) a Roľníckej strany Slovenska (RSS), Kresťanskodemokratické hnutie (KDH). Ostatné politické subjekty zaznamenali iba minimum platných hlasov.

DRUHÉ OBDOBIE ČINNOSTI ORGÁNOV SAMOSPRÁVY (1994 – 1998)

Nedlho po parlamentných voľbách sa v dňoch 18. a 19. novembra 1994 uskutočnili komunálne voľby.

Do obecného zastupiteľstva boli zvolení – Štefan Petruň, Michal Ivančo, Milan Mati, Imrich Majorský, Michal Litvin, Juraj Guzi, Ján Mitrišin, Pavol Ferenc, František Begala, Ján Dargaj a Juraj Dargaj. Na post starostu kandidovali 5 občania a starostom obce sa stal Štefan Litvin.

Rozvoj obce i naďalej napredoval. V tomto období bola dokončená obecná cesta v časti „Hrun“ a začala sa rekonštrukcia elektrickej siete, pričom prvá etapa stála 272 000 korún.

Nepriaznivá politická a ekonomická situácia v štáte zasiahla aj Banské. V obci sa postupne zvyšovali ceny a vysoké náklady na domácnosť nútili čím ďalej tým viac mužov odchádzať za prácou do zahraničia.

V rámci nového územno-správneho členenia Slovenska bolo Banské – ako súčasť okresu Vranov nad Topľou – začlenené do Prešovského kraja.

Samospráva i naďalej venovala pozornosť pravidelnej údržbe cintorína a verejných priestranstiev.

Mimoriadna situácia v obci nastala v apríli 1996, kedy nad obcou v lokalitách *Pod Medvedzou, Okrúhla Hirka, Za Hirky, časť Dolina, Homašky, Trnava* a *Medvedzia* vypukol požiar. Pri hasení požiaru pomáhali okrem miestnych občanov aj hasiči z Vranovského okresu a okolitých okresov. Na pomoc prišla aj armáda, ktorá nasadila špeciálnu techniku. Požiar sa podarilo uhasiť až po troch dňoch. Celkovo zhorelo 250 ha lesa a škoda sa vyšplhala na čiastku 25 miliónov korún.

Dňa 21. septembra 1997 oslávili občania obce 600. výročie prvej písomnej zmienky o obci. Pri tejto príležitosti bol v obci posvätený erb.

V tomto roku (1997) príjmy obce dosiahli čiastku 2 897 104 korún a celkové výdavky 2 430 087 korún.

V rámci výstavby obce sa začala príprava plynofikácie Banského. Po dokončení projektovej prípravy a prevedení zameriavania a generelu bola v septembri 1997 vyhlásená súťaž na výstavbu. Tú vyhrala firma Topnam s.r.o. Vranov. V júli 1998 sa začala samotná plynofikácia. Po dohode s SPP súčasne začali aj výkopové práce Slovenské telekomunikácie na zavedenie telefonickej siete v obci. V októbri začali montovať prvé prípojky do domácností a do konca decembra bola pripojená väčšina domácností. Telefónnu prípojku si nechalo zaviesť cca 220 domácností.

Parlamentné voľby sa konali v dňoch 25. až 26. septembra 1998. Najviac hlasov spomedzi kandidujúcich strán a hnutí v obci získali Hnutie za demokratické Slovensko (HZDS), Slovenská národná strana (SNS), Komunistická strana Slovenska (KSS) a Strana demokratickej ľavice (SDĽ).

TRETIE OBDOBIE ČINNOSTI ORGÁNOV SAMOSPRÁVY (1998 – 2002)

V poradí tretie komunálne voľby po roku 1989 sa uskutočnili 18. – 19. decembra 1998.

Za poslancov obecného zastupiteľstva boli zvolení – Ján Horocký, Juraj Baran, Štefan Litvin, Pavol Olejár, Ján Baran, Dušan Baran, Martin Mati, Milan Mati, Ing. Slavomír Štovka, Michal Litvin, Juraj Litvin a Dušan Štovka. Starostom obce sa stal Štefan Petruň.

Rok 1999 začal snehovou kalamitou, ktorá neobišla ani Banské. Dňa 12. februára 1999 boli v obci až dvojmetrové záveje. Príjazdové cesty do obce boli úplne zaviate. Robotníci a ani deti sa nemohli dostať z a do obce. Kalamitná situácia v obci trvala tri dni, kedy sa podarilo sprejazdniť cesty.

V tomto období sa začala príprava na výstavbu domu smútku. Najprv sa však vysporiadavali pozemky pod cintorínom.

Keďže nezamestnaných stále pribúdalo, obec sa zapojila do projektu verejnoprospešných prác (VPP) – obyvatelia bez práce tak pomáhali najmä pri údržbe a skrášľovaní verejných priestranstiev. Viacerí ľudia odchádzali za prácou aj do zahraničia (hlavne do krajín západnej Európy a do USA).

V jubilejnom roku (2000) prešiel kultúrny dom čiastočnou rekonštrukciou (napr. sa prerábali toalety). Aj v tomto roku sa pokračovalo v plynofikácii obce. Koncom roka Cestné stavby prevádzali úpravu mosta na križovatke. Táto oprava trvala až do júla 2001. Po niekoľkých rokoch príprav sa naplno rozbehla výstavba domu smútku.

Reformou verejnej správy zo 4. júla 2001, ktorej cieľom bolo nové usporiadanie SR, vzniklo 8 vyšších územných celkov (VÚC). Banské bolo začlenené do Prešovského VÚC.

Keďže obec na dokončenie investičnej výstavby nedostala zo štátneho rozpočtu žiadnu pomoc, tak bola nútená vziať si úver vo výške 2 000 000 korún. Z týchto peňazí sa financovalo dokončenie plynofikácie a domu smútku.

V tomto roku (2001) sa uskutočnilo aj sčítanie ľudu, domov a bytov – výsledné údaje pre Banské sú uvedené v nasledujúcej tabuľke:

Výsledky sčítania ľudu, domov a bytov k 26. máju 2001 (Banské)					
Trvale bývajúce obyvateľstvo		1 458 (745 mužov, 713 žien)			
Národnostné zloženie obyvateľstva	slovenská národnosť	1119	Konfesionálne zloženie obyvateľstva	gréckokatolíci	1310
	česká národnosť	-		rímskokatolíci	136
	ukrajinská a rusínska národnosť	-		evanjelici	2
	rómska národnosť	339		ostatné a bez vyznania	-
	nezistená národnosť	-		nezistené	10
Domov spolu		317 (z toho 34 neobývaných)			

V júli 2002 bol pred budovu obecného úradu osadený pamätný kameň s nápisom: „10. výročie Deklarácie o zvrchovanosti SR, v Banskom 14. 7. 2002.“ Pamätný kameň odhalil Bartolomej Bak, prednosta Mestského úradu vo Vranove.

Po dokončení výstavby plynofikácie bola dňa 9. septembra 2002 obec pripojená do siete. Následne občania obce začali realizovať plynofikáciu svojich domácnosti. V tomto roku bol dokončený aj dom smútku.

Začal tiež postupný presun kompetencií zo štátu na obce a mestá – v rámci procesu vládnych reforiem tak do pôsobnosti Obecného úradu v Banskom prešla Základná a materská škola v Banskom.

Ďalšie parlamentné voľby sa uskutočnili v dňoch 20. – 21. septembra 2002. K najúspešnejším politickým stranám a hnutiam v obci sa zaradili Ľudová strana Hnutie za demokratické Slovensko (ĽS-HZDS), Smer, Kresťanskodemokratické hnutie (KDH) a Komunistická strana Slovenska (KSS).

ŠTVRTÉ OBDOBIE ČINNOSTI ORGÁNOV SAMOSPRÁVY (2002 – 2006)

V dňoch 6. až 7. decembra 2002 sa konali komunálne voľby. Za poslancov do obecného zastupiteľstva kandidovalo celkovo 30 občanov a o post starostu obce sa uchádzali dvaja kandidáti. Za starostu bol zvolený Štefan Petruň.

Rozvoj obce aj naďalej napredoval. Z investícií v roku 2004 môžeme spomenúť plynofikáciu budovy obecného úradu v hodnote vyše 550 000 korún. Rozbehli sa projekty na rekonštrukciu budovy kultúrneho domu a ZŠ.

Dňa 16. a 17. mája 2003 sa uskutočnilo referendum o vstupe SR do Európskej únie. Väčšina voličov v obci sa vyjadrila za vstup. Následne dňa 1. mája 2004 sa Slovensko stalo plnohodnotným členom Európskej únie (EÚ) a predtým 29. marca 2004 aj členom NATO.

V roku 2004 sa menila sociálna politika štátu – rodinné prídavky s sociálne dávky sa začali znižovať, čo sa premietlo do nepokojov Rómov po celom Slovensku. Nespokojní Rómovia rabovali obchody s potravinami. Rovnako ako v Banskom, ale aj iných obciach a mestách neustále hliadkovali policajti a vojaci, aby dozerali na verejný poriadok. V obci našťastie nedošlo k žiadnym väčším incidentom.

Najvýznamnejšou investičnou výstavbou OcÚ v roku 2005 bola výstavba vodojemu, kanalizácie a čističky odpadových vôd v rámci projektu „*Infraštruktúra pre rómske osady*“. Následne sa začali čerpať finančné prostriedky z fondov EÚ a v celej obci sa začal budovať vodovod a kanalizácia. Vedľa domu smútku bola postavená čistička odpadových vôd a v časti Uhlisky vodojem. Slávnostné odovzdanie kanalizácie a ČOV pre rómsku osadu bolo 11. novembra 2005. Celkové náklady sa vyšplhali na čiastku 604 745, 64 euro. V rámci toho sa vybudovala kanalizácia s prípojkami a čerpacou stanicou v dĺžke 1 206 m, vonkajší vodovod, vodojem s objemom 150 m^3, studňa a prípojky v dĺžke 2 763 m. Vrt pochádza zo starého výdatného prameňa s hĺbkou 270 m.

Rovnako v tomto roku bola budova obecného úradu pripojená na signalizačné zariadenie v hodnote 30 000 korún.

V tomto období sa zvyšoval počet krádeží. Mnohí občania obce využívali imobilitu najstarších obyvateľov obce a pri najrôznejších príležitostiach ich pripravovali o majetok. Vedenie obce na to reagovalo zriadením – spomedzi nezamestnaných občanov obce – strážnej služby.

Po schválení dotácie z Ministerstva výstavby vo výške 47 000 000 korún začala v roku 2006 výstavba kanalizácie. V tomto roku bol taktiež rekonštruovaný KD s rozpočtovým nákladom cca 5 000 000 korún, rekonštruovala sa povala, kde sa vytvorila spoločenská miestnosť pre činnosť všetkých miestnych organizácií.

Dňa 17. júna 2006 sa uskutočnili ďalšie parlamentné voľby. Víťazom v Banskom sa stala strana SMER – sociálna demokracia. Po nej nasledovali Ľudová strana – Hnutie za demokratické Slovensko (ĽS – HZDS) a Slovenská národná strana (SNS).

PIATE OBDOBIE ČINNOSTI ORGÁNOV SAMOSPRÁVY (2006 – 2010)

Ďalšie komunálne voľby sa uskutočnili dňa 2. decembra 2006.

Za poslancov OcZ boli kreovaní – Ing. Ján Begala, Dušan Baran, Mgr. Slávka Malošová, Pavol Olejár, Michal Ivančo, Ján Baran, Juraj Guzi (poslanecký mandát si neprevzal a na jeho miesto nastúpil náhradník Milan Mati), Rudolf Gábor a Juraj Bihár.

Starostom obce sa opätovne stal Štefan Petruň.

Na prvom zasadnutí obecného zastupiteľstva zložil starosta a poslanci prepísaný sľub. Na nasledujúcich zasadnutiach boli pri OcÚ zriadené aj rôzne komisie.

Aj v týchto rokoch samospráva pokračovala v rozvoji obce.

Do života obyvateľov obce zasiahol i vstup Slovenska do Schengenského priestoru (21. december 2007). Zvýšili sa bezpečnostné opatrenia na východnej hranici s Ukrajinou a zrušili sa kontroly na vnútorných hraniciach EÚ, čím sa zlepšila možnosť cestovania.

Rovnako ako iné obce, tak aj Banské, postihla v tomto období celosvetová hospodárska kríza. Príjmy obce sa znižovali a vedenie obce muselo pristúpiť k niektorým nepopulárnym krokom a znižovať výdavky a investície obce.

Rok 2009 bol mimoriadne bohatý na udalosti. Na Slovensku bola zavedená spoločná európska mena (euro), konali sa prezidentské voľby, voľby do Európskeho parlamentu a voľby do regionálnych samospráv.

Prvé kolo tretích priamych prezidentských volieb sa uskutočnili 21. marca 2009. Rovnako ako v prvom, tak aj v druhom kole v obci veľkým rozdielom zvíťazil Ivan Gašparovič. Nedlho po tom (6. júna 2009) sa uskutočnili voľby do Európskeho parlamentu. Najviac hlasov v obci získala strana SMER – sociálna demokracia a Kresťanskodemokratické hnutie (KDH).

Z investícií v tomto období môžeme spomenúť dokončenie rekonštrukcie Zariadenia pre pohybovú kultúru žiakov ZŠ (telocvičňa) s rozpočtom cca 6 000 000 korún (stavbu realizovala firma Status s.r.o. Vranov nad Topľou). Úpravu pivničných priestorov KD na podnikateľskú činnosť – kaviareň. Ďalej to bola rekonštrukcia ZŠ s prístavbou, ktorá sa spolufinancovala zo zdrojov EÚ s celkovými nákladmi 350 000 eur. V septembri 2010 sa začala realizácia projektu Revitalizácia obecného sídla Banské (spolufinancovaného z európskych fondov regionálneho rozvoja). Realizátorom projektu bolo Združenie Inžinierske stavby Košice – Arprog s.r.o. Poprad. Súčasťou projektu bola rekonštrukcia miestnych komunikácií, chodníkov, mosta, autobusovej zastávky a okrasných parkov.

Voľby do NR SR prebehli 12. júna 2010. Najviac hlasov v obci získala strana SMER – sociálna demokracia. S veľkým odstupom za ňou skončila Ľudová strana – Hnutie za demokratické Slovensko (ĽS – HZDS).

Zatiaľ posledné referendum sa uskutočnilo 18. septembra 2010. Aj keď sa väčšina občanov vyjadrila kladne, tak bolo referendum pre nízku účasť neplatné. V rámci referenda boli položené aj otázky týkajúce sa - zrušenia koncesionárskych poplatkov, zrušenia poslaneckej imunity, zníženia počtu poslancov na 100, verejného obstarávania motorových vozidiel, možnosti voliť aj cez internet, práva odpovede ústavných činiteľov podľa tlačového zákona.

ŠIESTE OBDOBIE ČINNOSTI ORGÁNOV SAMOSPRÁVY (OD ROKU 2010)

Doteraz posledné komunálne voľby sa uskutočnili 27. novembra 2010. Za poslancov OcZ boli zvolení - Ing. Ján Begala, Mgr. Slávka Malošová, Dušan Baran, Ján Bombár, Ján Baran, Peter Hanusin, Jozef Bombár, Rudolf Gábor a Ján Dargaj.

Na post starostu kandidovali dvaja kandidáti a starostom obce sa opätovne stal Štefan Petruň.

Kontrolórom obce sa stal JUDr. Ján Štovka.

Samospráva naďalej pokračuje v rozpracovaných projektoch a popri bežnej agende sa venuje aj úprave verejných priestranstiev a údržbe objektov obce. Z investičných projektov môžeme spomenúť dokončenie Revitalizácie obecného sídla, kde sa náklady vyšplhali na čiastku 470 000 euro. Došlo taktiež k realizácii PSK vyasfaltovanie cesty II. triedy cez obec.

V roku 2011 sa v rámci projektu povodňovej ochrany začal projekt *„Opatrenia na prevenciu pred povodňami, suchom a opatrenia na revitalizáciu krajiny obce Banské“*. V rámci toho bolo zamestnaných 10 občanov a celkové náklady dosiahli čiastku 90 000 euro.

Podľa sčítania v roku 2011 k 31. decembru žilo v Banskom 1 726 obyvateľov (888 mužov a 838 žien). V obci bolo 317 domov, z ktorých bolo 34 neobývaných.

Predčasné parlamentné voľby sa uskutočnili v marci 2012. Najviac hlasov v obci získala strana Smer-SD.

Koncom roku 2012 sa vybudoval vodovod v časti obce Balažovce. Následne prebehla rekonštrukcia kotolne MŠ, oplotenie cintorína a prevádzali sa práce pri skrášľovaní obce a životného prostredia. V obci prebieha aj výstavba rodinných domov (Ján Litvin, Ondrej Jacko, Miroslav Jacko, Marek Uchaľ, Peter Tichý, Juraj Baran a mnohé domy sa zrekonštruovali).

NÁBOŽENSKÉ POMERY

Zmenená spoločensko-politická situácia po roku 1989 priniesla so sebou i uvoľnenie náboženských pomerov – občania sa už mohli verejne hlásiť k svojmu vierovyznaniu.

Gréckokatolícki veriaci navštevujú tunajší Chrám Sv. Petra a Pavla.

V roku 1995 sa veriaci pustili (svojpomocne) do celkovej obnovy chrámu. Najprv prebehla kompletná premaľba a potom sa renovoval ikonostas. Na túto obnovu prispel aj obecný úrad čiastkou 200 000 korún. Následne bol miestny chrám aj oplotený a na to prispela obec čiastkou 50 000 korún. O rok neskôr bola dokončená rekonštrukcia ikonostasu.

Mimoriadne významným bol rok 1997, kedy 75-ročný arcidekan Vasiľ Ďulaj po dvanásťročnom pôsobení odchádza do Košíc a na jeho miesto prichádza Miroslav Iľko. Ten v obci ostal len do 24. augusta 1997, kedy odišiel študovať do Ríma. Po ňom nastupuje Peter Hasara. V tomto roku v obci mal primičnú liturgiu novokňaz Peter Bombár.

Posvätený bol aj nový zvon Pavol a doterajší ručný pohon zvonov bol nahradený mechanickým – elektrickým pohonom. Celkové náklady sa vyšplhali na čiastku 347 800 korún.

Koncom februára 1998 zavítal z Vechca do Banského putovný obraz Klokočovskej Panny Márie. Odtiaľ následne putoval do Sečovskej Polianky.

Občania obce sa zúčastňovali aj pútnických zájazdov do Rafajoviec, Obišoviec, Klokočova, Litmanovej, Ľutiny, ale aj iných pútnických miest.

Zmena na poste farára nastala začiatkom septembra 1999, kedy Peter Hasara dostal dekrét o zmene farnosti. Namiesto neho nastúpil Štefan Kopčák.

Za pôsobnosti Štefana Kopčáka sa v obci založil cirkevný zbor, v ktorom od jeho založenia pôsobí cca 30 dievčat.

Rozšírenie chrámu sa začalo v roku 2001, pretože kapacitne už nepostačoval. Po schválení pamiatkovým úradom sa začala jeho prestavba. Spočiatku bola stavba plánovaná s nákladmi 1 500 000 korún, avšak neskôr bola táto čiastka zvýšená na 2 000 000 korún. Výstavba prebiehala svojpomocne. Realizácia stavby sa naplno rozbehla dňa 30. apríla 2001, kedy sa do kultúrneho domu presunul oltárik, kde sa následne konali bohoslužby. Na stavbe sa podieľali aj mnohí veriaci obce. Obecný úrad okrem zamestnancov dal k dispozícii aj obecné autá, rozhlas, telefón a inú potrebnú techniku.

Práca bola veľmi náročná, pretože bolo potrebné prehĺbiť zem do hĺbky až 1 metra. Následne sa odstránil i starý chór a dokončila sakristia, miestnosť pre matky s deťmi a predĺžil sa vchod o 4 metre. Priestor v chráme sa kapacitne zvýšil o cca 200 miest.

Dňa 25. novembra 2001 bola slávnostná vysviacka, na ktorú prišiel aj prešovský biskup Ján Hirka.

Posledná zmena na poste kňaza nastala na prelome júla a augusta 2005, kedy bol Štefan Kopčák preložený do Vranova nad Topľou a na jeho miesto nastúpil Marek Saraka.

V posledných rokoch pokračovali práce na skrášľovaní chrámu a farskej budovy. Cirkevný zbor pokračuje vo svojej činnosti a animátorka Mgr. Beáta Baranová napomáha duchovnému životu detí i mládeže z farnosti.

Po prvýkrát v histórii obce v roku 2007 nastúpil do kňazského seminára Gréckokatolíckej teologickej fakulty Prešovskej univerzity Marek Baran a v roku 2013 Peter Ščerba.

Veriaci iných konfesií navštevujú chrámy v blízkom okolí.

ŠKOLSTVO V OBCI

V obci aj po roku 1989 pokračovali v činnosti **základná** a **materská škola**.

Po „novembrových udalostiach" súvisiacich so zmenami, ale aj s počtom žiakov začalo vedenie Základnej školy v Banskom pracovať na novom konštituovaní školy ako samotného subjektu. V obci sa nachádzala ZŠ s vyučovacími ročníkmi 1. až 4. a dvojtriedna materská škola v správe JRD Vechec. Žiaci vyšších ročníkov navštevovali ZŠ v Čemernom, kde dochádzali autobusom.

Po roku 1989 sa opätovne začala výučba náboženstva ako nepovinného predmetu na základe záujmu rodičov prihlásených žiakov.

Riaditeľom školy bola aj naďalej Emil Schudich.

Od roku 1991 sa žiaci školy stravovali v jedálni pri ZŠ Banské, ktorá bola zriadená z učiteľského bytu.

V roku 1998 šesť – členný pedagogický kolektív tvorili – Anna Guziová ako riaditeľka a Renáta Mikčová, p. Jurková, Daniela Magerová, Daniela Olejárová, Žaneta Uchaľová a Mária Pačutová.

Riaditeľka základnej školy v tomto období začala s projektom Zdravá škola, kde okrem iného je, že počas prestávok podávali deťom mliečnu desiatu.

Aj počas týchto rokov žiaci–športovci sa na rôznych miestnych, okresných, ale aj krajských súťažiach umiestňovali na popredných miestach.

V roku 2001 miestnu školu navštevovalo spolu 110 žiakov (z toho bolo 55 rómskych). Do prvého ročníka sa v roku 2002 hlásilo 22 nových žiakov (z ktorých bolo 15 rómskeho pôvodu).

Po plynofikácii obce bola v roku 2004 firmou Plangas Vranov nad Topľou plynofikovaná aj ZŠ. K tomuto účelu Úrad vlády SR prispel dotáciou na sociálne a kultúrne potreby rómskej komunity vo výške 1 048 000 korún (pretože viac ako polovicu žiakov tvorili žiaci rómskeho pôvodu).

V školskom roku 2006/2007 bola zriadená špeciálna trieda pre žiakov so školským výchovno-vzdelávacím programom.

V škole sa okrem ťažiskových predmetov, ako je matematika a slovenčina, veľký dôraz kladie na výučbu cudzích jazykov.

V školskom roku 2008/2009 vstúpil do platnosti nový školský zákon, kde si škola vytvorila na základe Štátneho vzdelávacieho programu (ŠtVP) svoj Školský vzdelávací program (ŠkVP), do ktorého si začlenila nový voliteľný predmet regionálna výchova. Názov ŠkVP je ,,Škola je dielňou ľudskosti". Prioritou vzdelávania

okrem povinných vyučovacích predmetov je zameranie sa na jazyky a digitálnu gramotnosť, ktorej sa žiaci priúčajú aj formou krúžkovej činnosti.

Od 1. septembra 2010 bola daná do užívania nová školská jedáleň s vývarovňou pri ZŠ.

Inštitúcia je v súčasnosti typickou regionálnou školou rodinného typu s nižším počtom žiakov, kde väčšina žiakov pochádza z obce. V základnej škole si popri zamestnaní doplnili vysokoškolské vzdelanie mnohí učitelia. Dnes má Základná škola Banské 100% kvalifikovanosť učiteľov, ktorým je umožnené aj naďalej vzdelávať sa a prehlbovať si svoje vedomosti. Od roku 1986/1987 tu pracuje aj školský klub detí. Škola vychádzala v ústrety všetkým žiakom a zriadením prípravného ročníka a nultého ročníka uľahčila zvládnutie učiva žiakom, ktorí to najviac potrebovali. Úzko spolupracuje s Centrom pedagogicko-psychologického poradenstva a Špeciálno-pedagogickou poradňou, nakoľko sú v škole vzdelávaní aj integrovaní žiaci.

Základnú školu navštevovalo od roku 1989 od 103 žiakov po 148 v školskom roku 2010/ 2011. Za posledné roky v dôsledku nízkej reprodukcie detí majoritnej spoločnosti došlo k ich poklesu, ale nie k poklesu počtu žiakov základnej školy. Pri zápise do 1. ročníka odchádzajú niektorí žiaci majoritnej spoločnosti do Vranova nad Topľou. Žiaci ZŠ Banské ukončením 4. ročníka získavajú primárne vzdelanie a nižšie stredné vzdelanie nadobúdajú v spádovej škole ZŠ Kukučínova, ZŠ Lúčna, ZŠ Bernolákova (podľa výberu rodičov).

Od roku 2002, keď školy prešli pod OcÚ a po počiatočných problémoch sa škola začala vzmáhať až po dnešnú podobu. Počas tohto obdobia z investícií do školského objektu môžeme spomenúť:

- rozšírenie zborovne o priestory jednoizbového bytu, v ostatných priestoroch bol zriadený kabinet,
- prevedenie plynofikácie kotolne,
- výmenu okien za plastové,
- rekonštrukciu sociálnych zariadení,
- výmenu školského nábytku,
- úplnú rekonštrukciu elektroinštalácie,
- výstavbu telocvične – 12. februára 2010 slávnostne otvorenie zariadenia pre pohybovú kultúru,
- nadstavbu školy a následne v máji 2010 slávnostné otvorenie zrekonštruovanej budovy školy /10-triednej/,
- novú školskú jedáleň s vývarovňou pri ZŠ, ktorá bola daná do užívania od 1. septembra 2010,
- zavedenie internetu do každej triedy,
- dovybavovanie počítačovej miestnosti, ktorá bola zriadená z projektu Infovek,
- vybavenie školy najmodernejšou didaktickou technikou (notebooky, počítače, dataprojektory, CD prehrávače, interaktívne tabule ...),
- úpravu okolia školy a bolo osadené nové oplotenie.

Škola poskytuje bohatý žáner krúžkovej činnosti. Aktivity školy sú zaznamenané v školských kronikách. Učitelia a žiaci školy sa zapájajú do rôznych projektov (napr. Zdravá škola, Modrý kruh, Modernizácia vzdelávania výchovno-vzdelávacieho procesu, Vzdelávaním pedagogických zamestnancov k inklúzii marginalizovaných rómskych komunít).

Po roku 1989 pokračovala v činnosti aj **Materská škola (MŠ)**. Predškolské vzdelávanie po roku 1989 zaznamenalo útlm na celom území Slovenska. Rušili sa triedy aj materské školy. V obci ešte fungovali v tomto období dve triedy s pomerne vysokým počtom detí. Neskôr sa počet detí v materskej škole znižoval, zostali len dve pani učiteľky a jedna trieda.

V roku 1998 navštevovalo MŠ 42 detí, ktoré boli rozdelené do dvoch tried. Riaditeľkou školy v tomto období bola Ľudmila Majorská. Ako učiteľky tu pôsobili Anna Dargajová a p. Matušková.

Obdobie útlmu trvalo iba krátko a postupne sa zvyšoval záujem rodičov o predškolské vzdelávanie, zriadila sa ďalšia trieda, a tým sa rozšíril aj pedagogický kolektív už pod vedením riaditeľky Ľudmily Majorskej.

Deti v MŠ sa učili základom hygieny, stolovania a základným poznatkom z okolitej prírody. Učili sa rozoznávať farby, geometrické predmety, rozvíjali reč, myslenie, základy dopravnej disciplíny a pod... Pripravovali rôzne vystúpenia (napr. vystúpenie pri stromčeku). Každoročne sa zúčastňovali plaveckého výcviku vo Vranove.

V roku 2004 bola plynofikovaná budova MŠ v náklade takmer 130 000 korún.

Aj zriaďovatelia materskej školy boli rôzni - štát, školské správy, ba dokonca aj JRD vo Vechci. Od roku 2002 sa zriaďovateľom materskej školy stal obecný úrad, a tak je to až doteraz. Vývoj spoločnosti napredoval míľovými krokmi vpred, o výchovu a vzdelávanie v obci bol stále vyšší záujem už od troch rokov veku detí, a tak sa v roku 2004 zriadila tretia trieda s poldennou výchovou a vzdelávaním pod vedením riaditeľky Mgr. Jany Uchaľovej. Vychovávateľkami boli Lucia Gazdová, Ľudmila Majorská a Anna Dargajová. Takto sa škola prevádzkuje až doteraz s počtom detí okolo 55.

Do materskej školy sa zaviedla moderná technika, deti získavajú poznatky nielen cez novšie didaktické pomôcky, ale aj cez internet, učia sa pracovať s počítačmi, herne sú vybavené novým nábytkom a hračkami.

Postupne sa rekonštruuje aj budova školy a školského dvora. Výchovu a vzdelávanie detí zabezpečuje päťčlenný kvalifikovaný pedagogický kolektív, učiteľky si neustále zvyšujú kvalifikáciu štúdiom na vysokej škole či na rôznych kontinuálnych vzdelávaniach.

V roku 2008 nastala v školstve reforma a materské školy sa zaradili do sústavy škôl. Predprimárne vzdelávanie v obci na základe učebných osnov Štátneho vzdelávacieho programu pripravuje deti na kvalitný a plynulý vstup do základnej školy, deti nadobúdajú elementárne poznatky a zručnosti po stránke kognitívnej, psychomotorickej a sociálno-emocionálnej.

SLUŽBY A PODNIKANIE

Rok 1989 znamenal aj zmenu v oblasti súkromného podnikania. Popri existujúcich obchodoch a podnikoch začali postupne vznikať nové súkromné firmy.

Služby obyvateľstvu poskytovala **Drobná prevádzkareň (DP)** pri obecnom úrade. Postupom času bola DP zrušená.

Po revolúcii v obci aj naďalej fungovalo pohostinstvo a dve predajne potravín (vedúca Mária Baranová) v správe Jednoty-SD Vranov a jedna reštaurácia v správe podniku Reštaurácie Vranov.

Zmena nastala v roku 1991, kedy v rámci dražby Jozef Džatko z Vechca odkúpil budovu reštaurácie „Pod Makovicou" za sumu cca 500 000 korún a následne začal podnikať v pohostinstve. Tú neskôr kúpili František Begala a Ján Bombár. V tom istom roku Peter Demeter z Čaklova si prenajal súkromný dom, v ktorom otvoril obchod s potravinami.

V júli 1991 Jednota-SD Vranov dala do prenájmu budovu pohostinstva podnikateľke Viere Kručovčinovej. Tento krok J-SD urobila pre neustále sa znižujúce tržby pohostinstva, ktorý sa prepadal do straty.

Po rekonštrukcii predajne potravín vedľa kultúrneho domu bolo v marci 2000 otvorené pohostinstvo.

Po viac ako dvadsiatich rokoch prevádzky poštového úradu v súkromnom dome p. Jána Horockého bola **pošta** na viac ako rok zrušená. Pošta bola znovu otvorená dňa 3. júla 2000 vo vestibule kultúrneho domu.

V súčasnosti slúžia občanom Banského ako predajne potravín a iného tovaru COOP – Jednota, Obchod na vyšnom konci – Anna Rákociová, Obchod J. Krišo. V obci pohostinské a reštauračné služby zabezpečujú Kaviareň Poľana – obecný úrad, Pohostinstvo Krucovčinová a Pohostinstvo Makovica, potraviny v rómskej osade J. Gábor a Ľ. Šmatár.

Činnosť v obci vyvíja i niekoľko súkromných firiem s rôznym predmetom podnikania:

- autodoprava - Michal Litvin, Ján Litvin a Ján Dargaj,
- stavebnodopravná činnosť - Miroslav Jacko,
- drevovýroba - Ján Dargaj, Pavol Dargaj a Stanislav Anderko,
- ťažba dreva - Milan Pačuta, Vladimír Marcinčin, Miroslav Mika, Ján Štovka a Juraj Mihališin.

HOSPODÁRSKE POMERY, POĽNOHOSPODÁRSTVO

Zmenené spoločensko-politické pomery po „nežnej revolúcii" zasiahli výrazne i oblasť poľnohospodárstva – štát prestal masívne dotovať družstevníkov, odbyt a vývoz poľnohospodárskej produkcie stagnoval.

Jednotné roľnícke družstvo (JRD) Vechec sa tiež ocitlo v zložitej situácii. Niektorí občania požadovali navrátiť pôdu do osobného užívania, ale väčšina nemala záujem brať pôdu do súkromného vlastníctva.

V katastrálnom území obce družstvo pestovalo iba krmoviny pre hovädzí dobytok a väčšia časť chotára bola využívaná pre pastvu dobytka.

Začiatkom 90. rokov občania obce pre svoju potrebu pestovali iba zemiaky na pozemkoch, ktoré nevyužívalo JRD.

V tomto období sa poľnohospodári dostali do veľkých finančných ťažkostí. Nemali peniaze na naftu, chemikálie a ani na mzdy pre zamestnancov. Aby získali financie, rozpredávali majetok, obilie, dobytok a poľnohospodársku techniku.

Postupom času sa na jednotlivých družstvách začala prejavovať stagnácia a následný útlm produkcie, ktorého hlavnou príčinou bolo znižovanie dotácií. Aj v Banskom družstvo postupne znižovalo osevné plochy, preorientovalo sa na kosenie trávnatých porastov pre získavanie dotácie z Európskej únie. Poľnohospodárska výroba, hlavne chov hovädzieho dobytka, sa postupne likvidoval a v roku 2003 PD svoju činnosť na poľnohospodárskom dvore v Banskom ukončilo. V terajšej dobe priestory bývalých maštalí využíva na chov hovädzieho dobytka súkromne hospodáriaci roľník (SHR) Stanislav Maloš.

KULTÚRNA, OSVETOVÁ A ZÁUJMOVÁ ČINNOSŤ

Kultúrno-spoločenský život v obci po roku 1989 zabezpečuje (v spolupráci s miestnymi štruktúrami spoločenských organizácií) predovšetkým obecný úrad (resp. komisie, ktoré pri ňom pôsobia).

V obci pokračovalo v činnosti Miestne kultúrne stredisko (MKS), ktoré má pod záštitou organizáciu záujmovej činnosti a koordináciu kultúrnych a spoločenských podujatí.

Aj po roku 1989 v činnosti pokračoval **Zbor pre občianske záležitosti (ZPOZ)** – pripravoval uvítania detí do života, účinkoval pri životných jubileách, pri občianskych pohreboch, organizoval i rôzne iné akcie v spolupráci s miestnymi organizáciami a inštitúciami.

V roku 1992 sa začal 1. ročník súťažnej prehliadky folklórnych skupín a speváckov ľudových piesní s názvom **„Roztoky"**, na ktorom sa zúčastňovali folklórne skupiny a sólisti z celého okresu.

Miestna **folklórna skupina „Bančan"** bola prvou lastovičkou, ktorá vyletela na folklórne nebo dedinských folklórnych skupín v okrese Vranov n/T. V obecnej kronike je jej vznik zaznamenaný v roku 1981, ale zakladajúce členky uvádzajú, že prvýkrát ako skupina vystupovali pri otvorení miestneho KD dňa 14. mája 1978. FS sa zaoberá zbieraním pôvodného materiálu, uchováva zvyky a tradície, ktoré spracováva do blokov a zvykoslovných pásiem ako „Večar Viľijovy", "Večar na valaľe", „Priadky", „Regrúti", "Krstiny" a „Gubaše", s ktorými vystupovala a súťažila nielen v obci a v rámci Slovenska, ale aj v Poľsku, Maďarsku a na Ukrajine. V roku 1998 pripravila pre svojich občanov vystúpenie s názvom „Večar Trojkráľový", v ktorom miestnym občanom pripomenula, ako sa pred 60 – 70 rokmi žilo, ako sa miestni predkovia pripravovali na čas Vianoc, aké boli zvyky na Štedrý deň a až do Troch kráľov.

Počas prelomového roku 2000 miestna FS vydala i magnetofónovú kazetu a CD s názvom *„Nožky mojo bile"*. Celkový náklad predstavoval 1 000 ks. Krstnou mamou sa stala bývalá členka ukrajinského FS, dlhoročná speváčka ľudových piesní

p. Mačošková. Počas krstu vystúpili súbory a skupiny z blízkeho okolia, ako aj zakladajúci členovia FS.

Popýšiť sa môže viacerými oceneniami hlavne z okresnej súťaže Roztoky, odkiaľ si odnáša najvyššie ocenenia a k veľmi cenným patrí 1. miesto zo súťaže vo viachlasnom chrámovom speve „Krištáľová ozvena“, ktorú získala v roku 2001 v obci Telgárt. Účinkovala aj v RTVS (STV – Slovenskej televízii) a to v roku 2001 v relácii „Anderov rebriňák“ a v decembri 2013 sa predstavila pásmom „Gubaše“ v relácií „Kapura“.

FS pracuje pri MO Matice slovenskej, na jej čele dlhé roky pôsobila Mgr. Anna Guziová, ale v posledných rokoch ju vystriedala Katarína Mitrišinová. O hudobný doprovod skupiny sa starali Juraj Litvin, Ján Hanusin, František Begala a v súčasnosti Miroslav Jacko.

V júli 2005 p. Kollár zo Slovenského rozhlasu uskutočnil prieskum o zabudnutých tradičných jedlách. Členky MO dôchodcov pri tejto príležitosti pripravili pirohy s lekvárom a tvarohom.

Z iniciatívy starostu obce sa začala v Banskom od roku 2009 usporadúvať súťaž pilčíkov pod názvom „Drevorubač Banské“. Táto súťaž sa stala postupom času známou v celom regióne, pri ktorej medzi sebou súťažia profesionálni pilčíci z okolitých obcí.

V kultúrnom dome sa organizujú rôzne zábavy, diskotéky či plesy.

Obecný úrad spolu so zamestnancami, spoločenskými organizáciami a miestnymi štruktúrami politických strán dodnes usporadúva podujatia pre deti a mládež, pre ženy (Deň matiek) pre jubilantov aj pre dôchodcov. Obec v rámci svojich možností organizuje najrôznejšie kultúrne zájazdy a pozýva do obce významné osoby z kultúrneho života.

SPOLOČENSKÉ ORGANIZÁCIE A POLITICKÉ STRANY

Situácia po novembri 1989 ovplyvnila i sféru spoločenských organizácií – niektoré sa transformovali, iné zanikli.

V činnosti pokračovala základná organizácia **Dobrovoľného hasičského**, resp. **požiarneho zboru** – jej aktivity sa zameriavali najmä na výcvik členov aj z radov mladých. Došlo tiež k reálnym zásahom pri hasení požiarov.

Na spoločenskom živote obce sa zúčastňoval i Miestny odbor (MO) **Matice slovenskej**, ktorý spolu s MKS usporadúval a organizoval rôzne akcie a podujatia. Ten v roku 1998 dostal z fondu ProSlovakia 37 000 korún na rozvoj kultúry. Väčšina príspevku bola následne použitá na projekt „Roztoky“. Na vedúcom poste pracuje Katarína Mitrišinová.

V roku 1999 bola v obci znovuobnovená činnosť **Červeného kríža (ČK).** Predsedníčkou sa stala Viera Dargajová a po založení mala organizácia cca 40 členov. ČK organizoval zájazdy do Poľska a usporadúval rôzne veselice a zábavy (napr. Štefanská zábava).

V obci aktívne pôsobí aj organizácia **Jednoty dôchodcov**, na ktorej čele stáli Mária Jurčová, Anna Jacková a terajšou predsedníčkou je Helena Štovková. Táto organizácia Jednoty dôchodcov vykazuje veľmi dobrú činnosť, má 70 členov. Organizuje rôzne posedenia, zájazdy pre dôchodcov, rôzne výstavky, spolupracuje s obecným úradom pri príležitosti dňa úcty k starším a pri rôznych spoločensko-kultúrnych akciách. V roku 2012 založili spevácku skupinu, ktorá sa prezentuje na obecných podujatiach, ale aj každoročne na súťaži v Nižnom Hrabovci pod názvom „Špivanočky mojo“.

V súčasnosti v obci pôsobí aj **Poľovnícke združenie Olšava Davidov** a rómske občianske združenia. Poľovnícke združenie si počas tohto obdobia vystavalo peknú poľovnícku chatu, ktorá slúži hlavne pre združenie, ale aj pre potreby obce.

Do obce prichádzali aj rôzni politici (predovšetkým v súvislosti s predvolebnými kampaňami).

ŠPORT

Po roku 1989 pokračoval v činnosti miestny športový klub – **TJ Poľana Banské.**

V roku 1992 bolo v obci dokončené ihrisko, umiestené vedľa budovy obecného úradu, v hodnote 201 542 korún. Toto bolo využívané v lete na loptové hry a v zime po úpravách slúžilo ako klzisko.

Koncom 90. rokov pokračovala vo svojej činnosti TJ Poľana Banské, hlavne v organizovaní futbalu. FK účinkuje aj v súčasnosti v okresnej futbalovej súťaži. V okresnej súťaži reprezentujú obec žiaci, dorast a „A“ mužstvo. Z najlepších výsledkov, aké mužstvo dosiahlo, mali dorastenci, ktorí sa stali majstri okresu v súťažnom ročníku 2007/2008 a viackrát boli vo finále. V poslednom období futbal stagnuje, nakoľko je oveľa menší záujem o tento šport a aj z dôvodu menších populačných ročníkov. Za toto obdobie sa konali rôzne futbalové turnaje a v posledných rokov sa pravidelne organizuje futbalový turnaj na počesť nebohého Jána Bombára. Počas týchto rokov pracovali ako predsedovia futbalu Ján Mitrišin, Juraj Nemčík a Štefan Petruň. Väčšiu časť rokov venoval futbalu a organizácii Ján Bombár. V posledných rokoch je na čele futbalu Ján Begala. Činnosť FK Poľana Banské po finančnej stránke zabezpečuje hlavne Obecný úrad.

Významným míľnikom v športe bol rok 1996, kedy v júni vznikol **Športový klub (ŠK) Banské**, ktorého zakladateľom boli Michal Ivančo, Jaroslav Gera, Ján Čičvara a Andrej Ivančo. Následne dňa 21. júla 1996 bol Športovým klubom v obci zorganizovaný 1. ročník **Bančanskej desiatky** – 10 km beh obcou.

Do roku 2013 obec úspešné zorganizovala už 18. ročníkov Bančanskej desiatky (podujatie bolo zaradené do Slovenského pohára behu na ceste, Východoslovenskej bežeckej ligy, Michalovskej bežeckej ligy, Patriot Vranovskej bežeckej ligy). Súťaže sa za 18 rokov zúčastnilo celkovo **3 051 športovcov** (mužov 1 620, žien a deti 1 431). Tohto behu sa zúčastnili pretekári z celého Slovenska, ale aj okolitých štátov Európy.

Následne v roku 2009 Športový klub Banské zorganizoval Beh do vrchu Banské – Mláčky a časovku do vrchu Banské – Mláčky (do roku 2013 klub zorganizoval už 5 ročníkov).

Veľká vďaka patrí obecným bežcom Michalovi Ivančovi, Andrejovi Ivančovi a Michaele Ivančovej, ktorí od roku 1996 dosiahli na bežeckých podujatiach v rámci celého Slovenska, ale aj v zahraničí veľký počet víťazstiev vo svojich kategóriách. Celkový počet umiestnení na bežeckých podujatiach a na stupni víťazov dosiahol počet **864**.

Veľmi dobre obec reprezentuje mládež na domácich podujatiach v Banskom. V rámci mládežníckych podujatí na Slovensku obec najlepšie reprezentujú Tamara Ivančová, Michaela Ivančová a Bibiána Ivančová. Tamara a Michaela sa v rokoch 2011 – 2013 stali celkovými výťažkami Východoslovenskej mládežníckej ligy. Celkový počet na stupni víťazov dosiahol počet **194** umiestnení.

Významnou udalosťou pre obec je víťazstvo **Michala Ivanča** na Majstrovstvách Slovenska v dlhom a krátkom duatlone (duatlon 1. časť sa beží na 5 – 10 km, 2. časť cyklistika 20 – 60 km a 3. časť beh na 3 – 5 km). V rámci duatlonu zvíťazil Michal Ivančo v celkovom poradí Slovenského pohára v rokoch 1995 a 2009. Zvíťazil aj v 19 kolách Slovenského pohára v duatlone. Za toto obdobie získal 31 titulov majstra Slovenska.

V disciplíne MUSHING začal v roku 2011 súťažiť Michal Ivančo so svojím psom ARESOM (plemeno Siberian HUSKY). V jeseni preteká v kategórii CANICROSS CCM 1-1 (beh s jedným psom) a v zime SKIJORING MSkj 1-1 (beh na lyžiach s jedným psom). V roku 2012 získal titul majster sveta a o rok neskôr titul majster sveta a majster Európy.

Pramene a literatúra:

1. Heraldický register Slovenskej republiky.
2. KAMAS, Juraj – VIHONSKÝ, Jozef – SÝKORA, Peter (zost.). *Schematizmus Košickej arcidiecézy*. Košice 2004.
3. Registratúra Obecného úradu (R OcÚ) v Banskom, Kronika obce Banské.
4. Tamže, Písomnosti OcÚ v Banskom z rokov 1990 – 2014.
5. Tamže, Zápisnice zo zasadnutí obecného zastupiteľstva (OcZ) z rokov 1990 – 2014.
6. Štatistický úrad Slovenskej republiky (ŠÚ SR), pracovisko Prešov, kontaktné miesto Humenné, výsledky sčítania ľudu, domov a bytov v rokoch 1991 a 2001.
7. Zápisnice z jednotlivých volebných komisií z rokov 1990 – 2014.
8. http://www.grkatpo.sk/?schematizmus&show=farnost&id=137
9. www.scitanie2011.sk

Za informácie ďakujem Štefanovi Petruňovi – starostovi obce,
ako aj pracovníkom OcÚ v Banskom.

Symboly obce Banské[1]

Erb, vlajka a pečať predstavujú najvýznamnejšie identifikačné symboly obce.

Symboly obce sa vytvárajú na veľmi dlhé obdobie. Keďže Banské – podobne ako iné sídla – vlastný erb v minulosti malo, mohlo sa vychádzať z historického symbolu. Historický symbol obce Banské poznáme podľa bližšie nedatovaného pečatidla, ktorého odtlačok sa zachoval na dokumentoch z 19. storočia – operátoch katastrálnych máp. Kruhopis je maďarský a znie: BANSZKA HELYSEGE PECSTYE. V strede pečatného poľa je zobrazený na pažiti stojaci jeleň. Pečať má priemer 34 mm.

V heraldike platia od 12. storočia určité princípy grafickej štylizácie znamenia i jeho farebného stvárnenia. Tieto pravidlá je potrebné rešpektovať i pri tvorbe erbu obce Banské tak, že erbovú figúru – jeleňa a pažiť – je potrebné zobraziť ako kovové – zlaté, kým pole štítu bude modré. Tým sa dosiahne vhodný kontrast medzi teplou žltou a chladnou modrou farbou. Parožie a kopýtka sa v heraldike nazývajú zbrojou a majú byť strieborné. Zlatá pažiť je akoby ožiarená zlatým jeleňom.

Jeleň je atribútom viacerých svätcov, napríklad sv. Juliána, sv. Eustacha, sv. Huberta, sv. Egídia, sv. Prokopa, čo je spôsobené tým, že sa vyskytuje v ich hagiografiách, či kresťanskej legendistike. V motíve jeleňa však možno objaviť aj skrytú symboliku, ktorá je však tým pozoruhodnejšia. Jeleň sa vnímal ako symbol vzkriesenia, nového života, neustáleho obnovovania sa. Spôsobilo to zrejme pravidelné obnovovanie sa jeho parožia. V rôznych kultúrach sa preto chápal ako symbol večného kolobehu času. Je zvláštne, že jeleň sa v stredovekých legendách spája s motívom anjela, tiež v kresťanskej symbolike bol jeleň symbolom zbožnosti, čo sa zakladá na slovách 42. Žalmu Dávidovho: „Ako jeleň dychtí po vhodných bystrinách, tak túži moja duša po Tebe, Ó Bože“.

Heraldicky správny **popis erbu Banského** znie takto: „**V modrom štíte na zlatej pažiti stojaci zlatý jeleň v striebornej zbroji.“**

Erbový štít by mal byť tzv. neskorogotický, čiže dolu zaoblený (je to najbežnejší typ štítu v našich podmienkach).

Vlajka obce má pomer strán 2:3, ukončená je tromi cípmi, t. j. dvoma zástrihmi, siahajúcimi do tretiny jej listu. Farby na vlajke vychádzajú z farieb erbu a sú pre obec jedinečné a pozostávajú z troch pozdĺžnych pruhov vo farbách bielej (1/4), žltej (1/4) a modrej (2/4).

Zástava sa od vlajky odlišuje tým, že nemusí mať presne stanovený pomer strán. Vlajka tiež predstavuje voľný kus textilu, kým zástava je vždy pripevnená k žrdi alebo k stožiaru.

Koruhva reprezentuje zvislý typ obecnej zástavy – býva dlhšia s kratším priečnym rahnom, s ktorým sa vyťahuje na stožiar.

1 KARTOUS, Peter – VRTEĽ, Ladislav. *Heraldický register Slovenskej republiky I*. Bratislava: 2000, s. 26 – 27.; http://www.vs.sk/heraldreg/wp_browse.aspx [09.04.2013]; http://www.banske.sk/symboly-obce [09.04.2013].

Osobitným typom zástavy je znaková zástava. Má takmer štvorcový tvar, no v skutočnosti sa jej výška a šírka rovnajú výške a šírke erbu. Navyše, erbové znamenie je tu rozvinuté do celej plochy textilu (bez štítu).

Pečať obce má okrúhly tvar a priemer 35 mm, čo je v súlade s domácimi zvyklosťami a predpismi o používaní pečiatok s obecnými symbolmi. Uprostred pečate sa nachádza obecný symbol a kruhopis **OBEC BANSKÉ**.

Symboly obce Banské boli zapísané v Heraldickom registri Slovenskej republiky pod č. OZ – 13/96, signatúrou HR SR B-75/96 a prijaté boli dňa 11. júla 1996.

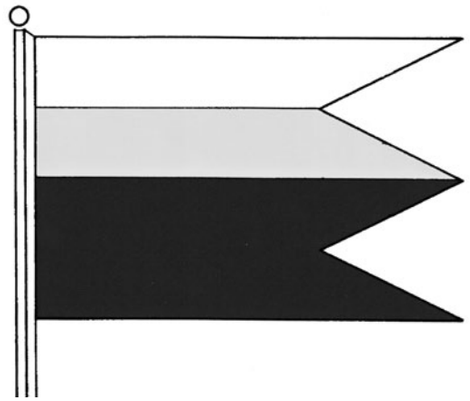

Použité pramene a literatúra

Obrazová príloha

Dedinské kroje

Dedinské kroje

Pálenie dreveného uhlia

Práce na poli

Rovaš (rok 1960)

Návrat gréckokatolíckej cirkvi (rok 1968)

farár Minčík s manželkou a kuratórsky zbor 1969

Mlatenie obilia

Ochotnícke divadlo

Riaditeľ školy Schudich a žiaci ZŠ (školský rok 1970 – 1971)

Obecný úrad a kultúrny dom

Ženská spevacká skupina (rok 1978)

Revitalizácia obecného sídla

Letecký záber na obec

Ikonostas

Základná škola po rekonštrukcii (rok 2010)

ČOV

Vodojem

Rómska osada

Rekonštrukcia cerkvi (rok 2001)

Posviacka obnoveného chrámu – farar Š. Kopčak a biskup mons. Hirka

Prvé sväté prijímanie (rok 1995)

Privítanie nového biskupa J. Babjaka v cerkvi

Výstavba Domu smútku (rok 2002)

Obecné zastupiteľstvo (1998 – 2002)

Roztoky 2009

Stavanie mája v obci (rok 2013)

Mužská spevácka skupina Bančan

Ženská spevácka skupina

Pedagogický kolektív (školský rok 2013 – 2014)

Oslava životných jubilei

Pedagogický kolektív materskej školy (školský rok 2013 – 2014)

Deti základnej školy na návšteve u prezidenta (rok 2012)

MS WSA Kandersteg, Švajčiarsko 2014, Michal Ivančo, pes Ares

Drevorubač 2013

Štart Bančanskej desiatky

Dorastenecké futbalové mužstvo

Futbalové A mužstvo (90-te roky)